4. Baskı

YALAN SÖYLEYEN TARİH UTANSIN

Mustafa Müftüoğlu

Beşinci Cilt

Çile Yayınları

MUSTAFA MÜFTÜOĞLU

YALAN SÖYLEYEN TARİH UTANSIN!..

5'ci CİLD

Dördüncü Baskı

Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı No. 14
Tel. 522 99 94
Bâyezid - İstanbul

ÖNSÖZ

«YALAN SÖYLEYEN TARİH UTANSIN» serimizin ilk cildine yazdığımız önsözde, gerçek tarihle alâkası olmayan neşriyatın, tarihi, günlük politikanın oyuncağı haline getirip, ikbâl sahiblerinin arzuları istikametinde yazıp söylemeyi âdet edinen sözde tarihçilerce yapıldığını, ortaya atılan o yalan lâfların, yıllar boyu, mektep sıralarından gazete ve mecmua sütunlarına kadar her yerde devamlı tekrarlandığını ve o yalan lâfların gürültüsünden bugün gerçek tarihin sesinin duyulmaz olduğunu kaydedip, devamla: «Bu korkunç hak ve hakikat kalpazanlığı karşısında biz, şu kitabımızla bâzı tarihî olaylara ışık tutarak yalan söyleyen tarihi utandırmaya çalıştık. Devam edegelen lâf ü güzaf gürültüsü arasında gerçek tarihin sesini duyurabilirsek, vazife yapmış insanların bahtiyarlığına kavuşacağız» demiştik.

Arzuladığımız bahtiyarlığa hamdolsun kavuşmuş bulunuyoruz. «YALAN SÖYLEYEN TARİH UTANSIN»ın ilk dört cildi birbiri peşi sıra on baskı yapmış ve bu kitaplar yurdun en ücra köşelerine kadar yayılarak büyük bir ihtiyacı karşılamıştır. «Tarih Şuuru» yönünden pek sevindirici olan bu yakın alâka ve hassasiyyeti şükranla kaydederken, beşinci cildimizi gerçek tarihe hizmet edebilmenin sevinci içinde muhterem okuyucularımıza sunuyoruz.

10 Ocak 1978
Kandilli / İstanbul
MUSTAFA MÜFTÜOĞLU

UNUTULMUŞ MÜHİM BİR ZAFER!..

Yazımızın başlığı yadırganıp mühim bir zafer nasıl unutulur denilmesin !.. Evet, Anadolu'yu Müslüman - Türk'e vatan kılan kat'i zafer bugün maalesef unutulmuştur!..

Unutulan bu zafer, Sultan Alp-Arslan'ın 26 Ağustos 1071 Cuma günkü muhteşem Malazgirt Zaferi'nden tam yüz beş yıl sonra Sultan İkinci Kılıç-Arslan'ın Anadolu'nun ortasında Bizans'a karşı kazandığı MİRYOKEFALON ZAFERİ'dir!..

Bugün maalesef gününü dahi bilemediğimiz bu mühim zafer, 1176 yılının Eylül ayında, Eğridir Gölü'nün kuzeyinde bulunan ve o devirde Myrikephalon/Miryokefalon denilen dar, dar olduğu kadar da sarp geçitte kazanılmış ve Miryokefalon Zaferiyle Anadolu Müslüman-Türk'e vatan olmuştur!..

Miryokefalon Savaşı'nın muzaffer başkumandanı Sultan İkinci Kılıç-Arslan, tam adı ile İzzeddin Ebu'l-Feth Kılıç-Arslan, Anadolu topraklarını Haçlı ordusunun beş yüz binine mezar yapan Birinci Kılıç-Arslan'ın torunu ve Sultan Mes'ud'un büyük oğludur.

Babasının 1155'de bizzat taht'da oturtduğu İkinci Kılıç-Arslan'ın siyasî ve askerî dehasıyla çeşitli meziyetleri mevzuunda, yerli ve yabancı bütün kaynaklar ittifak etmişlerdir. Sultan İkinci Kılıç-Arslan işte bu, yabancıların dahi itiraftan kendilerini alamadıkları kıymetli şahsiyetiyle Haçlı seferlerinden doğan Anadolu'daki buhrana son verip cülûsunun yirmi birinci yılında kazandığı Miryokefalon Zaferiyle Bizans'a Malazgirt'den sonra ikinci büyük darbeyi vurmuş ve Malazgirt'le başlayan Anadolu fütûhatı Miryokefalon'la kat'i zafere ulaşmıştır. Bu bakımdan Miryokefalon savaşı bizim olduğu kadar Bizans tarihinde de bir dönüm noktasıdır!.. Hıristiyan âlemi, Malazgirt Zaferi-

mizden beri peşinde koştuğu Müslüman-Türk'ü Anadolu'dan çıkarabilmek ümidini Miryokefalon'la yitirip kendini müdafaa yolları ararken, ecdâdımız birbirini kovalayan daha nice zaferlerle Anadolu'ya yerleşip bu topraklara Müslüman-Türk'ün mührünü basmış, daha sonraki devirlerde ise Bizans, üçüncü büyük darbeyi Fâtih Sultan Mehmed Hân'dan yiyerek tarihin sinesine gömülüp kaybolmuştur!..

Malazgirt'le başlayan Anadolu fütuhatını tamamlayan, fakat bugün maalesef unutulmuş olan Miryokefalon Savaşı, Anadolu'da Müslüman - Türk birliğinin kurulup, akıncılarımızın Ege sahillerine kadar uzandığı ve Sultan İkinci Kılıç-Arslan'ın «Sultanu'l-Mu'azzam/En Büyük İmparator» ünvanıyla anılmaya başladığı 1176 yılında Bizans İmparatoru Manuel Komneuos'un, içinde Fransız, İtalyan, Macar, Sırp ve hattâ henüz İslâm dairesi içine girmemiş olan Peçeneklerin bulunduğu büyük bir orduyu peşine takıp Müslüman - Türk fütûhatına kat'i bir darbe vurmak hayaliyle o yılın Eylül ayında hâkimiyetimiz altındaki topraklara tecavüz etmesi üzerine başlamış ve Bizans imparatoru emrindeki büyük orduya güvenerek öylesine kendinden geçmiştir ki, gûya kazanacağı muhteşem zafer (!) neş'esiyle Sultan İkinci Kılıç - Arslan'ın eski bir an'aneye uyarak, yaptığı sulh teklifini dahi reddetmiştir!..

Fütûhat yıllarımızdaki faaliyetleriyle tarihimizde mühim bir mevki kazanan Türk akıncıları, sulh teklifinin Manuel tarafından reddedilmesi üzerine hemen ileri hatlara geçerek, meskûn mahalleri tahrip ile yolları bozup, âni baskınlarla düşmanı yıpratmak vazifesini yerine getirmişlerdir.

Akıncılarımız bu faaliyet içinde iken, Sultan İkinci Kılıç - Arslan altmış bin civarındaki ordusuyla Eğridir Gölü kuzeyindeki dar ve sarp Miryokefalon mevkiini tutmuş ve bu geçide giren büyük Bizans ordusu, gününü bilemediğimiz 1176 yılının Eylül ayında Miryakefalon'da tamamen kılıçtan geçirilmiştir!..

Müslüman - Türk'ün Malazgirt'le başlayan Anadolu fütûhatını gûya durdurmak gayesiyle yola çıkan ve bu hayal ile kendinden geçip sulh teklifimizi reddeden Bizans İmparatoru güvendiği ordusunun cesedleriyle Miryakefalon geçidinin dolduğunu, beş bin küsur araba içindeki mühimmatın bizim elimize geçtiğini gördüğünde pek ağır tazminatla bu kerre sulha kendisi talip olup hayatını zor kurtarmış, türlü hakaretlerle Bizans'a

döndükten sonra da, ölümüne dek huzur ve sükûna kavuşamamıştır!..

Sultan İkinci Kılıç - Arslan, Miryakefalon'da kazandığı zaferi başta Halîfe olmak üzere her tarafa gönderdiği fetihnâmelerle müjdelerken; Bağdat'ta Halîfenin emriyle muhteşem şenlikler yapılmış ve İslâm âleminin bu mühim zaferi böylesine neş'e içinde kutladığı günlerde, Avrupa mateme bürünüp Müslüman - Türk'ün Anadolu'yu vatan edinişini hayret ve dehşetle kabule mecbur olmuştur!.. Malazgirt'le Anadolu'yu Türk fütûhatına açan ve Miryokefalon Zaferiyle bu toprakları Müslüman - Türk'e vatan kılanlara bugün bu vesileyle şükran, minnet ve rahmet.. Nur içinde yatsınlar..

— « • » —

YILDIRIM BÂYEZİD'İN BALKAN FÜTÛHATI

Birinci Kosova Savaşı'nın muzaffer ve şehîd hükümdarı Murad Hüdavendigâr'ın oğlu olan ve babasının şehâdetini müteakip yirmi dokuz yaşında Osmanoğulları'nın dördüncüsü olarak taht'a çıkıp, savaşlarda gösterdiği şecaat ve sür'at dolayısıyle «Yıldırım» ünvanını alan Birinci Bâyezid, saltanatının ilk yıllarında bir taraftan Müslüman - Türk'ün Anadolu'daki birliğini temine çalışırken; diğer taraftan hem Bizans'ı muhasara etmiş, hem de Balkanlar'daki fütûhata devamla Orta - Avrupa'yı tehdide başlamıştır.

Kosova'da kazandığımız muhteşem zaferin Hıristiyan âleminde uyandırdığı korku ve heyecan olanca dehşetiyle devam ederken; Yıldırım Bâyezid'in böyle saltanatının daha ilk yıllarında Bizans'ı muhasarası ve yürüttüğü Balkan fütûhatı, Haçlı dünyasını yeni ittifaklara mecbur etmiş, küffar birleşerek, İ'lâyi Kelimetu'llah uğruna devamlı şahâdet ve gâza peşinde koşan Müslüman - Türk'ün fütûhatını önlemiye çalışmıştır.

Yıldırım Bâyezid'in o devirde kazandığı nüfuzu ve Hıristiyan âleminin perişan halini tesbit bakımından ilk Bizans muhasarasının hangi şartlarla ablukaya çevrildiğini tetkik etmek kâfidir!.. Yedi ay süren ve İstanbul'un Türkler tarafından ilk muhasarası olan Yıldırım'ın Bizans muhasarası şu şartlarla

ablukaya çevrilmiştir: 1) İstanbul'da bir Türk mahallesi kurulmak üzere Bizans hükümeti tarafından yedi yüz ev verilmesi, 2) Sirkeci'de bir Türk Mahkemesi tesisi, 3) Bu mahkemeye Osmanlı devleti tarafından bir Kadı tayini, 4) Bir Cami yaptırılması, 5) Şehrin dışında Galata'dan Kâğıthane'ye kadar uzanan arazinin bize terkedilip buraya bir Türk Garnizonu konulması, 6) Eski Bizans imaratoru devrindeki haracın arttırılması, 7) Şehir dışındaki bağlarla bostanların hâsılatından Osmanlı hazînesine onda bir nisbetinde vergi verilmesi... vs.

Saltanatının daha ilk yıllarında böylesine fecî şartları Bizans İmparatoruna kabul ettiren ve başına geçtiği Orduy-ı Hümâyunu zaferden zafere koşturan Yıldırım Bâyezid'in Anadolu'da Müslüman - Türk birliğini tesis için uğraştığı bir devrede Kastamonu Beyliği zaptedilip, Sinop Beyliği itaat altına alınır ve Amasya işgâl olunurken; Macar Kralı Sigismond, âni bir hareketle Niğbolu kalesini ele geçirmişse de, Akıncılarımızın mukabil taarruzuyle perişan olup hayatını zor kurtarmış ve Türk akıncıları, Yıldırım'ın Balkanlar'a geçmesine lüzum kalmadan o Macar tecavüzünü def'etmişlerdir!...

Fütûhat yıllarındaki mühim hizmetlerine zaman zaman temas ettiğimiz Türk akıncıları elinden güçlükle kurtulup memleketine pek zelil bir halde dönen Macar Kralı Sigismond'u bu Niğbolu seferinde Bulgaristan başındaki Şişman desteklemiş ve Osmanoğlu'nun lütfu ile koltuğunu muhafaza edebilen bu gaafil, aklınca Macarlarla birleşip Devlet-i Aliyye hâkimiyetinden kurtulmayı hesaplamıştır!..

Kral ünvanını kullanabilmesine lütfen müsaade edilen ve bir Sancakbeyi derecesinde nüfuzu olmayan Şişman adlı sözde Bulgaristan Kralının ihânetini haber alan Yıldırım Bâyezid, büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi Bulgaristan fethine memur etmiş ve Süleyman Çelebi üç aylık bir muhasaradan sonra 17 Temmuz 1393 Perşembe günü Bulgaristan'ın payitahtı Tırnova'yı ele geçirmiştir. Bu, üç ay devam eden Tırnova müdafaasının başında, Kral ünvanlı Şişman değil, son Bulgar Patriği Eftim bulunmuş; Şişman adlı sözde Kral ise Niğbolu kalesine kapanıp Osmanoğlu'nun karşısına çıkmağa cesaret edememiştir!..

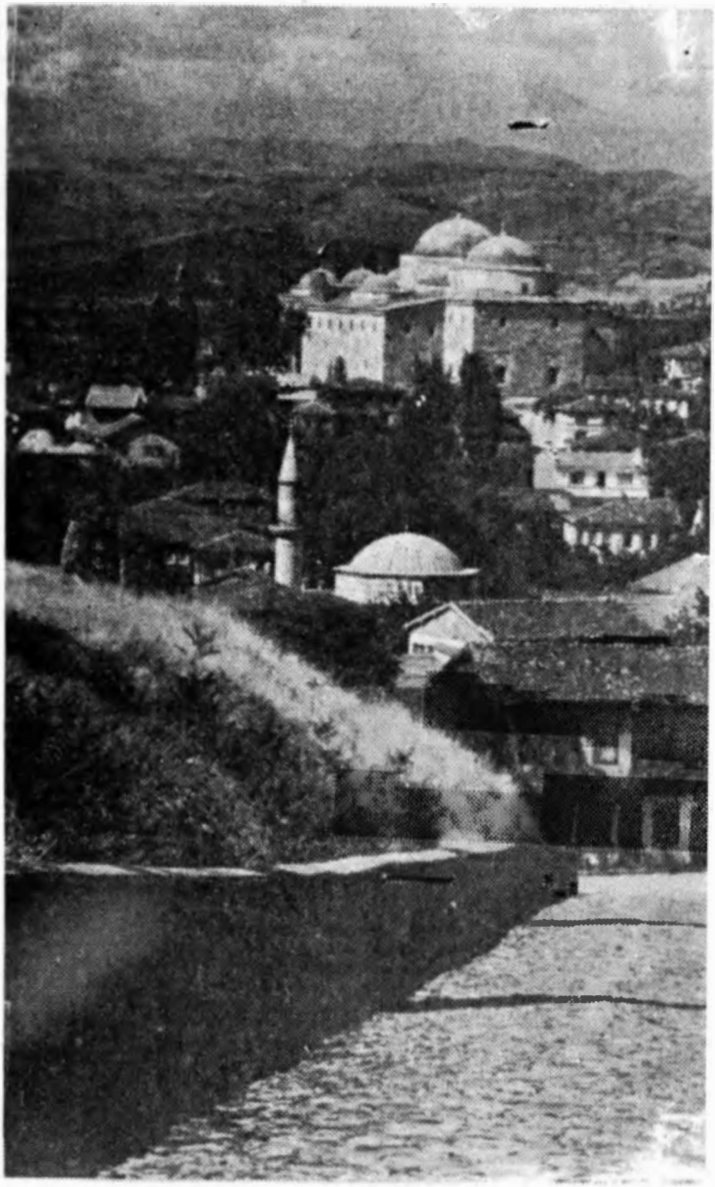

Bursa'da Yıldırım Bâyezid külliyesi

Tırnova'dan sonra, Tuna boyundaki Niğbolu, Silistre ve Vidin kaleleri de feth olunmuş, böylece Bulgaristan hâkimiyetimiz altına girmiştir. Macar Kralı ile işbirliği yapıp Devlet-i Aliyye'ye isyâna teşebbüs eden Şişman, Niğbolu'nun fethinde oğlu Aleksandr'la beraber esir edilmiş ve iki yıllık bir esaretten sonra 1395'de ecel-i mev'uduyla ölmüştür. Oğlu Aleksandr ise, bir rivayete göre ihtidâ edip Osmanlı hizmetine girmiş ve hattâ bir ara Samsun valiliğinde dahi bulunmuştur.

1364 yılında Hacı İlbey'in onbin akıncı başında kazandığı Sırp - Sındığı zaferiyle hızlanan Balkanlardaki Türk fütûhatı, Murad Hudâvendigâr'dan sonra oğlu Yıldırım Bâyezid devrinde de olanca haşmetiyle devam etmiş, yukarıda görüldüğü gibi Bulgaristan'ın haritadan silinmesini müteakip Selânik ve Yenişehir havalisi fetholunmuş, Arnavutluk işgâli tamamlanmış, İstanbul üç defa daha muhasara edilmiş, meşhur Niğbolu Zaferi kazanılmış ve bu zaferle Müslüman - Türk Balkanlar'a hâkim olup Orta - Avrupa kapılarını zorlarken; Abbasî halîfesi tarafından Yıldırım Bâyezid'e **«Sultan-ı Rûm»** ünvanı tevcih edilip bu tarihten sonra Osmanlı pâdişahları «Bey» yerine «Sultan» diye anılmaya başlamışlardır.

— « • » —

«SURRE-İ HÜMÂYÛN» NEDİR?..

Osmanlı pâdişâhlarının Hacc mevsimi dolayısıyle her yıl Haremeyn'e (Mekke ve Medine'ye) gönderdikleri para ve kıymetli eşyaya **«Surre-i Hümâyun»**; Surre-i Hümâyûn'un yola çıkarılması münasebetiyle yapılan muhteşem merasime de **«Surre Alayı»** denirdi. Arapçada para kesesi demek olan «Surre» kelimesi, Surre-i Hümâyûn'la gönderilen paranın meşin keselere konulması dolayısıyle Haremeyn'e yollanan emanetlere ve bu emanetlerin yola çıkarılması münasebetiyle yapılan merasime alem olmuştur.

Osmanlı pâdişahları içinde ilk defa Hicaz'a «Surre» göndermek suretiyle o ülke halkını Devlet-i Aliyye'ye ısındıracak İslâmî bir siyaset takibine başlayan Pâdişah: İkinci Murad'dır.

Bâzı kaynaklarda ilk «Surre» nin Çelebi Sultan Mehmed tarafından gönderildiği kaydolunmuşsa da, «Surre» nin her yıl muntazaman gönderilmesi âdeti İkinci Murad'la başlamış, bilâhare Yavuz Sultan Selim Hân, Surre-i Hümâyûn'u bir esasa bağlamış ve Surre, Yavuz'un tesbit ettiği esas dahilinde Harb-i Umumî sonlarına kadar her yıl muntazaman Haremeyn'e gönderilmiştir.

Osmanoğulları'nın her hareketini kötü göstermeyi itiyad haline getirmiş bâzı kalem sahipleri, yekûnu binlerce liraya baliğ olan «Surre-i Hümâyûn» un Haremeyn'e devamlı gönderilmesine de dil uzatmışlar, muhteşem bir merasimle yola çıkarılan para ve kıymetli eşyanın şunun bunun elinde çar-çur edildiğini yazmaktan utanmamışlar, hattâ, tarihî gerçekleri bilmemezlikten gelerek veya gerçekten bilmediklerinden, böyle asırlar boyu para ve kıymetli hediyelerle beslediğimiz o belde halkının Harb-i Umumî'de bizi arkadan vurduklarını dahi iddia etmişlerdir!...

Harb-i Umumî'de Hicaz'da patlak veren isyânın sebeplerini, âsi «Şerif» ünvanlı Hüseyin'in kapkara şahsiyetini ve İngiliz altınlarıyla beslenip nasıl aleyhimize kıyam ettiğini, o âsinin feci sonunu daha evvel incelediğimizden (*) bu bahis üzerinde durmadan hemen ilâve edelim ki, yukarıda kaydettiğimiz gibi Sultan İkinci Murad, Hicaz'a ilk «Surre» yi, o belde halkını Devlet-i Aliyye'ye ısındırmak gayesiyle göndermiş, daha sonra Yavuz Sultan Selim Hân «Surre-i Hümâyûn» u **«Hadimu'l-Haremeyni-ş Şerifeyn/Mekke ve Medine'nin hizmetkârı»** olarak bir esasa bağlamıştır. Binaenaleyh, «Surre-i Hümâyûn» bu yönden incelenmelidir.

Bilindiği gibi Yavuz Sultan Selim Hân, Mısır Seferinde **«Halîfe»** ünvanını almış ve Halep'teki Büyük Cami'de kıldığı Cuma namazında, hatibin hutbede Yavuz'un adını o vakte kadar halîfeler için kullanılan **«Hâkimu'l-Haremeyni-ş-Şerifeyn/Mekke ve Medine'nin hâkimi»** olarak anması üzerine, Yavuz Sultan Selim Hân müdahale ederek **«hâkim»** kelimesini **«hadim/hizmetkâr»** olarak düzeltmiş, bilâhare oturduğu halının ucunu kaldırarak alnını camiin taş zeminine koyup gözyaşla-

(*) Bkz: Yalan Söyleyen Tarih Utansın. 1'ci cild. 4.cü baskı. İstanbul 1977.

rıyle «şükür secdesi» nde bulunmuştur. Bu gerçek unutulmamalı, Haremeyn hizmetkârlığını şeref sayıp, gözyaşı dökerek «şükür secdesi» ne kapanan bir kimsenin ve onun evladlarının «Surre-i Humayûn» ile Haremeyn'e hizmet vazifesini yerine getirdikleri nazar-i itibara alınarak hükme varılmalıdır!..

Nedir, «Surre-i Humayûn» la gönderilenler?.. Haremeyn'in idaresine ait masrafı karşılamak üzere bir miktar para ve Haremeyn'de vazifeli kimselere tevzi edilmek üzere bâzı kıymetli eşya ile o mübârek beldede mübârek makamlara konulmak üzere kıymetli halılar, murassâ avizeler, şamdanlar, el yazması Kur'an-ı Kerîmler, hat sanatımızın şaheserlerinden bâzı levhalar, örtüler, kıymetli perdeler ve benzerleri...

Bunlardan müteşekkil «Surre-i Hümâyûn», on dokuzuncu asır ortalarına kadar deve kervanıyla gönderilirken, bilâhare gemi ile yollanmaya başlanmış, Sultan İkinci Abdülhamid Hân devrinde Hicaz demiryolunun tamamlanmasını müteakip de, Haydarpaşa'da bir vagona yerleştirilip mühürlenerek yola çıkarılmıştır.

«Surre-i Hümâyûn» un Haremeyn'e götürülmesine «Surre Emîni» memur edilir, bu zat «Surre» yi yerinde tevzi ettikten ve hacc farîzasını yerine getirdikten sonra İstanbul'a döner, «Surre Emini» nin seçilmesinde pek hassas davranılırdı.

«Surre-i Hümâyûn» un İstanbul'dan yola çıkarılması dolayısiyle yapılan «Surre Alayı» nda, başta devrin pâdişahı olmak üzere bütün devlet ve saray erkânı hazır bulunur ve İstanbullular bu merasim günü bir bayram havası içinde sokaklara dökülüp «Surre Alayı» nı seyrederlerdi. «Surre-i Hümayûn» un deve kervanıyle gönderildiği devirlerde Topkapı Sarayında başlayan merasim, Bahçekapı yoluyla Kireç iskelesinden Üsküdar'a geçilerek Paşakapısı'nda sona ererken; sonraları Dolmabahçe Sarayı'ndan Kabataş iskelesine geçilip yine Üsküdar'ın Paşakapısı'nda tamamlanmıştır.

Baştarafta kaydettiğimiz gibi, Surre-i Hümâyûn, Birinci Cihan Harbi sonlarında yolların kapanmasına kadar muntazaman Haremeyen'e gönderilmiş, son Surre - Eminliğini Meşîhat Müsteşarı Hacı Kâmil Efendi merhum yapmıştır. Ancak bu zat harb dolayısiyle Şam'dan geri dönmüş ve Osmanlı pâdişahlarınca Haremeyn'e gönderilen Surre-i Hümâyûn böylece tarihe karışmıştır.

ORTAÇAĞ'IN EN BÜYÜK MEYDAN SAVAŞLARINDAN BİRİ : İKİNCİ KOSOVA

Ecdâdımızın Rumeli fütûhatı, birbirini takip eden muhteşem zaferlerle doludur: 1354 yılında Süleyman Paşa'nın Gelibolu'yu fethi ile başlayan bu zaferler serisi, Sırp - Sındığı (1364) ve Çirmen (1371) ile devam etmiş, bilâhare sırasıyle Birinci Kosova (1389), Niğbolu (1396) ve Varna (1444) zaferleriyle ecdâdımız haçlı ordularını perişan edip Rumeli'ye yerleşmiştir.

«Bizim mesleğimiz Allah yolu ve maksadımız Allah'ın dinini yaymaktır. Yoksa kuru kavga ve cihangirlik dâvâsı değildir» diyen Devlet kurucusu Osman Gazi'nin evlâtları, bu, birbirini kovalıyan muhteşem zaferlerle devamlı şahâdet ve gâza peşinde koşup İ'lâyı Kelimetu'llah uğruna savaşırlarken; Varna'dan dört yıl sonra yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmiş ve Macar Kral Nâibi Hunyadi Yanoş, Varna'daki fecî mağlûbiyetin intikamını almak üzere harekete geçmiştir.

Sultan İkinci Murad Hân'ın ikinci cülûsunu müteakip Arnavutluk gaailesi ile uğraştığı bir sırada, Almanya, Macaristan, Lehistan, Sicilya, Eflâk, Boğdan birleşip topladıkları yüz bin kişilik orduyu millî kahraman sayılan Hunyadı Yanoş emrine vermişler ve Belgrad üzerinden Tuna'yı geçerek ilerleyen bu yeni Haçlı Ordusu, himâyemizdeki Sırbistan'ı istilâya başlamıştır. Arnavutluk olaylarıyle meşgul olan İkinci Murad, Hıristiyan âleminin yeni teşebbüs ve tecavüzünü haber alır almaz sür'atle Sofya'ya geçip düşmanı burada beklemişse de, Haçlıların, Arnavut prenslerinden İskender Bey'le birleşmek üzere Kosova sahrasında toplandığını öğrenip altmış bin civarındaki ordumuzu cebrî bir yürüyüşle Arnavutluğun Kuzey - Doğusundaki Kosova'ya doğru yola çıkarmıştır.

Öncü kuvvetlerimiz 10 Ekim 1448 günü Kosova'ya ulaşmış, altı gün sonra Pâdişah da ordu ile beraber gelmiş ve Hunyadi Yanoş'a elçiler göndererek sulh teklifinde bulunmuşsa da, Haçlı Ordusu Başkumandanı, daldığı hayâl âlemi içinde bu teklifi reddetmiş ve: «Türklerin zevali yaklaşmıştır!..» diyerek etrafına caka satmayı da unutmamıştır!..

Sulh teklifimizin reddi üzerine bir harb meclisi toplayan İkinci Murad, düşmanın müteçaviz tutumunu anlatmış ve halihazır durumun müzakeresi ile bir savaş plânı hazırlanıp Birinci Murad (Murad Hüdâvendigâr) ın elli dokuz yıl evvel muzaffer ve şehîd olduğu Kosova sahrasındaki İkinci büyük meydan muharebesi, 17 Ekim 1448 Perşembe günü sabahın ilk ışıklarıyle beraber başlamıştır.

Derler ki: Dünya nimetlerine pek iltifat etmeyen ve İslâma son derece bağlı olan Sultan İkinci Murad, savaş gecesini hiç uyumadan ibâdetle geçirmiş ve bir ara musahiblerinden birinin anlattığı Birinci Kosova Savaşı ile o savaşın muzaffer ve şehîd hükümdarı Murad Hüdâvendigâr'ın şehâdetini dinledikten sonra, ellerini kaldırarak şöyle duâ etmiştir:

«— Yarabbi! Benim de adım Murad... Beni de muzaffer kıl, bana da ceddim Hüdâvendigâr gibi şehâdet nasib eyle!..»

Kosova Meydan Muharebesi, geceli gündüzlü üç gün devam edip 19 Ekim 1448 Cumartesi günü kat'î zaferimizle neticelenmiştir. Sultan İkinci Murad'ın Başkumandanlığındaki ordumuzun sağ kanadına Sarıca Paşa, sol kanada Dayı Karaca Paşa kumanda etmiş; Sinan Bey ihtiyatta kalmış, meşhur akıncı beylerinden Mihaloğlu Hızır Bey, Turhan Bey ve İsa Bey ise, öncü kuvvetler başında bulunmuşlardır.

Ortaçağın en büyük meydan savaşlarından biri olan İkinci Kosova Muharebesinde Haçlı Ordusu perişan bir halde selâmeti yine firarda bulmuş ve altmış bin kişilik ordumuz yüz bin kişilik zırhlı Haçlı Ordusunu param-parça ederek Balkanlara sahip olmasını bilmiştir. İkinci Kosova'dan sonra Hıristiyan âlemi, Müslüman - Türk'ü Rumeli'nden atabilmek hülyasından vazgeçmiş ve müdafaa vaziyeti alarak topraklarını muhafaza çarelerini aramaya başlamıştır!..

Millî kahraman sayılan Macar Kral nâibi Hunyadi Yanoş'un gece karanlığından istifade ile kaçıp canını zor kurtarabildiği İkinci Kosova Savaşında, Haçlı Ordusu on yedi bin ölüyü Kosova sahrasında bırakmış, kaçıp kurtulamıyanlar ise esir edilmişlerdir.

Bâzı Batı kaynaklarında, İkinci Kosova Savaşındaki Türk Ordusunun mevcudu yüz elli bin; Haçlı Ordusu ise, yirmi beş

Sultan İkinci Murad.

bin civarında gösterilirse de, bu rakamlar Hıristiyanlık gayretiyle uydurulmuş birer kuyruklu yalandan başka bir şey değildir!..

Hunyadi Yanoş, yüz bin kişilik zırhlı ordusunu arkasına takıp, Sırbistan üzerine yürümüş, bu yüz bin kişi —baştarafta kaydettiğimiz gibi— İskender Bey'in kuvvetleriyle daha da artacakken, İkinci Murad'ı karşısında gören Macar Kral Nâibi, Kosova sahrasında savaşı kabule mecbur olmuş ve uğradığı korkunç hezimetten sonra türlü yalan lâflarla Haçlı Ordusunun azlığı öne sürülüp Osmanoğlu'nun kazandığı muhteşem zafer, Batı kaynaklarınca küçümsenmeğe çalışılmıştır!..

AK - ŞEMSEDDİN HAZRETLERİ

«Bu ferah ki bende görürsüz; yalnız bu kal'a (Bizans) fethine değildür. Ak-Şemseddin gibi bir aziz, benim zamanımda olduğuna sevinirim.»

Fâtih Sultan Mehmed Hân

Ak - Şemseddin lâkabıyle şöhret bulan İstanbul fethinin mânevî kahramanı Mehmed Şemseddin 1390 yılında Şam'da doğmuştur. Meşhur Şeyh Şahabaddin Sühreverdi Hazretlerinin neslinden olup, Şerefüddin Hamza-i Şamî isminde bir zatın oğludur.

Küçük yaşta babasıyle birlikte Anadolu'ya gelip Amasya civarındaki Kavaklı'ya yerleşen ve bir müddet sonra babasını kaybeden Şemseddin Mehmed, yetimliğine rağmen —Allah'ın lûtfuyla— mükemmel bir medrese tahsili görmüş, bu arada Tıp ilmine heves ederek bu sahadaki ilmiyle dünya tıp tarihinde mühim bir mevki kazanıp, «Maddet-ül-hayât» adlı eseriyle Bakterioloji ilmine yeni buluşlar getirmiştir.

Tahsilini müteakip Amasya havalisindeki Osmancık Medresesine müderris tayin edilen Mehmed Şemseddin bu medresede talebe yetiştirmekle meşgul iken, bilâhare Hacı Bayram Hazretlerine intisap etmiş ve bu intisabla o, tasavvuf yolunda büyük mesafe kat'ederek İstanbul fethinin manevî kahramanı olmuştur.

Mehmed Şemseddin'e **«Ak-Şemseddin»** lâkabı, fazla riyâzatta bulunması dolayısıyle yüzünün ağarmasından, saç ve sakalının ak olmasından, üstelik devamlı ak elbise giymek itiyadından verilmiştir. Fâtih Sultan Mehmed Hân, ne zaman Ak-

Şemseddin Hazretlerinin eteğine yapışıp ondan feyz almaya başlamıştır, bilmiyoruz.. Bâzı kaynaklarda Ak-Şemseddin'in, Hacı Bayram Hazretleri tarafından Sultan Ikinci Mehmed Hân'a (Fâtih'e) İstanbul'un muhasarası esnasında gönderildiği öne sürülürse de, Hacı Bayram Hazretleri, henüz Fâtih'in doğumundan evvel, 1429 yılında vefat ettiğine göre bu iddia doğru değildir...

Ak-Şemseddin Hazretleri, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın hocası, mürşididir. Ve Sâmiha Ayverdi Hanımefendinin kaydettiği gibi Fâtih: «**Şu cihetten talihli bir insandı ki, bir cihangir olmasına ve devrinin fikir ve siyaset âleminde yüksek mevkiini kabul ettirmiş eşsiz bir kıymet bulunmasına rağmen, elini öpeceği bir üstadı, karşısında nazlanıp sesini yükseltse de, «Hizaya gel!» diye karşı koyabilen bir efendisi vardı. İskender, Sezar ve Napolyon da birer cihangir idiler. Fakat, icraat, fütûhat ve şuuraltı istidatlarına rağmen, terkipsiz bir malzeme olmaktan kurtulamadılar. Onun için de, kendi kendine karşı hesap vermeye mecbur tutulmuş ve mânevî terbiyesinde nefs kontrolü şart kabul edilmiş Fâtih'le bu noktada araları daima mesafeli kalmıştır.**»

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ı böyle yetiştiren ve talebesini bu terbiye ile diğer cihangirlerden farklı kılan Ak-Şemseddin Hazretleri, Feth-i Mübîn boyunca Sultan İkinci Mehmed Hân'ın yanında bulunmuş, devamlı onu desteklemiş ve fetihten bir gece evvelki «**Mum Donanması**»nı müteakip ak yüzü ve elbisesiyle asker arasında dolaşarak, Hadis-i Şerîf'in sırrına mazhar olacak şanlı orduya şehâdet lezzetini telkin edip, gerek Pâdişah, gerek ordu üzerindeki tesiriyle bütün muteber kaynakların ittifakla kaydettiklerine göre, İstanbul'un mânevî Fâtih'i sayılmıştır!..

Bilindiği gibi, Feth-i Mübîn'i müteakip Ashabdan Halid bin Zeyd'in (Ebu-Eyyûb-i Ensârî Hazretlerinin) kabrini bulan zat, Ak-Şemseddin'dir. Yine Feth-i Mübîn'i müteakip Camie tahvil olunan Ayasofya'da ilk cuma namazını kıldıran ve Fâtih adına hutbe okuyan zat da: Ak-Şemseddin Hazretleridir.

Ak-Şemseddin Hazretleri, fethi müteakip kendisine verilen menkûl, gayrimenkûl ne varsa cümlesini muhtaç olanlara dağıtmış ve Göynük'e çekilerek hayırlı ömrünü orada tamamla-

Ak-Şemseddin Hazretlerinin Fâtih Sultan Mehmed Hân'a yazdığı mektuplardan biri. (Aslı Topkapı Sarayı'ndadır)

mıştır. Bu mübârek zatın, İstanbul muhasarası boyunca Fâtih'e yazdığı mektuplardan ikisi halen Topkapı Sarayı'ndadır. Bu mektuplarında Fâtih'e türlü hikmetle dolu nasihatta bulunan Ak-Şemseddin Hazretleri, Göynük'e çekildikten sonra da bu vazifeye devam etmiş; müridine, talebesine yazdığı mektuplarda: **«Lezzet-i cismânî, lezzet-i ruhâniye nisbet lâşeydir. Lâşey olan nesneye iltifat etmeyesüz. Eşed-di belâ enbiyâya, badehû evliyâya, badehû hûlefayadır. Enbiyâ ve evliyâ yolunda olduğunuzu nimet-i azîze bilüp hiçbir belâdan elem duymayasuz, belki lezzet bulasuz»; «memleketin ahvali, sizin ahvalinize tâbidir; zira sultanlar, memlekete nisbet ruh gibidir. Her nesne ki, bedende zâhir olur, bittahkik ruhun eserlerindendir»** diyerek Fâtih'i irşaddan geri durmamıştır.

1459 yılının 15 Ocak Pazartesi günü Göynük'de vefat eden Ak-Şemseddin Hazretlerinin kabri oradadır. Hacı Bayram Hazretlerinin vefatını müteakip altı kola ayrılan tarikatının, Bayrâmiyye kolu Ak-Şemseddin Hazretleriyle yürümüştür. Divan edebiyatımızın ünlü simalarından Hamdullah Hamdi Çelebi, Ak-Şemseddin Hazretlerinin evlâdlarındandır. Yazımızı, oniki evlâdı olduğu rivayet edilen Ak-Şemseddin Hazretlerinin evlâdlarından birinin anlattıklarıyla bitirelim:

«—Biz on iki kardeş idik. Babam bir gün hepimizi bir araya toplayarak yüzümüze uzun uzun bakıp hamd'etti. Biz zannediyorduk ki, Cenâb-ı Hakk'a bizleri kendisine ihsan ettiği için hamd'etmektedir. Lâkin babamın dervişlerinden Nur-üi-hüda kendisine:

«— Ben senin neden hamdettiğini biliyorum» dedi. Babam sordu:

«— Neden?..»

«— Şuna hamd'ediyorsun ki, Cenâb-ı Hakk, sana on iki evlâd verdiği halde hiçbirisinin muhabbeti, kalbini Cenâb-ı Hakk'dan ayıramamıştır!..»

— « • » —

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN KURUCUSU FÂTİH SULTAN MEHMED HÂN'DIR

Bizans'ı fethederek Hadis-i Şerîfin sırrına mazhar olan Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın ilme ve âlime hürmeti, sanatı ve san'atkârı himâyesi başlı başına bir tetkik mevzuudur.

Çocuk yaşta değerli hocalar eline teslim edilip mükemmel bir tahsil ve terbiye ile yetişen ve kırk dokuz yıllık hayatının her devresinde bu mükemmel tahsil ve terbiyenin tezahürleri bugün olanca açıklığıyla meydanda olan Fâtih Sultan Mehmed Hân, Feth-i Mübîn'i müteakip Bizans'ı **«İslâmbol»** haline getirme gayreti içinde iken giriştiği geniş imar hareketiyle birlikte kültür işlerine de el atmış ve verdiği emirle ilk tedrisat Ayasofya ile Pantokrator (Kilise Camisi) papaz odalarında başlamış, Ayasofya'da Molla Husrev ders okuturken; Pantokrator (Kilise Camisi) başına da Molla Zeyrek getirilmiştir. Ki bugün hâlâ o semt «Zeyrek» adıyla anılmaktadır. Ayasofya'daki medrese haline getirilen papaz odaları ise, Cami «müze» olurken yıktırılmıştır!..

Böyle ilk tedrisatın Bizans kalıntısı papaz odalarında başladığı İstanbul'da bugünkü üniversitenin esasını teşkil eden Fâtih Külliyesi'nin temeli 1463 yılının Şubat - Mart ayları içinde atılmış ve yedi sene on ay süren inşaat 1471 yılının Ocak ayında tamamlanmıştır.

Cami, çeşitli medreseler, imarethâne, Dar-üş-şifa / hastahane, kütüphâne, misafirhâne ve kervansaraydan müteşekkil «Fâtih Külliyesi», Havariyyun kilisesiyle Bizans İmparatorlarının mezarları bulunan mahalle kurulmuş ve bir rivayete göre, Müslüman - Türk'ün Bizans'ı fethini temsil gayesiyle külliye bu mahalle yaptırılmıştır.

Külliyenin mimarı: Atik - Sinan'dır. Bâzı kaynaklarda külliye mimarının Christodonlos adında biri olduğu, bu adamın hayatının son yıllarında ihtidâ ederek Sinan ismini aldığı iddia edilirse de, bu iddia asılsızdır.

Fâtih Külliyesi'nin tam ortasında bulunan Fâtih Camii, Fâtih vakfiyesinde «Yenioami» adıyla anılır. Birer şerefeli iki mi-

naresi bulunan bu cami 1766 yılı Kurban Bayramının üçüncü günkü büyük zelzelede kubbesi çökerek büyük hasar görmüş ve bugün bütün ihtişamıyle ayakta duran Fâtih Camii, Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından aslına sâdık kalınarak tekrar yaptırılmıştır.

Hacim ve teşkilât yönünden Osmanoğulları'nın en büyük eseri olan Fâtih Külliyesi'nin mühim bâzı kısımları bugün maalesef yoktur!.. «Tetimme» diye anılan sekiz medreseden dördü şimdiki Fevzipaşa caddesi açılırken yıktırılmış, Karadeniz tarafındaki dört medreseden de ancak ikisi kalmıştır ki, asliyetini kaybeden bu medreseler bugün ilkmektep olarak kullanılmaktadır. İstanbul'un en eski hastahanesi sayılan külliyenin Dâr-üş-şifası yerinde ise, şimdi âdeta bir mahalle kurulmuş, keza Kervansaray da yıkılıp kaybolmuştur!.. Ve bugün Fâtih Camii ile etrafındaki medreseler, **«Fâtih'in Eserlerini İhyâ ve Koruma Derneği»** gayretiyle ayakta durmakta, toprak altındaki Bizans kalıntılarını meydana çıkarmak için milyonlar harcayan mes'ul makamlar ise — ne hikmetse — Fâtih'in eserlerine dönüp bakmamaktadırlar!..

«Fâtih külliyesi» böylesine bir ihmalle mütevazi bir derneğin himmetine terkedilirken; İstanbul Üniversitesi senenin muayyen bir gününde, meselâ Fâtih Külliyesi'nin hizmete açıldığı bir günde, kurucusu olan Fâtih Sultan Mehmed Hân'ı anıyor mu bilmem?..

Fâtih vakfiyesi ile arşivdeki binlerce vesikanın bangır bangır haykırdığı gerçek odur ki: İstanbul Üniversitesi'nin kurucusu Fâtih Sultan Mehmed Hân'dır. Ve «Fâtih Külliyesi», teşkilât bakımından günümüzde dahi ehemmiyetle üzerinde durulması gereken bir ilim yuvasıdır.

∴

Fâtih Külliyesi, iki grupda tetkik edilmelidir. Birinci grup, çeşitli medreselerle devrin ünlü âlimlerinden Molla Lâtif Efendi'nin başında bulunduğu meşhur kütüphânedir. İkinci grup ise dâr-üş-şifa, Imarethâne ve kervansaray gibi içtimaî tesislerdir.

Fâtih Külliyesi'nde, Hoca Sadeddin Efendi'nin «Tâcü't-Tevârih»indeki ifadesiyle; «Sıbyanı tâlim ve tedib için bina olu-

nan» Dâr-üt-talim, günümüzün ilkmektebidir. Camiin sağında ve solundaki dörderden sekiz medrese «Tetimme» diye anılıp orta tedrisata ayrılmıştır. İstanbul Üniversitesi'nin esasını teşkil eden ve Fâtih Camiinin dış avlusunun sağ ve solunu baştan başa kaplayan yüksek tahsil yuvası medreselere ise: «Sahn-ı seman / sekiz avlu» adı verilmiştir. Plân itibariyle birbirinden pek farklı olmayan bu sekiz medresenin ortasında avlu, etrafında da önleri revaklı hücreler / odalar bulunmaktadır. Her medresede birer kubbeli ve ocaklı on dokuz oda ile bir de dershâne vardır. Küfeki taşı, mermer ve tuğladan yapılmış olan bu medreseler temiz işçiliğiyle asırların tahribatından kurtulmuş olup günümüzde ayaktadır ve Vakıflar İdaresince yüksek tahsil talebesine yurt olarak tahsis edilmiştir.

Fâtih Külliyesi'nin «Sahn-ı seman» medreselerinde din derslerinden başka tıp, astronomi, riyaziye, edebiyat da okutulmuş ve bu yüksek tahsil müessesesinde vazifeli ilim adamları Müderris (Profesör) Mûsıla (Doçent) Muîd (Asistan) diye anılmış, yüksek tahsil talebesine ise «Dânişmend» denilmiştir.

Fâtih Sultan Mehmed Hân kendisi, çocuk yaşta değerli ilim adamları elinde büyüdüğünden, Devlet-i Aliyye'nin o günkü geniş sınırları içinde bulunan kıymetli ilim adamlarının pek coğunu bu medreselerde toplamış ve bu değerli âlimleri — tatil günleri dışında — her gün talebenin tahsil ve terbiyesine memur eylemiştir. Sekiz medresenin her birine şer'î ve aklî ilimlerde temâyüz etmiş bir müderris tayin edilmiş ve bunlara o devirde elli dirhem / iki yüz elli gümüş kuruş gündelik verilmiştir. Medreselere alınacak talebe sayısı da tahdid edilmiş ve her medreseye günde iki dirhem maaşlı onbeş talebe alınmıştır.

Fâtih Külliyesi'nin her işi; hocanın, talebenin hak ve mes'uliyetlerinden, imarethânede verilecek yemek çeşitlerine kadar her şey, vakfiyede olanca açıklığıyle kaydolunmuş, bu arada kütüphâne üzerinde de sarahatle durulmuştur ki, vakfiyedeki kütüphâne ile alâkalı bahis Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın şahsiyetini tesbit yönünden ayrıca incelenmelidir!..

Bu arada «Sahn-ı - seman» ın birinin Tıbbiye ittihaz edildiği, buraya bağlı Dâr-üş-şifa'da yetmiş hasta koğuşu bulun-

duğu, vakfiyedeki kayda göre günde yirmi dirhem maaş alan buradaki hekimlerin hastaları her gün iki defa muayene ile mükellef bulundukları, din ve mezheb farkı gözetilmeksizin herkesin Dâr-üş-şifa'da muayene ve tedavi edildiği de nazar-i itibare alınmalı ve Fâtih Küliiyesi'nin İstanbul'un ilk Üniversitesi alduğu gerçeği unutulmamalıdır!..

Dâr-üt-tâlim / İlkmektep'den «Sahn-ı seman» diye anılan yüksek tahsil müessesesine kadar her kademedeki ilim yuvasına sahip olan, ayrıca imarethâne, misafirhâne, kervansaray gibi içtimaî tesisleriyle hizmet gören «Fâtıh Külliyesi», o devir şartları içinde incelenmeli ve onbeşinci asrın son çeyreğinde Müslüman - Türk elindeki İstanbul'da böylesine mükemmel bir eser yükselirken; bugün kendilerini taklidde pek hassas davrandığımız Avrupalının hâli göz önünde bulundurulmalı.. bulundurulmalı da, Fâtih Sultan Mehmed Hân yalnız İstanbul'un fethi günü «Fâtih» olarak değil, aynı zamanda bu şehrin ilk üniversitesini kurmuş bir kimse olarak da rahmet, minnet ve şükranla yad'edilmelidir!..

Esersiz ve çilesiz sözde ilim adamlarının bu mühim vazifeyi ihmal etmeleri tabiidir ama, gerçek ilim adamı için böylesine bir ihmal bir kelimeyle ayıptır!..

— « • » —

ÇADIRI BAŞINA YIKILMAK SURETİYLE AZL'OLUNAN İLK VEZİR-İ-A'ZAM

Fâtih Sultan Mehmed Hân devri vezirlerinden olan ve Fâtih'in saltanatı boyunca iki defa Vezâret-i-uzmâ makamına getirilen Mahmud Paşa'nın milliyeti hakkında çeşitli rivayetler vardır: Bir iddiaya göre, Hırvat dönmesidir!.. Başka bir iddiaya göre anası Rum, babası Hırvat'tır. Bir başka iddiaya göre de, hem ana, hem baba tarafından halis Rum'dur ve meşhur Türk düşmanı Filântropinos'un torunlarındandır!.. Ve, yerli - yabancı bütün kaynakların ittifak ettiklerine göre, dönmedir... İhtida' edip İslâm dairesi içine girmiş, devletin en yüksek makamı alan Vezâret-i-uzmâ mevkiine kadar yükselmiş, aşağıda görü-

leceği gibi bir ara Deryâ-Kaptânlığında bulunmuş, bilâhare ikinci defa Vezir-i-a'zam olmuş ve bu ikinci sadâreti esnasında Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın emriyle idâm edilmiştir.

Mahmud Paşa'nın ilk sadâreti, Vezir-i-a'zam meşhur Çandarlı Halil Paşa'nın azlinden sonradır... Bilindiği gibi, Çandarlı Halil Paşa Feth-i Mübin'den hemen üç gün sonra 1 Haziran 1453 Cuma günü Vezâret-i-uzmâ makamından azl'edilip, bir rivayete göre, Yedikule zindanına hapsolunmuş ve yerine aynı gün Mahmud Paşa getirilmiştir. İkinci Murad ve Fâtih devirlerinde aralıksız yirmi üç sene, dokuz ay, altı gün Vezâret-i-uzmâ makamında bulunan meşhur Çandarlı Halil Paşa'nın evvelâ azli, bilâhare Edirne'de idâmı başlı başına bir tetkik mevzuu olup, Çandarlı'nın azl'. ve idâm sebebi ihtilâflıdır. Bugün bu ihtilâflı mesele üzerinde durmadan Mahmud Paşa'nın ilk sadâretine devamla kaydedelim ki, Çandarlı ile halef - selef olan Mahmud Paşa, Vezâret-i-uzmâ makamını 1453 yılından 1466'ya kadar on üç yıl işgâl etmiş ve 1466 yılındaki Karaman Seferinde azl'olunarak bu makama Rum Mehmed Paşa getirilmiştir!...

Karaman ülkesini fetheden Fâtih Sultan Mehmed Hân, Konya ve Karaman Türklerinden bir kısmının İstanbul'a naklini emretmiş, ancak, Fâtih'in kat'i emrine rağmen, Mahmud Paşa, bu nakil işinde gevşek davranmıştır!.. Mahmud Paşa'nın sadâretten azline, işte bu ihmali sebeb olmuş ve çadırı başına yıkılan Mahmud Paşa böylece on üç yıllık makamından uzaklaştırılmıştır. Çadırı başına yıkılmak suretiyle azl'olunan ilk Vezir-i-a'zam Mahmud Paşa'dır. Bu tarihten sonra bu hareket bir âdet hükmünü almış ve azl'olunacak sadrâzamın çadırı başına yıkılmıştır.

1473 yılında ikinci defa Vezâret-i-uzmâ makamına getirilen Mahmud Paşa, ilk sadâretinden azli ile bu ikinci sadâreti arasında geçen altı yıl içinde Gelibolu sancakbeyliği yanı sıra donanma kumandanlığında da bulunmuştur. Binaenaleyh Mahmud Paşa, Kapdân-ı Deryâların da ilklerindendir.

Mahmud Paşa'nın ikinci sadâreti, birbuçuk veya iki yıl sürmüş ve Şehzâde (Fâtih'in üç oğlundan biri) Mustafa'nın meşhur Otluk - beli zaferini müteakip vefâtı üzerine gösterdiği sevinç tezahürleri, azl' ve idâmına sebeb olmuştur. İddiaya göre:

Mahmud Paşa ile Şehzâde Mustafa'nın arası açıktır ve Şehzâdenin âni ölümü üzerine Mahmud Paşa, evinde eğlenceler tertipleyerek Fâtih'in teessürüne iştirak etmemiştir. Ancak, bu zayıf bir ihtimaldir... Mahmud Paşa, Bosna'nın fethinde eline geçirdiği Kralı, Fâtih'in iznine lüzum görmeksizin serbest bırakmış, Karaman Seferinde Ishak Bey'in firarına göz yummuş, Otluk-beli zaferinden sonra Uzun Hasan kuvvetlerinin takıbına mâni olmuş ve bütün bu icraatı ile Fâtih'in gözünden düşen Mahmud Paşa'nın azl' ve idâmına, Şehzâde Mustafa'nın ölümünde takındığı tavır bir vesile oluvermiştir.

17 Ağustos 1474 Çarşamba günü idâm edilen Mahmud Paşa, bâzı dönme ve devşirme vezirler gibi Müslüman - Türk'e düşmanlıkta ifrata varmamıştır «Adnî» mahlasıyle Türkçe ve Farsça şiirler yazan Mahmud Paşa'nın Divanı vardır. Bugün İstanbul'un mühim bir semti onun adını taşımakta ve «Mahmudpaşa» diye anılan bu semtde, İstanbul'daki ilk Türk eserlerinden cami, hamam vesair binalar bulunmaktadır.

Mahmud Paşa, kendi adını taşıyan Camiin avlusundaki türbede medfundur. Kubbeli ve sekiz köşeli olan bu türbenin dışındaki açık ve koyu mavi renkli tuğlalar bugün yer yer dökülmüş bir haldedir. Ikinci Mahmud devrinde tamir olunan Mahmud Paşa türbesi son defa 1950 yılında da —bugünkü tâbiriyle— bir restorasyona tâbi tutulmuştur.

— « • » —

İKİNCİ BÂYEZİD'İN EVLÂDLARI ARASINDAKİ TAHT MÜCADELESİ

Tarihimizde **«Bâyezid-i Velî»** ve **«Sultan Bâyezid Hân-ı Sâni»** gibi ünvanlarla anılan İkinci Bâyezid, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın büyük oğludur. 1447 yılında doğan ve otuz dört yaşının içinde Osmanoğulları'nın sekizincisi olarak taht'da çıkan Bâyezid-i Velî'nin saltanatı 24 Nisan 1512 Cumartesi gününe kadar otuz sene, on bir ay, dört gün sürmüştür.

İkinci Bâyezid'in bu otuz bir yıla yaklaşan saltanatının ilk yılları. daha evvel incelediğimiz gibi (*), Devlet-i Aliyye'ye pek pahalıya mal olan kardeşi Cem Sultan gaailesi ile geçmiş ve İkinci Bâyezid garib bir tesadüfle saltanatının son yıllarında da, kendi evlâdları arasındaki taht mücadelesine şahid olmuştur!..

Sekiz oğlundan dördü (Abdullah, Mehmed, Mahmud ve Alemşâh) muhtelif tarihlerde ölen İkinci Bâyezid'in hayattaki dört oğlundan Ahmed, Amasya'da; Korkut, Antalya'da; Şehenşâh, Konya'da; Selim (Yavuz Sultan Selim Hân) ise, Trabzon'da vali idiler. Bu dört Şehzâdeden hangisinin büyük olduğu kat'î olarak bilinmemekte ise de, İkinci Bâyezid, Amasya Valisi Şehzâde Ahmed'e Veliahd gözü ile bakmakta; Şehzâde Korkut'la arası açık olan ve diğer Şehzâde Selim'in «yavuz»luğundan çekinen devrin Vezir-i-a'zamı Hadım Ali Paşa da, taht yolunu Amasya Valisine açmak için uğraşmaktadır!..

İkinci Bâyezid'in altmış yaşını geçtiği 1509 yılı başlarında, Şehzâdeler mücadelesi hadd bir safhaya varmış ve ilk ihtilâf, Şehzâde Selim'in oğlu Süleyman'ın (Kanunî Sultan Süleyman'ın) Bolu Sancakbeyliğine / Valiliğine tayiniyle başlamış, Amasya - İstanbul yolu üzerindeki Bolu'ya, Şehzâde Selim'in oğlunun getirilmesine şehzâde Ahmed:

«— Bu oğlan benüm yolum üzerinde neyler?..» diyerek itiraz etmiş ve Amasya Valisine veliahd gözü ile bakan İkinci Bâyezid, Süleyman'ı Bolu valiliğinden alarak Kırım'da Kefe sancağına tâyin etmiştir!..

Yine aynı yıl Şehzâde Korkut gaailesi başgöstermiş, evvelâ Manisa Valisi iken, bilâhare Antalya'ya gönderilen Şehzâde Korkut, babasının Şehzâde Ahmed hakkındaki niyetini öğrendiğinde İstanbul'a daha yakın olan Manisa'ya tayinini istemiş, ancak bu talebi kabul edilmemiştir. Bunun üzerine amcası Cem Sultan'ın macerasına özenen Şehzâde Korkut, hacca gideceğinden bahisle maiyyetini toplayıp İskenderiyye'ye geçmiş ve Memlûk Sultanı Kansu Gavri tarafından muh-

(*) Bkz: «Yalan Söyleyen Tarih Utansın» 1'ci cild, 4'cü baskı, İstanbul 1977.

teşem bir merasimle karşılanmıştır. Şehzâde Korkut'un bu seyahati İstanbul'da endişe ile karşılanıp yeni bir Cem Sultan meselesinin doğmasından korkulmuş ve Memlûk Sultanı da İkinci Bâyezid'in düşmanlığını üzerine çekmemek için Şehzâde Korkud'un hacca gitmesine muvafakat etmemiş, neticede Korkud, babası tarafından afv edilerek tekrar Antalya sancağına dönmüştür.

Bu arada Trabzon Valisi Şehzâde Selim, kayınpederi olan Kırım Hânı Mengli Giray'la Kefe'de bulunan yegâne oğlu Süleyman'ı ziyaret bahanesiyle evvelâ Kırım'a, daha sonra Rumeli'ye geçmiş ve babasına müracaatla artık Trabzon'a dönmeyeceğini bildirip kendisine Rumeli'den sancak verilmesini istemiştir.

Doğuda Akkoyunlular'ın yıkılıp İran'a Safeviler'in hâkim olduğu ve Şiî tehlikesinin yurdumuzu olanca dehşetiyle tehdid ettiği o yıllarda Şah İsmail, Anadolu'daki Müslüman - Türk'ü ifsada Şahkulu (Osmanlı kaynaklarında «Şeytan-kulu») adında birini memur etmiş ve işbu «Şeytan-kulu», yüzlerce Şiî ile Anadolu'da kesif bir Şiîlik propagandasına başlayıp maalesef mel'anetinde muvaffak olarak pek çok kimseyi ifsad etmesini bilmiştir!..

Anadolu'nun böylesine korkunç bir tehlikeyle tehdit edildiği ve Amasya Valisi Şehzâde Ahmed'e Veliahd gözü ile bakıldığı o devirde, Trabzon Valisi Şehzâde Selim'in Rumeli'ye geçip o havaliden sancakbeyliği istemesi, Antalya Valisi Şehzâde Korkud'u harekete geçirmiş ve Korkud, İstanbul'a yakın olabilmek gayesiyle 1511 yılında Antalya'dan hareketle daha evvel kendisine verilmeyen Manisa Valiliğini bu kerre kendiliğinden işgâl edivermiştir!..

Şehzâde Korkud'un bu ânî hareketiyle Antalya ve havalisinin başsız kalması, Şâhkulu / Şeytan-kulu ile avanesince fırsat bilinmiş ve Şeytan-kulu'nun mel'anetine aldanan gaafiller o yılın 10 Muharrem Çarşamba günü biraraya gelerek Devlet-I Aliyye'ye başkaldırmışlardır!. Şehzâde Korkud'un hareketini müteakip yola çıkarılan hazînesini Elmalı civarında yağma eden âsiler, daha sonra Kütahya üzerine yürüyerek Anadolu Beylerbeyi Karagöz (Çeşm-i siyah) Paşa'yı mağlûb etmişler

ve Kütahya havalisini yakıp yıkarak Marmara sahillerine yayılmışlardır!.

Bu sırada Şehzâde Selim'e Rumeli'de Semendire ile Vidin sancakları verilmiş ve İkinci Bâyezid, hayatında oğullarından hiçbirini veliahd tayin etmeyeceği yolunda Şehzâde Selim'e bir taahhütnâme de vermiştir. Ancak Şehzâde Selim, Şeytan-kulu'nun Anadolu'daki harekâtından müteessir olup Semendire'ye varmadan tekrar Edirne'ye dönmüş ve hazîneye el koyup kendi namına memurlar tayin etmiştir.

Böylece Şehzâdeler kavgası yanısıra, Şîî tehlikesinin de Marmara sahillerine kadar uzandığı bu 1511 yılında Vezir-i-a'zam Hadım Ali Paşa âsiler üzerine gönderilmiş ve bir rivayete göre, Şehzâde Ahmed'in veliahdlığından yana olan bu hadım vezir-i-a'zam Şeytan-kulu'nu mağlûp edip, muzaffer ordusuyla İstanbul'a dönerek Amasya Valisi Ahmed'in saltanatının ilânını tasarlamışsa da, âsileri muhasara etmesine rağmen Şeytan-kulu'nu yakalayamamış ve kaçan işbu Şeytan-kulu'nu takip ile Kayseri - Sivas arasında bulunan Gökçay mevkiindeki savaşta Hadım Ali Paşa ölmüş, yerine Hersek-zâde Ahmed Paşa getirilmiştir.

Aynı yılın 2 Temmuz günü Konya Valisi Şehenşâh ölmüş, 3 Ağustos Pazar günü ise Şehzâde Selim, Edirne'den İstanbul üzerine yürüyerek Çorlu civarındaki «Uğraş-deresi»nde İkinci Bâyezid kuvvetleriyle karşılaşıp mağlûp olarak maiyyetiyle birlikte Kefe'ye çekilmiştir.

Şehzâde Selim'in bu mağlûbiyeti üzerine İstanbul'a dönen İkinci Bâyezid, Amasya Valisi Ahmed'i payitanta davet edip saltanatı bu oğluna devretmeyi tasarlamış ve Şehzâde Ahmed'in Maltepe yakınlarına geldiği sırada İstanbul'daki asker isyân ederek Şehzâde Selim'in saltanatını temin yoluna gitmişlerdir (*). 1511 yılının 21 Ağustos Perşembe günü patlak ve-

(*) Dikkat buyurunuz: Şii tehlikesiyle şehzâdeler mücadelesinin devlet bünyesini sarstığı günlerde Pâdişahın yanında olan ve Selim'e karşı çıkan asker, aynı Pâdişahın saltanatı Şehzâde Ahmed'e devretmeyi tasarladığı ân, Selim'in «Yavuz» luğunu takdir ile bu şehzâde lehine kıyam etmesini de bilmiştir!..

ren bu isyânda şehre giren yolları tamamen tutup, iskeleleri işgâl eden asker, başta Vezir-i-â'zam olmak üzere devlet erkânından pek çoğunun konaklarını yağma edip adamlarını öldürmuşler ve Bâb-ı Humâyûn önunae toplanarak Şehzâde Ahmed'den yana olan devlet erkânının işbaşınuan uzaklaştırılmasını istemişlerdir. İkinci Bâyezid, askerin isteklerini kabul etmiş ve bu arada Hersek-zâde'yi vezâret-i-uzmâ makamından alarak bu mevkıe Koca Mustata Paşa'yı getirmiştir.

İstanbul'da bu işler olup biterken Şehzâde \hmed, isyânı öğrenmiş ve Maltepe'den çekilerek Konya üzerine yürüyüp Anadolu ya hâkım olauktan sonra tahtı ele geçirmeyi hesaplamış, Şehzâde Şehenşâh'ın vefatı üzerine Konya valiliğine getirilen oğlu Mehmed'i iğfâlle Konya'yı ele geçirip saltanatını ilân etmiştir!...

Böylesine bir keşmekeş içinde geçen 1511 yılı sonlarında İkinci Bâyezid, Kefe'ye çekilen Şehzâde Selim'in Semendire valiliğine gelmesine muvafakat etmiş, bu arada Şehâzde Korkud, maiyyetinden birkaç kişiyle gizlice İstanbul'a girip Yeniçeri Ocağı'na sığınmışsa da, Yeniçeriler, Korkud'u misafir kabul edip izzet ve ikramda bulunmuşlar, fakat cülûsunu kabul etmemişlerdir!...

1511 yılı bu olaylarla kapanırken, 6 Mart 1512'de saray önünde toplanan asker Şehzâde Selim lehinde bulunup, İkinci Bâyezid'i Selim'in saltanatını kabule zorlamışlar ve hemen yola çıkarılan bir ulak ile Şehzâde Selim'i İstanbul'a dâvet etmişlerdir.

— « • » —

YAVUZ SULTAN SELİM HÂN'IN CÜLÛSU VE İKİNCİ BÂYEZİD'İN VEFATI...

Sultan İkinci Bâyezid'in saltanatının son yıllarında taht mücadelesine atılan üç evlâdından Amasya Valisi Şehzâde Ahmed uysal bir tiptir. Babası tarafından pek sevilen ve bununla şımarıp Veliahdlığının ilânı için İstanbul'daki hâin vezirler güruhu ile işbirliği yapan bu Şehzâde, ordu tarafından sevilme-

mektedir. Antalya Valisi Şehzâde Korkud ise, iyi yetişmiş, ilmiyle temayüz etmiş, bu arada şairliği ve bilhassa besteleri ile tanınmıştır. Asker, bahusus denizciler, Korkud'u sevmekte; ancak erkek evlâdı olmayan bu Şehzâdeye saltanat kavgasında şans tanımamaktadırlar. Korkud, Trabzon Valisi Şehzâde Selim (Yavuz Sultan Selim Hân) ile ana-baba bir kardeştir ve bir iddiaya göre Korkud, Selim'den yaşca büyüktür.

Şehzâde Selim, ağabeyi Korkud'un sahip olduğu meziyetler yanısıra, hem askerî hem siyasî yönden dehâ sahibi bir kimse olarak tanınmış, Trabzon valiliğindeki müsbet icraatiyle sevilmiştir. O yıllarda Anadolu'yu tehdid eden Safavîler'in her hareketini dikkatle takip edip, gerekli tedbirleri almış, Şah İsmail'in zuhurunu: **«Türklere karşı büyük ölçüde harekete geçmek için ilâhî bir fırsat»** diye alkışlayan Papa'nın tertiplerini boşa çıkarmış, bu arada Gürcü prenslerini haraca bağlamış, Erzincan'ı yeniden fetheylemiş, İspir'i almış, Gürcistan içlerine sarkarak Kütayis'i zaptetmiş ve dehâ sahibi bir kimse olarak daha Şehzâdeliğinde Şah İsmail'in karşısına dikilerek «yavuz»luğunu göstermiştir.

Şehzâdeler kavgasının hadd bir safhaya girdiği 1511 yılı sonlarıyla 1512 başlarında, asker-sivil herkesin gözü Selim'de ve bütün ümitler dehâ sahibi bu Şehzâdededir!... İşte asker bu ümidle Şehzâde Ahmed'in Valiahdlığına karşı çıkmış ve yukarıdaki yazımızda temas ettiğimiz 6 Mart 1512 Cumartesi günkü toplantıda İkinci Bâyezid'a Selim'in saltanatını kabul ettirip, Semendire'de bulunan Selim'i İstanbul'a dâvet etmiştir.

Şehzâde Selim askerin dâvetine icabetle o yılın 19 Nisan Pazartesi günü İstanbul'a gelmiş ve muhteşem bir merasimle karşılanıp Yenibahçe'de kurulan Otağa inip beş gün burada kalmıştır. Daha evvel gizlice İstanbul'a girip Yeniçeri Ocağı'na sığınan Şehzâde Korkud, kardeşi için tertiplenen muhteşem karşılama merasimine iştirakle Yavuz'un saltanatını tebrik etmiş, böylece Şehzâdeler kavgasında, Konya'da saltanatını ilân eden Ahmed'le Selim karşı karşıya kalmışlardır.

Şehzâde Selim'in Yenibahçe'de kaldığı beş gün zarfında bâzı olaylar cereyan etmiş, ordu başındaki kumandanlarla görüşüp onlara kendi saltanatı boyunca askerin büyük sefer yor-

gunlukları çekeceğini anlatıp muvafakatlerini alan Şehzâde Selim, bu arada babasının bâzı tekliflerine muhatab olmuş, tahtında ölmek isteyen İkinci Bâyezid, oğlu Selim'i Veliahd ilân ederek Semendire'ye göndermek istemiş, buna muvaffak olamayınca onu Şah İsmail üzerine göndermeyi teklif etmiş, ancak İkinci Bâyezid'in bu son gayretleri bir netice vermemiş ve sonunda Bâyezid-i Veli: **Oğlum Sultan Selim Hân'ı yerime nasbeyledim. Allah mübârek eyleye!..»** diyerek 24 nisan 1512 Cumartesi günü taht'dan ferâgat etmiştir!..

Tarihimizin en büyük kahramanlarından biri olan Yavuz Sultan Selim Hân, böylece kırk iki yaşının içinde Osmanoğulları'nın dokuzuncusu olarak taht'da çıkmış ve yeni Pâdişaha Topkapı Sarayında biat edilirken, babası İkinci Bâyezid de, Eski - Saray'a (şimdiki Üniversite Merkez binasına) geçmiştir.

Bir ay kadar Eski - Saray'da kalan İkinci Bâyezid daha sonra Dimetoka Sarayı'nda oturmak istemiş ve oğlunun izniyle 23 Mayıs Pazar günü İstanbul'dan ayrılmıştır. Yavuz Sultan Selim Hân babasını devlet erkânıyle beraber sûr dışına kadar uğurlamış, arabanın sağ tarafında yürüyen Yavuz'a, Hammer'in iddiasına göre, İkinci Bâyezid nasihatta bulunmuş ve Edirnekapı dışında baba - oğul gözyaşlarıyla birbirlerinden ayrılmışlardır.

İkinci Bâyezid Dimetoka Sarayı'na varamadan 26 Mayıs Çarşamba günü yolda vefat etmiştir. Eski pâdişahın nerede ve ne şekilde öldüğü ihtilâflıdır. Çekmece'de veya Uğraş-deresi'nde vefat ettiği iddia edildiği gibi, ölüm sebebi olarak zehirlendiğini öne sürenler de vardır.

Altmış beş yaşının içinde vefat eden İkinci Bâyezid, İstanbul'daki Camisi yanına Yavuz tarafından yaptırılan türbesine defnedilmiştir.

— « • » —

BELGRAD'IN FETHİ ve PÎRÎ MEHMED PAŞA

Kanunî Sultan Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim Hân'ın vefatını müteakip Osmanoğulları'nın onuncusu olarak 30

Eylül 1520 Pazar günü taht'da çıkmış ve cülûsunun sekizinci ayında, tarihimize «Birinci Engürûs/Macaristan Seferi» diye geçen ilk Sefer-i Hümâyûnu sonunda, İkinci Murad, Fâtih ve İkinci Bâyezid devirlerinde muhasara edilip de alınamıyan Belgrad'ı fethetmiştir.

O devirde bir Macar şehri olup Sırpların azınlıkta bulunduğu Belgrad, hâkimiyyetimiz altındaki topraklara yirmi kilometre uzaklıkta ve Macaristan'ın Türkiye tarafındaki en mühim kapılarından biri durumunda idi. Şehir, ilk defa İkinci Murad zamanında Evrenos oğlu Ali Bey tarafından altı ay kadar muhasara edilmesine rağmen zaptedilememiş, bilâhare Fâtih Sultan Mehmed Hân, otuz dokuz gün devam eden muhasarada da şehri alamamış, nihayet İkinci Bâyezid'in saltanatında Hadım Süleyman Paşa'nın muhasara harekâtı dahi bir netice vermemiştir.

Bilindiği gibi, Kanunî'nin saltanatının ilk yıllarında Devlet-i Aliyye'nin en mühim mevkii olan Vezâret-i-uzmâ makamı, büyük devlet adamı muhterem Pîrî Mehmed Paşa tarafından işgal olunmaktaydı. Osmanlı tarihinin en mühim sîmalarından biri olan ve Vezâret-i-uzmâ makamından ayrılması —veya ayırılması— tarihimizde bir dönüm noktası sayılan Pîrî Mehmed Paşa, Çaldıran'da ve Mısır seferinde nasıl «büyük» lüğünü ortaya koymuş ve isabetli görüşleriyle devlete unutulmayacak hizmetlerde bulunmuş ise, bu kerre Kanunî devrinde de, Belgrad seferinde pek mühim rol oynamış ve Kanunî Sultan Süleyman'ın bu ilk Sefer-i Hümâyûnunun plânları, o büyük devlet adamınca hazırlanmıştır.

Sayısız tarihî vesikanın gözler önüne serdiği yukarıdaki gerçeklere rağmen, bugün bu vesile ile bir daha tekrar edelim ki, Pîrî Mehmed Paşa, maalesef nisyana terkedilmiş bir «dev» şahsiyettir!.. Yalan söyleyen tarih, nice «cüce»leri «dev» yapmış; buna mukabil Pîrî Mehmed Paşa misâli nice «dev»leri de nisyana terketmekten utanmamıştır!.. Bugün mekteplerde evlâtlarımıza, ihanetleri ayyuka çıkmış nice «cüce»ler, «dev» şahsiyetler olarak tanıtılmakta; meselâ şu, boyundan gayri «büyük» lükle hiçbir alâkası olmayan Sokollu Mehmed Paşa denilen adam «büyük» bilinmekte; Pîrî Mehmed Paşa gibi «dev»

bir şahsiyeti ise, günümüzün sözde münevver nice aydınları (!!!) dahi tanımamaktadırlar!..

İşte plânları böylesine «dev» bir şahsiyet tarafından hazırlanan Birinci Sefer-i Hümâyûn, Macaristan'ın taahhüd etmiş olduğu yıllık haracı almak üzere giden elçimiz Behram Çavuş'un türlü hakaretlerle hapsedilmesi üzerine açılmış ve 18 Mayıs 1521 Cumartesi günü, Belgrad'a müteveccihen İstanbul'dan ayrılan Kanunî, bütün payitaht halkının coşkun tezahüratıyle uğurlanmıştır. O gün İstanbul bir ana - baba günü yaşamış, çarşı ve dükkânlar açılmamış, halk akın akın koşup Saray meydanını doldurmuştur. Zırhlarını giyen ve ellerinde küçük birer mızrak taşıyan asker o muazzam kalabalık önüne dizilmiş; kalkanlar, tirkeşler, kementler ve oklarla mücehhez Sipahilerle sağ ve sol ulûfeciler ve Yeniçeriler meydanı doldurmuş; yay taşıyan beyaz etekli Solaklar ise, Saray kapısı önünde yer almışlardır.

Pâdişâhın, takımları sabahın ilk ışıklarıyla pırıl pırıl parlayan bir at üzerinde Saray kapısında görünmesiyle davullar ve nakkareler çalınmış; bayraklar, sancaklar, tuğlar açılmış, halk: «Yaşasın Sultan Süleyman Hân!..» diye bağırıp sevinç gözyaşları dökmüş ve Ordu-yı Hümâyûn Edirnekapı'dan çıkarken, meslek-i ilmiyyeye mensup zevât zafer için duâ etmişlerdir.

Ordu-yı Hümâyûn 27 Mayıs'ta Edirne'ye varmış, burada beş gün kaldıktan sonra Haziran'ın dokuzunda Filibe'ye, on altısında Sofya'ya ulaşmış, 22 Haziran'da Sofya'dan hareketle 27 Haziran günü Niş yakınlarına varıp Ordugâh kurulmuş ve toplanan Harb Divanında durum müzakere edilerek Belgrad muhasarası için ilk hazırlıklar tamamlanıp abluka başlamıştır. Böğürdelen'in fethini müteakip, Karaca Paşa nezaretinde Sava üzerine iki büyük köprü kurulmuş, 12 Temmuz günü Pîrî Mehmed Paşa, Zemlin kalesini alarak Belgrad'ı tazyike başlamış ve üç koldan yapılan umumî hücum sonunda Belgrad, o yılın 29 Ağustos Perşembe günü fetholunmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman, fethin ertesi günü muhteşem bir merasimle şehre girip camiye tahvil edilen Belgrad'ın en büyük kilisesinde Cuma namazı kılmış, hazineden verdiği yirmi bin altınla şehrin imârını emretmiş ve iki yüz topla tahkim edi-

len Belgrad'ın muhafazasına Yahya Paşazâde Bâli Bey tâyin olunmuştur.

Kanunî'nin bu ilk Sefer-i Hümâyûnu beş ay, üç gün sürmüş ve Pîrî Mehmed Paşa'nın gayretiyle Belgrad'ın fethi gerçekleşip Balkanlar'daki Türk hâkimiyyeti tamamlanırken; bütün Macar Ovası da Türk akınlarına açılmıştır.

— « • » —

«MAKBÛL» İBRAHİM PAŞA «MAKTÛL» OLDU!..

Kanunî Sultan Süleyman devrinin ünlü (!) Vezir-i-â'zamı Frenk İbrahim Paşa, Osmanlı tarihinin en korkunç tiplerinden biridir!... Rum mu, İtalyan mı, Hırvat mı, ne olduğu bilinmeyen; bu ne idüğü belirsizliğine rağmen Kanunî'nin ayaklarını yıkadığı suyu içip, dalkavuklukla bir anda Vezâret-i-uzmâ makamına yükseliveren bu türedinin sadâreti on iki sene, sekiz ay, yirmi sekiz gün devam etmiş; bu müddet zarfında, beş sene dokuz ay yalnız Vezir-i-â'zam olan Frenk İbrahim Paşa, altı sene, on bir ay, on sekiz gün de hem Vezir-i-â'zam, hem Serâsker olarak Devlet-i Aliyye Ordularıyla donanmasına Başkumandanlık etmiştir!...

Pargalı bir balıkçının oğlu olan ve tarihimizde **«Frenk»**, **«Makbûl»** gibi ünvanlarla anılan İbrahim Paşa, 14/15 Mart 1536 Salı/Çarşamba gecesi idâm edilmiş, böylece o türedinin yukarıdaki ünvanları arasına bir de **«Maktûl»** ünvanı eklenivermiştir!... Bir balıkçı kulübesinde doğan, bilâhare hasbelkader Devlet-i Aliyye başına geçip, pek az insana nasib olan bir ihtişamla on üç yıla yakın Vezâret-i-uzmâ makamını işgâl eden o balıkçı dölü, Kanunî Sultan Süleyman tarafından şımartılmış, fakat sonunda yine Kanunî tarafından imhâ edilmiştir!...

Topkapı Sarayında cellâd Kara Ali vasıtasıyle boğdurulan İbrahim Paşa'nın idâmında çeşitli sebepler vardır: Irâkeyn seferinde henüz Kanunî gelmeden kendi bildiğine hareket etmesi, kış mevsimini Diyarbekir'de geçirmesi hakkında Pâdişah tarafından verilen emre itibar etmeyip başarısızlığa uğraması;

büyük devlet adamı muhterem Pîrî Mehmed Paşa'nın onun mel'anetiyle zehirlendiğinin meydana çıkması ve yine, Defterdar İskender Çelebi'nin İbrahim Paşa tarafından haksız yere idâm edildiğinin bilâhare yapılan tahkikatta anlaşılması, bütün bunların yanısıra Irâkeyn seferinde kendisine **«Serâsker Sultan»** ünvanını verip, evraklarda dahi bu ünvanı kullanmaktan çekinmemesi, hattâ bir nevi saltanat ortaklığına teşebbüs edip Osmanlı tahtına oturmak sevdasına düştüğü, böylece «Al-i Osman» yerine «Al-i İbrahim» kurmak istediği idam sebepleri arasındadır.

Ayrıca, Macaristan'dan getirilen heykelleri At-Meydanı'ndaki meşhur konağının önüne koydurmaya o devirde cesaret edebilmesi, kendisine hediye olunan Kur'an-ı Kerîm'lere ehemmiyet vermediği, hattâ hediye edilen Kur'an-ı Kerîm'i almadığı da **«makbûl»**un **«maktûl»** olması sebeblerindendir. Ki bu son hareket o ne idüğü belirsizin ihtidâsının samimiyetini tesbit bakımından da mühimdir!... Bu tip kimselerin ekserisi güya hidayete erip İslâm dairesi içine girmişlerdir ama, bunlar gerçek İslâmiyetten uzaktırlar ve Hıristiyan tebaanın devlet hizmetine alınmadığı o devirde, bu adamların ihtida' edip Müslüman olmaları, İslâmı kabuldeki samimiyetleri her zaman münakaşa mevzuudur!...

Pargalı türedinin idâm sebebleri arasında, kendisine rakib olabilecek kimseleri birer bahane ile yok etmesi ve taraftar toplayıp mevkiini tahkim gayesiyle şuna buna ihsânda bulunması, bilhassa Irâkeyn seferi esnasında şahsî ihtirasları uğruna seksen bin altın israf etmesi olduğu gibi, saraydaki kadınlar partisi başında bulunan meşhuur Hurrem Sultan'ın tesirinden bahsedenler de bulunmuştur!...

Uzun müddet devam eden sadâretinde yedi yıla yakın Serâsker ünvanıyle ordu başında da bulunan Frenk İbrahim Paşa, yalan söyleyen tarihin dilinde Kanunî devri savaşlarının kahramanı (!) olarak anılırsa da, bu iddia serapâ hezeyandır!... Askerlik bakımından değersiz bir kimse olan Pargalı türedinin başarısızlıkları, o «Serâsker Sultan»ın (!) Kanunî devrindeki savaşlarla olan alâkasını ve sözde kahramanlığını tesbit bakımından kâfidir!... O kadar!...

Askerî kabiliyyeti bu olan, nice siyasî cinayetlerle pek çok kimseyi yok eden, son derece harîs, dalkavuk ve mukaddesattan mahrum Frenk İbrahim Paşa adlı türedi, Kanunî Sultan Süleyman'a hulûl ederek Pîrî Mehmed Paşa gibi muhterem ve muktedir bir devlet adamının ayağını kaydırıp boşalan Vezâret-i-uzmâ makamına oturmuş ve on üç yıla yakın Devlet-i Aliyye'nin bu en yüksek ve mühim mevkiinde elinden gelen mel'aneti yaptıktan sonra idâm edilmişse de, o balıkçı dölünün sadâreti, Müslüman - Türk'e düşman gürûhun uzun süren hâkimiyyetini temin etmiştir. Ve bunun vebâli, Vezir-i-a'zam Pîrî Mehmed Paşa'yı azl' edip, Frenk İbrahim Paşa denilen ne idüğü belirsizi o makama getiren Kanunî Sultan Süleyman'a aiddir!... Kanunî, Pîrî Mehmed Paşa'yı işbaşından uzaklaştırarak kendi tâbiriyle: **Pâdişahlıkda olan istiklâl lezzetine kavuşmuş»**tur ama, Devlet-i Aliyye'deki çöküntü de o devirde başlamış ve türlü istıhaalelerle Ikinci Meşrutiyete kadar gelip muhteşem İmparatorluğumuzun başını yemiştir!...

— « • » —

KANUNÎ'NİN ON BİRİNCİ SEFER-İ HÜMÂYÛNU

Kanunî Sultan Süleyman'ın on birinci Sefer-i Hümâyûnu, İkinci İran Seferi'dir. 1520 yılının 30 Eylül günü Osmanoğullarının onuncusu olarak yirmi altı yaşında taht'da çıkan Kanunî, kırk beş sene, on bir ay, yedi gün saltanat sürmüş ve bu uzun saltanat devresinde on üç sefere çıkmıştır.

Osmanlı pâdişahları içinde en çok saltanat süren Kanunî'nin bu on üç seferde geçirdiği müddet, cem'an on sene, üç ay, beş gündür. Tarihimizde «İrâkayn Seferi» diye anılan ilk İran seferinden, bu ikinci İran seferine kadar geçen on iki yıl zarfında Kanunî, hep Batı'da dolaşmış ve nihayet On birinci Sefer-i Hümâyûnu ile tekrar Doğu'ya yönelebilmiştir.

İkinci İran Seferi'ne başlıca sebep, Kanunî Sultan Süleyman'ın Batı'daki meşguliyetini fırsat bilen Safavîlerin Anado-

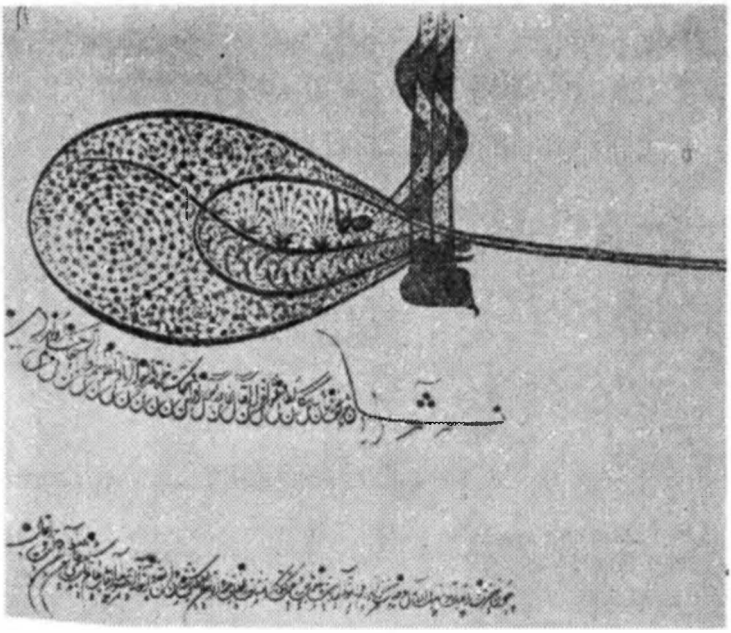

Kanunî Sultan Süleyman'ın tuğrası

iu'ya hulûl ile Şiîliği yaymaya çalışmaları ve bu arada başta Van kalesi olmak üzere bâzı yerleri işgâl etmeleridir.

Kanunî, yanında en küçük oğlu Cihangir olduğu halde 29 Mart 1548 Perşembe günü İstanbul'dan Üsküdar'daki ordugâha geçmiş ve bir müddet evvel kendisine iltica eden Şah Tahmasb'ın kardeşi Elkas - Mirzâ ile Şirvan prensi Bürhan-ı Ali'yi öncü kuvvet olarak daha evvel yola çıkarmıştır.

Bu Elkas - Mirzâ, Şirvan valisi iken ağabeyinin tazyik ve tahakkümünden kaçıp, veziri Seyyid Azizullâh ile Kanunî'ye iltica etmiş, bu iltica hâdisesi sırasında Edirne'de bulunan Kanunî'nin emriyle kendisine hürmet gösterilip, Pâdişah gelinceye kadar İstanbul'da misafir edilmiştir. Elkas - Mirzâ'nın ilticasından bir müddet sonra Kanunî Sultan Süleyman, pek muhteşem bir merasimle İstanbul'a dönmüş ve o günkü merasimde Elkas - Mirzâ da bulunmuştur. Devlet-i Aliyye'nin o devirdeki ihtl-

şamını tesbit gayesiyle hemen kaydedeiim ki, Kanunî'nin payitahta dönüşü münasebetiyle tertiblenen muhteşem merasime, Elkas - Mirzâ hayran kalmış, altınlar ve elmaslar içinde geçen her Türk kumandanını Pâdişah zanneden Elkas - Mirzâ :

«— Pâdişah bu mudur?» diyerek ta'zimle ayağa kalkmış ve nihayet Peçevî'nin kaydettiğine göre : «Dehşet ve hayreti bir mertebeye erişdi ki, Saâdetlü Pâdişahı âlempenah hazretleri devletle güzer ittiklerinde mebhût-u-lâ-ya'kul olmuş» dur.

Şirvan prensi Bürhân-ı Ali ise, Kanunî'nin İrâkayn seferinde Pâdişaha itâat ve inkiyadını arzederek İran nüfuzundan çıkan Şirvanşahlar'dan İkinci Halil'in oğludur. İkinci Halil'in karısı ise, Şah İsmail'in kızıdır. Bürhân-ı Ali, küçük yaşta babasının tahtına oturmuş ve Şirvan, Şah Tahmâsb eline geçince İstanbul'a gelerek Kanunî'ye iltica etmiştir.

İran ahvalini iyi bilen bu, Elkas - Mirzâ ile Bürhân-ı Ali'yi öncü kuvvet olarak yola çıkaran Kanunî, 10 Nisan'da Eskişehir civarındaki Seyidgazi'ye varmış ve Manisa Valisi Şehzâde Selim bu konakta Orduy-ı Hümâyûna iltihak etmiştir. Babasının elini öpen Şehzâde Selim «Taht Muhafızı» olarak İstanbul'a gönderilmiş, 19 Nisan Perşembe günü Akşehir'e vâsıl olan Kanunî'yi burada Karaman Valisi Şehzâde Bâyezid karşılamış ve bu şehzâde birkaç gün sonra yine Karaman'a dönmüştür.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Gülbahar Hatun'dan doğan büyük oğlu Amasya valisi Şehzâde Mustafa ise, babasını Sivas'da karşılamış ve o da, birkaç gün ordugâhda kalıp, bilâhare vilâyet merkezine avdet etmiştir.

10 Temmuz'da Van Gölü'nün şimalindeki Âdilcevaz'a varan Kanunî, Erzurum Beylerbeyi Ulama Paşa'yı Van kalesi üzerine göndermiş ve bu tarihten on gün sonra, Türkiye - İran sınırını geçip Azerbaycan'ın Hoy şehrine girmiştir.

İstanbul'dan hareketinden üç ay, yirmi dokuz gün sonra 27 Temmuz Cuma günü, üçüncü defa Tebriz'i işgâl eden Kanunî Sultan Süleyman, burada beş gün kalıp Van üzerine yürümüş ve 25 Ağustos'ta Van kalesini fethederek burasını bir eyâlet merkezi haline getirip Beylerbeyliğine İskender Paşa'yı getirmiştir.

O yıl kış mevsimini Halep'te geçiren ve 21 Aralık 1549 Cu-

martesi günü İstanbul'a dönen Kanunî'nin bu, Onbirinci Sefer-i Hümâyûnu, bir sene, sekiz oy, yirmi üç gün sürmüş, bu müddet zarfında, otuz bir şehir feth olunup, yirmi sekiz kasaba tahkim edilmiş, ayrıca on dört şehir de tahrip olunmuştur. İkinci İran Seferinin en mühim neticelerinden biri de, Van kalesinin Safavîler elinden alınıp bu mühim kalenin tahkimidir ki, bu suretle İranlıların Doğu Anadolu'daki faaliyetlerine karşı kuvvetli bir sed kurulmuştur.

— « • » —

«KEHLE-İ-İKBÂL» RÜSTEM PAŞA'YA DÂİR...

Kanunî Sultan Süleyman devrinde Vezir-i-a'zam Hadım Süleyman Paşa'nın azli üzerine, mevcut usul ve an'ane çiğnenerek bir anda Vezâret-i-uzmâ makamına çıkarılıveren Rüstem Paşa, Peçevi'nin tâbiriyle: «Kul cinsinden Hırvâtîyy-ül-asl» bir devşirmedir!...

O devirde Devlet-i Aliyye başına çöreklenen ve cehaletiyle çirkinliği yanısıra ihânetiyle şöhret bulan bu Rüstem Paşa, meşhur Hurrem Sultan'ın mel'anetlerine âlet olmuş ve bu hizmeti (!!!) dolayısıyla ikbâle kavuşmuştur!... Kanunî, Hurrem Sultan'dan doğan yegâne kızı Mihrimah Sultan'ı Rüstem Paşa'ya vermek suretiyle onu kendisine dâmâd edinmekte bir mahzur görmemiş, böylece evvelâ dâmâd olan Hırvat Rüstem Paşa, daha sonra nice tertiplerle Sadrâzam olmasını da bilmiştir!...

Bir rivayete göre, dâmâdlığını, üzerinde çıkan «bit» e borçlu olan, hattâ bu yüzden **«Kehie-i-ikbâl»** lâkabıyla da anılan Rüsem Paşa için devrin şairi:

«Olucak bir kişinin bahtı kavî, tâlii yâr
Kehlesi dahi mahallinde anın işe yarar»

beytini söylemiş ve bu rivayete göre, «bit» le ikbâle kavuşup dâmâd olan Rüstem Paşa, bilâhare Hurrem Sultan'la karısı Mihrimah Sultan'ın sayesinde vezir-i-a'zam da olmuştur!...

«Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa, Üçüncü Vezirlikten Vezâret-i-

uzmâ makamına getirilmiştir ki, bu hal mevcut usul ve an'aneye mugayirdir!... Hadım Süleyman Paşa'nın sadâretinde İkinci vezir: Deli Husrev Paşa'dır. Bu durumda hem Sadrâzamın azline bir sebep bulmak, hem de ikinci veziri atlatabilmek lâzımdır. Zira Hurrem Sultan, mâl anetlerinin tahakkuku için dâmâdı Rüstem Paşa'nın yardımına muhtaçtır!.. İşte Rüstem Paşa, Hurrem Sultan'ın bu arzusuna uygun olarak tertiplenen bir oyun sonunda Vezâret-i-uzmâ makamına çıkıvermiş, tahrik olunan Hadım Süleyman Paşa ile ikinci vezir Deli Husrev Paşa'nın Divân-ı Hümâyunda kavga edip birbirlerine hançer çekecek derecede ileri gitmeleri, hem Vezir-i-a'zamın, hem ikinci vezirin azl'edilmelerini kolaylaştırmış, böylece Üçüncü vezir Rüstem Paşa, bir anda kendisini Vezâret-i-uzmâ makamında buluvermiştir!... Bütün muteber kaynaklar, «Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'nın böylesine bir tertip sonunda sadâret makamına getirildiğinde ittifak etmişlerdir.

Frenk İbrahim Paşa denilen «Makbûl» ünvanlı Pargalı serserinin Vezir-i-a'zam olması gibi, mevcut usul ve an'ane bir tarafa atılarak Saraydaki kadınların hâkimiyetiyle işbaşına getirilen Rüstem Paşa, ihânette, o «Makbûl» ünvanlı ne idüğü belirsizi aratmamış ve bütün sadâreti boyunca Hurrem Sultan'ın arzularına uyup, her karanlık işde boy göstermiştir!...

Bilindiği gibi, Kanunî'nin pek değerli evlâdı Veliahd - Şehzâde Mustafa'nın katli, Rüstem Paşa'nın eseridir!... Asırlar boyu bağrımıza bastığımız hâin vezirler gürûhunun bu yaman adamı, gûya Müslüman olup İslâm dairesi içine girmiş ve bu arada Müslümanlığı ile devlet hizmetine alınıp Vezâret-i-uzmâ makamı gibi devletin en yüksek ve mühim makamına çıkarılmış, üstelik Pâdişaha da dâmâd olmuş, fakat Rüstem Paşa hareketleriyle hem İslâma, hem de ekmeğini yediği topraklara ihânetten utanmamıştır!.. Sormak gerek : Üç buçuk günlük dünya saltanatı için türlü yalan ve iftira ile nice meziyetlere sahip genç bir Şehzâdeye kıymak İslâmın hangi emrine uyar ve sözde Muslüman olan Rüstem Paşa, böylesine adinin bayağısı bir tertip içine Allah'dan korkmadan nasıl girer?!.. Hâin vezirler gürûhunun — pek az istisnasıyle — Müslümanlığı işte budur ve o devirde gayrimüslimlerin giremediği devlet hizmetine

burunlarını sokup mel'anetlerini yürütebilmek için o hâin vezirlerin Müslümanlığı sadece satıhda kalmış, Şeriat zahire göre hukûm verir kaidesince, o adamların Müslümanlığı — pek az istısnasiyle — münafıklıktan öteye geçmemiştir!. Bu gürûhdan bâzılarının yaptırdığı bir iki cami, mescid, çeşme, kütüphâne, hamam v.s. gibi hayrata aldanıp da, haklarında hüküm vermek doğru değildir!.. Bu çeşit eserler zevahiri kurtarmak için bina edilmiş, diğer taraftan ise, Islâmın men'ettiği gayrimeşrû işlerin tamamı irtikâb olunmuştur!...

Meselâ Rüstem Paşa, gûya Müslümandır ama, işbu Müslüman, «Rüşvet» gibi İslâmiyetin kat'iyyen yasak ettiği bir belâyı İmparatorluğumuz bünyesine sokmuş ve tarihe, bu mel'aneti dolayısıyla **«vâzı-ı irtişâ», «mûcid-i bünyân-ı rüşvet»** olarak geçmiştir!..

Rüştem Paşa'nın, her ikisi de Kanunî Sultan Süleyman devrine rastlayan iki sadâreti vardır. Cem'an on dört sene, yedi ay, on dokuz gün Vezâret-i-uzmâ makamında kalan ve bu uzun müddet içinde pek çok karanlık işlerde boy gösteren «Kehle-i-ikbâl» ünvanlı Rüstem Paşa, İmparatorluğumuzdaki ilk çöküntü yıllarının mühim sîmasıdır!.. 1561 yılının 10 Temmuz günü ölmüş ve Şehzâde Camii avlusuna gömülmüştür.

— « • » —

İKİNCİ SELİM SALTANAT YOLUNDA

Kanunî Sultan Süleyman 6/7 Eylül 1566 Cuma/Cumartesi gecesi Sigetvar önlerinde vefat etmiş ve Pâdişahın vefatından takriben beş saat sonra Sigetvar fetholunmuştur.

Kanunî'nin vefatını kimseye duyurmayan devrin Vezir-i-a'zamı Sokullu Mehmed Paşa (*), o yıllarda Kütahya Valisi

(*) Bâzı tarih kitaplarında, Kanunî'nin ölümünün Sokullu tarafından gizli tutulması Sokullu Mehmed Paşa'nın büyüklüğüne (!) delil olarak gösterilirse de, vefatı gizlenen ilk pâdişah Kanunî değildir!.. Osmanoğulları arasında vefatı gizlenen ilk pâdişah Çelebi Sultan Mehmed'dir ve daha sonraki yıllarda —Kanunî'ye gelinceye kadar— İkinci Murad'ın vefatı on altı gün, Yavuz Sultan Selim Hân'ın vefatı ise dokuz gün gizlenmiştir.

olan tahtın yegâne vârisi ve Kanunî'nin hayatta kalan tek oğlu İkinci Selim'e bir ulak göndermiş ve Hasan Çavuş adlı bu ulağın eline verdiği mektupla Şehzâdeyi taht'da dâvet etmiştir.

7 Eylül günü Sigetvar'dan hareket eden ulak, o günlerde Afyonkarahisar civarındaki «Sıçanlı Sahrası»nda (Sincanlı'da) bulunan Şehzâde Selim'e 19 Eylül Perşembe günü ulaşmış ve Sokullu'nun mektubunu alan İkinci Selim, hemen hareketle bir Cuma günü Kütahya'ya varıp, o günkü hutbe yeni pâdişah adına okunmuştur.

30 Eylül 1566 Pazartesi günü İstanbul'a gelen İkinci Selim, kızkardeşi Mihrimah Sultan'dan (**) aldığı elli bin duka ile ilk cülûs bahşişini vermiş, üç gün İstanbul'da kalıp ecdâdının kabirlerini ziyaret etmiş, fakir fukaraya sadaka dağıtmış ve 3 Ekim günü İstanbul'dan hareketle 17 Ekim'de Belgrad'a varmıştır.

Vezir-i-a'zam Sokullu Mehmed Paşa, yeni Pâdişahın Belgrad'a geldiğini haber alınca hemen Orduy-ı Hümâyuna hareket emrini vermiş ve asker henüz Kanunî'nin vefatını duymadığından, Kanunî'ye çok benzeyen Hasodalı Hasan Ağa'ya makyaj yapılmış, pâdişah gibi giydirilerek tahtırevana oturtulmuş ve etrafında vezirler bulunduğu halde Sigetvar'dan hareket edilmiştir.

24 Ekim günü Orduy-ı Hümâyûn meşhur Mohaç sahrasını geçerken, bir orman kenarında Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatı resmen ilân olunmuş ve böylece, alınan fevkalâde tedbirlerle Kanunî'nin vefatı, ölümünden kırk sekiz gün sonra duyulabilmiştir!.. Böyleyken, Pâdişahın vefatı üzerinden bir buçuk aydan fazla zaman geçmişken, Enderun hafızlarının okuduğu Kur'ân-ı Kerim, Orduy-ı Hümâyûndaki disiplini bir ânda bozmuş, saflar karışıp yürüyüş durmuş, feryad figan her tarafı kaplamış, bu müthiş kargaşalık, Sokullu'nun müdahalesi ve yeni pâdişahın bir konak ötedeki Belgrad'da olduğunu bildirmesiyle sükûn bulmuş, o günkü sabah namazı cemaat-l kübra ile kılınıp, Kanunî «Fâtiha»larla yâdolunmuş ve ordu yürüyüşe devamla 26 Ekim'de Belgrad'a varmıştır.

(**) Mihrimah Sultan'ın şahsiyeti ve serveti için bkz: Yalan Söyleyen Tarih Utansın. 3'cü cild, 2'ci baskı. Ankara 1977.

Kanunî Sultan Süleyman'ın cenaze namazı, 26 Ekim Cumartesi günü, yüz bini mütecaviz bir cemaatle Belgrad'da kılınmış, yeni Pâdişahın da katıldığı cenaze namazını Hâce-i Sultânî Atâullâh Efendi kıldırmıştır.

İkinci Selim beş gün Belgrad'da kaldıktan sonra, 31 Ekim günü hareketle 5 Aralık 1566 Perşembe günü İstanbul'a dönmüş ve Osmanoğulları'nın on üçüncüsü olarak devlet idaresini ele almıştır.

Halk arasında «Sarı Selim» ve «Sarhoş Selim» gibi adlarla anılan İkinci Selim, Yavuz Sultan Selim Hân'ın «Selîm-i Kadîm» ünvanına mukabil «Selîm-i Halîm» olarak da anılmıştır.

İkinci Selim; yukarıda da kaydettiğimiz gibi, Kanunî'nin hayatta kalan tek oğludur!. Pâdişahın sekiz oğlundan Murad, Mahmud ve Abdullah henüz çocukken öldüklerinden, yetişkin oğulları: Mustafa, Mehmed, Selim, Bâyezid ve Cihangir'dir. Bunlardan Mehmed'le Cihangir ecel-i mev'udla ölmüşlerdir. Kalan üç Şehzâdeden Mustafa, şu «Kehle-i İkbal» diye şöhret bulan Hırvat Rüstem Paşa'nın ve saraydaki kadınlar partisinin tezviratıyla idâm edilmiş, Şehzâde Bâyezid de oğullarıyla beraber öldürülmüş ve böylece tahtın yegâne vârisi Selim olmuştur!..

Büyük şair Bâkî'nin :

«Bi-hamdi'llah şeref buldu yine mülk-î Süleymanî,
Cülûs etdi sa'adet tahtına İskender-î Sânî»

diye selâmladığı İkinci Selim'in saltanatı sekiz sene, iki ay, on beş gün sürmüş ve İkinci Selim bu müddet içinde hiçbir sefere çıkmamıştır!..

— « • » —

ÜÇÜNCÜ MURAD DEVRİ VE BİR MURASSÂ TAHT'IN HİKÂYESİ

Üçüncü Murad, İkinci Selim'in en büyük oğludur. Babasının vefatı üzerine 1574 yılının 22 Aralık günü, Osmanoğulları'nın on ikincisi olarak taht'da çıkmış ve Üçüncü Murad dev-

rinde İmparatorluğumuz sınırları en geniş şekline ulaşarak mesaha-i sathiyyesi — yüzölçümü — ortalama bir hesabla yirmi üç milyon km²'yi bulmuştur!...

Ancak, böylesine geniş topraklara, servetle dolu hazîneye rağmen, Kanunî Sultan Süleyman devrinde İmparatorluk bünyesine musallat olan Müslüman - Türk'ü ruh kökünden koparacak mikrop tahribata başlamış ve saraydaki kadınlar saltanatı ile hüviyetleri ma'lûm vezirlerin mel'aneti bu devrede hadd safhaya ulaşmıştır!... Zedelenip bozulmaya yüz tutan ferd ve cemiyet ahlâkı bu ve bundan sonraki devirlerde bütün iğrençliğiyle İmparatorluk bünyesini sarsmış ve zamanla tetessüh eden ahlâk, muhteşem bir İmparatorluğun başını yemiştir!...

Üçüncü Murad devrinde Mısır'da olup bitenler, bozulmaya yüz tutan ahlâkın nerelere vardığını tesbit bakımından mühimdir!.. Yavuz Sultan Selim Hân'ın, Kölemen İmparatorluğunu ortadan kaldırarak fethe muvaffak olduğu Mısır'a, fetihden yarım asır sonra vali olarak gidenlerden bâzılarının dillere destan olan Mısır hazînelerini, yağma Hasan'ın böreği misâli, paylaşıvermeleri İmparatorluğun geleceğini ortaya koyan çöküntülerdendir!...

Meselâ, Mısır Valilerinden Hadım Mesih ve yine Hadım Hasan Paşaların, Mısır gibi mühim bir eyâlette yaptıkları büyük zulüm ve irtikâb o devirde ayyuka çıkmış ve haklı şikâyetlere yol açmıştır. Bu, birbirleriyle halef - selef olan iki Hadım'ın efsanevî servet topladıkları bir gerçek iken, hüviyetleri ma'lûm vezirlerden İbrahim Paşa adlı birinin Mısır'a vali tayin olunup, eyâletin ıslahına memur edilmesi gaflet üzerine gaflet olmuş ve bu adam, Mısır'daki icraatıyle kendisinden evvelkileri aratmamıştır!...

Üçüncü Murad'ın kızlarından Ayşe Sultan'la nişanlı olan bu İbrahim Paşa, Rumeli Beylerbeyliğinden Vezirliğe terfi ettirilip, Kapdân-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa kumandasındaki donanma ile İskenderiye'ye gönderilmiş ve gûyâ Mısır'ın ıslahına memur olan bu adam, İmparatorluğun bu mühim ve zengin eyâtinde servet toplamaktan gayri bir iş görmemiştir!...

İki buçuk yıl Mısır'da valilik yapan İbrahim Paşa'nın ni-

şanlısı ile evlenmek üzere İstanbul'a dönerken getirdikleri o devirde dillere destan olmuş ve Şam - Trablusu'na kadar kara yolundan gelen müstakbel dâmâd paşa, yine Kılıç - Ali Paşa'nın yirmi beş kadırgalık filosu ile Şam - Trablus'undan İstanbul'a dönüp, getirdiği hediyelerin bir kısmını 24 Eylül 1585 Salı günü Üçüncü Murad'a takdim etmiştir.

Takdim olunan hediyeler arasında, halen Topkapı Sarayı Hazîne Dairesinde teşhir edilen murassâ taht da vardır. Devrin Pâdişahına Mısır beylerinin hediyesi olarak takdim edilen bu muhteşem taht, Hammer'in kaydettiğine göre: Mısır sanatkârlarından Derviş Bey'in nezareti altında kuyumcu İbrahim Bey tarafından yapılmış, bir rivayete göre, Mısır'da yapılıp İstanbul'da kurulmuştur. Kalın altın levhaların birleştirilmesiyle yapılan tahtdaki altın ağırlığının yüz yirmi bin dirhem olduğu söylenmektedir. Bu altın levhalar üzerinde göz kamaştıran ve içlerinde güvercin yumurtası büyüklüğünde olan taşlara ise, şimdiye kadar kıymet biçilememiştir.

Takdiminden üç gün sonra, Ramazan Bayramı dolayısiyle Topkapı Sarayında «Bâb-us-Saâde» önüne kurulan bu taht'da Üçüncü Murad bayram tebriklerini kabul etmiş, son defa da 1922'de Halîfe İkinci Abdülmecid'e biat merasimi yine bu taht'da yapılmıştır.

—« • »—

ÜÇÜNCÜ MEHMED'İN MANİSA VALİLİĞİ

Sultan Üçüncü Murad'ın oğlu olan ve babasının vefatını müteakip «Üçüncü Mehmed» adıyle taht'da çıkan Veliahd - Şehzâde Mehmed, 1566 yılının 26 Mayıs Pazar günü doğmuştur. Kanunî Sultan Süleyman Sigetvar Sefer-i Hümâyununda iken, torunu Üçüncü Murad'ın bir oğlu olduğuu duymuş ve torununun ricası üzerine, Şehzâdeye «Mehmed» adı, Kanunî tarafından verilmiştir.

Tarihimizde «halîm», «selim», «kerim», «edib» ve «vakuur» vasıflarıyle anılan, üstelik Peygamberimiz Efendimizin ism-i şe-

rîflerinin her anıldığında ayağa kalkacak derecede edeb sahibi olan Üçüncü Mehmed, bütün bu meziyetleri, Şehzâdeliğinde gördüğü kuvvetli tahsil ve terbiyeye borçludur.

Tahsil ve terbiyesine böylesine itina edilen Şehzâde Mehmed, binbir gece masallarını dahi gölgede bırakacak derecede parlak olan «Sünnet Düğünü» ile de meşhurdur!.. Sultan Üçüncü Murad devrinin ihtişamını olanca açıklığıyle gözler önüne seren bu meşhur «Sünnet Düğünü», yerli yabancı bütün tarihçilerce ele alınmış ve elli yedi gün devam eden Şehzâde Mehmed'in sünnet düğünü, Osmanlı tarihindeki şenliklerin en muhteşemi kabul edilmiştir.

Veliahd - Şehzâde Mehmed, o muhteşem sünnet düğününden bir sene, dört ay, yirmi iki gün sonra Manisa Sancak-Beyliğine / Valiliğine tayin edilmiş ve 16 Aralık 1583 Cuma günü muhteşem bir merasimle İstanbul'dan ayrılmıştır. Şehrin fevkalâde günlerinden birini daha yaşadığı o gün, Saraydan Eminönü iskelesine kadar iki sıra halinde dizilen ihtiram kıtalarınca selâmlanan Şehzâde Mehmed, Kapdân-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'nın baştardasıyle Üsküdar'a geçmiş ve başta devrin Vezir-i-a'zamı Siyavuş Paşa olmak üzere, bütün ulemâ, vüzerâ ve diğer devlet erkânı tarafından büyük merasimle Üsküdar'da İbrahim Ağa çiftliğinde kurulan Otağına kadar götürülüp, yapılan «el-öpme» merasiminden sonra, devlet erkânı İstanbul'a dönmüştür.

Eski Osmanlı an'anesine göre, Şehzâdeler hep böyle büyük merasimlerle sancağa çıkarılmış ve bu merasimlerin en mühim hususiyeti, Şehzâdenin saraydan ayrılıp iskelede attan inmesine kadar geçen müddet zarfında, Kubbe - vezirleriyle ulemânın birer birer Şehzâdeye yaklaşıp, devlet idaresi ve halka hizmet mevzuunda nasihatta bulunmaları olmuştur. Bu an'aneye göre, o günkü teşyi merasiminde evvelâ meşhur Hoca Sadeddin Efendi bu vazifeyi yerine getirmiş, bilâhare Sadrâzam Siyavuş Paşa ve diğer devlet erkânı ile ulemâ, Şehzâde Mehmed'e nasihatta bulunmuşlardır.

Şehzâde Mehmed, İbrahim Ağa çiftliğindeki Otağında iki gece kalıp yola çıkmış ve yirmi beş günlük bir yolculuktan sonra 13 Ocak 1584 Cuma günü Manisa'ya varmıştır. Diğer

şehzâdelere nazaran daha geç sancağa çıkan Şehzâde Mehmed'e bu seyahatinde, iki bin atlı ve yaya askerle bin beş yüz kişilik maiyyeti refakat etmiştir.

Şehzâdelerin sancağa çıkmaları, idarî işlerde yetişmeleri gayesiyle ihdas olunmuş, daha evvel Selçuklerde de görülen ve âdeta küçük bir hukumdarlığa benzeyen bu Sancak - Beyliği / Valiliği için Şehzadeler Manisa, Konya, Kastamonu, Trabzon, Kefe, Aydın, Amasya, Teke, Kütahya, Akşehir gibi mühim sancaklara gönderilmişlerdir. Sancağa çıkan şehzâdelere «Lala» diye anılan bir nevi vezirden başka bir hoca, defterdar, nişancı, reîs-ül-küttab, kapucular - kethüdası v.b. gibi devlet erkânı refakat eder ve bunların seçilmesinde pek titiz davranılıp, dirayetli, devlete bağlı zevat intihab olunurlardı.

Şehzâde Mehmed, sancağa çıkan son Osmanlı şehzâdesi olmuş ve bu şehzâdeden sonra, büyük şehzâdeler resmen Manisa Valisi sayılmışlarsa da, sancağı, şehzâde namına bir vekil idare etmiştir.

Babası Üçüncü Murad'ın vefatına kadar Manisa Sancak - Beyliğinde kalan Şehzâde Mehmed, 27 Ocak 1595 Cuma günü Osmanoğulları'nın on üçüncüsü olarak taht'da çıkmış ve sekiz sene, on ay, yirmi beş gün saltanat sürmüştür.

Osmanlı inhitât devri pâdişahlarından olan Üçüncü Mehmed, tarihimize «Eğri Fâtihi» olarak geçmiştir.

— « • » —

MEŞ'ALELER SAVAŞI

Tarihimize «Meş'aleler Savaşı» diye geçen meşhur meydan muharebesi, 1583 yılının 11 Mayıs Çarşamba günü Şirvan ve Dağıstan ülkelerini birbirinden ayıran Samur ırmağının kenarında bulunan Kuba şehri civarındaki Bilasa ovasında Safevîlerle aramızda cereyan etmiştir.

Sultan Üçüncü Murad devrinin bu mühim meydan savaşında, elli bin kişilik Safevî kuvvetlerine nisbeten hayli az

olan ordumuza — şahsiyyetine daha evvel temas ettiğimiz — meşhur Özdemiroğlu Osman Paşa kumanda etmiş ve dört gün devam eden savaşın ikinci gününün gecesinde, her iki ordu harb sahasını aydınlatmak gayesiyle meş'aleler yakıp gece yarısına kadar savaşa devam ettiklerinden, bu büyük meydan muharebesine «Meş'aleler Savaşı» denilmiştir.

Başkumandan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın merkezde, Sivas beylerbeyi Hayder Paşa'nın sağ, Kefe beylerbeyi Cafer Paşa'nın ise sol cenahda bulunduğu Meşaleler Savaşı» nın doruncü gününde — Hammer'e göre — kışnemesi zafer işareti sayılan yağız atına binen ve şaha kalkıp bu yağız at üzerinde ordusunu son defa gözden geçirip taarruz emri veren Özdemiroğlu Osman Paşa, o gün bütün paşa ve beylerle birlikte omuz - omuza ileri hatlara kadar sokulmuş ve bu kat'î taarruzla bozulan Safevî ordusunu, kumandan İmâmkuli-Hân'ın:

«— Bre kanda gidersiz? Şâh'ın çöreğini kendinize haram mı edersiz?... feryadı da durduramamış, böylece Özdemiroğlu Osman Paşa, sayıca bizden fazla olan Safevî ordusunu param - parça ederek zaferler dizisine bir yenisini daha ilâve etmiştir.

Safevîlerin harb sahasında on binden fazla ölü, üç bin esir ve binlerce yaralı bırakıp kaçtıkları «Meş'aleler Savaşı» sonunda Şirvan tekrar elimize geçmiş, Revân eyâleti Müslüman - Türk fethine açılmış ve 3 Haziran Cuma günü Şamahı istirdâd olunmuştur ki, Osmanoğlu'nun Şamahı bu beşinci işgâlidir. Kaleden mahrum olan ve bu sebeble müdafaa edilemeyip sık sık el değiştiren bu harap şehrin Şirvan müdafaası için elde bulundurulmasının şart olduğuna inanan Özdemiroğlu, işgâlden hemen üç gün sonra Şamahı kalesinin inşasına başlayıp elli gün içinde dış ve iç kaleler tamamlanmıştır ki, bu sür'at Devlet-i Aliyye'nin o devirdeki durumunu isbât bakımından mühimdir!... Nitekim, Revan kalesi de aynı sür'atle inşâ olunmuş, 4 Eylül Salı günü temeli atılan bu kale kırk beş günde tamamlanarak o yılın Ramazan Bayramı'nın ilk günü küşad merasimi yapılmıştır.

Meş'aleler Savaşı kahramanı Osman Paşa, 1 Temmuz 1578 tarihinden 1583 yılının 21 Ekim Cuma gününe kadar tam

beş sene, üç ay, yirmi bir gün Şirvan ve Dağıstan serdârı olarak Kafkas cephesinde bulunmuş ve kazanaığı nice zaferlerden sonra Kırım uzerınaen İstanbul'a donmuştur. 28 Haziran 1584 Perşembe günü İstanbul'a gelen ve yollara dökülen payıtaht halkının coşkun tezahuratıyle karşılanıp: **«Allah seni padişaha bağışlasın»** duâlarıyle Vefa daki Pertev Paşa konağına misafir edilen Özdemiroğlu'nu, devrin Pâdişahı Uçüncü Murad 5 Temmuz günü Yalı - Köşkü'nde huzuruna kabul etmiştir.

Bütün muteber kaynakların ittifakla kaydettiklerine göre: Üçüncü Murad, Özdemiroğlu'nun kazandığı zaferleri bizzat Osman Paşa'dan tatsılâtıyle dınlemiş. Kafkasya fâtihi harb safahatını anlattıkça, Pâdişah sık sık:

«— Aferin Osman!...»

«— Berhudâr ol, berhudâr ol Osman!...» diyerek Özdemiroğlu'na iltifat etmiş ve sonunda ellerini açıp:

«— İki cihanda yüzün ak olsun! Hak - Teâlâ Hazretleri senden razı olsun! Dunyalar durdukça durasın!» diye dua etmiş, başındakı murassa sorguçla, belınaekı mürassa hançeri birer birer çıkarıp kendi elıyle Özdemiroğlu'nun başına ve beline takmış, dort saat Üçüncü Murad'ın huzurunda kalan Osman Paşa'ya Yalı - Köşkü'nden ayrılırken pek muhteşem bir şekilde donatılmış bir at ile fevkalâde bir hil'at ve daha bâzı kıymetli hediyeler verilmiştir.

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın, Pâdişah tarafından kabulünü nakleden kaynakların tamamı, o tarihe kadar hiç bir kumandanın bir Pâdişahtan bu derece iltifat görmediğinde ittifak etmişlerdir!..

Nice «cüce»leri «dev»; buna mukabil «dev» gibi şahsiyetleri «cüce» göstermekte pek mahir olan yalan söyleyen tarih, Özdemiroğlu Osman Paşa'dan «esrarkeş ve gece gündüz sarhoş» diye bahsetmekten utanmamaktadırl... Özdemiroğlu'nun kazandığı zaferleri kıskananlarca uydurulan ve şunun bunun keyfine göre gûya tarih yazanlarca tekrarlanan bu iddia, o devirde Pâdişaha kadar duyurulmuş, ancak Özdemiroğlu ile dört saat konuşan Üçüncü Murad, Bâb-üs-Saâde ağasına:

«— **Bize Osman Paşa içün:** «Keyfe mübtelâdur ve andan gayri âlûde-i bâde-i hamrâdur. Vezir-i-a'zam olsa Divân sürmeğe kaadir değüidür» **dimüşler idi. Dört sâat-i nücûmî oldu ki mukaabilümde durdu; bu kadar güftügûda anun âsârı zâhir olmadı; mükeyyef olsa elbette kesele ve bâdeye mübtelââ olsa tağyîr-i vaz'ider alâyimi zâhir olurdu. Tahkik malûmum oldu, birine ibtilâsı yoğ imüş!»** demiş ve o iddia bu şekilde bizzat Pâdişah tarafından tekzib edilmişse de, yalan söyleyen tarih nice asılsız iddialar yanı sıra, Özdemiroğlu hakkındaki yalan lâfları da günümüze kadar getirmekten utanmamıştır!...

— « • » —

ORDUY-I HÜMÂYÛN DÖRDÜNCÜ DEFA TEBRİZ'DE!..

Şahsiyyetine muhtelif vesilelerle temas ettiğimiz meşhur **«Meş'aleler Savaşı»** kahramanı Özdemiroğlu Osman Paşa, kazandığı o büyük zaferi müteakip İstanbul'a döndüğünde devrin Pâdişahı Üçüncü Murad tarafından kabul edilerek, o tarihe kadar hiçbir kumandana nasib olmayan bir iltifat görmüş ve üç buçuk ay kadar İstanbul'da kaldıktan sonra Kırım Seferi'ne çıkmışsa da, konakladığı Kastamonu'da aldığı bir Hatt-ı Hümâyûnla Serdâr-ı Ekrem olarak İran cephesine gönderilmiştir.

Şairin :

«Şöyle dolmuşdu sokaklar içi â'nû hâsdan
«İğne atsan yere düşmez kesret-i eşhasdan»

diye tarif ettiği muazzam kalabalıkla İstanbul'dan uğurlanan Özdemiroğlu Osman Paşa, henüz Kırım'a varmadan Kırım meselesi hallolunmuş ve geri çağrılan Şark Serdârı Ferhad Paşa'nın yerine «Meş'aleler Savaşı» kahramanı Osman Paşa tayin edilerek İran üzerine gönderilmiştir.

1585 yılının 4 Nisan Perşembe günü Kastamonu'dan Erzurum'a hareket eden Özdemiroğlu, 1 Ağustos'ta Erzurum önlerine varıp 7 Eylül günü meşhur Çaldıran sahrasına girmiş, bu tarihten hemen iki gün sonra Cağaloğlu kuvvetleri de orduya

katılmış ve 21 Eylül 1585 Cumartesi günü Orduy-ı Hümâyûn Tebriz civarındaki Âbvâr'da Safavî ordusu ile karşılaşmıştır. Âbvâr'da Safavîleri ric'ate mecbur eden ordumuz, 24 Eylül günü İstanbul kapısından Tebrız'e girmiş ve o gün sokak sokak müdafaa edilen şehirde, Uzun Hasan Camiine kadar ilerleyerek Tebriz'in yarısını işgâl etmiştir.

Dünyanın en büyük şehirlerinden biri olan ve o tarihte iki yüz ilâ üç yüz bin nüfusu barındıran Tebriz şehri ertesi günü düşmüş ve Ozdemiroğlu Osman Paşa o gün askerî merasimle şehre girmiştir. Böylece, daha evvel Yavuz Sultan Selim Han'ın Çaldıran Seferinde bir, Kanunî'nin İrakâyn Seferinde iki defa işgal olunan tarihî Tebriz şehrini, Özdemiroğlu Osman Paşa kumandasındaki Orduy-ı Hümâyûn bu kerre dördüncü defa fethetmiş ve Tebriz, bu tarihten 1603 yılının 26 Eylül gününe kadar on sekiz sene, yirmi sekiz gün hâkimiyetimiz altında kalmıştır.

Muhteşem zaferleriyle Doğu'da büyük şöhret kazanan ve Safavîlerce «Adıyaman» diye anılan Özdemiroğlu Osman Paşa, bu meşhur İran Seferi esnasında kalb hastalığından mustarib olmasına ve hattâ Erzurum'dan sonra, kişnemesi uğur sayılan «Kara Kaytas» adlı atına binemeyip «taht-ı revan» la seyahate mecbur olmasına rağmen, Orduy-ı Hümâyûnu zafere ulaştırmasını bilmiş ve «Tebriz Fâtihi» ünvanına hak kazanmıştır.

Tebriz'in fethiyle Azerbaycan, bir beylerbeylik olarak Osmanlı Devleti'ne ilhak olunmuş ve o yılın 26 Eylül günü Ramazan Bayramına tesadüf ettiğinden, «Tebriz Fâtihi» Osman Paşa şehre girişinin ertesi günü, erkân ve ümeranın hem bayram, hem de fetih tebriklerini kabulle maiyyetine hediyeler dağıtmıştır. Bayramın ikinci günü, Yavuz Sultan Selim Han'dan tam yetmiş bir yıl, dokuz gün sonra Tebriz'in Uzun Hasan Camiinde cemaat-i kübra ile Cuma namazı kılınmış ve o gün hutbede, devrin Padişahı Üçüncü Murad'ın adı zikrolunmuştur.

Fethettiği Azerbaycan'ı devamlı hâkimiyetimiz altında tutabilmek gayesiyle çeşitli tedbirlere teşebbüs eden Özdemiroğlu Osman Paşa, 29 Eylül günü Tebriz kalesinin inşasına başlayıp bir ayda inşaatı tamamlamış, bu arada Azerbaycan

müdafaası için Erzurum ve Van gibi hudud vilayetlerindeki kuvveti kâfi görmeyerek Kırım Hanlığı'nı da bu vazifeye memur etmiştir.

Özdemiroğlu Osman Paşa —daha evvel kaydettiğimiz gibi— bu İran Seferi dönüşünde 29/30 Ekim gecesi Acıçay civarında vefat etmiş ve cenazesi evvelâ Van'a bilâhare Diyarbekir'e götürülerek Kurşunlu Cami civarına defnedilmiştir. Mevlâ rahmet eyleye...

— « • » —

KOCA SİNAN PAŞA KİMDİR?!..

Koca Sinan Paşa, hâin vezirler gürûhunun en hâyâsız tiplerinden biridir!.. Yavuz Sultan Selim Hân devrinde doğan; Kanunî, İkinci Selim ve Üçüncü Murad'ın saltanatları boyunca yaşayıp Üçüncü Mehmed devrinin ilk yıllarında ölen bu hâin, nice mel'anetlerle beş defa Vezâret-i uzmâ makamına gelebilmiş ve nihayet pek mes'ut bir tesadüfle, Eğri Sefer-i Hümâyûnunun arifesinde (3 Nisan 1596) ölmüştür!.

Tarihimizde «Serdâr-ı-bî-âr» diye anılan ve ihânetl vatan hâinliği derecesini bulan Koca Sinan Paşa, İkinci Selim devrinde Mısır Beylerbeyliğinden Yemen Serdârlığına getirilmiş ve meşhur ÖZDEMİR - OĞLU OSMAN PAŞA'nın Yemen fütûhatı bu adama mal edilerek «Yemen Fâtih»liği ünvanı Koca Sinan Paşa'ya verilmiştir!.. Yemen'den dönüşünde yedinci vezir olan ve yine İkinci Selim devrinde Tunus seferi serdarlığına tayin edilen Koca Sinan Paşa, bu Tunus seferinde Donanmay-ı Hümâyûn başında bulunan Kapdân-ı Deryâ meşhur Kılıç Ali Paşa'nın kahramanlıklarına rağmen, «Tunus Fâtih»liği ünvanını da kaçırmamış ve haksız olarak taşıdığı «Yemen Fâtih»i ünvanı yanısıra «Tunus Fatih»i de oluvermiştir!.

Üçüncü Murad devrinde üçüncü vezirliğe kadar yükselebilen ve gözünü Vezâret-i uzmâ makamına dikip, rakibi İkinci vezir Lâla Mustafa Paşa aleyhine çalışan «Serdâr-ı-bî-âr», kendisine Şark serdârlığı verildiği takdirde İran'ı bir hamlede fethedeceği ve Şahı esir edeceği yolunda palavralar atarak mura-

dına ermiş ve o hâin, bu Şark serdârlığında en ufak bir başarı kazanamadan Gürcistan'da âdeta bir gezinti yapıp Erzurum'da kışlamıştır!..

Koca Sinan Paşa, «Mühr-i Hümâyûn»a ilk defa işte bu Şark serdârlığı esnasında kavuşmuş ve inhitat devrinin ne garip olaylarındandır ki, Şark seferinin bu başarısız serdârına «Mühr-i Hümâyûn», Kapucular Kethüdası Yemişçi Hasan Ağa ile gönderilmiştir!.. Koca Sinan Paşa'nın, İkinci Vezir Lâlâ Mustafa Paşa'ya rağmen, bu şekilde Üçüncü vezirlikten sadâret makamına getirilmesi teamüle uygun değildir!.. Değildir amma, İmparatorluğumuzda inhitat devri çoktan başlamış ve nasıl Kanunî Sultan Süleyman, o Frenk İbrahim Paşa denilen balıkçı dölünü usul dışı Vezir-i-a'zam yapıvermişse, Kanunî'nin torunu Üçüncü Murad da, işte böyle, İkinci vezir dururken, üçüncü veziri sadârete getirivermiştir!..

«Serdar-ı bî-âr» ünvanlı hâinin bu ilk sadâreti, iki sene, üç ay, iki gun devam etmiş ve Iran'ın sulhe talip olduğu yolunda Pâdişaha söylediği yalan, bilâhare meydana çıkınca sadâretten azl'edilmiştir. Azlini müteakip Usküdar'daki konağında oturmak isteyen bu ahlâksızı, Üçüncü Murad: **«İstanbul zahiresine sıklet virmesün. Malkara, otlu-sulu yerdir, anda karâr eyiesün!»** diyerek Malkara'ya sürdürmüştür!.. Hayâsızlığına rağmen, bu ilk sadâretinden sonra, dört defa daha Vezâret-i-uzmâ makamına gelebilen o meşhur hâinin, beş sedâret müddeti cem'an yedi sene, üç ay, beş gündür. Ve maalesef, bu adamın o devirde bu kadar uzun müddet işbaşında kalabılmesi, dağıttığı rüşvetle gerçekleşebilmiştir!.. Korkak, hâin, yalancı, ahlâksız bir tip olan Koca Sinan Paşa, meziyetleri dolayısıyle değil, mel'anetleriyle işbasında kalabilmiş ve gariptir, böylesine bir hâin, «Yemen Fâtihi», «Tunus Fâtihi» gibi ünvanlarla anılagelmiştir.!.

Ölümünde doksanını geçtiği rivayet edilen bu, din ve devlet düşmanı hâinin geride bıraktığı şu servete bakınız: Altı yüz bin duka altını, iki milyon dokuz yüz bin akça, yirmi dokuz yük kıymetli taş, yirmi çekmece dolusu zeberced, on beş inci tesbih, altmışbir ölçek inci, yirmi miskal altın tozu, iki elmas gerdanlık, otuz parça roza elması, otuz iki murassâ kalkan, on

altı murassâ bilezik, yirmi altın ibrik, bir murassâ satranç takımı, yüz kırk murassâ miğfer, yüz yirmi murassâ kemer, altı yüz samur kürk, altı yüz vaşak kürk, otuz siyah tilki kürkü, bin yetmiş beş parça ipekli ve sırmalı kumaş, iki murassâ at kaşası, inci işlemeli otuz eğer, on altı murassâ eğer, otuz dört altın üzengi, bin kantardan fazla gümüş kap... v.s. v.s.. Böylesine bir servete sahip olan «Serdâr-ı-bi-âr», bu muazzam servetine rağmen, Hazîne'ye olan borcunu ödememiştir ve hâin vezirler gürûhunun İmparatorluğumuzla rabıtası işte budur! İbret!.

Vezâret-uzmâ makamından ayrılmamak için her türlü ahlâksızlığı irtikâb eden savaş meydanlarının korkak serdârı Koca Sinan Paşa, âlim ve şair düşmanı olarak da meşhurdur!.. Divân şairlerinden Emin Bey, o hâinin ölümü dolayısıyle aşağıdaki mısralarla tarih düşürmüştür:

«Vâsıl-î Berzah Sinan Paşay-ı hod rây-î anîd
Sâl-i ömrü zulm ile yetmişdi doksan yâşına
Nasb-ı nefs etmişti kesr-i ırzınâ her bîkesin
Kasd ederdi bir fakirün ekmeğine âşına
Kalb-i sathında yoğ idi hiç terahhumdan eser
Bakmaz idi kimsenin gözden akan kan yâşına
Herkes «toprak başînâ» der idi tarih dedim
«No'lâ öldü ise ol bed-âhd» «toprak başînâ!..»

Bâzı tarih kitaplarında (!), Beşiktaş'da camii bulunan ve o semte adı verilen Sinan Paşa ile bu Koca Sinan Paşa aynı gösterilmekte ise de, bu tesbit yanlıştır!.. Beşiktaş'taki camii yaptıran ve o mahalle adı verilen Sinan Paşa, Kapdân-ı Deryâ Sinan Paşa'dır ki; bu Sinan Paşa, Kanunî'nin dâmâdı «Kehle-i-ikbal» Hırvat Rüstem Paşa'nın kardeşidir.

— « • » —

İSTANBUL'UN BİR SEMTİNE ADI VERİLEN «CAĞALOĞLU»'NUN İÇYÜZÜ!..

Adı, İstanbul'un mühim bir semtine alem olan ve bu sebeple hergün binlerce İstanbullu tarafından defalarca anılan meşhuuur Cağaloğlu, Kanunî Sultan Suleyman devrindeki Cerbe deniz savaşında Kaptân-ı Deryâ Piyâle Paşa tarafından babasıyle birlikte esir edilmiştir. Aslen Cenevizlidir. Amiral olan babasının adı: Vistonti di Cicala'dır. Bu «**C i c a l a**» adı, dilimizde zamanla «**C i g a l a**» olmuş, sonra «**C a ğ a l a**» şeklini almış ve ihtidâ ettirilip «Yusuf Sinan» adı verilen işbu Cenevizli bilâhare, babasının adına izafeten «**C a ğ a l o ğ l u**» diye anılagelmiştir.

Kanunî'nin sarayına alınıp, tahsil ve terbiyesini Enderûnda tamamlayan Cağaloğlu, İran cephesinde bulunmuş, bir ara Kapdân-ı Deryâlık yapmış ve meşhur Haçova Meydan Muharebesinden sonra Vezir-i-a'zam dahi olmuşsa da, bütün bu makamlarda ihânetten başka bir iş görmemiştir!.

Meselâ, Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın son Şark Seferine Van Beylerbeyi olarak katılan Cağaloğlu'na 1585 yılının 15 Ekim günü cereyan eden Neheng Savaşı'nın idaresi verilmiş, fakat nice hâtâlarla bu savaşı kaybeden o Cenevizli devşirme, selâmeti firarda bulup orduyu yüz-üstü bırakarak kaçmış, hem de bir yarış atı ile kaçan Cağaloğlu, soluğu Tebriz'de alınca Serdâr-ı Ekrem Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından tekdir edilip: «**Bre korkak!..**» hitabına ma'ruz kalmıştır!.. Yine Safevî veliahdı Hamza Mirza ile tutuştuğu savaşta korkup kaçtığından, bu kerre Özdemiroğlu'ndan huzura kabul edilmemek suretiyle hakaret görmüş, nihayet Hatvan kalesinin istirdâdına memur edilmişse de, korkusundan yarı yoldan dönerek büyük bir faciaya sebep olmuştur!.. Haçova Meydan Savaşı'nın ilk firarîlerinden olan Cağaloğlu, savaşın zaferle neticelenmesini müteakip, muzaffer bir kumandan edasıyle ortaya çıkıp, Pâdişah Üçüncü Mehmed'e: «Bu yüz-aklığına kulunuz sebep oldum!» diyerek hulûl etmesini bilmiş ve bu iğfali ile «Mühr-i Hümâyûn»a kavuşup Vezir-i a'zam olmuştur!..

Haçova Meydan Muharebesi, savaşın ilk anlarındaki müd-

hiş bozguna rağmen, bilâhare Hoca Sadeddin Efendi'nin müdahalesiyle ve görülmemiş bir gayretle kazanılmış ve Cağaloğlu denilen adam, bozgun ânındaki ilk firarîlerden olmasına rağmen, «Mühr-i Hümâyûn»a kavuşur kavuşmaz yaptırdığı ordu yoklaması ile firarî tesbitine başlamıştır!..

Bu yoklama sonunda, bozguna uğrayıp kumandanlarının emriyle ric'at eden askerden otuz bin kişi «firarî» olarak damgalanmış ve yeni Sadrâzamın emri ile bu bu otuz bin askerin dirliklerinin kesilmesi, mal ve mülklerinin müsadere edilmesi, yakalandıkları yerde öldürülmeleri bütün vilâyetlere tamim edilmiş, bu arada suçlu suçsuz gözetilmeksizin pek çok insan Cağaloğlu'nun huzurunda idâm olunmuş ve yine Cağaloğlu'nun emriyle kadın elbisesi giydirilen Habeş Beylerbeyi Sohrâb Paşa, eşek üzerinde sokak sokak dolaştırılıp öldürülmüş, ayrıca, savaşa bizzat katılmayıp kardeşi Fethi Giray'ı gönderen Kırım Hanı İkinci Gazi Giray da azl'olunmuştur.

«Cağaloğlu» diye şöhret bulan Yusuf Sinan adlı devşirmenin giriştiği bu hareket, Celâlî ihtilâllerinin sebeplerinden olmuş, huzur kaybolmuş ve Anadolu baştan aşağı kana boyanmıştır!.. «Firarî» diye damgalanan askerin ele geçtiği yerde öldürülmesiyle alâkalı emir şahsî düşmanlıkları körüklemiş, Kâtip Çelebi'nin dediği gibi: «Bu tarik ile herkes hasmından intikama fücre bulup çok fesad olmuş», Anadolu'da yer yer isyânlar başlamıştır.

Savaş meydanını ilk terkedenlerden olmasına rağmen, yüzsüzlüğü ile sadâret makamına oturabilen ve sonra kendi firarîliğini unutup, firarî tesbitine kalkan Cağaloğlu'nun takibinden kurtulabilmek için Anadolu'ya geçen binlerce asker, Anadolu evlâdının devşirmelere karşı yürüttüğü mücadeleye katılmış ve bu hale «isyan» gözü ile bakılıp Anadolu'ya ordular sevk edilmiş, ne hikmetse bu ordular başına da hep devşirme kumandanlar getirilmiştir!..

Cağaloğlu adlı Cenevizli devşirmenin sadâreti şadece bir ay, dokuz gün sürmüş ve Cağaloğlu'nun Vezâret-i-uzmâ makamından uzaklaştırılması, ihanetleri dolayısıyle değil; meşhur Safiye Sultan'ın, dâmâdı İbrahim Paşa'yı sadrâzam yapabilmek arzusundan doğmuştur!..

Mel'anetlerine sık sık temas ettiğimiz devşirme devlet adamlarının en korkunç hallerinden biri de, eski dinleri ve anavatanları ile alâkalarını kesmeyip, devam ettirmiş olmalarıdır!.. Gûya Müslüman olan ve bu sözde Müslümanlıklarıyle devletin en yüksek ve mühim mevkilerine çıkabilen devşirmeler — pek az istisnası ile — hep ihânet bataklığında yüzmüşler, icraatlarıyle İslâmiyetin kat'iyyen men'ettiği nice gayri-meşrû işlerin kahramanları olmuşlardır!..

Cağaloğlu da bunlardan biridir!.. Müslüman-Türk'e düşmanlığıyle şöhret bulan Papa Sekizinci Clément, Cağaloğlu'nun anası «Lucrece» ile iki papazı vasıta yapıp bu Yusuf Sinan Paşa'yı elde etmiş, kurulan temasla bâzı müzakelerler vuku bulmuş, müzakerelere İspanya Kralı Üçüncü Philippe ile

Cağaloğlu Sinan Paşa'nın bir Avrupalı tarafından yapılan resmi... Resmin üst sağ köşesindeki Venedik armasına dikkat ediniz!..

Almanya İmparatoru İkinci Rodolphe de karışmış ve bu İslâm düşmanı Papa, Cağaloğlu'na, Hristiyan dinine dönmesini, Türk ordusu başına geçip isyân etmesini, bu isyânın bütün Haçlı dünyasınca desteklenece ğini, muvaffak olunduğu takdirde Arz-ı Mukaddes (Filistin) ile Atina Dukalığının İspanya'ya; Macaristan'la Erdel'in Almanya'ya verilmesini, bütün Osmanlı ülkesinin ise Cağaloğlu'na bırakılmasını, böylece, Müslüman-Türk hâkimiyetine en büyük darbenin vurularak Hıristiyan saltanatının gerçekleştirilmesini teklif etmiş ve Yusuf Sinan adlı Ceneviz devşirmesi Cağaloğlu da, bütün bu tekliflere «Evet» cevabını vermiştir!.

Papa Sekizinci Clément ile Cağaloğlu arasındaki bu müzakerelerle ilgili olarak: «Clémenti VIII'e Sinan Bassa Cicale/ Sekizinci Klemen ve Cağaloğlu Sinan Paşa» adıyle 1898'de bir kitap yayınladığını ve bu kitapta pek çok vesika bulunduğunu İsmail Hami Bey «Kronoloji»sinde kaydetmektedir.

Cağaloğlu adlı devşirmenin Papa ile yaptığı pazarlık, Sekizinci Clément'in ölümüyle yarıda kalmış ve böylesine karanlık işlerin adamı olan Cağaloğlu'nun mel'anetleri ise, 2 Aralık 1605 tarihindeki ölümüyle nihayete ermiştir!.

— « • » —

DEVLET-İ ALİYYE'NİN ÇÖKÜNTÜ YILLARINDAN BİR SAYFA...

Osmanlı İmparatorluğunun çöküntü yıllarında yalancılığı, hilekârlığı ve hunharlığıyle şöhret bulan Derviş Mehmed Paşa Bostancıbaşılıktan Kapdân-ı Deryâ olmuş, bu makamda iken Vezâret-i-uzmâ mevkiine göz dikip ,Vezir-i-a'zam Lâlâ Mehmed Paşa'yı zehirletmiş, böylece muradına nâil olarak 21 Haziran 1606 Çarşamba günü Vezâret-i uzmâ makamına oturmuştur!..

Bu, Derviş Mehmed Paşa'nın zehirletip öldürttüğü Lâlâ Mehmed Paşa, Sokollu'nun yakın akrabasıdır ve Sokollu gibi Vezâret-i-uzmâ makamına kadar yükselmiştir amma, ömrü o Sokullu Mehmed Paşa denilen «Devleştirilmiş Cüce» gibi tür-

lü karanlık işlerle kapanmamıştır. Lâlâ Mehmed Paşa, Macaristan serdârlığından sadârete getirilmiş iyi bir asker, muktedir bir devlet adamıdır. Sadâreti, ancak bir sene on ay, on yedi gün sürmüş ve Lâlâ Mehmet Paşa bu müddet zarfında garp cephesinde nice zaferlerin kahramanı olmuştur.

Devlet-i Aliyye'nın doğuda Safevilerle, batıda Avusturya ile uğraştığı o buhranlı devirde Lâlâ Mehmed Paşa'nın garp cephesindeki başarılarıyla bir parça nefes alınırken, Şark serdârı olan şu «Cağaloğlu» diye anılan Cenevizli Cicala'nın oğlu Yusuf Sinan Paşa'nın mağlûbiyetleri birbirini kovalamış ve Lâlâ Mehmed Paşa'nın İstanbul'a avdetine, Cağaloğlu'nun mağlûbiyetlerinden doğan tehlikeli durum sebep olmuştur!..

Devrin padişahı Sultan Birinci Ahmed'in dâveti üzerine, Tiryaki Hasan Paşa'yı Serdâr Kaymakamlığında bırakıp İstanbula. dönen ve huzura kabul edilerek pek çok iltifata mazhar olan Lâlâ Mehmed Paşa'yı kıskanan ve onun mevkiine göz diken Kapdân-ı Deryâ Derviş Mehmed Paşa, bu devirde Sultan Birinci Ahmed'e hulûl etmiş ve Şark cephesindeki fecî durumun ıslâhı için; «Vezir-i-a'zâm Serdâr olmadıkça bu iş bitmez!» diyerek Lâlâ Mehmed Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak yollarını aramış, mel'anetinde muvaffak olarak Vezir-i-a'zâmın Şark Serdarlığına tayinini temin de etmiştir!.

Oynanan oyunun içyüzünü gören ve makam hırsıyla devleti yeni bir gaaile içine sürükleyen Kapdân-ı Deryâ Derviş Mehmed Paşa'nın bu karanlık işlerinin kahrıyle Lâlâ Mehmed Paşa'ya o günlerde nüzul isabet etmiş ve Sadrâzamın bu hastalığını fırsat bilen rakibi, «Portekizli» veya «Portakal» diye anılan Lâlâ Mehmed Paşa'nın hususî hekimini elde ederek Lâlâ Mehmed Paşa'nın ilâcına zehir koydurmak suretiyle onu zehirletip öldürtmüş, bilâhare mel'anetinde daha da ileri giderek, Lâlâ Mehmed Paşa'nın bütün servetini müsadere ile öksüz çocuklarını nafakaya muhtaç bırakmıştır!..

Lâlâ Mehmed Paşa'nın vefatı ve Derviş Mehmed Paşa'nın sadâreti, İmparatorluğumuzdaki çöküntü yıllarının ibretâmiz olaylarından biridir. Şöyle ki: Hâin vezirler hâkimiyetinin devam ettiği o devirde Lâlâ Mehmed Paşa, Malkoç Ali Paşa'nın ölümü üzerine Sadârete getirilmiş; Lâlâ Mehmed Paşa'nın

vefatı üzerine Derviş Mehmed Paşa işbaşına gelmiş, onu Kuyucu Murad Paşa adlı hunhar takip etmiş, daha sonra Nasuh Paşa Vezâret-i-uzmâ makamına oturuvermiş ve bu beş sadrâzam arasında yalnız Lâlâ Mehmed Paşa ihanet bataklığına yuvarlanmamış, yazık ki, bu zatın sadâreti de pek az sürmüş, işbaşından uzaklaştırılması ise - yukarıda görüldüğü gibi- zehirletilip öldürülmesiyle temin edilmiştir!.

Sormak gerek: Lâlâ Mehmed Paşa, hüviyetleri malûm bâzı vezirler gibi - meselâ şu yakın akrabası Sokollu gibi- türlü karanlık işler içinde olsaydı acaba yine zehirletilir ve serveti müsadere olunarak çoluk-çocuğu nafakaya muhtaç bırakılır mıydı?!!..

Tekrar edelim: Lâlâ Mehmed Paşa, Sokollu'nun akrabasıdır, fakat kirli ve karanlık işlerin adamı değildir!.. Devlete hizmet etmiş, mühim siyasî ve askerî zaferlerin kahramanı olmuş ve bu meziyetleri dolayısiyle yok edilmiştir. Mevlâ rahmet eyleye...

Lâlâ Mehmed Paşa'yı zehirletip öldürten ve böylesine iğrenç bir tertiple Mühr-i Hümâyûna kavuşup Vezâret-i-uzmâ makamına yerleşen Derviş Mehmed Paşa'nın ikbâli uzun sürmemiş ve ne garip tecellidir ki, bu, yalancılığı, hilekârlığı, hunharlığı; kısacası edepsizliğiyle şöhret bulan sadrâzam, bir Yahudinin hazırladığı tertiple 1606 yılının 9 Aralık Cumartesi günü boğularak idam edilmiştir!..

Derviş Mehmed Paşa'nın sadâreti beş ay, on sekiz gün devam etmiş ve onun ölümünden sonra Vezâret-i-uzmâ makamını evvelâ Kuyucu Murad Paşa, bilâhare Nasuh Paşa ele geçirmişlerdir ki, hunharlıkda bunlar da Dervîş Mehmed Paşa'dan aşağı değillerdir!..

— « • » —

EVLİYÂ ÇELEBİ VE SEYÂHATNÂMESİ

Meşhur «Seyâhatnâme» sahibi Evliyâ Çelebi 25 Mart 1611 (Hicrî: 10 Muharrem 1020) de İstanbul'un Unkapanı semtinde

doğmuştur. Babası Derviş Mehmed Zıllî, İstanbul muhasarasında Fâtih Sultan Mehmed Hân hizmetinde bulunan Yavuzer Sinan Bey'in soyundandır. Seyâhatnâmesinde zaman zaman kendi hayatından da bahseden Evliyâ Çelebi, baba tarafından şeceresini meşhur Ahmed Yesevi'ye kadar götürmekte; ana tarafından ise, on yedinci yüz yıl Vezir-i-a'zamlarından Melek Ahmed Paşa ile akraba olduğunu kaydetmekte, bu arada yazdıklarıyla babasının mevki ve muhitini de aydınlatmaktadır. Diyor ki, Evliyâ Çelebi:

«— Bu hakîr Evliyâ doğumunda merhum Sun'ulah Efendi hanemizde bulunup, kulağımıza küpe olmak üzere Ezân-i Muhammedi'yi savt-ı âlâ ile okumuşlardır. Kurbanımızı da Mevlevi Şeyhi Ismail Efendi kesip: «Ismail kurbanıdır!..» buyurmuşlar. O gece hânemizde yetmiş kadar sahib-i sülûk, ârıf-i billâh canlar bulunup, Giysûdâr Kapânı Mehmed Efendi kundağımı alıp, kulağıma Ezân-ı Muhammedi okumak murad edindikte:

«— Bu oğlanı âgâh idüb kulağına kim ezan okudu?» diye sual edince, hazır bulunanlardan ustad-ı ekremimiz Dersiâm Ahteş Efendi:

«— Ezanı, Sun'ulah Efendi okudu der.» der. Bunun üzerine Giysûdâr Mehmed Efendi: «Biz dahı inde'l inâbe fenâtillâh ezanını okuyalım» diyüp hazîn bir sesle ezan okuduktan sonra, elindeki teberi bir tarafa koyup:

«— Bunu bu oğlana ihsan eyledim, çok gazâda bulunup, sahib-i seccâde-i celâl olsun ve her zaman fenalığından bir şeyden korkmayub kumda oynasın, ayağına çöp batmasın» diyüp Fâtiha-i şerîfe tilâvet ederek, selâm verip giderler.

Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi Divane Abdi Dede Hazretleri ağzınaan bir ekmek parçası çıkarıp ağzıma koyarak:

«— Fukara lokması ile perveriş bulsun» demiş.

Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Hz. Doğanî Dede, kundağımı kucağına alub havaya atarak:

«— Bu oğlan bu cihanda bizim uçurtmamız olsun» buyurmuşlar.»

Böyle bir muhitte doğan ve Mahalle mektebini bitirdikten sonra Hâmid Efendi Medresesinde devrin meşhur ulemâsından Afeş Efendi'nin derslerini takiple yedi yıl «tahsil ve tek-

mil-i fünûn» eyleyen Evliyâ Çelebi yirmi beş yaşlarında Sultan Dördüncü Murad Hân tarafından Saraya alınmış, üç yıl Enderûn'da kalıp bilâhare Musahib olmuş ve 1639 yılında kırk akçe yevmiye ile taşra çıkmış, yâni saraydan ayrılmıştır.

1640'da Bursa'ya giderek seyahate başlayan Evliyâ Çelebi, nasıl seyyah olduğunu Seyâhatnâmesinin birinci cildinin ilk sayfalarında uzun uzun anlatıp, bu arada meşhur rüyasını kaydeder ki, 1040 yılı Muharreminin oşûra gecesindeki bu rüyada Peygamberimiz Efendimizden «şefaat» yerine «seyahat» dilediğini kendisine has uslûbu ile ve pek samimî bir dille anlatır.

Evliyâ Çelebi'nin «Seyâhatnâme» si, on büyük cilddir. Eser, zamanının konuşma dili ile yazılmış olup, kendi tâbiriyle «tumturak-ı elfâz» dan kaçınılmıştır. 1640 yılından, Vezir-i-a'zam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana Seferi hazırlıklarına kadar yarım osra yakın gezen Evliyâ Çelebi bu uzun ve yorucu seyâhate «zayıf ve nahif, amma gayet necib ve reşid» haliyle katlanabilmiş ve «Seyâhatnâmesi» ile o devir İmparatorluğumuzun tarih ve coğrafyası hakında on ciltlik güzel bir kaynak eser sahibi olmuştur. (*)

Seyâhatnâmesi'nde «yirmi iki gazâya gittim ve elli yıl seyahat ettim» diyen Evliyâ Çelebi, ünlü eserinde her sözüne Allah'a hamd ederek başlar ve kendisinden daima «hakir» diye bahseder ki, onun bu hâli, Seyâhatnâmesi'nde naklettiği babasının nasihatına nasıl itibar ettiğinin delilidir. Okuyalım bu «baba nasihatı» nı.

«— Gel imdi, oğul! Şimdengeri (bundan sonra) sana seyâhat göründü. Allah mübarek eyliye. Amma sana nasihatım var, diye elimden yapışıp, huzurunda ayak üzre durdurup sağ eliyle sol kulağımı burarak şu nasihata oğaz eyledi (başladı):

«— Oğul! Âdem yoksul olur, besmelesiz taam (yemek) yeme. Sırrın var ise, sakın avratına deme. Cünup iken yemek yeme. Esvabının söküğünü üstünde dikme. İyi adını keme takma.

(*) Seyâhatnâme'nin tam on cildini ihtiva eden üç yazma nüshadan biri Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde, biri Fâtih'de Millet Kütüphânesi'nde; üçüncüsü ise Süleymaniye Kütüphânesi'nde olup, diğer yazma nüshalar eksiktir.

Keme (kötüye) yoldaş olma, zararını çekersin. Sen yürü ileri, gözüm, kalma geri. Alay bozma. Tarlaya basma. Yâran (dostlar) pâyına sarkma. Birşey komadığın yere el uzatma. İki kişi söyleşirken dinleme. Nan-ü nemek (ekmek ve tuz) hakkını gözet. Namahreme (başkasının eşine) nazar idüp ihânet etme. Dâvetsiz bir yere varma. Varırsan emn ü âman yere, ehl-i ırza var, Mahrem-i esrar ol. Her meclisde işittiğin sözleri hıfzeyle. Evden eve söz getirme. Zem ve nem ve gıybetten (kınamak, koğalamak ve arkadan kınamaktan), mesaviden uzak ol. Halûk ol. Herkesle hüsn-i ülfet et (iyi geçin). Lecuc (inançı) ve betzeban (kötü dilli) olma. Senden ulunların önünden gitme. İhtiyarlara riayet et. Daima tahir (temiz) olup muharremat ve menhiyattan (haram olan ve yapılması yasak edilmiş şeylerden) perhizkâr ol. Salâvat-i hamseye (beş vakit namaza) müdavemet edip salâh-i hal ile ma'ruf, ilm ü fazl ile meşhur ol..

Geşt ü güzar ettiğin (gezip dolaştığın) yerlerde iki yerden gayret kuşağını beline bent edip (bağlayıp) kendini daima muhafaza et. Su uyur, ağyar ve gaddar, uyumaz. Kibar-ı - evliyaullah ziyaretleriyle meşgul olup cümle ziyaretgâhları ve her diyarın menzillerinde olan deşt ü hamun, kûh-i bülent (yüksek dağ), eşcar ve ahcar-i garibeyi (garib ağaçları ve taşları), beldeleri, ibret-nüma eserlerini, kalelerini, fâtih ve bânilerini, dairen mâdar cirimlerini tahrir ederek «Seyâhatnâme» namıyle bir te'lif vücuda getir. Ahir ü âkibetin hayr olup düşman şerrinden emin olasın. Hakk celle ve âlâ muin ve zahirin olsun. Dünyada emn ü âman, ahir-i nefeste îman bulasın, alem-i Resulullah (Peygamber bayrağı) dibinde haşrolasın. Bu pentlerimi (öğütlerimi) gûşuna menkûş (kulağına küpe) eyle» deyip enseme bir sille-i pehlivanî (pehlivan sillesi) vurarak kulağımı vurdu, «yürü âkıbetin hayrola, elfâtiha» dedi.

— « • » —

«BE MEDED DONDU BİN OTUZDA SOĞUKTAN DERYÂ»

1621 yılının 24 Ocak Pazar günü, şiddetli kış dolayısıyle İstanbul'da Haliç suları baştanbaşa donmuş ve bu tarihten hemen on altı gün sonra Üsküdar'la Sarayburnu arası da buzla örtüldüğünden halk, deniz üzerinde yayan gidip gelmiştir.

Sultan İkinci Osman (Genç Osman)ın saltanatı yıllarında vuku bulan bu olay, İstanbul'un fethinden sonra görülen ilk şidetli kış mevsiminin hâtırasıdır.

İstanbul, feth-i mübinden evvel de, böyle sayılı kışlar görmüş, meselâ: Milâdın altı yüz sekiz yılı Aralık ayında Boğaziçi tamamen donmuş ve o yılki bu müdhiş kış mevsiminin tesiriyle ertesi yıl büyük bir kıtlık başgöstermiştir!.. Yedi yüz altmış üç senesindeki soğuklarda ise, büyük nüfus zayiatı olmuş. Boğaziçi otuz metre derinliğine kadar donduğundan halkla beraber bütün vesait-i nakliye de deniz üzerinden rahatlıkla geçebilmiştir!.. 25 Ocak 928'deki şiddetli kışda da, Boğaziçi yine tamamen donmuş, buzlar aylarca erimediğinden şehirde misli görülmemiş bir kıtlık başlamış, 1010 yılındaki soğuklarda ise, yine büyük nüfus zayiatı olmuştur. Bu tarihten yirmi iki yıl sonra Aralık ayında buzların çokluğundan Boğaziçinde seyrüsefer durmuş, Bizanslılar günlerce evlerine kapanıp kalmışlardır.

Feth-i Mübin'den sonra, Genç Osman'ın saltanatı yıllarındaki şiddetli kış mevsiminde denizin donmasına ilk defa şahid olan İstanbullu bu fevkâlâde olayı çeşitli şekilde tefsir etmiş, kıyametin yaklaştığına hükmedenler olmuş, şairler ise manzumeler yazıp tarih düşürmüşlerdir. Şair Hoşimî Çelebi: **«Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz dondu»** derken, büyük şair Neşâti:

«Emr-i Hakk ile Sıtanbuida olan kış bu sene
Belki dünya duralı olmadı bu resme şitâ
Üsküdar ile Sıtanbul arası dondu kamu
Rûy-i deryayı gören kimse sanurdu sahrâ
Bunu kim gördü ki, deryâda buzun üstünde
Kara yer gibi gezerler niceler bî-pervâ
Müncemid oldu dehende nefesi insânun
Nice mahlûku helâk eyledi berd-i sermâ

Lafzan-u-ma'nen ana didi Neşâti tarih
Be meded dondu bin otuzda soğuktan derya»

diyerek o müthiş kış mevsimini edebiyat tarihimize mal etmiştir.

24 Ocak 1621 Pazar günü Haliç'in donmasıyle başlayan şiddetli kış günlerinde, bilâhare Sarayburnu ile Üsküdar arası da donduğundan, şehrin iaşesini temin eden gemiler limana gelememiş, böylece Istanbul'da yiyecek sıkıntısı başgösterip pahalılık alıp yürümüş, bu arada yetmiş dirhem ekmek bir akçaya, etin okkası ise on beş akçaya fırlayıvermiştir!...

Zarurî yiyecek maddelerinde görülen bu âni artışı halk hayra yormamış ve o şiddetli kışda denizin donmasından on iki gün evvel, 12 Ocak 1621 Salı günü idâm edilen Veliahd - Şehzâde Mehmed vak'ası ile müthiş kış arasında münasebet kurup İkinci Osman'ın saltanatının uğursuluğuna (!) inanlar olmuştur!.

Genç Osman'dan dört ay, üç gün küçük olan ve ağabeyi Osman'ın taht'da çıkmasıyle Veliahdlığa yükselen Şehzâde Mehmed, ağabeyi gibi cesur, zeki ve kültürlü bir genç olup, halk tarafından pek sevilmiş ve Genç Osman Lehistan Seferine çıkarken, o günlerin keşmekeşi içinde, sevilen bu Veliahd-Şehzâdeyi payıtahtda bırakmak istememiştir!.

Genç Osman'ın Dâr-üs-saâde Ağası Süleyman'ın iğfaline kapılıp, Rumeli Kazaskeri Taşköprülü-zâde Mehmed Kemâleddin Efendi'nin, ilmî şerefine leke sürerek verdiği fetvâ ile kardeşini idâm ettirmesi halk arasında derin üzüntü uyandırmış ve Veliahd-Şehzâde Mehmed'in «bîgünâh olarak», «na-hak yere» öldürdüğü, en hücra köşelere kadar her yerde söylenebilmiştir.

Ağabeyi, Genç Osman'ın emriyle kat'ledilen Şehzâde Mehmed'in, cellâdların hücumunda:

«— Osman, Allahdan dilerüm ki, ömr-ü devletin berbâd olup beni ömrümden nice mahrum eyledün ise, sen dahi behremend olmayasun!» diye bedduâ ettiği, halk arasında pek çabuk şuyû bulmuş ve Veliahd-Şehzâde Mehmed'in böyle «bî-günâh olarak», «na-hak yere» idâmını unutamıyan halk, bu elîm vak'adan hemen on iki gün sonra vukû bulan denizin donmasını,

başlayan kıtlığı ve zarurî yiyecek maddelerinde görülen fiyat artışını, Şehzâde Mehmed'in bedduâsına bağlayıvermiştir!..

İstanbul, bu tarihten sonra 1657 yılında yine böyle müthiş bir kış geçirmiş ve o yıl Haliç yine donmuştur.

— « • » —

MEHDÎLİK İDDİASINDAKİ ÂSİNİN İDÂMI

Mehdîlik iddiasındaki «Sakarya Şeyhi» ünvanlı âsinin idâmı, Sultan Dördüncü Murad Hân'ın saltanatı yıllarına rastlar. Şahsiyetine daha evvel temas ettiğimiz (*) Dördüncü Murad, 1623 yılının 10 Eylül günü on iki yaşında taht'da çıkmış ve 8 Haziran 1632 tarihine kadar annesi Kösem Mahpeyker Sultan'ın vesâyeti altında saltanat sürmüştür.

Tarihimize **«Bâğdat Fâtihi Sultan Murâd-ı Râbi** diye geçen Dördüncü Murad'ın gerçek saltanatı, annesi Kösem Sultan'ın vesâyetinden kurtulduğu bu, 8 Haziran 1632 Salı gününden itibaren başlar. Yirmi yaşında devlet idaresine hâkim olan genç Pâdişah, o tarihten vefatına kadar geçen yedi sene, sekiz ay, bir gün zarfında aldığı fevkalâde tedbirlerle devlete yeni bir güç kazandırmıştır. Bilindiği gibi Dördüncü Murad, İkinci Osman (Genç Osman) ın kardeşidir ve Sultan Murad'ın devlet idaresini bizzat ele alması, Genç Osman vak'asından, Hâile-i Osmâniye'den tam on yıl sonradır.

Saltanatının bu devresinde ilk iş olarak annesi Kösem Sultan'ı devlet işlerinden uzaklaştıran ve onu politika ile uğraşmaktan men edip saraydaki dairesinden dışarı çıkarmayan Dördüncü Murad, zararlı unsurları temizlerken ağabeyi Genç Osman'ın intikamını da almış, Genç Osman'ı katl'eden Yeniçerilerin mensub oldukları ortayı (taburu) lâğvetmiş ve bu taburun ilgasından Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasına ka-

(*) Bkz: Yalan Söyleyen Tarih Utansın. 1'ci cild, 4'cü baskı. İstanbul 1977.

dar, ulûfe merasimlerinde o tabur, bizzat Yeniçeriler tarafından**«Yok olsun!..»** sözü ile tel'in edilmiştir!.

Hammer'in kaydettiğine göre, İstanbul'da ve taşrada yirmi bin kişiyi idâm ettirerek asayişi sağlayan Dördüncü Murad, aldığı sert tedbirler meyanında, tütün ve içki yasağı koymuş, hattâ bu arada, Osmanlı tarihinde ilk defa olarak Şeyhülislâm Ahî-zâde Hüseyin Efendi, Dördüncü Murad'ın emriyle idâm edilmiştir!..

Dördüncü Murad'ın bu kanlı icratı bâzı tarihçilerce tenkid edilmişse de, bozulmaya yüz tutan fert ve cemiyet ahlâkının o devirde nerelere vardığı düşünülürse, Sultan Murad'ın o kanlı icraatının nasıl bir zaruret olduğu bütün dehşetiyle görülür. Bu çeşit icratı sonunda zorbalığı imhaya muvaffak olan ve **«Bin tarihinden sonra gelen pâdişahların a'zamı»** sayılan Dördüncü Murad, baştarafta kaydettiğimiz gibi **«Bağdat Fâtihi»** ünvanıyle de meşhurdur. 1624 yılından beri Safaviler elinde bulunan Bağdad'ın istirdâdı gayesiyle 8 Nisan 1638 Perşembe günü İstanbul'dan Üsküdar'a geçerek «Bağdat Seferi»ne çıkan Dördüncü Murad, Üsküdar karargâhında bir ay kalarak seferle alâkalı son hazırlıklara bizzat nezaret etmiş ve 8 Mayıs günü Üsküdar'dan Bağdad'a hareketle 8 Haziran Salı günü Akşehir'e varmıştır.

İşte mehdilik iddiasıyle ortaya çıkan **«Sakarya Şeyhi»** ünvanlı âsinin, etrafına yedi - sekiz bin kişi toplayarak Eskişehirlilerle harbe tutuştuğu yolundaki haber Dördüncü Murad Akşehir Konağında iken, karargâha gelen Eskişehir Kadısı tarafından Pâdişaha duyurulmuş ve Sakarya Şeyhi'nin tenkili işi, Anadolu Beylerbeyi Ali Paşa'ya havale edilmiştir.

Asıl ismi Ahmed olan ve «İsâ Rûh-Ullâh» adıyla meydana atılıp bâzı saf ve cahil kimseleri peşine takabilen Sakarya Şeyhi, zamanla etrafındaki halkayı büyütmüş ve günün birinde Eskişehir ahalisine bakınız nasıl bir tehdidnâme göndermiştir: **«Şehr-i âtik ahalisi! Şöyle ma'lûm ala ki, kâğıd size vusul buldukda yüzyirmi yıllık harâcunuzu bit-tamam gönderüp ve kendünüz içün bir aylık zahîre alıkoyup ziyâdesini bilcümle göndereseiz ve illâ teallül idersenüz üzerinüze âdem gönderüp, katlalunmanuz mukarrerdür. El - fakir İsâ Rûh-Ullâh.»**

Böylesine şumaran Sakarya Şeyhi, Anadolu Beylerbeyi kumandasındaki kuvveti mağlûb etmiş, bilâhare tenkil işine ümeradan Çiftelerli Osman Ağa memur edilmiş ve bu zat tarafından yakalanan Sakarya Şeyhi 22 Haziran 1638 Salı günü, Dördüncü Murad'ın emriyle Cellâdbaşı Kara Ali tarafından ordugâhda idâm edilmiştir.

Mürid diye etrafına topladığı saf ve cahil kimseleri, nice oyunlarla avlanmasını bilen Sakarya Şeyhi, o saf ve cahil kimseleri ölümsüzlüğüne (!!!) inandırdığından, Şeyhin bütün uzuvları birer birer kesilmiş ve böylece mehdîlik iddiasındaki Sakarya Şeyhi müridlerinin gözü önünde öldürülüp bir fitne bastırılmıştır.

— « ● » —

SULTAN İBRAHİM'İN SALTANATINDA DÖNÜM NOKTASI!..

Tarihimize yanlış olarak «deli» ünvanıyle geçen Sultan İbrahim'in saltanatında dönüm noktası, Sadrâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın idamı ile başlar... Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi'nde şehid düşen meşhur Tayyar Mehmed Paşa'nın şehâdetini müteakip sadrâzam olmuştur. Kaptân-ı Deryâlıktan sadâret makamına getirilen bu zat, Sultan İbrahim'in saltanatının ilk yıllarında da mevkiini muhafaza etmiş ve meşhur Cinci Hoca ile taraftarlarına cephe almıştır. Sadâret müddeti: Beş sene, bir ay, sekiz gündür. İdâmında, Cinci Hoca denilen yobazın mühim rolü vardır. Türlü tertiplerle Sultan İbrahim'i iğfale muvaffak olan bu yobaz ve avanesi, mel'anetlerinde başarı kazanıp pâdişahı sadrâzama düşman etmişler ve nice karanlık oyunlardan sonra Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın boğularak idâmını temine muvaffak olmuşlardır!..

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın idamı, Sultan İbrahim'in saltanatında bir dönüm nok-

tasıdır!.. Ağabeyi Dördüncü Murad'ın saltanatı boyunca sarayda devamlı cellâd korkusu ile yaşayıp sinirleri bozulan, buna rağmen taht'a çıktığında: **«El-Hamdülillâh ya Rab ki, benim gibi zaif kulunu bu makama lâyık gördün. Ya Rab, eyyamımda** (saltanatım esnasında) **ümmeti** (milleti) **hoş hâl eyle ve birbirimizden hoşnud eyle»** diyecek derecede şuur sahibi olan Sultan İbrahim, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın idâmından sonra, anası Kösem - Sultan'la bu Valide-Sultan'ın tuttuğu Cinci Hoca misâli kimseler elinde kalıp bu devirde samur ibtilâsı ve sefâhati dolayısıyle adı «deli» ye çıkmış ve «Deli İbrahim» diye anılagelmişse de, Sultan İbrahim «deli» değildir!.. Osmanlı pâdişahları içinde şuuru bozuk olan tek şahıs, Sultan İbrahim'in amcası Birinci Mustafa'dır. Ve Sultan İbrahim'e peşin hükümle «deli» ünvanını verenler herşeyden evvel, onun hayatını ve muhitindeki ahlâksızları incelemek mecburiyetindedirler!..

Sultan İbrahim'in muhitindeki bu ahlâksızların başı, Semin Mehmed Paşa denilen adamdır!. Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın idâmını müteakip 31 Ocak 1644 Pazar günü Sadrâzam olan ve tarihimizde «Civân-Kapucubaşı», «Sultan-zâde», «Semin» gibi çeşitli lâkabla anılan bu Mehmed Paşa adlı hâin, Sultan İbrahim'i çileden çıkaran sadrâzamdır!.. Bu hâine **«Civan-Kapucubaşı»** denilmesi «taze yiğit iken» kapucubaşı olabilmesindendir!.. **«Sultan-zâde»**liği ise uydurmadır!.. Babası Abdurrahman, Kanunî'nin torunu Ayşe Hanım - Sultan'dan doğmuştur. Kanunî'nin yegâne kızı Mihrimah Sultan'ın Hırvat devşirmesi «Kehle-i ikbâl» namıyle ma'ruf Rüstem Paşa'dan olan kızı Ayşe Hanım - Sultan, Semiz Ahmed Paşa ile evlenmiş ve bu izdivaçtan, Sultan İbrahim'i çileden çıkaran hâinin babası Abdurrahman dünyaya gelmiştir. Abdurrahman'ın karısı ise, Cağaloğlu Sinan Paşa denilen meşhur devşirmenin kızıdır ve bu durumda **«Sultanzâde»** diye anılan Semin Mehmed Paşa, aslında bir melezdir .. Ve «Sultan-zâde» olan, ne Semin Mehmed Paşa'dır, ne de onun babası ile dedesidir!.. Sultan-zâde olan sadece Kanunî'nin torunu: Ayşe Hanım - Sultandır!.. **«Semin»** lâkabı da bu hâine, fazla şişmanlığı dolayısıyle verilmiştir.

Şam valiliğinden Sadâret-i-uzmâ makamına getirilen ve Sultan İbrahim'e: **«Siz ne dirsenüz ilhâm-ı Rabbânidür, sizden hatâ sâdır olmaz!»** diyecek derecede alçalan, üçbuçuk günlük

dünya saltanatı uğruna pâdişahın nice hakaretlerine tahammül edebilen bu Semin Mehmed Paşa, tarihimizde yalancılığı ile de şöhret bulmuş ve bâzı kaynaklarda **«Ayyâş-u-kallâş»** diye anılmıştır!..

Semin Mehmed Paşa, yukarıda görüldüğü gibi, Sultan İbrahim'e **«Sizden hatâ sâdır olmaz!»** diyerek Padişaha **«yanılmazlık»** vasfı izafe edecek derecede mel'anetini ileri götürmüş ve Sultan İbrahim, saltanatının ilk yıllarındaki Hatt-ı Hümâyûnlarında: **«Şayet yanlış yazdım ise bildiresün»** diyecek kadar mütevazi iken, bu alçağın sadâreti yıllarında samur ibtilâsıyle sefâhate dalmıştır!..

Mel'anetine, böyle kısaca temas imkânı bulduğumuz Semin Mehmed Paşa'nın sadâreti, bir sene, on ay, on yedi gün devam etmiş ve bu uydurma «Sultan-zâde» sadrâzam, Venedik balyozunun (büyükelçisinin) vaad ettiği rüşvet dolayısıyle 1645 yılındaki Girit Seferi'ne muhalefet edip, bu husus Hanya Fatihi Kapdân-ı Deryâ Yusuf Paşa tarafından Sultan İbrahim'e duyurulduğundan 17 Aralık 1645 Pazar günü azl'edilmiştir.

Böylesine bir alçak, bilâhare —maalesef— Girit Serdarlığına tayin edilmişse de, mes'ut bir tesadüfle Girit'e varmasından hemen bir ay sonra ölmüş ve böylece memleket bir hâinden kurtulmuştur!.. Cenazesi İstanbul'a getirilip Üsküdar'a gömülen uydurma Sultanzâde'nin emvâli, Sultan İbrahim'in emriyle müsadere edilmiştir.

— « ● » —

İSTENMEYEN ADAM: KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA!..

Kıymetli şahsiyetine daha evvel temas ettiğimiz (*) muhtedir devlet adamı Boynu - eğri/Boynu - yaralı Mehmed Paşa'yı çeşitli tertiplerle azl'ettirip Vezâret-i-uzmâ makamına yerleşiveren Köprülü Mehmed Paşa adlı sözde büyük adamın ilk icraatı, zorbaları yola getirmek bahanesiyle giriştiği büyük tenkil hareketinde, suçlu suçsuz ayırmaksızın dört bin kişinin

(*) Bkz: Yalan Söyleyen Tarih Utansın. 1'ci cil, 4.cü baskı. İstanbul 1977.

kanına girmek olmuş, bu kanlı icraatı bilâhare Boğaz Seferinde Edirne'ye dönerken yeniçerilerin; Edirne ve Erdel Seferinde de Edirne'ye dönerken Yeniçerilerin; Edirne ve Erdel Seferinde ve Köprülü'nün zulmünden kurtulabilenler Anadolu'ya canlarını zor atmışlardır!..

Asayişi temin için işbaşına getirildiği yazılıp söylenen, hattâ iddia olunduğuna göre, icraatına müdahale edilmeyeceğine dair Valide-Sultan'dan söz alan Köprülü, daha ilk günde böyle kan dökmekle işe başlamış ve gerçek tarihin son derece hunhar bir tip olarak kaydetiği Köprülü, bu zorbalığıyla sadâreti boyunca otuz altı bin kişi öldürtmüştür!.. Bu arada, bütün muhaliflerini de ortadan kaldırmayı ihmal etmeyen, üstelik öldörttüğü kimselerin mal ve mülklerini de gasbederek muazzam servet sahibi olan Köprülü Mehmed Paşa'nın fecî cinayetleriyle keyfe mayeşa icraatına karşı 1658 yılının 10 Aralık Salı günü patlak veren hareketin başında «Abaza» ünvanıyle meşhur Hasan Paşa bulunmuştur.

Köprülü'nün Erdel seferine, bu sefer bahanesiyle imhâ edileceğini öne sürüp katılmayan Hasan Paşa, o yıllarda Halep Beylerbeyidir. Daha evvel Diyarbekır Beylerbeyi olan ve Kara - Haydaroğlu'nun tenkilindeki gayretiyle şöhrete kavuşan Hasan Paşa'nın etrafına, Köprülü'nün zulmünden kaçanların cümlesi toplanmış, bunlar arasına on beş Beylerbeyi ile elli sancakbeyi de katılmıştır!..

Abaza Hasan Paşa ile etrafındaki bu insanlar Devlet-i Aliyye'ye değil, Köprülü Mehmed Paşa'nın keyfî icraatına karşı harekete geçmişlerdir. Ve Anadolu'da zaman zaman patlak verip «Celâlî isyânı» adını alan bu olayların hemen hepsi Köprülü gibilere karşı girişilmiş hareketlerdir!.. Nitekim, daha nicelerinde olduğu gibi, bu defa da, âsi diye damgalanan Hasan Paşa ile maiyetindekiler, devrin pâdişahı Dördüncü Mehmed'e sundukları arîzada: Köprülü'nün zulmünden bahsetmişler, öldürülen insanları sayıp dökmüşler, muhaliflerini türlü bahanelerle ortadan kaldırmakta pek mahir olan bu adamın yakında işe yarayacak kimseyi sağ bırakmayacağını anlatmışlar ve Köprülü Mehmed Paşa'nın azl'edilerek Şam Beylerbeyi Vezir Ahmed Paşa'nın sadâret makamına getirilmesini istemişlerdir ama,

Dördüncü Mehmed bu arîzadaki isteklere kulağını tıkamış ve Batıya doğru ilerleyen Hasan Paşa kuvvetlerine karşı Diyarbekir Valisi Murtaza Paşa'yı gönderirken; Sadâret kaymakamı Kenan Paşa'yı da Bursa'nın muhafazasına memur etmiştir!..

Ancak o devirde, Köprülü Mehmed Paşa, Padişahla Valide-Sultan'a dayanmasına rağmen, âdeta «istenmeyen adam» ilân olunmuş ve gerek halkın, gerek devlet adamlarının memnuniyetsizliği o dereceyi bulmuştur ki, Bursa muhafızlığına tayin edilen Kenan Paşa, Bursa'ya varır varmaz karşı tarafa iltihakla Köprülü'ye cephe almış ve bu iltihaktan sonra Hasan Paşa kuvvetlerinin Anadolu'ya hâkim olması üzerine, Köprülü, Dördüncü Mehmed'i yanına alıp ordunun başında Üsküdar'a geçmişse de, Köprülü'yü sevmeyen asker bir iç harbe yanaşmamış, hattâ zorla savaşa itildikleri takdirde Köprülü'yü karşı tarafa teslim edeceklerini alenen söylemekten çekinmemişlerdir!...

Böylesine bir durumda seferden vazgeçilmiş ve bütün olup bitenleri görüp kendisinin istenmediğini bilen Köprülü, Sadâretten çekilmek suretiyle bir iç harbe mâni olmayı düşünmemiş, Dördüncü Mehmed ise —ne hikmetse— Köprülü'ye kıyamamıştır!...

Hükûmet merkezine yakın bir mahalde bu olaylar cereyan ederken; Diyarbekir Valisi Murtaza Paşa kumandasındaki ordu ile, Köprülü'ye baş kaldıran Hasan Paşa kuvvetleri Konya civarındaki Ilgın'da karşılaşmış ve Murtaza Paşa, savaşın daha ilk anlarında müdhiş bir bozguna uğrayarak canını zor kurtarabilmiştir!.. Bu Ilgın savaşında iki taraftan on bine yakın insan telef olmuş ve böylesine bir iç savaşa ve umumî memnuniyetsizliğe rağmen hunhar Köprülü, hayatının sonuna kadar daha nice cinayetlerle makamını muhafaza etmesini bilmiştir ki, bu hâl cidden acıdır ve ehemmiyetle üzerinde durulması gereken çöküntü devri olaylarından biridir!...

— « • » —

AĞALAR SALTANATI!...

Yalan söyleyen tarihin dilinde «Deli» diye anılageien Sultan İbrahim'in hal'ini müteakip, taht'da büyük oğlu Dördüncü Mehmed (Avcı Sultan Mehmed) çıkmış ve Kösem Valide-Sultan da «saltanat nâibesi» olmuştur.

Osmanoğulları'nın on dokuzuncusu olarak altı yaşını yedi ay, sekiz gün geçe taht'da çıkan Dördüncü Mehmed'in cülûsundan Kösem Sultan öldürülmesine kadar geçen üç yıllık devrede devlet idaresi Yeniçeri Ağaları elinde kalmış ve bu karanlık anarşi devri tarihimize **«Ağalar Saltanatı»** olarak geçmiştir.

Hezâr-pâre Ahmed Paşa'nın parça parça edilmesinden sonra sadâret mevkiine getirilen ve Mevlevîliğinden dolayı **«Sofu»**; ihtiyarlığı dolayısiyle de **«Koca»** ünvanlarıyle anılan Mehmed Paşa, Dördüncü Mehmed'in saltanatının ilk günlerinde nasıl ve ne şekilde işbaşına gelebildiğini unutup, saltanat hülyalarına kapılmış ve dokuzbuçuk aylık bir iktidardan sonra azl'edilip Malkara'ya sürülmüş, birkaç gün sonra da orada boğdurulmuştur!...

Bilâhare Sadrâzam olan Yeniçeri Ağası Kara Murad Paşa, Sultan İbrahim'in hal' ve katlinde en mühim rolü oynayan ve Ağalar Saltanatı'nı tesis eden adamdır!. Böyle iken, bu Kara Murad Paşa sadâret koltuğuna oturur oturmaz, Yeniçeri Ocağı'nın devlet işlerine müdahalesinden şikâyete başlamış ve bir sene, iki ay sonra istifa edip Budin Beylerbeyliği ile İstanbul'dan uzaklaşmıştır.

Devlet idaresinin Kösem Valide-Sultan'la Yeniçeri Ağaları elinde bulunduğu bu devrede, sadâret makamına kuvvetli bir şahsiyetin getirilmes' Ağaların işine gelmediğinden Kara Murad Paşa'dan sonra Melek Ahmed Paşa sadrâzam olmuş ve bu adamın devr-i iktidarında «Ağalar Saltanatı» kemâl noktasına ulaşmıştır!..

Gençliğinde **«Malak»** lâkabiyle anılan, sonra bu «Malak» lâkabı **«Melek»** olup, tarihe Melek Ahmed Paşa olarak geçen yeni Sadrâzam, Dördüncü Murad'ın kızlarından Kaya Sultan'la evli bulunduğundan, aynı zamanda «dâmad»dır da!..

Bu, Dâmâd Melek Ahmed Paşa'nın sadâreti devresinde sadrâzamın zayıf şahsiyyeti ile idaresizliği dolayısiyle bir esnaf ve halk ayaklanması patlak vermiş ve bu hareket sonunda Melek Ahmed Paşa'nın bir sene, on yedi gün devam eden sadâreti sona ermiştir.

Sayelerinde sayebân olduğu Ocak Ağalarını doyurabilmek için türlü hileli yollara başvuran Melek Ahmed Paşa, bu arada gümüş miktarı çok az para (züyûf akça) bastırıp piyasaya sürmek ve karşılığında altın para toplamak istemiş, bu yolda bir hayli de zor kullandığından esnaf ve halk ayaklanarak Şeyhülislâm Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'yi de yanlarına alarak varıp Saraya dayanmışlardır.

Bâb-üs-Saâde»ye kadar Sarayın içine dolan halk, Sadrâzamın azliyle Ağaların idâmını istemiş, binlerce İstanbullunun bu müdhiş kıyamı üzerine Melek Ahmed Paşa'yı harcamasını bilen Kösem Valide-Sultan, kendisinin de istinatgâhı olan Ağaları kurtarabilmek gayesiyle Şeyhülislâm'la görüşerek, Sadrâzamın azl'edilip Mühr-i Hümâyûnun Siyavuş Paşa'ya verildiğinden bahisle halkın dağıtılmasını istemiştir.

Böylece halk, ertesi gün Sultanahmed Meydanında toplanmak üzere dağılmış, fakat o gece Yeniçeri Ocağı'nca alınan geniş emniyet tedbirleriyle bütün kilit noktaları tutulmuş ve harekâta mâni olunmuştur.

Bütün bu tedbirlere rağmen, çok değil hemen on üç gün sonra, bir gece Kösem Sultan öldürülmüş, böylece dört pâdişahın devr-i saltanatında yarım asra yakın kınalı parmaklarını devlet işlerine sokmasını becerebilen Kösem Valide-Sultan'ın ölümüyle «Ağalar Saltanatı» sona ermiştir.

— « • » —

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA'NIN İDÂMINDAN SONRA...

Sultan İbrahim'in hal'ini müteakip Osmanlı pâdişahlarının on dokuzuncusu olarak yedi yaşında taht'da çıkan ve aşırı av düşkünlüğü dolayısiyle tarihimize **«Avcı Mehmed»** diye geçen Sultan Dördüncü Mehmed'in saltanatı otuz dokuz sene, üç ay,

bir gün sürmüş ve bu haliye Dördüncü Mehmed, Kanunî'den sonra en çok saltanat süren Osmanoğlu oimuştur.

Çocuk yaşında taht'da çıkan ve uzun süren saltanatının ilk iki sene, on ay, altı günü, ninesi meşhur Kösem Sultan'ın saltanat nâibeliğiyle geçen Dördüncü Mehmed'in geri kalan saltanat devresi iki kısma ayrılır: Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idâmına kadar geçen ilk devrede fütûhat devam etmiş, Merzifonlu'dan sonraki devrede ise, devlet devamlı toprak kaybetmeye başlamıştır!.

Dördüncü Mehmed'in ava olan düşkünlüğü dolayısıyle devlet işleriyle meşgul olmadığı ve felâketlerin bu sebeple birbirini kovaladığı yazılıp söylenirse de, devletin büyük kayıplarındaki gerçek sebep: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idâmı ve Merzifonlu'dan sonra gelen sözde devlet adamlarının ehliyetsizliğidir.

Dördüncü Mehmed'in, bâzı adinin bayağısı tiplerin tertibine kanarak idâm ettirdiği Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Vezir-ia'zam ve Serdâr-ı Ekrem olarak İkinci Viyana Muhasarasında ordunun başında bulunmuş ve Kırım hanı Murad Giray'la, Beylerbeyi Koca İbrahim Paşa'nın ihânetleri yüzünden neticesiz kalan Viyana Muhasarası sonunda idâm edilmiştir!.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idâmını hazırlayanlar, Saraydaki Kızlar-ağası zenci Yusuf'la, Baş-Emir-Ahûr Sarı Süleyman'dır... Viyana bozgununu duyunca, Merzifonlu'nun sonu geldi diye sevinip, parmaklarına ziller takarak döne döne oynayacak derecede kendilerinden geçen bu iki pespaye, ordunun Merzifonlu'yu istemediğinden ve Merzifonlu'nun saltanat makamına göz diktiğinden bahisle Dördüncü Mehmed'i iğfale muvaffak olmuşlar ve Pâdişahtan kopardıkları idâm Hatt-ı Hümâyûnu ile Vezir-i-a'zam Kara Mustafa Paşa'nın başını yemeyi becermişlerdir!.. İşte, Dördüncü Mehmed'in en büyük hatâsı, imzaladığı bu idâm Hatt-ı Hümâyûnu olmuş ve iki pespayenin mel'anetlerine kanıp Merzifonlu'yu öldürten Dördüncü Mehmed, bu hatalı hareketiyle hem kendi saltanatından olmuş, hem de Devlet-i Aliyye türlü gaaile içine yuvarlanmıştır!.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idâmından sonra dört

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın İkinci Viyana Muhasarası dolayısıyle Batılı bir ressam tarafından yapılan resmi.

yıl kadar saltanat süren Dördüncü Mehmed'in bu ikinci saltanat devresinde devlet idaresi, Merzifonlu'nun idâmını hazırlayan pespaye tipler elinde kalmış ve bu meş'um devrede Macaristan, Dalmaçya, Mora gibi yerlerde hâkimiyyetimiz sona ererken; Balkanlardaki çok mühim askerî mevkiiler de düşman eline geçmiştir!.. 1687 yılının 12 Ağustos günü vuku bulan meşhur Mohaç bozgunundan sonra, o yıllarda Sadrâzam olan ve Serdâr-ı -Ekremlikle ordunun başında bulunan Merzifonlu'nun

katillerinden Sarı Süleyman adlı alçak, orduyu cephede yüz üstü bırakarak kaçmaktan utanmamış ve bu firar olayından sonra İstanbul'a yürüyen asker gelip Dördüncü Mehmed'i hal' etmiştir!..

Cephe-i harbden kaçan Sarı Süleyman adlı hâin, gizlice İstanbul'a gelip, Muhr-i Hümâyûnla Sancağ-ı Şerîfi Sadâret Kaymakamına teslim ederek «Salamon» adlı Yahudi dostunun Kuruçeşme'deki yalısına gizlenmiş ve orada Rum kızlarıyla keyf ederken yakalanıp, koparılan kafası isyân eden askere gösterilmişse de, ayaklanma önlenememiş ve Dördüncü Mehmed'i kan dökülmeden hal' için Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa'ya müracaat eden âsilerin arzusuna uyularak devlet erkânının Ayasofya Camiinde yaptığı toplantıda:

«— **Düşman istilâsına uğramış devlette sayd-u şikar** (av) **ile meşgul olan zatın saltanatı câiz midir?**» diye soran Köprülü' zâde'nin sualiyle Dördüncü Mehmed'in hal'i gerçekleşmiş ve hal' edilen Dördüncü Mehmed'in yerine, kendisinden üç buçuk yaş küçük olan kardeşi İkinci Süleyman taht'da çıkmıştır.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı idâm ettiren Dördüncü Mehmed böylece tahtını kaybetmiş ve maalesef kaybedilen sadece taht olmamış, şühedâ kanıyle sulanan topraklar da elden çıkıp gitmiş, Dördüncü Mehmed'in büyük hatâsının acı neticelerini kardeşi İkinci Süleyman da çekmiştir!..

— « ● » —

SULTAN İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ OLAYLARI

Dördüncü Mehmed (Avcı Sultan Mehmed)'in hal'ini müteakip tahta çıkan İkinci Süleyman, Sultan İbrahim'in oğlu ve Dördüncü Mehmed'in kardeşidir. 15 Nisan 1642'de İstanbul'da doğan ve 8 Kasım 1687 Cumartesi günü Osmanoğulları'nın yirmincisi olarak kırkaltı yaşında taht'da çıkan Sultan İkinci Süleyman, ağabeyi Avcı Sultan Mehmed'in kırk yıla yaklaşan saltanatı boyunca veliahdlık makamını işgâl etmiş ve bu hali ile o, Osmanlı tarihinde bu kadar uzun müddet veliahd olarak bekleyen yegâne şehzâde olmuştur.

Sultan İkinci Süleyman, Avrupa tarihçilerince Üçüncü Süleyman olarak anılmakta ise de, bu tesbit yanlıştır!.. Batılı kaynaklar, Yıldırım Bâyezid'in büyük oğlu Emîr Süleyman'ı birinci; Kanunî Sultan Süleyman'ı ikinci; bu, Sultan İbrahim'in oğlu Süleyman'ı da Üçüncü Süleyman olarak kabul etmekte iseler de, Fetret Devrinde saltanatlarını ilân eden Süleyman ve Mûsâ Çelebiler hiç bir zaman İmparatorluğumuzun tamamına hâkim olamadıklarından, tarihimizde bu iki Çelebi Pâdişah sayılmamışlardır. Bu itibarla, yirminci Osmanlı Pâdişahı Sultan Süleyman, Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra, bu isimle taht'da çıkan ikinci pâdişahtır.

Uzun veliahdlık devresinde kuvvetli tahsil ve terbiye gören Sultan İkinci Süleyman, **Halim-u selîm», «âbid-ü-Zahid»** bir hükümdar olarak tanınmıştır. İnhitat devrinin olanca dehşetiyle Devlet-i Aliyye'yi sarstığı bir devrede cülûs eden İkinci Süleyman, üç sene, yedi ay, dört gün devam eden kısa saltanatı boyunca hem dış düşmanlarla hem de dahildeki anarşi ile mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır. Dördüncü Mehmed'in bir askerî harekât sonunda hal' edilivermesi Ocak Ağalarını şımartmış ve şımaran bu güruh, zorbalığını yeni pâdişah Sultan İkinci Süleyman zamanında da yürütmek istemiştir!..

Avcı Sultan Mehmed'in hal'i sırasında ve İkinci Süleyman'ın saltanatının ilk aylarında Vezâret-i-uzmâ makamını işgâl eden Siyavuş Paşa, o zorba gürûhunu tenkile teşebbüs etmiş, hattâ bunlardan bâzılarını tepeleyebilmeye muvaffak olmuşsa da, kat'i bir netice alamamıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın köleliğinden yetişen ve Köprülü'ye dâmâd olan Vezir-i a'zam Siyavuş Paşa, iyi bir asker ve devlet adamı olamadığından giriştiği tenkil hareketinde başarı kazanamamış ve ayaklanan zorbalar 1688 yılının 2 Mart günkü patırtıda Siyavuş Paşa'yı şehîd etmişler, konağını da yağmalamışlardır! Ki, bu olay, inhitat devri rezaletlerinin başlıcalarından biridir!..

Siyavuş Paşa'nın şehâdeti'ni müteakip, Vezâret-i-uzmâ makamına Nişancı İsmail Paşa getirilmiştir. İsmail Paşa, Nişancılıktan Sadâret makamına geçtiği için «Nişâni/Tevkiî» diye anıldığı gibi, Ankara'nın Ayaş kazasından olduğundan «Ayaşlı» ünvanı ile de şöhret bulmuştur. İsmail Paşa, ilerlemiş yaşına rağ-

men kuvvetli şahsiyetiyle zorbaların tenkilinde, Anadolu'da ve Rumeli'de asayişin iadesinde büyük başarı kazanmıştır. Ancak, sadâreti pek az sürmüş, saray erkânından bâzı kimseleri ve bunlarla işbirliği yapan ulemâdan bâzılarını zararlı faaliyetleri dolayısıyle tasfiyeye karar vermişse de, bu kararını tatbik mevkiine koyamadan iki ay içinde sadâretten düşürülmüş, bir müddet sonra da, Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın garazına kurban olarak idâm edilmiştir!..

Sadâret makamına, Nişancı İsmail Paşa'dan sonra Tekirdağlı Bekrî Mustafa Paşa geçmiştir. Sedd-ül-Bahir muhafızlığından Sadrâzam olan bu zat, o yıllarda malî buhrana bir çâre olmak üzere, Osmanlı tarihinde ilk defa olarak «Resm-i dühan» diye anılan tütün vergisini ihdâs etmiş, lağvedilen «Hamr Emâneti»ni yeniden tesis ile içki vergisi koymuş, ayrıca «İmdâdiyye-î Seferiyye» adıyle yeni bir harb vergisi tarhetmiştir.

Bekrî Mustafa Paşa'nın sadâreti, bir sene, beş ay, yirmidört gün sürmüş ve bu müddet zarfında felâket haberleri hep birbirini kovalamıştır!... Macaristan'ın tamamen elimizden çıktığı, Rumeli'nin büyük bir tehlike ile karşı karşıya bulunduğu o devirde, Sultan İkinci Süleyman'ın emriyle Edirne'de bir Saltanat Şûrası toplanmış ve bu fevkalâde meclis, ahvalin vehametine yegâne çare olarak Köprülü-zâde Fazıl Mustafa Paşa'nın işbaşına getirilmesini kararlaştırıp Pâdişaha bildirmiş, işte bu karardan sonra Bekrî Mustafa Paşa azl'edilerek Fâzıl Mustafa Paşa Sadrâzam olmuştur. Ki, Fâzıl Mustafa Paşa'nın sadâreti, İkinci Süleymanı müteakip cülûs eden İkinci Ahmed'in saltanatının ilk aylarına kadar (19 Ağustos 1691) devam etmiştir.

— « ● » —

VEFATINA, MOSKOF'UN ZULMÜ SEBEB OLAN PÂDİŞAH: BİRİNCİ ABDÜLHAMİD

20 Mart 1725 Salı günü Râbia Şermî Sultan'dan doğan Birinci Abdülhamid, Sultan Üçüncü Ahmed'in oğlu olup, ağabeyi Üçüncü Mustafa'nın vefatı üzerine 1774 yılının 21 Ocak Cuma

günü, Osmanoğulları'nın yirmi yedincisi olarak kırk dokuz yaşında taht'da çıkmıştır.

Bütün muteber kaynakların dindar, zeki, nazik, merhametli bir kimse olarak kaydettikleri Birinci Abdülhamid, İmparatorluğumuzdaki büyük çöküntünün devam ettiği yıllarda cülûs etmiş talihsiz bir Osmanoğludur. Kendisinden evvelki üç Pâdişahın, sırasıyle: Birinci Mahmut, Üçüncü Osman ve Üçüncü Mustafa'nın cem'an kırk üç yıl devam eden saltanatları boyunca sarayda kapalı kalıp yıllarını tarih okumakla geçiren bu talihsiz Osmanoğlu'nun taht'da çıkmasından hemen altı ay sonra (21 Temmuz 1774) Ruslarla imzalanan Küçük-Kaynarca Muâhedesiyle Kırım sözde istiklâl kazanıp Moskof tarafından yutulmaya hazır hale getirilmiş ve Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın Devlet-i Aliyye'ye ilhak ettiği Kırım'ın bu şekilde kaybı umumî bir teessür uyandırıp, Karadeniz ve dolayısıyle Boğazlar hâkimiyeti için Kırım'ın geri alınması, Birinci Abdülhamid devrinin başlıca meselesi olmuştur.

Osmanlı tarihinin «ağır ve uğursuz» muâhedelerinden biri olan Küçük-Kaynarca Muâhedesi «ebedî» kaydıyle imzalanmasına rağmen, doğurduğu umumî teessür dolayısiyle taraflarımızdan bozulmuş ve 1787 yılının 13 Ağustos Pazartesi günü Rusya'ya harb ilan etmemizle Küçük-Kaynarca ve daha sonraki Aynalı-Kavak anlaşmaları sona ermiştir.

Müslüman-Türk'ün en azılı düşmanlarından biri olan İkinci Katherina'nın Moskof başında bulunduğu bir devrede başlayan bu 1787 Türk-Moskof Savaşında Avusturya, Rusya yanında yer almış ve bu savaşta Karadeniz'in kuzey sahillerindeki kalelerin en mühimlerinden biri olan Özü kalesinin düşman eline geçip, Moskof'un bu şehirde giriştiği katliâm haberi Birinci Abdülhamid'e ulaştığında, Pâdişaha duyduğu derin teessür dolayısıyle nüzul isabet etmiş ve Birinci Abdülhamid'in vefatına, Moskof'un Özü'deki vahşeti sebep olmuştur!.. Ki bu olay Birinci Abdülhamid'in şahsiyetini tesbit bakımından pek mühimdir!...

Böyle tab'asına yapılan zulümden kendisine nüzul isabet edecek derecede müteessir olan Birinci Abdülhamid'in saltanatı on beş yıl, iki ay, on yedi gün devam etmiş ve Birinci Ab-

dülhamid saltanatı boyunca muktedir devlet adamı sıkıntısı çekip, bütün iyi niyetlerine rağmen İmparatorluğumuzdaki büyük çöküntüyü önleyememiştir. Saltanatı, yukarıda görüldüğü gibi Moskof gaailesi ve Kırım'ın kaybı yanısıra İran savaşı, «kaht-ı rical» derdi ve yer yer İstanbul yangınlarıyle geçen Birinci Abdülhamid'in bâzı imar hareketleri görülmüş, yangın yerleri yeni mahallelerle ihyâ olunmuş, bu arada annesi Râbia Şermî Sultan hayrına Beylerbeyi'nde bir Cami, mektep, çeşme ve hamam yaptıran Birinci Abdülhamid, Emirgan Camii ile hamam ve çeşmesini, Bahçekapı da bir sebil, imârethâne, medrese, kütüphâne ve türbe de yaptırmış, kapısı üzerinde «sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz. Sizden ne mükafat, ne de teşekkür isteriz» mealinde bir yazı bulunan Bahçekapı'daki imârethanede fakirlere hergün sıcak yemek verilmiştir.

Medine-i Münevvere'de bir medrese de yaptıran Birinci Abdülhamid, altmış beş yaşının içinde vefat edip, Bahçekapı'da kendi yaptırdığı türbeye gömülmüştür. Günümüzde bu türbenin bulunduğu cadde «Hamidiye» adını taşımakta ise de, Birinci Abdülhamid'in türbesi etrafı işportacılarla işgâl edilmiş olup, türbe âdeta görünmez olmuştur!...

— « ● » —

İKİNCİ MAHMUD'UN HASSAS KIZI: ÂDİLE SULTAN

Âdile Sultan, İkinci Mahmud'un kızı, Sultan Abdülmecid'le Sultan Abdülaziz'in kardeşi ve İkinci Abdülhamid Hân'ın halasıdır.

1825 yılında Zernigâr Kadın'dan doğan ve çocuk yaşta annesini kaybeden Âdile Sultan, Sarayda mükemmel bir tahsil ve terbiye görüp İmparatorluğumuzun o devirdeki keşmekeşi içinde dindar, hassas, hayırsever bir kimse olarak şöhret bulmuş, ve bu meziyetleriyle hayatı boyunca herkesten daima hürmet görmüştür.

Yetmiş üç yıl yaşayan ve bu müddet zarfında beş pâdişahın, sırasıyla: İkinci Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, Beşinci

Murad ve İkinci Abdülhamid'in saltanatını gören Âdile Sultan, başta babası olmak üzere kardeşleri ve yeğenleri tarafından pek sevilmesine rağmen şımarıp, kınalı parmaklarını devlet işlerine sokmayan nadir sultanlardandır!..

Âdile Sultan, 1845 yılında Kapdân-ı Deryâ Mehmed Ali Paşa ile evlenmiş, bu münasebetle Haydarpaşa sahrasında bir hafta geceli gündüzlü devam eden muhteşem bir düğün merasimi yapılmıştır. Ki, bu düğünün ihtişamına dair Topkapı Sarayı Arşivinde pek çok vesika vardır.

Mehmed Ali Paşa, Rize vilâyetinin Hemşin kasabasından «Hacı Ali oğulları» lâkabıyle mar'uf Hacı Ömer Ağa'nın oğludur. Tophane müşirliğinden Kapdan-ı Deryâ olan bu zatın muhtelif tarihlerde altı Deryâ Kapdanlığı vardır ki, cem'an on iki sene, bir ay, iki gün bu makamda kalmıştır. Sultan Abdülmecid devrinde Sadrâzam da olan Mehmed Ali Paşa'nın sadâret müddeti yedi ay, on bir gündür. Bâzı kaynaklarda Dâmât Mehmed Ali Paşa'nın aşırı çapkınlığından ve bu aşırı çapkınlığıyle Âdile Sultan'ı pek üzdüğünden bahsedilirse de, 27 Temmuz 1868'de ölen Mehmed Ali Paşa için Âdile Sultan'ın yazdığı mersiyedeki:

«Devlet ü dine sadâkatle ederdi hizmet
Emr-i Peygamberi icraya kılardı gayret
Bir özü doğru, sözü doğru muhibb-i devlet
Öyle bir yâr için Âdile ağlar elbet»

mısraları yukarıdaki iddiayı tekzib etmektedir.

Mükemmel bir tahsil ve terbiye gördüğüne baştarafta temas ettiğimiz Âdile Sultan'ın çeşitli meziyetlerinden biri de, edebiyata olan meylidir. Alâyişten kaçan ve mütevazi bir insan olan Âdile Sultan'ın Topkapı Sarayı Kütüphanesinde el yazması iki divanı vardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın divanını «Divan-ı Muhibbî» adıyle bastıran Âdile Sultan kendi şiirlerini tabettirmemiştir.

Merhum Tâhir Olgun'un (Tahirü'l-Mevlevi'nin): «san'atkâr bir şair değildir. Fakat sözlerinde çok samimiyet vardır.» dediği Âdile Sultan, bu samimî sözleriyle kardeşi Sultan Abdülaziz Hân'ın hâlâ münakaşa edilegelen «intihar mı etti, öldürüldü mü?.» sualine de ışık tutmuştur!.. Divanında:

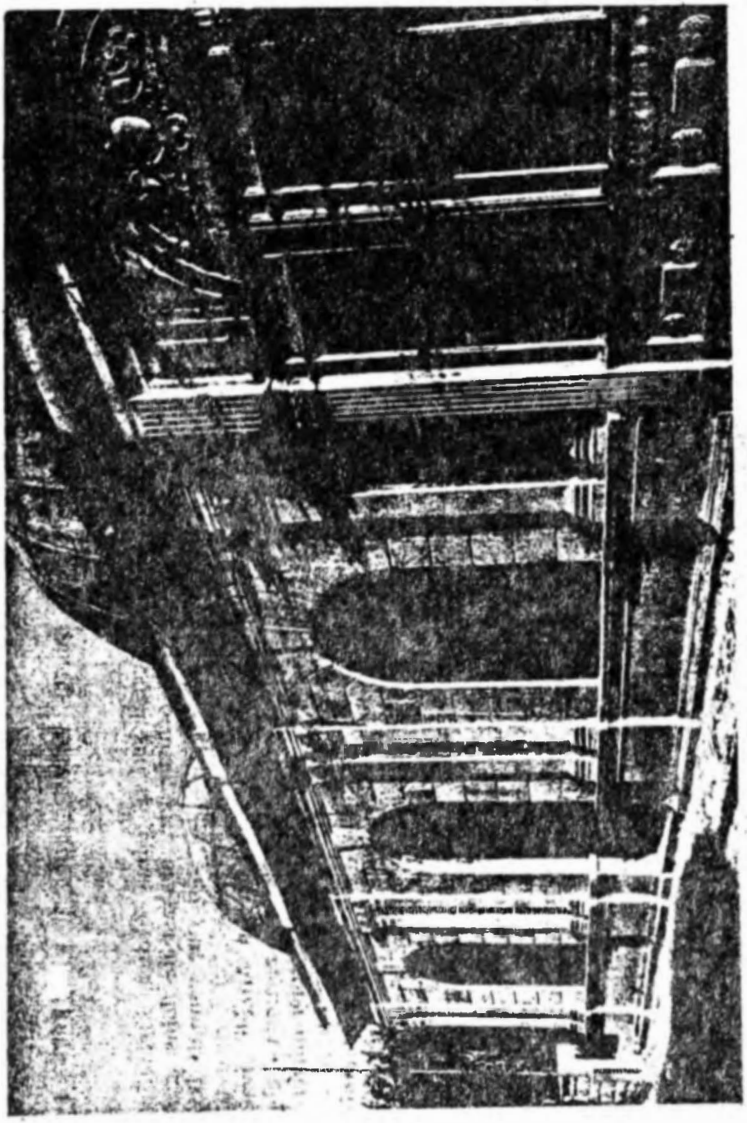

Âdile Sultan'ın Eyüp'teki türbesi.

«Cihan matem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a
Medet Allah Mubârek cismi boyandı al kaane»
deyip:

«Nasıl yanmam kim oldu olanlar şah-ı devrâna
Bilinmez oldu hali kıydılar zıll-ı yezdana»
mısralarını:

«Nasıl hemşiresi bu Adile yanmaz o hakana
Ki kıydı bunca zâlimler karındâş-ı cihanbâna»

diye bitiren devrin mühim siması Âdile Sultan'ın bu mısraları Sultan Abdülaziz Hân'ın intihar etmeyip, öldürüldüğüne nice vesika yanısıra kıymetli bir şehadettir!..

Âdile Sultan hayatını, Fındıklı'da şimdi Güzel Sanatlar Akademisi olan sahilsarayda, Kâğıthane'de, Kuruçeşme'de Esma-Sultan yalısında, Validebağı'nda bugün sanatoryum olan binada, 1856'da Kandilli'de kendisi için yaptırılan sarayda (halen Kandilli Kız Lisesi yatılı talebelerine tahsis edilen bina) geçirmiştir. Muhterem Sâmiha Ayverdi Hanımefendi **«Adı gibi gönlü de sultan olan»** diye andığı Âdile Sultan'ın Kandilli'de oturduğu yılları: «Bu hükümdar kızının zamanında Kandilli, yoksulluk nedir bilmemiş, ne yetimin boynu bükülmüş, ne avucunu açanın eli boş dönmüş ne ihtiyar, ne hasta, ne garip endişelenip telaşlanmış... Sultan'ın kalbi de, kesesi de etrafına varını yoğunu döküp ağlayanı güldürmüş, kahredeni sevindirmiş.» satırlarıyla anlatarak Âdile Sultan'ın meziyetlerinden bir başkasına temas etmiştir. (*)

Tahirü'l-Mevlevî merhumun tesbitine göre tarikat ehli olan Âdile Sultan hayatının son yıllarını Fındıklı sahilsarayında ibâdetle geçirmiş ve 1898 yılı Ocak ayının sonlarında (2 Şevval 1316) vefat edip, cenazesi istimbotla Eyüb'e götürülerek cenaze namazı Eyüb Sultan'da cemaat-i kübra ile kılınmış ve sağlığında yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.

(*) Âdile Sultan'ın hayırseverliği mevzuunda Semih Mümtaz Bey'in hâtıratında da geniş bilgi vardır. Bkz: Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler. İstanbul 1948.

İkinci Mahmud'un hassas ve hayırhah kızı Âdile Sultan'ı rahmetle anarken, okuyalım onun bir münacatını:

«İlâhi, bana tevfikin itâatta medâr olsun
Beni benden halas eyle, gönül aşkında zâr olsun
Seni zikreyleyim her dem, dil âgâh ola bu zevke
Vücudum zulmetin mahvet derûnum şu'lebâr olsun
Açılsın lâleler aşkınla sînem dâğ dâğ olsun
Dili virâne yansın ateşinle bahtiyar olsun.

— « • » —

SULTAN ABDÜLAZİZ HÂN'IN MISIR SEYAHATİ

İkinci Mahmud'un küçük oğlu ve Sultan Mecid'in kardeşi olan Abdülaziz Hân, 25 Haziran 1861 Salı günü Osmanoğulları'nın otuz ikincisi olarak otuz iki yaşında taht'da çıkmıştır.

Sultan Aziz, İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in ifadesiyle: **«Gayet fatin, kuvvei nutkiyesi mükemmel ve hazır cevap idi.» «Musikide mehareti vardı. Besteye kaadirdi. Üstadâne ney üflerdi», «İnşası düzgün idi. Hatt-ı Hümâyûnun çoğunu mutadı üzere la'l mürekkeble kendi yazardı», «Resimde fıtrî bir istidada mâlik idi. Asla ehemmiyet vermiyerek çizdiği bir kaç hatla vücude getirdiği şekli, her ressam beceremezdi», «Ecdâdından bâzıları gibi, yazı da yazardı. Vâlidesi'nin Aksaray'daki camiinde celî sülüsle bir levhası vardır», «Berr ve Bahrî askerin talim ve tensikına, yeni silâhlarla techizine, mühim mevkilerde yeni usulde istihkâmlar inşasına, harp levazımının vesair ihtiyacatın memleket dahilinde tedariki için fabrikalar tesisine ve donanmanın tekâmülüne himmet eylediği», «Askerî ve mülkî mekteplerin ıslâh ve teksiri ve Mekteb-i Sultânî'nin tesisi suretiyle maarifin terakkisine, mehakimi nizâmiye ve ticariye teşkiliyle hukuku ammenin teminine, telgraf hatları temdidi ve tezyidi ile muhaberatın kolaylaştırılmasına ve şoseler ve demiryolları yapılmasına, belediye daireleri teşkiline, idarei mülkiyenin ıslâhına, vilâyetlerin teşkilâtına, Şûrây-ı Devlet ve Divân-ı Ahkâmı Adliye dairelerinin tesisine ve sair nâfi eserler vücude getirilmesine gayret ettiği», «Devlet ü Millete teveccüh eden**

haricî ve dahilî zarar ve hatalardan son derece müteellim olduğu», «Devletin ve memleketin muhafazası için uğraşmaktan ağzımda diş kalmadı dediği - erbabı sıtku namusdan olan - bazı mahremlerinden işitilen», «Gayreti milliye ve hamiyyeti vataniye ile muttasıf» bir padişahtır. Koç ve horoz gibi hayvanları dövüştürdüğü, kazananlara nişan taktığı, düşmanları tarafından uydurulmuş yalanlardandır!..

Şahsiyetine böyle kısaca temas imkânı bulduğumuz Sultan Abdülaziz Han'ın 3 Nisan 1863 Cuma günü başlayan Mısır seyahatine, yeğenleri Şehzâde Murad, Şehzâde Abdülhamid ve Şehzâde Mehmed Reşad'la Serâsker Keçeci-zâde Fuad Paşa, Kapdân-ı Deryâ Ateş Mehmed Paşa ve Pâdişahın hocası Şeyhülislâm Akşehirli Hasan Fehmi Efendi katılmış, Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa ise, saltanat nâibi olarak İstanbul'da kalmıştır.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın fethinden üç yüz kırk beş yıl sonra, Mısır'a ayak basan ilk Osmanoğlu: Sultan Aziz'dir. «Feyz-i Cihâd» vapuruyle İstanbul'dan ayrılan Sultan Abdülaziz Hân'ı o gün, devlet erkânıyla bir kısım halk vapur ve sandallarla Marmara açıklarına kadar uğurlamış ve Sultan Aziz Mısır'da muhteşem bir merasimle karşılanmıştır.

Ali Fuad Bey'in «Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye»sinde kaydettiğine göre: **«Pâdişahın Mısır'a vusûlünde rukûbuna mahsus olarak gayet mükellef bir at çekilüp Vali İsmail ve Fuad Paşalar için de başkaca atlar ihzâr edilmiş olduğu halde, Fuad Paşa kendisi için hazırlanan ata binmekten iştinâb ile Pâdişahın atının rikâbına yapışarak yayan gitmeğe azmetmiş ve bunu görünce İsmail Paşa'nın canı sıkılmakla beraber o da müşarünileyhin hareketine imtisal mecburiyetinde kalmıştır.»**

Sultan Abdülaziz Hân'ın Mısır seyahatine, bir rivayete göre, Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa sebep olmuştur. İkinci bir rivâyete göre, Serâsker Keçeci-zâde Fuad Paşa, Mısır seyahatinde, Sultan Aziz'in maiyyetinde bulunup, Pâdişahın teveccühünü kazanabilmek için Abdülaziz Hân-ı bu seyahate teşvik etmiş ve nihayet son bir rivayete göre: Sultan Aziz, bu seyahatle Mısır halkının İstanbul'a bağlılığını kuvvetlendirmek istemiştir. Ki, yukarıda saydığımız rivayetler arasında en kuvvetlisi de budur.

Pâdişahın Mısır seyahatinde, vali olan İsmail Paşa, ilk Mısır Kralı Fuad'ın babası; Kral Faruk'un da dedesidir. Mısır valilerinin - Mehmed Ali Paşa sülâlesinden - beşincisi olan bu İsmail Paşa, bilâhare Mısır verâset usulünü kendi nesli lehine değiştirmiye muvaffak olmuş ve işte meşhur Mustafa Fâzıl Paşa bu değişiklik üzerine Yeni Osmanlılar'ı beslemiye başlamıştır!..

— « ● » —

BEŞİNCİ MURAD'A DAİR...

Beşinci Murad, Sultan Abdülmecid'in sıra ile taht'da çıkan dört oğlundan ilkidir.

21 Eylül 1840 Pazartesi günü Şevk-efzâ Kadın—Efendi'den doğan ve amcası Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'ini müteakip otuz altı yaşının içinde cülûs eden Beşinci Murad, otuz üçüncü Osmanlı pâdişahıdır.

Beşinci Murad, Osmanlı pâdişahları içinde tek Mason olan, en kısa saltanat süren ve kendisine «Kılıç Alayı» yapılamayan yegâne pâdişahtır.

Yerli ve yabancı pek kıymetli hocalar elinde mükemmel bir tahsil gören, ancak, bu mükemmel tahsile rağmen şehzâdelik yıllarını sefahatle geçiren Beşinci Murad daha evvel temas ettiğimiz gibi (*) amcasının Avrupa seyahatine katılmış ve Londra'da İskoçya Büyük Locası Üstadı Prens Edward ile görüşerek yurda dönüşünde mason olmuştur!... Oğlu Şehzâde Selâhaddin Efendi de masondur!.. Ali Fuat Türkgeldi'nin kaydettiğine göre, Beşinci Murad, kardeşi Reşad Efendi'yi (Sultan Reşad) de mason yapabilmek için çok uğraşmış fakat muvaffak olamamıştır!...

Sultan Abdülmecid'in ölümünü duyduğunda pek müteessir olup ağlayan, hattâ bayginlık geçiren Abdülaziz, bîat mera-

(*) Bkz: Yalan Söyleyen Tarih Utansın. 1'ci cild, 4'cü baskı. İstanbul 1977.

simini müteakip yeğenlerini huzuruna kabul edip: **«Size hiçbir zaman sıkıntı çektirmem. Pederinizin zamanında ben nasıl serbestçe gezdiysem, siz de öylece şehzadeliğe yakışır tarzda geziniz. Cuma günleri istediğiniz Camie gidip namaz kılınız, sair günler okuyup yazınız»** demiş ve bilâhare Murad Efendi'ye (Beşinci Murad'a) dönüp:

«— Benden sonra bu taht'da sen geçeceksin, çalışıp kesb-i terbiye ve malûmat etmelisin» diyerek doğru yolu göstermişse de, Murad Efendi, Veliahdlık yıllarını içki masalarında kendi gibi masonları etrafına toplayarak sefahatle geçirmiş, geçirdiği bu sefîh hayata tahsisatı kâfi gelmeyip daha o yıllarda gırtlağına kadar borca batmış ve türlü karanlık işler peşinde amcasının vefatı veya hal'i ile taht yolunun kendisine açılmasını beklemiştir!..

Vellahd Murad Efendi'ye, beklediği günü «Eşekçi Ahmed'in oğlu» diye anılan Serâsker Hüseyin Avni Paşa adlı alçak İngilizlerle anlaşarak temin etmiş ve Sultan Aziz'in 30 Mayıs 1876 Salı günü sabaha karşı hal' edilmesinden sonra Murad Efendi, Beşinci Murad/Murâd-ı Hâmis ünvanıyle taht'da çıkmıştır.

Gençliği türlü sefahat âlemlerinde geçen, içki ile asabı perişan olan Beşinci Murad, böylece muradına ermişse de, saltanat lezzetini tadamamış ve daha cülûsu günü gayrıtabiî haller göstermeye başlamıştır!.. Bîat merasimi dolayısıyle patrikhâne mensublarının kendilerine mahsus kapkara elbiselerle topluca huzura girdiklerinde âni bir hareketle yerinden fırlayan Beşinci Murad'ın bu ilk günlerdeki halini Mâbeynci Seyit Bey **«Korkudan hâsıl olan bir rahatsızlık»** diye kaydeder ve cülûsunun üçüncü günkü Cuma selâmlığında **«dudaklarının uçuklamasiyle rahatsızlığının artığını»** söyler. Mâbeyn Başkâtibi Sadullah Bey ise: **«O Cuma günü selâmlık resmi Ayasofya Camii şerifinde icra edilmişti ve illet-i dimağiyyenin ilk eseri de işte o gün vuku bulmuştu»** der. Şehzâde Vahideddin Efendi (Sultan Vahideddin) de, aynı günün akşamı Dolmabahçe Sarayında Şehzâdelere verilen ziyafetten bahisle: **«Yemekten sonra somaki odada huzura çıktık. Sultan Murad, bizi, fesi elinde olduğu halde bacı açık ve ayak üzeri kabul etti. Halim pek fena**

Beşinci Murad'daki illet-i dimağiyye dair muhtelif hekimlerce verilmiş iki rapor Dr. Pana'nın raporu (solda), Dr. Âkif Paşa ile Dr. Kapolyon'un müştereken verdikleri rapor (sağda). Ve yonda Beşinci Murad... Beşinci Murad'ın yüzündeki ifade, hastalığını tesbite kâfi değil mi?..

diye başağrısından şikâyet ediyordu. Huzurdan çıktıktan sonra sofada Nureddin Efendi'ye rastgelip, biraderin halini beğenmediğimi söyledim. O da, çok içmiştir de ondandır mânâsına işrap edecek surette eliyle ağzına doğru bir işaret yaptı...»

Nice karanlık işler içinde taht'da çıkacağı günü bekleyen, fakat daha cülûsunun ilk gününde cinnet âlâmetleri gösteren Beşinci Murad'ın hastalığı ve tedavisiyle ilgili raporları İsmail Hakkı Uzunçarşılı «Belleten»de yayınlamıştır. Bunların tamamını nakle sayfalarımız müsait olmadığından, bu mevzuda şu kadarını kaydedelim ki, Beşinci Murad'daki illet-i dimağiyye, amcasının şehîd edilmesinden sonra birdenbire artmış, kimseyle konuşmaz olmuş, bu arada yanlış tedavi ile asabı tamamen bozulmuş ve Eşekçi Ahmed'in oğlu Serâsker Hüseyin Avni Paşa'nın Çerkes Hasan Bey tarafından katl'edilmesinden sonra devlet işleri Midhat Paşa ve avanesi ile Şevk-efzâ Valide-Sultan elinde kalmıştır!... Bu mevzuda Mütercim Rüşdü Paşa: «Pâdişahın görmesi lâzım gelen evrak Babıâli'den saraya gönderilir, bunları Başkâtip Sadullah Bey Sultan Murad'ın validesine verir, o dahi bir hafifçe vaktinde pâdişaha gösterirmiş. Mâbeyn-i hümâyunda en ziyade nüfuz sahibi Murad Efendi'nin annesiydi» der. Mâbeynci Edhem Bey ise şunları söyler: «Sultan Murad'ın mecnuniyetinden sonra, validesi başını örtüp arkasına beyaz bir şal alıp Vükelâdan icab edenlere lâkırdı ederdi.»

Beklediği saltanat Beşinci Murad'a böylesine bir felâket getirmiş ve pâdişahın bu hâli dolayısıyle âdet olan «Kılıç Alayı» da yapılamamıştır. Bu arada Viyana'dan getirilen Leidersdof adlı akliyye mütehassısı, Beşinci Murad'ın Viyana'daki kliniğinde altı ay tedavi görmesi yolunda bir rapor vermişse de, üzerinde Halîfe ünvanı da olan pâdişahın bu şekilde yurt dışında tedavisi mahzurlu görülmüş ve neticede Beşinci Murad, doksan üç günlük bir sözde saltanattan sonra 31 Ağustos Perşembe günü hal'edilmiştir.

Beşinci Murad hal'ini müteakip, kardeşi Sultan İkinci Abdülhamid Hân tarafından Çırağan Sarayında muhafaza edilmiş ve 1904 yılının 29 Ağustos Pazartesi günü altmış dört yaşının içinde ölmüştür. Ki, Beşinci Murad'ın Çırağan'da geçirdiği bu yirmi sekiz yıla yakın hayatı ayrı bir tetkik mevzuudur.

PLEVNE MÜDAFAASINDAN BİR SAYFA

Tarihimize «93 Harbi» diye geçen ve acı neticesiyle Balkanlardaki beşyüz küsur senelik Müslüman - Türk hâkimiyyetinin yok olmasına yol açan meşhur 1877 Türk - Moskof savaşı, Doğu Anadolu'da ve Rumeli'de olmak üzere iki cephede cereyan etmiştir.

Savaşın Rumeli cephesinde Garb Ordusuna kumanda eden Gazi Osman Paşa, o yıllarda kırk beş yaşlarında genç bir Müşir'dir. Bu genç Müşir, Rusların Romen topraklarında yığınak yapıp Tuna'yı geçmeleri üzerine ordu merkezi Vidin'den hareket edip, askerî bakımdan pek ehemmiyetli olan Plevne'ye yedi günlük cebrî bir yürüyüşle Moskof'dan evvel ulaşmış ve Gazi Osman Paşa, o mevkide beş aya yaklaşan (dört ay, yirmi üç gün) meşhur Plevne müdafaası ile bütün dünyanın dikkatini üzerinde toplayıp, Müslüman - Türk'ün feragat, fedakârlık ve kahramanlığına sembol olmuştur.

Gazi Osman Paşa, Plevne'de 20 ve 30 Temmuz'la 11 Eylül günleri kazandığı üç muhteşem zaferle Moskof ordusunu perişan etmiş, bilhassa 11 Eylül günkü taarruzu öylesine müthiş olmuştur ki, Moskof Çarı bu korkunç hezîmetten sonra aşağıdaki telgrafla Romanya Prensini imdadına çağırmağa mecbur olmuştur!... Hristiyan dünyasının ezelî Müslüman - Türk düşmanlığını olanca dehşetiyle ortaya koyan bu telgraf şudur: «İmdadımıza gel! İstediğin şartlar altında, istediğin yerden, istediğin gibi Tuna'yı geç! Türkler bizi mahvediyorlar! Hıristiyanlık, dâvâsını kaybetmek üzeredir!...»

Gazi Osman Paşa'nın Moskof'u böylesine perişan etmesine rağmen, Plevne'deki Müslüman - Türk'e has feragat, fedakârlık ve kahramanlık, ehliyetsiz kumandanlar elinde kalan diğer cephelerde görülmemiş ve kış mevsiminin şiddetini arttırdığı o günlerde etrafdaki şehir ve kasabalar birbiri ardı sıra düşman eline geçerek, Plevne'deki asker dört bir yandan Moskof tarafından kuşatılmıştır.

Böylece mahsur kalan ve mevsimin şiddetli soğuğu yanısıra, başlayan açlık ve hastalıkla da mücadeleye mecbur olan Osman Paşa'ya o günlerde Moskof Başkumandanı Grandük Nikola bir mektupla müracaat ederek teslim olmasını istemiştir. 2 Kasım 1877 tarihini taşıyan bu mektup aynen şudur:

«Mareşal hazretleri, zât-ı devletinize aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanırım: Gorna, Dubnik ve Teliş'deki Osmanlı kıtaları esir edilmişlerdir. Rus orduları Osikovo ve Vratça mevzilerini ele geçirmişlerdir. Plevne, imparatorluk muhafızları ve kumbaracılardan mürekkep bir kolordu ile takviye edilmiş olan Garb ordusu tarafından muhasara olunmuştur. Muhabere ve muvasala yolları kesilmiştir; bundan böyle hiçbir iaşe kolunun gelmesi beklenemez.

İnsaniyet namına ve mes'uliyeti zât-ı âlinize râci olacak fazla kan dökülmesine mâni olmak üzere ben sizi bütün mukavemetleri kesmeye ve tayin edeceğiniz bir yerde teslim şartlarını görüşmeye dâvet ederim.

Mareşal hazretleri, yüksek saygılarımı kabul ediniz.»

Porodim Umumî Karargâhından yazılan bu mektubu imzalayan Grandük Nikola, imzasının altına bir de «Avrupa'daki Rus orduları başkumandanı» kaydını oturtuvermiştir!...

Gazi Osman Paşa, bu mektubu getiren şahısla bu şahsın muhafazasına memur altı Kazağa mükellef bir ziyafet vermiş ve 12 Kasım 1877 Pazartesi günü, Moskof Başkumandanı Nikola'ya yazdığı meşhur mektubuyle teslim teklifini reddetmiştir!... Okuyalım, Plevne civarındaki Umumî Karargâhtan yazılan bu meşhur mektubu:

«Zât-ı fahimeleri'nin bana hitap eden mektubunuzu aldım. Kumandam altında bulunan İmparatorluk ordusu cesaret, sebat ve enerjilerini isbat etmekten hiçbir vechile geri kalmamışlardır. Bugüne kadar yapılan bütün harblerde de muzaffer olmuşlardır. Bu sebeble, Majeste Çar, kendi muhafız kuvvetleriyle kumbaracılarını imdad kuvveti olarak buraya getirmek lüzumunu duymuştur.

Gorna, Dubnik ve Teliş mağlûbiyetleri, buralarda bulunan kıtaların teslim oluşu, muhabere ve muvasala yollarının kesilişi, büyük yolların işgâl olması, ordumu düşmana teslim etmem için kâfi sebebler değildir. Bu suretle askerlerimin şevkinden hiçbir şey eksilmemiştir ve Osmanlı askeri, şerefini muhafaza etmek için yapmaları lâzım gelen herşeyi de henüz yapmış değillerdir.

Bugüne kadar vatanımızın ve îmanımızın uğrunda seve seve kan döktük, bundan sonra da teslim olmaktansa buna de-

vam edeceğiz. Dökülen kanın mes'uliyetine gelince, bu dünyada da, öteki dünyada da bu harbe sebep olanların üzerinedir.»

Gazi Osman Paşa, Grandük Nikola'nın teslim teklifini bu şekilde reddettikten bir müddet sonra — baştarafta kaydettiğimiz gibi — şiddetli kışın başlaması, hiçbir taraftan yardım gelmediğinden açlık ve hastalığın başgöstermesiyle askeri harcamak istememiş ve bütün ümidlerin kayboıduğu bir ânda, daha evvel reddettiği düşmanın teslim teklifini kabule mecbur olmuştur!...

Böyle, bütün ümidlerin kaybolduğu bir ânda teslim olan Gazi Osman Paşa, Ayastafanos Muâhedesinin imzasını müteakip İstanbul'a döndüğünde, şanlı Plevne müdafiimizi devrin Pâdişahı Sultan İkinci Abdülhamid Hân, gözyaşı ile karşılayıp alnından öpmüş ve: **«Sen benim yüzümü ağarttın, iki cihanda yüzün ak olsun!.»** diye duâ edip kıymetli hediyeler vermiş, bir müddet sonra da Gazi Osman Paşa'yı Mâbeyn Müşiri yapmıştır. Bu vazifeye ilâveten bir kaç kerre, Hassa Müşiri ve Serâsker olarak mühim hizmetler gören Plevne kahramanımız vefatına kadar makamını muhafaza etmiştir.

— « • » —

«PİNTİ HAMİD» DEDİKLERİ TEDBİR SAHİBİ BÜYÜK PÂDİŞAH!..

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ı hal' fetvâsında nice yalan ve iftira yanısıra bu büyük Pâdişahın **«israfı»**ndan da söz edilmiş ve bu sözde israf, adı «Pinti Hamid»e çıkacak derecede tasarrufa riayet eden büyük tedbir sahibi bu hükümdarın alaşağı edilmesi sebeblerinden biri olmuştur!.. Biz bu yazımızda, Abdülhamid Hân'ın gerek Hazîneyi, gerek şahsî servetini idarede gösterdiği hassasiyet mevzuunda yazılanlardan bâzılarını nakille gerçek tarihin sesini duyuracak ve bu hakikatlerle yalan söyleyen tarihin yüzüne bir daha tüküreceğiz!..

Evvelâ, Abdülhamid Hân'a düşmanlığıyle meşhur Dr. Rıza Nur'un türlü lâf ü güzâfla Pâdişah aleyhine sayfalar doldurduğunu, ancak böylesine bir düşmanlığa rağmen, Rıza Nur'un bir noktada gerçeği itirafa mecbur olduğunu kaydedelim. Der ki, «Türk Tarihi»nde Rıza Nur: «Abdülhamid'in bir iyiliği var-

sa selefleri ve sonraki halefleri gibi bol bol istikraz yapıp devleti borçlara batırmamışdır. Malî buhran iflâs haline varıp nev'-ama bir konkurdato olan «tevhid-i düyûn» yapılmış, Abdülhamid bu borçları namuslu bir borçlu gibi her sene ödemiş, devletin borcunu azaltmıştır.»

Dr. Rıza Nur'un dahi itirafa mecbur olduğu bu gerçeğe Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu da temas eder ve Abdülhamid Hân'la ilgili yazı serisinde: «Taht'da çıktığında iki yüz elli iki milyon altınlık bir devlet borcunu yüklenen Sultan İkinci Abdülhamid, Meclis-i Millî'nin kararıyle 1877'de Ruslarla savaşa girmemiz üzerine fazla olarak sekiz yüz altmış milyonluk bir harp tazminatını da yüklenmişti. İşte böylece milyarı aşan bir borca karşı devletin haysiyyetini korumak, milletin yarınını emniyet altına alabilmek ve bu dağınık borçları bir elde toplamak için «Düyûn-i Umûmîye» idaresinin kurulmasını sağlamış ve bu sırada alacaklı devletlerle yaptığı anlaşmalarla bu borcu yüz on altı milyona indirmiş ve nihayet bunun da mühim bir kısmını saltanatı süresince ödeyerek taht'dan indiğinde otuz milyon kadar bir borç devretmiştir.» diyor.

Hakkında yalan yanlış pek çok neşriyat yapılan bu «Düyûn-ı Umûmîye» mevzuunda Abdülhamid Hân devrinin Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa, «Hâtırat»ında: «Sultan Hamid'in en büyük emeli, devletin borçlarını ödemek idi. Bir zamanlar Avrupa devletleri borçlar meselesinden dolayı umuru maliyemize müdahaleye kalkışmışlardı. Sultan Hamid buna meydan vermemek ve alacaklılara emniyetbahş bir çare olmak üzere Düyûn-ı Umûmiye idaresini teşkil etmiş idi. Gerçi Düyûn-ı Umûmiye idaresi, mahiyyeti itibariyle az çok bir müdahale demek idi ise de, bundan daha fenasına nisbetle gene bir çare-i salâh sayılabilirdi. Düyûn-ı Umûmîye o devirde devletlerin fiili müdahalelerine kısmen mâni olduğu için memlekete ifâ olunmuş bir hizmet demekti. İtiraf etmeli ki, bunun husulüne Sultan Hamid'in azîm ve iradesi sebep olmuştur.» derken; Yılmaz Öztuna «Türkiye Tarihi»nde, Abdülhamid Hân'ın bu mühim hizmetini daha sarih bir şekilde şöyle ortaya koymaktadır:

«— Sultan Mecid ve Sultan Aziz devirlerinden kalan borçlar, 1881 yılında iki yüz elli iki milyon altına yükselmişti. Bu borcun mühim bir kısmı da, 93 Harbi savaş tazminatı idi. Türk

maliyesi, çok uzun vâde ile de olsa, bu borcu tasfiye edebilecek durumda değildi. Alacaklı devletlerin başında İngiltere ile Fransa geliyordu. Rusya da, Berlin Muâhedesi'ne göre tazminat alacaklısı durumundaydı. İkinci Abdülhamid, 20 Aralık 1881'de yayınlanan Muharrem Kararnâmesi ile borçların ödenebilmesi için yeni bir formül buldu. Düyun-ı Umûmîye idaresinin başlangıcı olan bu kararnâmeye göre, devletin tütün, damga pulu, tuz, ipek, balık, sigara tekelleri ve bâzı imtiyazlı eyaletlerin maktû vergileri Düyûn-ı Umûmîye'ye bırakılıyordu. Bu suretle İngiltere ve Fransa başta olmak üzere alacaklılar, verdikleri borçları muntazam bir şekilde tahsil edebileceklerdi. Bunun karşılığında, iki yüz elli iki milyon borcun yüz kırk altı milyonu, yâni, yarısından çok fazlası Türkiye lehine siliniyor, sadece yüz altı milyon borcun tediyesi bahis mevzuu oluyordu. Bu iş, hiç sızıltısız oldu. Hattâ alacaklılar, alacaklarını belirli şekilde tahsil edebilecekleri için memnun kaldılar. Meselenin bu şekilde halli, İkinci Abdülhamid'in büyük başarılarından biridir.»

Necip Fazıl Bey'e göre: «Abdülhamid, çürük ruhun çürük maddesine aid en acıklı âraz nahiyesi olan iktisadî vaziyeti, kendisine «pinti» lâkobını kazandırıcı ve bütün devlet teşkilâtına örnek verici şahsî tasarrufu ile düzeltmiş, seleflerinin hediyesi milyonlarca altın dış borcu kendi hususî bütçesinden ödemiş, bir kuruş borca girmemiş, ekmeğe beş paralık zammı bile kabul etmeyip farkını kesesinden vermiş ve zamanını, dostuna ve düşmanına «bereket devri» diye yâdettirmiş olan büyük idarecidir.»

Aynı mevzuda İsmail Hami Danişmend ise şunları yazmaktadır: «Müsriflikleriyle meşhur olan amcası Sultan Aziz'le ağabeyisi Sultan Murad'ın ve diğer kardeşlerinin aksine olarak Sultan Hamid çok muktesid olmakla ma'ruftur. Şehzâdelik hayatı çiftliklerinin mahsulâtıyle ticaret yaparak, parasını işleterek, emlâkinin idaresiyle bizzat meşgul olarak ve hattâ gayet ihtiyatlı surette borsa oyunlarına bile iştirak ederek servet yapmakla geçmiştir; kardeşlerine para ikrâz ettiğinden bile bahsedilir!.. İşte bundan dolayı Beşinci Murad'ın cülûsunda bir milyon altından fazla borcu olduğu halde, Sultan Hamid taht'da

çıktığı zaman yalnız nakdî servetinin yüz bin altını aştığına aid rivayetler vardır. Saltanatı devrinde de daima idareli davranmış, Sultan Aziz gibi devlet hazînesine ikide bir el atmamış ve hattâ menafi-i umumiyyeye aid işlerde kendi kesesinden pek çok fedakârlıklarda bulunmuştur.»

Devam edelim, Hazîneyi **«tebrîz isrâfı»**ndan (!) bahisle hal'ine fetvâ alınan Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın tasarrufa ne derece riayetkâr bir hükümdar olduğunu tesbite... Uzun müddet Mabeyn kâtipliğinde bulunan, muhtelif vilâyetlerde valilik eden, iki defa Dahiliye Nezâretine getirilen ve bu arada (H. Nâzım) müstear adiyle edebiyat âleminde de tanınan Ahmed Reşid (Rey) Bey, «Gördüklerim — Yaptıklarım»da: «Sultan Hamid, bazı eslâfı gibi hazîneyi iz'ac ve ta'ciz etmedi. Tab'an muktesid bir adam olduğu için esasen ihtiyacı mahduttu» diyor ve ilâve ediyor:

«— Sultan Hamid, bir gün ikinci kâtip Kadri Efendi'ye yels ve hiddetle yumruklarını sıkarak: «Hunkâr'dan para alabilmek için üstüne top atmalı» dedirtecek kadar iktisada mail bir zattı. En büyük masrafı tahminimce, bütün dünya saraylarının en kalabalığı olan sarayındaki adamları doyurmak için ihtiyar edilirdi. Yıldız Sarayı'nı teşkil eden müteferrik köşklerde hakiki ziynet ve ihtişamdan eser yoktu. Evlâd ve akrabasının tarz-ı maişeti binnisbe zaruret denebilecek hale yakındı. Şehzâdeler irad ve akardan; sultanlar, evlendikleri zaman hediye olarak aldıkları mücevherat istisna edilince, her türlü servetten mahrum edilir. Nitekim son vâkıat da bunu fiilen isbat etti.

Öyle zannediyorum ki, Pâdişah, **«tahsisat-ı seniyye»** denilen maaşiyle saltanata aid masrafını tesviyeye çalışır; Emlâk-i Hümâyûn varidatından da, her hafta harçlık olarak aldığı mebaliğden maadasını tasarruf ederdi. Emlâk-i Hümâyûn hesabı Hazîne-i Hassa'dan her ay, «mazrufen» takdim edildiği için ne miktar tasarruf ettiğini bilmiyorum. Hal'inden sonra elinden alınan ve devlet hazînesine intikal etmiş olması (?!) lâzım gelen dört milyon lira, işte bu, Emlâk-i Hümâyûn hâsılatından otuz senede biriktirdiği bütün serveti olsa gerektir.»

Ahmed Reşid Bey'in yukarıda **«en büyük masraf»** diye kaydettiği saray sarfiyatına Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa da

temas etmekte ve «Hâtırat»ında: «Abdülhamid'in cümlece malûm olan iktisatperverliği ile onun devr-i saltanatında bendegânına, bâzı hususî hizmet erbabına, jurnalcılara mebzul atiyye ve ihsanlar dağıtmasını te'lif edemiyenler zevahire kapılarak aldanırlar. Filhakika, Sultan Hamid, memleketi sıkı bir kontrol çemberi altında bulundurmak için tâ Sarayın kapısından başlayarak her tarafta kuvvetli bir istihbar (haber alma) şebekesi vücude getirmiş ve bu şebekede çalışanları kesesinden birçok nimetlere garketmişti. Ancak, bu atiyye ve ihsanların beyhude yere sarfolunmayıp bir maksadı istihsal için bezledildiği düşünülecek olursa, bunların israf mânâsına telâkki edilmesinin doğru olmayacağı, hizmet mukabili verilmiş ücret diye kabul etmek lâzım geleceği teslim olunur. **Saltanatın, tac ve taht'tın, nihayet şahsın selâmetini temin için sarfedilen bu paralar haricinde Sultan Hamid'in kendi hususî ve âilevî hayatında hiçbir israfı yoktu. Pâdişahlığı zamanında da muktesidane yaşar, her fırsatta iktisat ve intizamın faydalarını söyler, lüzumsuz sarfiyatın ve bilhasa borçlanmanın aleyhinde bulunurdu»** diyor.

Abdülhamid Hân'ın taht'da çıktığında cülûs masrafı olarak sarf edilen altmış bin lirayı kendi kesesinden verdiği bir gerçektir ve bu mevzuda pek çok şehadet vardır. O devirde bâzı şehzâdeler aldıkları maaşlarla ay sonunu getiremezlerken, Abdülhamid Hân'ın böyle bir ânda servetinden altmış bin lirayı cûlûs masrafı olarak harcayabilmesi onun tasarrufa ne derece riayetkâr olduğunu ve israftan nasıl kaçındığını sarahatle ortaya koymaktadır. İslâmın **«İsraf haramdır»** emrine uyan ve Allah'ın lûtfettiği serveti şurda burda çarçur edenleri **«nankör budalalar»** diye takbih eden Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın «Hâtırat»ında tasarruf mevzuunda yazdıklarını nakille yazımızı bitirelim... Diyor ki, Abdülhamid Hân :

«— Bana «Pinti Hamid» dediklerini biliyorum. Desinler, ben gücenmiş değilim!. Böyle bir isim bil'akis bir şereftir. Ben hesabını bilen adamlardan olduğum için, paramı pencereden aşağı atmaktan hoşlanmam. Para saymayı gençliğimden beri bilirim. İsrafın ne müdhiş bir illet olduğunu çok yakından gören ben değil miyim?.. Benim hicbir zaman başka hükümdarlar gibi, masraflı iptilâlarla hazîneler batıran rabıtam olmamıştır. Servetimi sağlam vaziyette tutabilmenin bütün sırrını ma'kul bir tasarrufla itinalı bir muhasebe usulüne medyunum.»

Yıldız'daki sarayımın çok masraflı olduğu doğrudur ama, bunda da mübalâğalı rakamlar ileri sürülmektedir. Gayet büyük bir yekûn tutan birçok âilelerin geçimlerini benim sarayım temin ettiği halde, diğer hükümdar saraylarına nisbetle masrafım daha azdır. Kışlaları Yıldız'da bulunan askerlerin masarifi tabiî bu hesaba dahil değildir. Çünkü onların iaşeleri devlete aittir. Hüsn-i idarem sayesinde büyük bir servet temin etmiş olmamı da düşmanlarım bir kabahat gibi gösteriyorlar. Filhakika hariçte emin yerlere yatırılmış birçok milyonlarım vardır.. Eğer Yunan harbindeki gibi devlet hazînesine yardım etmek mecburiyetinde kalacak olursam (1897'deki Yunan seferi kasdolunuyor), paramı derhal Avrupa'dan getirtmek işten bile değildir.»

Tasarrufa böylesine riayetkâr olmasına rağmen Israfından bahisle hal' edilen Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın kise-i şahâneden, yâni, kendi cebinden harcadığı meblâğ ile yaptırıp millete hediye ettiği dev eserleri ilerde sayacak, hak ve hakikat kalpazanlarının kalpazanlık derecelerini bir daha gözler önüne sereceğiz...

— « • » —

«DEVLEŞTİRİLMİŞ CÜCELER»DEN MİDHAT PAŞA'NIN CÜCELİK DERECESİ!..

Yalan söyleyen tarihin dilinde «Büyük Adam» diye anılagelen Midhat Paşa adlı «Cüce»nin cücelik derecesini, onun hakkında yazılanlardan bâzılarını nakille ortaya koyalım...

• Eski sadrâzamlardan Said Paşa diyor ki: «Midhat Paşa, iyi âdem değildi. Bağdad Valiliğine tayin olunduğu sırada babası Eşref Efendi, Bağdad'daki ehibbâsından birini tavsiye etmesi üzerine fena halde hiddetlenerek **«Eşşek herif, sen benim işime karışma!»** diye tekdir ve tahkir etmiştir.»

⁂

• İbnülemin Mahmud Kemal Bey, Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi'den şu fıkrayı naklediyor: «Pederinin vefâtını kendisine haber verdiklerinde, Midhat Paşa, izharı beşâşetle (se-

vincini saklayamayarak) ona vermekte olduğu paradan kurtulacağını imâ ile: «Senede şu kadar bin kuruş irâdım olacaktır» diyerek mâder behata olduğunu bildirmiştir.»

⁂

● Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu yazıyor: «Midhat Paşa «nazariyeci» ve «hayalperest»di. Abdülhamid ise, hiç şüphe yok «realist» bir adamdı. İlk Meclis-i Meb'usan'ın kuruluş tarzı, Midhat Paşa'nın o günün siyasi realitelerinden ne derece gaafil bulunduğunu, ne derece nazarî ve bir bakıma göre de «sathî» düşünmüş olduğunu izhar eder. Aynı Meclis'in feshi de, Abdülhamid'ın realist bir idareci olduğuna şehadet etmektedir.

⁂

● Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey diyor ki: «Avrupa'yı ve Avrupa nazarında Devlet-i Aliyye'nin siyasi vaziyetini yakınen bilmediği gibi, esaslı bir inkılâbın başına geçip de onu selâmet menziline götürmek için lâzım olan evsaf-ı mümtâzeye tamamiyle mâlik değil idi.»

⁂

● Yine Abdurrahman Şeref Bey, Hüseyin Siret'den şu fıkrayı naklediyor: «Midhat Paşa, her işte nefsine pek ziyade itimad eder ve şahsına büyük ehemmiyet verir imiş. Meselâ, Fransız ihtilâli ricalinden meşhur Danton'da, son dakikai tevkifine, hattâ mahkûmiyetine kadar gördüğümüz: «Bana dokunamazlar, dokunmağa cesaret edemezler!» gururu. Midhat Paşa'da da aynıyle vaki imiş. Hattâ, daha evvel sedârette iken, bir darbe ile azil ve nefy olunabileceğini hayalinden bile geçirmez ve şayet böyle bir hâdise vukua gelecek olursa, ahrar-ı ümmetin (hürriyetçilerin) ayaklanacaklarını tevehhüm edermiş!»

⁂

● Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın hatıratından: «Midhat Paşa'yı yakından tanıyanlar onun rey ve icraatında ne kadar müstebid olduğunu ketm edemezler. Tuna vilâyetinden beri en aziz ehibbâsından bulunan ve Mahkeme-i Temyiz reis-i evveli iken Midhat Paşa'ya olan muhabbeti hasebiyle taş-

ralarda ifnâyı ömre kâil olan Râmiz Molla'nın, Beyrut merkez niyâbeti esnasında Meclis-i Idarc-i vilâyette bir mesele müzakere olunurken: **«Midhat Paşa, hürriyeti, yalnız kendi nefsi için isterdi. Bunun haricinde müstebidin müstebidi idi»** der... Midhat Paşa'ya görmeden âşık olanlardan birinin bu söz gönlüne pek fena tesir ederek bilâihtiyar bir çin-i cebin (memnun olmadığını) gösterir. Râmiz Molla, bu infialin farkına vararak Meclis dağıldıktan sonra o zâtı yanına çağırır ve uzun, beyaz sakalını eline alarak:

«— Bak oğlum, ben bu sakalı yalnız senelerin metâibi (tecrübe ve yorgunluğu) **ile değil, bir parça da Midhat Paşa yüzünden çektiğim mihen-i gurbetle ağarttım. Şimdi seni gücendiren bu sözü, ben Midhat Paşa'nın yuzüne karşı da defaatle söylemiştim. Ben, şunun bunun hâtırına değil, yalnız hakikate tevfik-i kelâm eden bir adamım»** demiş olduğunu Râmiz Molla'nın vefatından sonra o havali ahalisinden bir zat, bir gün bana hikâye etmişti.»

● Necip Fazıl Kısakürek yazıyor: «Midhat Paşa, vatanın kök dertlerinden hiçbirine akıl erdirememiş ve körü körüne Batı'ya kapılanmaktan başka yol bulamamış, böylece Batı emperyalizmasının ajanlığı rolünü oynamış, derinliğine fikirden mahrum, mesnedsiz bir kukla aydın tipidir.

Üstelik Midhat Paşa, Abdülaziz'i devirirken yaptığı gibi, vatanı aleyhindeki her teşebbusüne yabancı sefâretlerden destek aramış ve bir millî temayüle dayanmamış bir ihânet örneğidir. Siyasî mesleği, Abdülâziz'in hal'inde İngiliz Sefirine başvurmakla başlar ve İzmir'de Fransız Konsolosuna sığınmasıyle biter.

Ayrıca Midhat Paşa, basit ve deri üstü ıslahat yaptığı valiliklerde heybesini görülmedik şekilde doldurmuş bir irtikâb ve irtişâ nümûnesidir. Paradan başka hiç bir değer tanımadığı, sürgünden âilesine gönderdiği mektuplardan ve kendisini aç ve bî-ilâç göstererek haremlerini para göndermeye dâvet etmesinden anlaşılabilir. Her ân «akçe»den bahseden Midhat Paşa'nın, zindandaki ölümünde —oğlunun itirafiyle— iki yüz-

den fazla altını ve yine iki yüzü aşan mecidiye riyal vardı!.. Midhat Paşa, Tâif sürgününde bu parayı nereden bulmuştur?!..

Yine Midhat Paşa, dinî his ve din ölçülerine saygı bakımından «hiç» denilecek kadar zaiftir.

Neticede Midhat Paşa, Abdülhamid hakkında sahte ilim i'mal eden İttihatçıların sahte kahramanıdır. Ve kendisinden sonra aynı vasıfları taşıyan bütün bir sahteler nesline timsal teşkil ettiği için, hem Abdülhamid'in sezi ve keşfindeki muazzam isabete en parlak örneği vermek, hem de arkasından gelen nesillerin foyasını meydana çıkarmak bakımından tanınması mühimdir.

Midhat Paşa'yı sürgüne gönderen Abdülhamid, onun şahsında küfür, köksüzlük ve şahsiyetsizliği mahkûm etmek istemiş ve belki bu suretle en büyük tarafını göstermiştir.»

Midhat Paşa'nın yurt dışına çıkarılışı mevzuunda İbnülemin Mahmud Kemal Bey merhumun yazdıkları, o «devleştirilmiş cüce»nin cüceliğini tesbit bakımından mühimdir. Okuyalım, Mahmud Kemal Bey'in yazdıklarını: «Saraya gelince Paşa Dairesi'nin alt katında bir odaya alındı. Said Paşa (Mâbeyn Müşiri Eğinli Said Paşa), yanına oturdu. «Sadâret mührünü bendenize teslim etmeniz, irâde-i seniyye iktizâsındandır» dedi. Midhat Paşa mührü verdi. Aralarında şöyle muhavere geçti:

Said Paşa:

«— Bir vakitten beri ötede beride saltanat-ı seniyye aleyhinde tecemmü eden cemiyet-i hafiyyelerde bulunanlar, zât-ı âlinizin konağına devam eden takımdan olduklarından bu hal, hakkınızda tabiî şüpheyi dâvet etti ve hattâ dün akşam zâbıta tarafından takdim olunan jurnalın birinde zât-ı âlinizin ismi zikr olunmuş ve Kemal Bey'in hanesinde bulunanlar tarafından: «Midhat Paşa istiklâliyeti aldı. Murad'ı ber-murad ederiz» diye sözlerin tefevvüh olunduğu yazıldığından, Zât-ı Şâhâne Efendimiz, sizin doğrudan doğruya bu cemiyetlerde medhaliniz olduğuna inanmak istemedilerse de, ismi âliniz böyle sarahatan mezkûrdur. O halde hem nefs-i âlinizi vikâye etmek ve hem de memlekette bu makûle fesadın önünü almak için, veliyyinimet efendimiz, zât-ı âlinizin memâlik-i şâhâneden bugün çıkmanızı

fermân buyurdular ve bunun için İzzeddin vapuru hümâyûnu hazırdır.»

Midhat Paşa:

«— Vallahi billâhi benim bu cemiyetlerden haberim yok. Allah bu çapkınların belâsını versin. Bu, Rusya parasıyle ve Halim Paşa'nın hud'asıyle vücuda gelmiş bir şeydir. Eğer beni buradan tard ve teb'id ederseniz alimallah memleket mahvolur. Beşikler körfezindeki donanma üç güne kadar buraya gelir. Buralar iyi düşünülmelidir. Vükelânın bundan malûmatı var mı?»

«— Bilmiyorum.»

«— Eh öyle ise rica ederim gidiniz, Zât-ı Şâhâne efendimize söyleyiniz ki, benim bu işlerden haberim yok. Mademki Vükelâ buradadır, bu işi onlarla müzakere etsinler. Eğer efendimizin bana emniyetleri yok ise, beni Mâbeyn'de bir odada tevkif etsinler. Evime gitmeyeyim, sadâret işlerini burada görebilirim. Gerek burada ve gerek Avrupa'da, memleketimizin bu müşkil zamanında işleri ben görürüm diye bir hüsn-i zan hâsıl olmuş olduğundan, eğer ben buradan gidecek olur isem memleket alimallah biter!..»

Eğinli Said Paşa, mührü Pâdişaha teslim ile beraber Midhat Paşa'nın sözlerini arzetti. Pâdişah: «Bu olamaz. Mutlaka gitmelidir. Bundan sonra bu âdemi burada bırakmak daha ziyade tehlikeyi mûcib olur. Al, bu zaptiye jurnallarını da kendisine göster» dedi.

Said Paşa, Pâdişahın, şimdi hareket etmesi hakkındaki irâdesini tebliğ etti. Midhat Paşa jurnalları okudu:

«— Haberim yok. Yazılır ya. Çapkınlar iftira etmişler. Beni nereye göndereceksiniz?»

«— Hududu memâlik-i şâhâneden çıktıktan sonra nereye isterseniz oraya gitmeğe mezunsunuz. Fakat Şira en yakın olduğundan oraya çıkabilirsiniz.»

«— Oradan başka yere gitmek için vapur bekliyecek değil miyim?.. Öyle olduğu halde beni Rumlar içinde bırakmayınız. Marsilya uzaktır. Brendizi'ye çıkarınız. Yanımda param yok, biraz para isterim. Lâkin benim emniyetim olan bir yâver isterim. Çünkü emniyetim kalmadı. Nefsime su'ikasd ederler.»

«— Aman böyle bir cinayet hiç kimsenin hatırına gelmedi. Bu söylediğiniz şey, mümkinatdan değildir.»

«— Gitmeli ha!...»

«— Evet, gitmeli. İki yâver ile iki çavuş, sizi istimbot ile İzzeddin'e götürmek için iskelede bekliyorlar.»

«— Allah rahmet eylesin bu millete!...»

Bu muhavereden sonra vapura gönderildi. Müteakiben vapur hareket etti. Ahırkapı açıklarında tevakkufla Padişahın verdiği beş yüz altın gönderildikten ve uşağıyle eşyası da geldikten sonra, vapur yoluna devam etti.

⁂

● Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa diyor ki: «Eğer Osmanlı İmparatorluğu 1877'de değil de, meselâ 1887'de Rusya ile harbetmiş olsaydı, zafer mutlaka bizde olurdu. Abdülhamid'in önleyemediği o harb, Abdülaziz devrinden beri hazırlanan, fakat henüz iyice kurulamamış olan güzel bir ordunun boşu boşuna harcanmasına sebeb olmuştu. Kaldı ki, Rusya o halimizde dahi bizimle harb etmekten korktuğu için pek ileri gidemiyor, uzlaşma yolları aramış bulunuyordu. Sen, Haliç Konferansı'nı bırak, Londra'da bir konferans teklifini reddet, cepde para yokken memleketi harbe sokmak için sokaklarda talebeye nümayişler yaptırt... Vallahi böyle bir gaflet, Midhat Paşa'dan başkasına müyesser olamaz!»

⁂

● Ve nihayet yine Necip Fazıl Bey yazıyor: «Midhat Paşa... Masonluk, Dönmelik ve Kozmopolitlik ruhunun, 1908'den itibaren siyasi olarak büyüttüğü, büyük gösterdiği, uydurma bir ilimle hakkında kahramanlık destanları tertibledığl ve ders kitablarına kadar telkınını ilerlettığı paravana şonsiyet... Bu paravananın arkasında, Türk bütünlüğünü imha kararındaki bütün garb emperyalizması, garb kapitalizması, her türlü taklitçilik ve sun'i Avrupacılık gayretleri, sistemli Masonluk ve kozmopolitçilik vardır. Kendisi belki de hiçbir şeyin farkında olmayarak, ma'hud «hürriyet ve müsavat» tekerlemesiyle bütün bunların piyonluğu rolünü oynamış, sonra da Meşruiyetle, şahsiyeti, mikroskop altındaki hücreler gibi abartılıp şişirilmiştir.»

Kâfi değil mi bunca şehadet Midhat Paşa'nın «cüceliğini» tesbite?...

SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD HÂN'IN MAARİF SAHASINDAKİ HİZMETLERİ

Yalan söyleyen tarih, Sultan İkinci Abdülhamid Hân aleyhine savrulan türlü hezeyanı günumuzde dahi tekrar ededursun; biz bu yazımızla Osmanlı pâdişahlarının en büyüklerinden biri olan Abdülhamid Hân'ın maarif sahasındaki muhim hizmeti üzerinde duracak, nakledeceğimiz bâzı gerçekleri hak ve hakikat kalpazanlarının gözleri önune sererken, bu kalpazanlar elinde yalan söyleyen tarihin korkunç ithamlarını da cevablandıracağız.

Evvelâ: **«Gayem Sultan Hamid'i olduğundan daha iyi değil, ancak olduğu gibi göstermektir»** diyen Ahmet Reşid (Rey) Bey'in yazdıklarını nakledelim. Bu zata göre: **«Sultan Hamid'in maarife düşmanlığı, tıpkı hunhar bir zâlim olması gibi şöhret-i kâzibedir.»** Der ki, Ahmet Reşid Bey hâtıratında:

«Sultan Hamid'in taht'da çıkışından saltanatının ilk yarısı sonuna kadar geçen on altı sene zarfında memleketimizde maarifçe hâsıl olan terakkinin ne kadar mühim olduğunu anlamak için, başka taraflarda başka duşüncelerle ihzar olunup zihinlerimize takılmış olan ezberleme fikirlerden tecerrüt ederek, keyfiyet ve kemmiyet itıbariyle yukarıdaki iki tarih arasında marifetçe ne fark olduğunu bıl'istıkrâ arayıp bulmak ve ona göre takdir ve hüküm etmek lâzımdır. Zira, Sultan Hamid'in maarife düşmanlığı da, tıpkı hunhar bir zalım olması gibi şöhret-i kâzibedir. Burada ufak bir istitrada müsaade isteyerek diyeceğim ki: Bu sözümün birçok zihinlerde gayrimeşrû olarak yerleşmiş erberlemelerden en kuvvetlisiyle muarız olacağını bildiğim için, şu satırları okuyacak olanların on dört sene kitabet-i hizmetinde bulunduğum Pâdişahı müdafaa etmek istediğime hamletmelerini hiç müsteb'ad görmem. Fakat temin ederim ki, aradığım gaye, Sultan Hamid'i olduğundan daha iyi değil; ancak olduğu gibi göstermektir.

Kanaatıma ve maarif hakkındaki şu son ifademe göre iddia ediyorum ki, Sultan Hamid'in kasden ve muttariden bu

memleketi maariften mahrum bıraktığı hakkında her kimin olursa olsun düşünmeden belleđiği basmakalıp fikir yanlıştır. Zikrettiğim iki tarih arasındaki fark ciddî bir tetkik ile tayin edildikten sonra kanaatımın doğruluğu tahakkuk ederse ağızlarda dolaşan bu yanlış fikrin hakikat namına iptal edilmesini; hilâfı tahakkuk ederse dâvâmın butlanının esbabı mucibesiyle beraber açıklanmasını hakikatı aramayı sevenlerin himmetine havale ediyorum.»

Ahmet Reşid Bey'in «hakikatı aramayı sevenlerin himmetine havale ettiği» vazifeyi İsmail Hami Danişmend yerine getirmiş ve Abdülhamid Hân'ın maarif sahasındaki hizmetlerini bakınız nasıl sıralamıştır:

«Mekteb-i Mülkiyye, Mekteb-i Hukuk, Fen ve Edebiyat kısımlarından mürekkep Darülfünun = Üniversite; Sanayi-i nefîse Mektebi = Güzel Sanatlar Akademisi; Hendese-i Müikiyye = Yüksek Mühendis Mektebi; Dâr-üi Muallimin-i Âliye = Yüksek Muallim Mektebi; Maliye Mektebi, Ticaret Mektebi ve Halkalı Ziraat Mektebi-i Âlisl gibi yüksek tahsil müesseselerinin hepsi Sultan Hamid devrinde kurulmuştur. Bunlardan başka Ticaret-i Bahriye, Orman ve Maâdin, Dilsiz ve A'ma mektebleriyle Dâr'ül- Mualilmat ve Kız Sanayi mektepleri de onundur. Bilhassa Garb tarzındaki ilk ve orta tahsilin hakikî müessisi Sultan Hamid'dir. Bütün vilâyetlerle sancakların çoğunda İ'dadîler/Liseler açtırıp bunlar için hususî binalar yaptırmış ve kazalarda Rüşdiyyeler/Ortamektepler kurdurmuştur. Yalnız İstanbul'da açtırdığı liselerin sayısı altıdır. «İbtidâi» denilen İlkmektepleri köylere kadar sokan da odur. Rüşdiyye derecesinden itibaren yabancı dil tahsilinin mecburî tutulması da onun devrindedir. Bunlardan başka birçok viâyetlerde Dâr-ül-mualliminler ve bâzı viâyetlerde Hukuk Mektepleri/Fakülteleri açtırmıştır.

Kurdurduğu kültür müesseseleriyle binaların en mühimleri Müze-i Hümâyûn = Eski Eserler Müzesi; Askerî Müze, Bâyezid Kütüphane-i Umumîsi, Yıldız Kütüphanesi ve Haydarpaşa Tıbbiyesi'dir. Kendl kesesinden yaptırdığı Şişli Etfâl Hastahanesi ile tesis maarafını kısmen tesviye ettiği Dâr-ülaceze, Yeni-Postahane, Çenberlitaş'da sonradan Maarif Ne-

zâretine tahsis edilen Darülfunün binası ve bilhassa İstanbul'u susuzluktan kurtaran Hamidiye suyu hep onun eserleridir.

Bütün memlekette Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odaları Sultan Hamid zamanında kuruimuş, ilk defa olarak tahrir-i-nüfus teşkilâtı yapılmış, Anadolu ve Rumeli demiryollarının büyük bir kısmı o zaman ikmâl edilmiş, Hicaz ve Basra telgraf hatları temdîd olunmuş, yolsuz Anadolu'da bir şose şebekesi vücuda getirilmiş, muhtelif şehirlerde atlı ve elektrikli tramvaylar ve rıhtımlar yapılmış, Feshâne ve Hereke fabrikaları genişletilmiş, Yıldız Çini Fabrikası açılmış ve bilhassa sırf İslâm âleminin ianesiyle Şam'dan Medine'ye kadar muazzam bir eser olan Hicaz demiryolu yapılıp işletilmiştir.»

Merhum İsmail Hami Bey'in saydığı bu kültür müesseselerinin Sultan İkinci Abdülhamid Hân tarafından yaptırıldığı gerçeğine Ahmet Reşid Bey, Yılmaz Öztuna, Ord. Prof. Dr .Ali Fuad Başgil ve Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu da katılırlar. Bu mevzuda Ahmed Reşid Bey : «Sultan Hamid, su-i zan edildiği gibi, maarif-i garbiyeye husumet ve Türklerin Avrupa medeniyetinden mahrumiyetini iltizam etseydi, çoğu o maarifin revaç ve intişarına hâdim olan saydığımız mekteplerin tesisine çalışmaz, bil'akis bunların kendi kendilerine teessüs etmelerini bile çekemezdi» derken; Yalnız Öztuna : **«Sultan Hamid devri, hiçbir şeyin yapılamadığı bir devir değildir. Büyük bayındırlık ve kültür eserleri gerçekleştirilmiştir. Sultan Hamid'in muhalifleri bile, onun kurduğu mekteplerde okuyarak aydınlanmışlardır. Sultan Hamid, Doğu ve Batı kültürlerine hâkim, kalabalık bir nesil yetiştirmiş, maalesef bu nesil, başta Çanakkale olmak üzere, 1911'den 1922'ye kadar aralıksız devam eden savaşlarda harcanmıştır. Sultan Hamid, yalnız devlet bütçesinden değil, hazîne-i hümâyûndan da milyarlar harcıyarak büyük eserler yapmıştır. Yaptırdığı eserleri, açtığı müesseseleri burada saymak tamamen imkânsızdır.»** demekte; merhum Ali Fuad Başgil ise, aynı gerçeğe şu satırlarla temas etmektedir: **«Otoriter olduğu kadar zekî ve basiretli bir Sultan olan İkinci Abdülhamid, kendini memleketin maarif bakımın-**

dan kalkınmasına verdi. Yurdun her tarafına, başta ihzarî askerî mektepler olmak üzere, muhtelif dereceli mektepler açtı.»

Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, Abdülhamid Hân'la ilgili yazı serisinde: «Memlekette bugünkü birçok yüksek okulların ve modern orta öğretim müesseselerinin temelleri hep Sultan İkinci Abdülhamid devrinde atılmıştır.» diyerek gerçeğe parmak basmakta; aynı mevzuda Necip Fazıl Kısakürek ise: «Abdülhamid, milletinin ruh ve şahsiyyet dayanağı temel ölçüler mizanından tam teftişli ve murakabeli olarak Garb medeniyetine kucak açmış, müsbet bilgileri memlekete sokmak için elinden geleni yapmış, ilk defa her bucağa sanayi mekteplerini dikmiş, devrine göre bütün yüksek mektepleri ve Üniversite şubelerini temellendirmiş, bayındırlık tesislerini manzumeleştirmiş, İstanbul'a iyi su getirmek için adını verdikleri çeşmelere kadar her şeyi düşünmüş, madde kalkınması dâvâsının bir numaralı kahramanıdır.» demektedir.

Abdülhamid Hân'ın ünlü Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa hâtıratında, Pâdişahın, Mekteb-i Mülkiyye mezunlarına «bir kıymet-i mahsusa verdiğini», «her sene tevzi-i mükâfat merasimine saraydan bir Muşir ile bir Mâbeyn kâtibini göndererek mektep mezunlarını saat gibi hediyelerle teşvik ettiğini», «hattâ mekâtıb-I aliyyeden birinci ve ikincilikle neş'et edenlere verilmek üzere ihdas etmiş olduğu altın ve gümüş maarif madalyasını ilk önce Mekteb-i Mulkiyye mezunlarına verdiğini kayıtla ilâve ediyor:

«— Kaymakam ve Mutasarrıf intihabına dair Babıâli'den gelen istizan tezkerelerine intihab olunan kimselerin tercüme-i-hal varakalarını rabtetmek usuldendi. Bir gün huzuru hümâyûnda böyle bir istizan tezkeresi okuyordum. İnha olunan zatın Mekteb-i Mülkiyye'den mezun olmadığı tercüme-i-hal varakasından anlaşılmıştı. Sultan Hamid tezkereyi reddetti ve salonda bulunan bir masayı göstererek şu sözleri söyledi: «Mekteb-i Mülkiyye'nin nizamnâmesini ben bu masa üzerinde dikte ettirerek Sait Paşa'ya yazdırmıştım. Bu mektepten çıkanları daima teşvik ederim. Mülkiyye mezunlarının terakki etmelerini isterim. Eskiden Kaymakamlıklara ağalardan tayin olunurdu. Şimdi ise bu işlerde Mülkiyye mezunları bulunuyor.»

Sultan İkinci Abdülhamid Hân

Mekteb-i Mülkiyye'nin, Abdülhamid Hân'ın iltifatına mazhar olmuş kültür müesseselerinden biri olduğu gerçeğine Ahmed Reşil Bey de temas etmekte ve «Memleketi cehl içinde boğmak isteyen bir adam ne böyle bir mektep tesis eder, ne de —faraza yanılıp tesis etse bile— tedrisatın muvaffakiyeti

için mütemadiyen bu derece itina ederdi» deyip, Mekteb-i Mülkiyye'nin daha sonraki yıllarda ne hale geldiğinden bahisle şunları yazmaktadır:

«Meşrutiyet ilân olundu, sonra Sultan Hamid de hal' edildi. Gazetelerde ıslahat-ı umumiyye ve bu meyanda maarifin terakkisi için sütun sütun yazılar yazıldı; her zaman olduğu gibi, «şöyle olacak, böyle yapılacak; oluyor, yapılıyor» yolunda bol bol va'dler sarfedildi. Hattâ, «oldu, yapıldı» denildiği de işitildi. Lâkin, Meşrutiyeti kazandığımızın üçüncü veya dördüncü senesinde bir gün, o sırada Maarif Nâzırı olan Abdurrahman Şeref Efendi'ye, Mekteb-i Mülkiyye'nin ne halde olduğunu bilmünasebe sordum. «Sizin talebeliğiniz zamanındaki hali şöyle bir tarafa bırakalım, mektebi Haşim Paşa'nın Maarif Nâzırlığı esnasındaki mertebesine yükseltmek için belki yirmi sene çalışmak lâzım» dedi. Maarifin terakkisine mâni gibi gösterilen Pâdişah zail olduğu halde, memnu avdet etmemiş, bil'akis daha ziyade uzaklaşmış demekti!...»

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın maarif sahasındaki hizmetlerini böyle birkaç şehadetle gözler önüne sererken; yazımızı Abdülhamid Hân'ın hâtıratından nakledeceğimiz birkaç satırla bitirelim. Diyor ki, Abdülhamid Hân:

«— Ah!... Beni edebiyata düşman zan ve böyle ilân ederlerdi. Hayır!... Ben edebiyatın değil, edebsizliğin ve edebsizlerin düşmanı idim.

Ziya Bey'i (Paşa'yı) vezâretle İstanbul'dan teb'id etmeğe beni sevketmiş olan kuvvet, efkâr-ı umumiyye değil, onun ilmü fazlına hürmetim idi.

Ben edebiyata düşman olsaydım Kemal Bey'e (Namık Kemal'e), vefatı gününe kadar kesemden maaş vermez ve oğlunu (Ali Ekrem) hizmetime almazdım. Ben edebiyata düşman olsaydım, Ekrem ve Ebüzziya Beylerin o kadar cevr ü nazını çekmezdim. Ben edebiyata düşman olsaydım, Abdülhak Hâmid Bey'i dolgun maaşlarla terfih ettikten başka, arasıra borçlarını da vermek gibi hayırhahlıklar da bulunmazdım. Ben edebiyata ve fenn-i tarihe düşman olsaydım, bir aralık tac ü tahtımla da uğraşmak istemiş olan Murad Bey'in (Mizancı Murad'ın) her münasebetsizliğine katlanarak, saltanatımın son demine kadar tam maaşla hizmet-i devlette kalmasına

kail olmazdım. Hayır!... Tekrar ederim ki, ben üdebânın hakikî müşfik bir dostu idim. Eğer onlara düşman olsaydım, benim de sokak ortalarında edip ve muharrir öldürecek adamlarım yok değildi!...»

— « • » —

İLK İTTİHATÇILAR VE KURULAN FESAD YUVASI!...

Muhteşem İmparatorluğumuzun başını yiyen İttihad ve Terakki adlı komite ilk defa, Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın saltanatının ondördüncü yılında Askerî Tıbbiye talebelerinden bâzıları tarafından gizli bir cemiyet halinde kurulmuş ve bu gizli cemiyetin kurulmasına İbrahim Temo adındaki genç önayak olmuştur.

Arnavutluk'un Ohri kasabasından olan İbrahim Temo, Tıbbiye'nin tatil aylarında memleketine gidip gelirken; birkaç defa İtalya'ya uğramış ve bu arada Brendizi Mason Locasına kaydolan bu Tıbbiyeli gence, gizli bir cemiyet kurmak fikri, İtalyan masonları tarafından telkin edilmiştir!... Bu telkine kanan İbrahim Temo, gizli bir cemiyet halinde çalışma fikrini, evvelâ 1885 yılı Mayıs ayında arkadaşı İshak Sükûti'ye açmış, bilâhare bu iki gence Abdullah Cevdet (sonraları «İçtihatçı» diye şöhret bulan ünlü Dr. Abdullah Cevdet)le Mehmet Reşid de katılmış ve bu dört doktor namzedi ilk İttihad ve Terakki'yi kurmuşlardır. Gizli cemiyet, bu şekilde teessüs etmiş ve yürütülen gizli çalışma neticesi Harbiye, Mülkiye, Mühendishâne gibi yüksek mekteblerle bâzı resmî dairelere çengel atılıp kazanılan yeni elemanlarla Cemiyetin faaliyeti Tıbbiye dışına sıçramıştır.

İttihad ve Terakki'nin bu kuruluş ve ilk inkişaf devresinde âzadan onikisi Edirnekapı dışında bulunan ve Aloş Ağa adında biri tarafından kiralanan Midhat Paşa'nın bağında, bir incir ağacı altında gizlice toplanmışlar ve «İnciraltı İçtimaı»

adını verdikleri bu toplantıda, Cemiyetin çalışma şekliyle programının esas maddelerini tesbit ederek Hersekli Ali Rüşdü'yü kendilerine reis seçmişlerdir. Ikinci toplantı Boğaziçi'nde yapılmış ve bu toplantıdan sonra Kosovalı İbrahim Efendi ile Mülkiye mezunu Necip Draga gibi, sanraları Cemiyetin Selânik teşkilâtında geniş faaliyetleri görülecek iki muhım şahıs Ittihad ve Terakki'ye dahil olmuşlardır.

Gizli çalışan ve çok ihtiyatlı hareket eden Cemiyet mensupları kısa zamanda başarı kazanmışlar ve hızla gelişip faaliyetlerini mahallelere kadar yayarak buralarda muhtelif komiteler kurmuşlardır. Kurulan bu komiteler arasında bilhassa ikisi, İttihad ve Terakki içinde mühim rol oynamışlardır. Bu iki komiteden birî, Serâsker yâverlerinden Kaymakam Şefik Bey riyasetinde Bâb-ı Serâskerî'de; diğeri de Şeyh Nailî Efendi idaresinde Koca Mustafa Paşa mahallesinde teşekkül etmiş ve bu iki komitenin çalışmalariyle Cemiyet, etrafa pek çabuk dal-budak salmıştır.

Faaliyetini Serâsker yâverine hulûl edebilecek derecede ileri götüren gizli cemiyet, mahallelerce kurduğu komiteleri bilâhare bir Umumî Merkez'e bağlamış ve Bâb-ı Serâskerî Muhasebat Dairesi mümeyyizlerinaen Hacı Ahmed Efendi Umumî Reisliğe, Nümune-i Terakki Mektebi Müdürü Nâdir Bey de Kâtib-i Umumiliğe getirilmişlerdir.

Bu hummalı faaliyet içinde, ihtilâl hazırlıklarına girişip Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın hal'ine cür'et eden bu ilk İttihatçılar, aldıkları bütün ihtiyat tedbirlerine rağmen günün birinde yakayı ele vermişlerdir!... Şöyle ki: Kâtib-i Umumî Nâdir Bey, Mekâtib-i Askeriyye Nâzırı İsmail Paşa'nın enistesi Mahzar Bey'i Cemiyete âza kaydetmek ümidiyle giriştiği teşebbüs sonunda tevkif edilmiş, bunu gizli cemiyet mensublarından bâzılarının yakalanmaları takip etmiş ve yapılan tahkikat neticesi bâzı kimseler âileleriyle birlikte sürgün edilmişlerdir.

Bu takibattan kurtulabilenlerden bir kısmı İstanbul'da köşe-bucak saklanırlarken; bir kısmı da kaçarak faaliyetlerine Mısır'da ve çeşitli Avrupa şehirlerinde devam etmişlerdir. Yurt dışına kaçanlar yalnız bunlardan ibaret değildir. Daha evvel firar edenler de vardır ve bu ilk gidenler arasında bulunan Dr.

Nâzım, Paris'deki Ahmed Rıza Bey'le devamlı temas halindedir. Bu yakın temas neticesi, Ahmed Rıza'nın Paris'de yayınladığı «Meşveret» gazetesi İttihatçıların nâşir-i efkârı almuş, Fransızca neşrolunan bu gazetenin Türkçe neşri de temin edilmiş ve Ahmed Rıza Bey, İttihad ve Terakki'ye alınarak Cemiyetin Paris Teşkilatı başına getirilmiştir.

Şahsiyyetine daha evvel temas ettiğimiz (*) Ahmed Rıza Bey'in böylece kazanılmasından bir müddet sonra, «Mizan» gazetesi sahibi ve Duyun-i Umumiyye Komiseri Murad Bey de İttihatçılar arasına katılmış ve bu iltihakı büyük memnuniyetle karşılayan İttihatçılar, çalışmalarını hızlandırmışlardır. Mekteb-i Mülkiye'de tarih hocalığı da yapan Murad Bey, «aleyhinde ihbarat ve tahrikat vuku bulduğunu ve bunun neticesinde, diğer bazı efkârı ahrârane sahipleri gibi menfaya gönderilmesi ihtimali bulunduğunu görüp anlayarak bir ihtiyatî tedbir olmak üzere» kaçmış ve Mısır'a giderek, ünlü gazetesi «Mizan»ı orada neşre başlamıştır. Bilâhare Paris'e geçip İttihatçıların başına reis seçilen Murad Bey, neşriyatına Avrupa'da da devam etmiştir.

Hürriyet uğruna (!) diyâr-ı gurbete düşen bu firarî İttihatçılara, Avrupalının verdiği ad: Jön-Türk'tür!... Bu ünvanla anılan ve evvelâ Paris'de kümelenen İttihatçılar, ellerindeki «Meşveret» ve «Mizan» gazeteleriyle Sultan İkinci Abdülhamid Hân aleyhinde geniş neşriyat yapmışlar, bu iki gazeteyi —o günkü tâbiriyle «evrâk-ı fesâdiye»yi— gizlice yurda sokmayı da becerebilmişlerdir!... Harbiye'de muallimlik yapan «Tusten» isimli Fransız, bu meselede İttihatçılara vasıta olmuş ve gönderilen gazetelerle diğer evrakı muntazaman postahaneden alıp İstanbul'daki elemanlara teslim etmiştir!... İlk takibattan kurtulup köşe-bucak gizlenebilen İstanbul'daki İttihatçılar bu neşriyatla tahrik olunmuş, bu arada yeni yeni komiteler teşekkül etmiş, hattâ Harbiye'de kurulan iki komiteye de Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'ini gerçekleştirenlerden Süleyman Paşa ile Eşekçi Ahmed'in oğlu Hüseyin Ani Paşa'nın adları verilmiştir!...

(*) Bkz: Yalan Söyleyen Tarih Utansın 1'nci cild, 4'üncü baskı. İstanbul 1977.

Bu yeni faaliyet devresinde, Harbiye ve Tıbbiye talebeleri 1897 yılında Pâdişaha karşı bir nümayiş hazırlığına girişmişlerse de, muvaffak olamamışlardır. Harekât vaktinde haber alınarak pek çok genç tevkif edilmiş ve Taşkışla Divan-ı Harbi'ne verilen bu talebelerden seksen biri mahkûm olmuşlardır. Sultan Abdülhamid Hân, içlerinde on üç idâm ve yirmi iki müebbed kürek mahkûmu bulunan bu gençleri, bugün hâlâ yazılıp söylendiği gibi, ayaklarına taş bağlatıp (!) denize attırmamış, cezaları hafifletilen gençler Şeref Vapuru ile Trabiusgarb'a sürülmüşlerse de, bilâhare bunlardan mühim bir kısmı kaçıp Avrupa'ya geçmişlerdir.

Bu olayı müteakip İstanbul'daki İttihatçıların faaliyeti tamamen durmuş, buna mukabil yurt dışındakilerin çalışmaları yeni yeni iltihaklarla artmıştır. Kİ, Avrupa'ya kaçıp, Jön Türkler arasına katılmanın bir siyasî züppelik haline geldiği o devirdeki olayları ve Selânik'de kurulan «Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti»nin kimlerin yardımlariyle nasıl teşekkül edebildiğini ayrı bir yazımızda inceleyeceğiz.

— « • » —

BİR MUGALÂTA ÖRNEĞİ!...

İkinci Meşrutiyet arifesinde Selânik Merkez Kumandanı Nâzım Bey'in yaralanmasında faal rol oynayan, bilâhare dağa çıkıp faaliyetine Tikveş'de devam eden Enver Bey/Paşa, o günlerde «Osmanlı İttihad ve Terakkl Cemiyeti Rumeli Müfettiş-i Umumîsi»dir!... Bu ünvan ona, Cemiyetin Selânik Merkez Heyetince verilmiş ve Enver (Paşa), yayınladığı beyannâmelerl bu ünvanla imzalamış, yalnız beyannâme yayınlamakla kalmamış, Tikveş havalişinl adım adım dolaşıp çetesini takviye etmiş ve yaptığı konuşmalarla halkı devamlı kıyama zorlamıştır!... Kendi itirafına göre, yaptığı konuşmalardan birl şudur:

«— Arkadaşlar! Bilirsiniz kl, şimdiye kadar birçok yerler elimizden çıkıp gitti. Tuna vilâyeti, Bosna vilâyeti ne oldu?.. Oralardaki ahalinin hiç olmazsa canlarını kurtarmak için, mallarını ve herşeylerini bırakarak kaçtıklarını biliyorsunuz. Bunlar şuralara, buralara sığındılar. Fakat aç ve çıplak...

İşte şimdi bizim de başımıza bu hâller gelecek, Hükûmetin yolsuzluğunu, kayıtsızlığını görüyorsunuz. Ecnebî memurlar geldi. Yarın da buraları parçalanacak. O vakit biz ne olacağız?... Artık gidecek yer de yok!... Denizlere dökülceğiz, yahut ayaklar altında ezileceğiz. Böyle zamanlarda karı gibi ölmektense, işlerimizi düzeltmek için erkek gibi ölmeyi goze almak yeğ değil mi?... Böyle çalışırsak muvaffak oluruz.

İstanbul idaresini biliyorsunuz. Binlerce insan, hiçbir iş yapmadan binlerce lira alıyorlar. Hafiyelere, saray kölelerine, binlerce liralar veriyorlar. On yaşında çocuklara miralaylık rütbeleri veriliyor. Halbuki sizin hâliniz?...

Bu keyfî idareyi kaldıralım. Pâdişah, Hz. Peygamber'den akıllı değil ya!... Peygamberimiz, müşavere etmeden iş yapmayın demedi mi?... O, müşavere etmeden bir şey yapmazdı. Halbuki pâdişah, otuz sene evvel toplanan Meclis-i Meb'usânı dağıttı, kapattı. Şimdi biz, gene bu meclisin toplanmasını, açılmasını isteyelim. Pâdişah, her istediğini kendi keyfine yapmasın. Böyle olursa, adalet olur. Adalet olan yerde de, din olur.

İşte beni görüyorsunuz. Binbaşı idim. Anam, babam kardeşlerim var. Hepsini bıraktım. Ben bu iş için çalışacağım. Siz de benimle beraber ölünceye kadar çalışacağınıza söz verir misiniz?... Eğer içinizden sözünü tutmayan olursa, bu revolver, bu hançerle öldürülürse,, kanınızı helâl eder misiniz?...»

Enver Bey'in (Paşa'nın) konuşması kendi itirafına göre budur. Bu sözleri söyleyen, halkı bu çeşit mugalâta ile tahrik eden Enver (Paşa) adlı hürriyet kahramanı (!) ol gaafildir ki: İkinci Meşrutiyet arifesinde yaptığı yukarıdaki konuşmada, Tuna ve Bosna vilâyetlerinin kaybından bahsedip bu vilâyetlerin ne olduğunu soran bu gaafil, kendisi gibilerin hatâlı tutumu ile on yıl içinde, değil iki vilâyet, koskoca Osmanlı İmparatorluğunu batırmış, karı gibi ölmektense erkekçesine mücadele için halkı kıyama teşvik eden aynı adam, İmparatorluğumuzun başını yedikten sonra bir geceyarısı yurdu terkederek karılar gibi kaçmış, binlerce insanın hiçbir iş yapmadan binlerce lira aldığını söyleyen bu gaafilin iktidarında, vagon hırsızlariyle türlü yiyecek maddeleri muhtekirleri türemiş, meselâ, İttihad ve Terakki'nin Manastır Heyet-i Merkeziyesinden Yüzbaşı Habib, «Bulgur Palas» sahibi olmuş, hattâ Talât

Paşa'nın itirafına göre, vagon hırsızlıkları işine bizzat Enver Paşa da karışmış, Makedonya'ya ecnebî memurların geldiğinden şikâyet eden bu gaafil, kendi iktidarları yıllarında orduyu ve devletin mahremiyetini Almanya'dan getirttiği subaylar eline teslim etmekten utanmamıştır!...

Nevzuhur hürriyet kahramanı (!) Enver Bey, «Paşa» ve «Harbiye Nâzırı» olduğu günlerde!..

Konuşmasında, on yaşındaki çocuklara miralaylık verildiğinden bahseaen Enver Paşa, öz babasiyle kardeşini paşa yapmış, kendisi de bir anda Başkumandanvekili olup, ordunun başına geçivermiş; Saray'a mensubiyeti kölelikle tavsif eden bu gaafil, Saray'a dâmâd olarak «Damâd-ı Hazret-i Pâdişahî» ünvaniyle anılmış, aynı gaafil Meclis-i Meb'usan'ı toplamak uğruna yürüttüğü mücadeleyi türlü dış tesirlerle kazanıp arzu ettiği Meclis-i toplamış ama, bu Meclis'ae Müslüman - Türk'e düşman şer kuvvetlerle müşavereye mecbur olmuş, dolayısiyle ikinci Meşrutiyet arifesinde söylenenlerin cümlesi sözde kalmış ve bizim meşhuuur Enver Paşamız nelerden ve nelerden sonra, günün birinde Türkistan'aa telef olup gitmiştir!...

— « ° » —

«PRENS» DİYE ANILAGELEN SABAHATTİN'İN KAPKARA İCRAATINDAN BAZILARI!...

Bugün, çeşitli mel'anetleri sayısız vesika ışığında olanca dehşetiyle tebellür etmesine rağmen, hâlâ «büyük» lüğünden bahsolunan «Prens» ünvanlı Sabahattin, Dâmâd Celâleddin Paşa'nın oğludur. Ve işbu Dâmâd Celâleddin Paşa'nın, Sultan Abdülaziz Hân'ın katliyle alâkalı olarak Taif'e sürülüp orada ölen Dâmâd Celâleddin Paşa ve meşhur şair, bestekâr, tarihçi Çorlulu-zâde Mahmud Celâleddin Paşa ile isim benzerliğinden başka bir alâkası yoktur!...

«Prens» diye anılageien Sabahattin'in babası Dâmâd Celâleddin Paşa, Hüsrev Paşa kölelerinden Gürcü Mehmed Halil Rifat Paşa'nın oğludur. Sultan Abdülmecid'in kızlarından Seniha Sultan'la evli olan bu Dâmâd Paşa, ele geçirmek istediği bir maden imtiyazına sahip olamayınca, oğulları Sabahattin ile Lûtfullah'ı arkasına takıp Seniha Sultan'a dahi haber vermeden Avrupa'ya kaçmış ve Abdülhamid Hân'a düşman kesilip Jön-Türk oluvermiştir!...

Aklınca, sahip olduğu dâmâdlık ünvanından istifade ile Avrupa'da Abdülhamid Hân aleyhine bir şeyler yapabileceğini

vehmeden bu firarî Dâmâd Paşa, oradan Pâdişaha yazdığı mektupların birinde: **«Tebaanız, istibdâdınızdan kurtulmak için firar ediyor. Vatan boşalıyor, bunun neticesi olarak varidat azalıyor!...»** gibi lâflar etmiş, pâdişahı **«eblehâne saltanat sürmek», «kan dökmek», «İslâm ve Hıristiyan binlerce benî-beşeri mahvetmek»**le suçlamış ve Gürcü bir kölenin oğlu olmasına rağmen, ne hikmetse **«Türklüğü»**nden de bahsetmeyi unutmamıştır!...

Bir müddet sonra Brüksel'de ölen bu Dâmâd Paşa'nın Avrupa'da kalan iki oğlundan Sabahattin, anası Prenses olmasına rağmen, kendisine «Prens» ünvanını yakıştırıvermiş ve bu firarî Sabahattin, o günden bugüne hep bu «Prens» ünvanıyla anıla gelmiştir!... «Adem-i merkeziyyet» propagandasıyla şöhret bulan Sabahattin, muhtelif Avrupa şehirlerinde dolaşarak Müslüman - Türk'e düşman unsurların cümlesiyle işbirliği etmekten utanmamış ve bu haliyle «Prens» hazretleri (!) «Türklüğün»den dem vuran babasının ruhunu şâdeylemiştir!...

«Prens» diye anılagelen Sabahattin Bey

Avrupa'ya kaçıp gitmenin ve oradaki firarîler arasına katılıp Jön - Türk oluvermenin bir siyasî zübbelik haline geldiği o devirde, İstanbul'da canı sıkılıp macera arayan, şu veya bu sebeple menfaatleri haleldar olan «Kahrolsun istibdad!» nârasıyla kaçıp postu bir Avrupa şehrine sermiş ve bu adımların pek çoğu —bilerek veya bilmeyerek— türlü yabancı kaynaklardan beslenmişlerdir!... Hattâ bunlar arasında bir taraftan Abdülhamid Hân'a sövüp sayarak hürriyet mücahidi (!) geçinen, diğer taraftan bu sövüp saydığı Pâdişaha gizlice jurnal göndererek Saray'ın ihsanı ile geçinenler dahi vardır!... Ve yine bu Jön - Türkler arasında meselâ İsmail Kemal adında biri vardır ki, bir kelime ile «korkunç» bir tipdir bu adam!... Okuyalım bu adamın marifetlerini... Başkalarının değil, bir dostunun, şu Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar'ın anlattıklarına göre bakınız kimdir bu İsmail Kemal!... Diyor ki, Ali Haydar hâtıratında:

«— Büyük bir kusuru vardı ki, o da, paraya karşı olan zaafıydı. Avusturya ve İtalya devletlerinden tahsisat aldığı gibi, Yunan Kralı'nın malûmat ve tasdiki altında olarak, İstanbul'da bulunan Sefir Prens Mavrokordata marifetiyle kendisine on bin drahmi maaş bağlanmıştı. Üstelik, bu maaşı bütün hayatı müddetince alabileceği de kendisine vaad edilmişti. Buna mukabil, İsmail Kemal Bey'in taahhüdü ise, gerek İtalya, gerek Yunanistan'a, Arnavutluk'da birer nüfuz mıntıkası ayrılmasına delâlet etmekten ibaretti. Zekâ ve kurnazlığın üzerinde bu zıd menfaatleri senelerce bir arada idare etmeye ve kendi menfaatini hepsinden yüksek tutmağa imkân bulmuştu.»

İşte bu, aynı anda üç devlete birden uşaklık edip tahsisat almasını becerebilen adam da Jön - Türkler arasındadır!... İsmail Kemal nam bu hâin, Avrupa'da nice karanlık işlerin içinde bulunduktan sonra, İkinci Meşrutiyeti müteakip İstanbul'a gelip Berat meb'usu olarak Meclis'i Mebûsâna girmiş (!) ve meşhur 31 Mart Vak'asında İngilizler hesabına çalışmış, hattâ bir ara Meclis Reisliği de yapmıştır!...

İçlerinde böylesine korkunç tiplerin de bulunduğu Avrupa'daki firarîlerin hepsi İttihatçı değildirler. Gerçi bunların cümlesine Avrupalı «Jön - Türk» adını vermiştir ama, bu Jön

- Türkler arasında birlik, beraberlik, tesanüt yoktur. İstibdada (!), müstebit hükumdara (!) karşı her biri ayrı ayrı bayrak açıp muhtelif yerlere dağılmışlardır. Günün birinde bu adamlar aralarındaki intilâfları halletmek ve bir cemiyette toplanıp müşterek hareket etmek üzere içtima karar vermişler ve bu kararla Jön - Türkler'in cümlesi Paris'de toplanmışlardır.

1902 yılının 4 Şubat Salı günü toplanan ve «Ahrâr-ı Osmaniye Kongresi» adını alan bu toplantıya, «Prens» diye anılan Sabahattin başkanlık etmiş ve altı gün devam eden bu Kongreye yetmiş kadar murahhas iştirak etmiştir ki, bu murahhasların ekserisi yabancı devletler hesabına çalışan ajanlardır ve bu tip kimselerden teşekkül eden o kongrede alınan kararlar bir kelime ile korkunçtur!...

«Adem-î Merkeziyyet» taraftarlarının ekseriyette bulunduğu bu içtimada, Osmanlı İmparatorluğunun milliyetlere göre mahallî muhtariyetlere ayrılmasına karar verilmiş ve Sultan İkinci Abdülhamid Hân rejiminin yıkılması için Avrupa devletlerinin müdahalesi istenmiştir!... Gerçek tarihin her devirde lânetle kaydedeceği bu yüzkızartıcı kararlar, kongreye iştirak eden bâzı kimselerce protesto edilmiş ve gariptir, bunlar arasında Ahmed Rıza da bulunmuştur!...

Ahrâr-ı Osmaniye Kongresi sonunda Avrupa'daki firarîler Ahmed Rıza ve «Prens» Sabahattin etrafında toplanarak

«Prens» ünvanlı Sabahattin Bey'in Avrupa'da çıkardığı «Terakki» gazetesi başlığı.

ikiye ayrılmışlardır. Böylece Ahmed Rıza'nın «İttihad ve Terakki» grubu ile «Prens» Sabahattin'ın «Adem-î Merkeziyyet ve Teşebbus-î Şahsî Cemiyeti» ayrı ayrı çalışmaya başlamış, İttihatçılar «Meşveret», «Şûray-ı Ümmet» ve «Sancak» gibi gazetelerle neşriyata devam ederken; Adem-i Merkeziyetçiler de «Terakki» gazetesini neşre başlamışlar, bu arada Arnavutların çıkardığı «Arnavutluk» gazetesiyle, Ermenilerin yayınladıkları «Sabah-ül-Hayr» ve «Po - Armenia» gazetelerinden de istifade etmişlerdir.

«Prens» ünvanlı Sabahattin Beyefendi hazretleri bu gazetelerdeki yazılarında, Doğu Anadolu'da müstakil bir Ermenistan kurulmasını istemiş ve o devirde bizim hâkimiyyetimiz altında bulunan İşkodra, Yanya ve Kosova gibi vilâyetlerden teşekkül edecek müstakil bir Arnavutluktan bahsetmiş, bunların müdafaasını yapmaktan utanmamıştır!...

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın bu tip hürriyet mücahidleriyle (!) mücadelesi pek basit olmuştur. Pâdişahın emriyle Avrupa'ya giden Yıldız İstihbarat Teşkilâtı'nın mühim adamlarından Ahmed Celâleddin Paşa'nın Jön - Türkler'le yaptığı temas neticesi, çil çil altınlarla gözleri kamaşan firarîlerin pek çoğu hürriyeti unutup Sultan Abdülhamid Hân önünde dize gelmişlerdir!... İlân olunan afv-ı umumî ile bâzı firariler yurda dönerken; bâzıları da aldıkları vazife ile sefâretlere yerleşivermişlerdir! Meselâ: İshak Sukûti'ye Roma, Abdullah Cevdet'e Viyana Sefâret Tabiblikleri verilmiş; Çürüksulu Ahmed Bey Belgrad, Kaymakam Şefik Bey ise Viyana Ateşemiliterlikler.ne getirilmiş, bu arada meşhur Mizancı Murad Bey de para ve makam hırsı ile Jön - Türk dâvâsından vazgeçip Şûray-ı Devlet Dahiliye Dairesi âzalığını kabul ederek İstanbul'da dönmüştür!...

Prens ünvanlı Sabahattin'in Avrupa'daki ihânete varan korkunç icraatı işte bu devrede cereyan etmiş, türlü karanlık işler peşinde koşan Sabahattin, bu ihânetleri dolayısiyle kardeşi Lütfullah'la beraber müebbed kalebendliğe gıyaben mahkûm olup, cezası Pâdişah tarafından tasdik edilmiş ve Prens Hazretleri (!) Meşrutiyete kadar Avrupa'daki mel'anetleriyle babasının oğlu olduğunu ispat etmiştir!...

1908 Meşrutiyetinin getirdiği hürriyet sarhoşluğunun derecesine bakınız ki, bu «Prens» diye anılan Sabahattin, meşrutiyeti müteakip babasının kemiklerini sırtlanıp yurda dönünce bir kahraman gibi karşılanmış ve Dâmâd Paşa hazretlerinin (!) kemikleri büyük merasimle Eyüp Sultan'a gömülmüştür!...

Meşrutiyetin bahşettiği hürriyet havası içinde İstanbul'a gelebilen «Prens» ünvanlı Sabahattin, burada İngilizler hesabına çalışmış, 31 Mart Vak'asında ve Mahmud Şevşet Paşa'nın katlinde mühim rol oynamış, sonunda soluğu yine Avrupa'da almıştır!...

— « ● » —

«İTTİHÂD-I ANÂSIR» POLİTİKASI VE KORKUNÇ BİR İDDİA!...

Neydi İttihatçıların yürüttüğü politikanın esası?... İttihâd-ı anâsır: Unsurların birleşmesi!... Yâni, İmparatorluk dahilindeki bütün unsurlar birbiriyle kaynaşacak, ayrılık — gayrılık ortadan kalkacak, Meşrutî idare tesisiyle Kanun-i Esâsî hâkim olacak, elbirliğiyle çalışılıp sulh ve sükûn içinde memleket kalkınacak, bizim böyle kardeş — kardeş geçinip gittiğimizi gören büyük devletler de, sürdüregeldikleri sık sık müdahale politikasından vazgeçerek Devlet-i Aliyye'yi tazyik etmiyeceklerdir!...

İttihad ve Terakki başındaki gaafiller buna inandılar, bunu propaganda ettiler!... Bu gaye uğruna Balkan Komitacıları ve Müslüman - Türk düşmanlarının cümlesiyle işbirliği etmekten, hattâ Konsolosluklara müracaatla yardım dilenmekten utanmadılar!...

Meşrutiyetin ilk günlerinde bir Fransız gazetecisine: **«Makedonya'daki Bulgarların bizimle müttefik olduklarını beyan edebiliriz»** diyen İttihatçılar bu hayal ile hürriyet sarhoşluğunu henüz üzerlerinden atamadan, bu müttefik bildikleri Bulgarlar istiklâllerini ilân edivermiş ve düne kadar Sultan Abdülhamid Hân'ın sâdık bir bendesi olan Ferdinand «Kral» olu-

vermiştir!... Yine aynı gün, Avusturya, Bosna - Hersek'i ilhak etmiş, hemen ertesi gün de, Girit, Yunan hâkimiyyeti altına girivermiştir!...

Böylece, İttihatçıların yürüttüğü «İttihâd-ı anâsır» politikası iflâs etmiş ve İttihatçılar, elden çıkan bu ecdâd yadigârı toprakların büyük ıstırabını, türlü maskaralıklarla gidermiye çalışmışlardır!... Hemen başımızdaki Avusturya mamûlâtı fesler yırtılıp yere atılmış, sokaklarda: **«Girit bizim canımız, fedâ olsun kanımız!...»** avazeleriyle günlerce protesto gösterileri yapılmış, çocukların takke ve başlıklarına: **«Ya Girit, ya ölüm!»** yaftası yazılmış, tabiî bu çeşit maskaralıklarla elimize hiç bir şey geçmemiş ve Meşrutiyetin ilk hediyesi olarak, Bosna - Hersek'le Bulgaristan elimizden çıkıp gitmiştir!...

İttihâd ve Terakki başındakilerden Talât (Paşa), dostlarının bu ihânetine esef etmekte ve hâtıratında şunları yazmaktadır:

«— Jön - Türkler; Araplar, Yunanlılar, Arnavutlar, Türkler gibi yurttaki bütün milletleri birleştirmeyi ve bu suretle de, sevgili vatanın selâmet ve terakkisi için birlikte çalışabileceklerini zannediyorlardı. Fakat ihtilâli takip eden hâdiseler, maalesef bambaşka bir seyir gösterdi.»

Bu, **«bambaşka bir seyir gösteren»** olaylar, korkunç bir iddiaya göre: İkinci Meşrutiyetin ilânından çok evvel, İttihatçı masonlarla dünya masonları arasında pazarlık mevzuu olmuş ve daha sonra da, basit bahanelerle bu pazarlık neticelendirilivermiştir!...

Bu korkunç iddiaya göre: Selânik'de, İttihatçıların akıl hocalarından Metr-Salem ile Karaso'nun evlerinde iki toplantı yapılmış ve bu toplantılara, Viyana'daki «İsraelitisebe Alliance» namına gelen sekiz farmason ile Bulgar - Makedonya ittihadı taraftarlarından ve O. R. J. M. (Makedonya Mahallî İhtilâl Teşkilâtı) kurucularından Sarafof iştirak etmiştir. İttihatçıların meşhuur maliyecisi avdetî Cavid'in de katıldığı bu toplantılarda:

1) Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın taht-ı saltanattan indirilmesine kadar, Bulgar ve Osmanlı farmasonlarının müştereken çalışacakları, 2) Bulgar komitacılarının Rumeli, Doğu ve Batı Makedonya'da girişecekleri ihtilâl ve kıyam

mahallî «Makedonya Rizorta» ajanlarının direktifi dahilinde yürütecekleri, 3) Selânik'deki «Makabi» kulübü başkanına her yıl O. R. J. M. teşkilâtı tarafından sekiz bin Osmanlı altını verileceği, 4) Sultan Abdülhamid Hân hal' edildiğinde, Bosna - Hersek'in Avusturya'ya bırakılacağı kararlaştırılmıştır!...

Tanınmış Siyon liderlerinden Ludvik Mayer'e bu işlerin tertip, tanzim ve tatbiki için Avusturya hükümetince bol miktarda altın verildiği, bu paradan on iki bin altının Karaso eline geçtiği ve bu meblâğın Karaso, Cavid ve Remzi arasında paylaşıldığı, binaenaleyh gerek Bosya - Hersek'in ilhâkı, gerek Bulgarların istiklâl ilân etmeleri üzerine girişilen protesto hareketlerinin gayri - samimî olduğu, fes giymemek suretiyle yürütülen boykotun da, bir Yahudi oyunu olduğu yine bu iddia arasındadır!...

Bu korkunç iddiayı, daha sonraki olaylar te'yid etmiş, imzalanan muâhadelerle Bosna - Hersek'in ilhâkı tasdik olunmuş. Bulgaristan'ın istiklâli tanınmış ve bunları diğer fâciâlar takip etmiştir!

— « ● » —

İTTİHATÇI SERGERDELERİN KANLI İŞLERİNDEN BİRİ DAHA!...

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın istibdâdından (!!!) şikâyet edip, «Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet/kardeşlik» nârasiyle işbaşına gelen İttihad ve Terakki başındaki sergerdeler sokak ortasında adam öldürerek başladıkları işe, hükûmet başında da devam etmişler ve bu çeşit faaliyetleriyle şikâyet ettikleri Abdülhamid Hân idaresini mumla aratmışlardır!...

Elleri kanlı İttihatçıların, gazeteci Hasan Fehmi'yi Galata Köprüsü üzerinde, Ahmet Samim'i ise, akşamın ilerlemiş bir saatinde Bahçekapı'da öldürmelerinden sonra bir cinayet daha işlemiş ve bu kere kaldırımlar üzerine yuvarlanıp ölen, Zeki Bey olmuştur!..

Düyûn-ı Umumîye Kontrol Şubesi Müdürü olan Zeki Bey,

malî meselelere dair yazdığı makaleleri «Alemdar» gazetesinde yayınlamış ve bu yazılar, İttihatçılarla, İttihatçıların meşhuur maliyecisi avdetî Cavid'i pek huzursuz etmiştir!.. Zeki Bey'in bu ağır tenkidlerivle bunalan İttihatçılar, evvelâ bundan evvelki cinayetlerde olduğu gibi, hem «Alemdar» gazetesi sahibini, hem Zeki Bey'i çeşitli mektuplarla tehdit etmişler, bu tehditlerden bir netice alamayınca da, fedâilerinden ikisi vasıtasıyle Zeki Bey'i Balkan komitacılarından öğrendikleri usulle temizleyivermişlerdir!..

Bu katl' olayından bir müddet evvel gazete sahibi tarafından yurt dışına çıkması yolunda ikaz edilen Zeki Bey'in bu teklife verdiği aşağıdaki cevap, o devrin içyüzünü aydınlatmak bakımından mühimdir. Diyor ki, Zeki Bey:

«— Kısa bir zaman için İstanbul'dan uzaklaşacağım, peki sonra ne olacak?. Yeni bir vatan mı bulacağım veya İttihatçıların insafa gelmelerini mi bekliyeceğim?. Benim için kurtuluş yoktur, beyefendi!.. Ben, onların zafer diye ilân ettikleri istikrazın içyüzünü ortaya koydum. İstatistiklere ve ilme dayandım. Acz içindeki idare, müdafaa unsuru bulamadığı zaman zulme mecbur olur. Zulüm de kanun yolu ile olmaz, gayri - kanuni olur. Onlar bu yolu takip ediyorlar. Hasan Fehmi Bey'i ve Ahmet Samim'i böylece öldürmediler mi?.. Samim'i vurmadan bir hafta evvel, Dahiliye Nâzırı onu dâvet edip Mutasarrıflık teklif etmedi mi?.. Samim kabul etseydi ne olacaktı?. Birkaç zaman sonra fırsatını bulup onu teşhir edecekler ve posa gibi fırlatacaklardı. Bana gelince, ben, Düyûn-ı Umumîye'de müdürlük vazifelerinden birisini işgal ediyorum. Devletin malî murakabesini elinde tutan bu müessesede vazife icabı öğrendiklerim onları huzursuz ediyor. Üstelik bunları yazıyorum da...

Onun için beyefendi ben, temyizi gayri-kaabil olarak mahkûm edilmişimdir!.. 31 Mart Vak'asına ismimin nasıl karıştırılmak istendiğini de hatırlarsınız. Divan-ı Harb, hem de o günlerin, o korkunç günlerin Divân-ı Harbi, daha ilk celsede beni beraat ettirmişti. Bu ilk tecrübede muvaffak olamayınca, işi zorbalığa dökecekleri malûmdu. Şimdi ben, kendimi değil de, arkama bırakacaklarımı düşünüyorum.»

Zeki Bey'in bu sözleri, «Alemdar» gazetesi sahibini ziya-

desiyle üzmüş ve bu zat, o teessürle Zeki Bey'e şunu teklif etmiştir:

«— Siz bu mücadeleyi benim gazetemde yaptınız. Ben, kendimi size karşı mes'ul addediyorum. Bana müsaade ediniz, gidip Maliye Nâzırı Cavid Bey'i göreyim ve sizin bundan böyle yazı yazmayacağınızı kendisine bildireyim. Görüyorsunuz ki, kuvvetler arasında bir muvazene yok!.»

Zeki Bey, «Alemdar» gazetesi sahibi Hayreddin Paşa-zâde Tahir Bey'in bu teklifini reddetmiş ve kat'i bir ifade ile:

«— Hayır beyefendi, asla!.. Onlar benim dilimden, fikrimden, dâvâmdan korktular. Ölümümün onlar için tarihin alınlarına süreceği bir kara leke olarak kalmasını isterim. Bir gün gelir, ben rahmetle, onlar ise lânetle anılırlar!...» diyerek son kararını bildirmiş, bu konuşmanın hemen ertesi günü de, yeni bir serî yazıyı gazeteye göndermiştir.

Zeki Bey'in bu yeni yazı serisi, «Alemdar'da yayınlanadursun, 1911 yılının 27 Haziran Salı günü, olan olmuş ve o gece Zeki Bey öldürülmüştür!.. Mesai arkadaşlarından biri tarafından akşam yemeğine dâvet edilen ve yemeği müteakip diğer davetlilerle beraber bir hayli oturup sahbet eden Zeki Bey, gece yarısına doğru kendi evine yakın bir mesafede bulunan arkadaşının evinden ayrılmış ve Bakırköy'ünde şimdi adı «Zeytinlik» olan o günkü «Nişâtiye» sokağı başında, birbiri ardına duyulan silâh seslerinden sonra kaldırımlar üzerine serilivermiştir!.

Bu silâh sesleri üzerine sokak sakinlerinden bâzıları dışarı fırlamış ve bunlardan birkaçı Zeki Bey'in cesedi başında toplanırken; bâzıları da o yıllarda pek tenha olan Bakırköy'de kaatillerin peşine düşüp, semtin yabancısı iki kişiyi yakalamıya muvaffak olmuşlardır.

Yakalanan bu iki yabancı, Çerkes Ahmet'le Nâzım'dır ve Zeki Bey'in kaatilleri de bunlardır. Ancak, yakalanan bu iki fedâî hakkında yapılan takibat neticesiz kalmış, Nâzım ve Ahmet delil kifayetsizliğinden o günlerde muhakemeden kurtulmuşlarsa da, bilâhare Harb-i Umumî'de cezalarını bulmuşlardır!.. Hem ne garip bir tecellidir ki, kaatillerden Çerkes Ahmed, çetebaşı Talât'ın (Talât Paşa'nın) tasvibiyle diğer sergerde Cemal (Paşa) tarafından idâm ettirilmiştir!..

ABDÜLHAMİD HÂN'IN SELÂNİK'DEN İSTANBUL'A NAKLİ...

Balkan Harbi'nin sebep ve neticelerini daha evvel incelemiş, bu orada o acı günlerin pek ibretâmiz bâzı olaylarına da temis etmiştik (*). Devrin Ahmed Muhtar Paşa hükûmetinin âcz içinde kıvrandığı, hattâ top seslerinin İstanbul'dan duyulduğu o günlerde mühim bir mesele de Selânik'te bulunan mahlû pâdişah Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın İstanbul'a getirilmesi olmuştur. Selânik'in düşüşünden ancak sekiz gün evvel İstanbul'a getirilen Abdülhamid Hân'ın bu seyahati ve bu seyahat dolayısıyle Dâmâd Şerif Paşa'nın yazdıkları mühimdir. İbnülemin Mahmud Kemal Bey, Şerif Paşa'nın anlattıklarına temasla bu mevzuda der ki:

«— Balkan Harbi'nin zuhuru ile hâlin vehamet kesbetmesi üzerine Pâdişahın (Abdülhamid Hân'ın) İstanbul'a getirilmesine lüzum görüldü. Osmanlı sancağını hamil bir vapurun Akdeniz'e çıkarılması tehlikeli olduğundan Almanya Sefâreti maiyyetine memur Lorley vapurunun gönderilmesi ve sâbık vükelâdan Şerif Paşa'nın bu işe memur edilmesi kararlaştırıldı. Onun ihtarı ile Dâmâd Arif Hikmet Paşa da tefrik edildi. Selânik'e gönderildiler.

Şerif Paşa'nın eserinde beyan olunduğu üzere Hakan'ı sâbık İstanbul a gelmemek için ısrar etti. **«Düşman bombardıman edecek imiş. Ne yapalım kaderim ne ise onu görürüm. Bu kadar ehl-i İslâm var, onların başına ne gelirse bana da o olur. Ben de bir silâh alır askerle beraber müdafaada bulunurum. Ölürsem şehîd olurum. Ben zaten ölmüş bir âdemim. Hayatın zerre kadar ehemmiyeti yoktur. Bir köşede ibâdet ederek, milletin verdiği maaş ile geçinirim. Beni rahat bıraksınlar da burada oturayım...»** tarzında birçok söz söylemiş.

Arz edilen envai teminat üzerine: «Madem ki, İstanbul'a azimetim isteniyor, giderim. Burada hayatım ordunun namusu-

(*) Balkan Harbi için «Yalan Söyleyen Tarih Utansın!» serimizin 3 ve 4'cü ciltlerine bakınız.

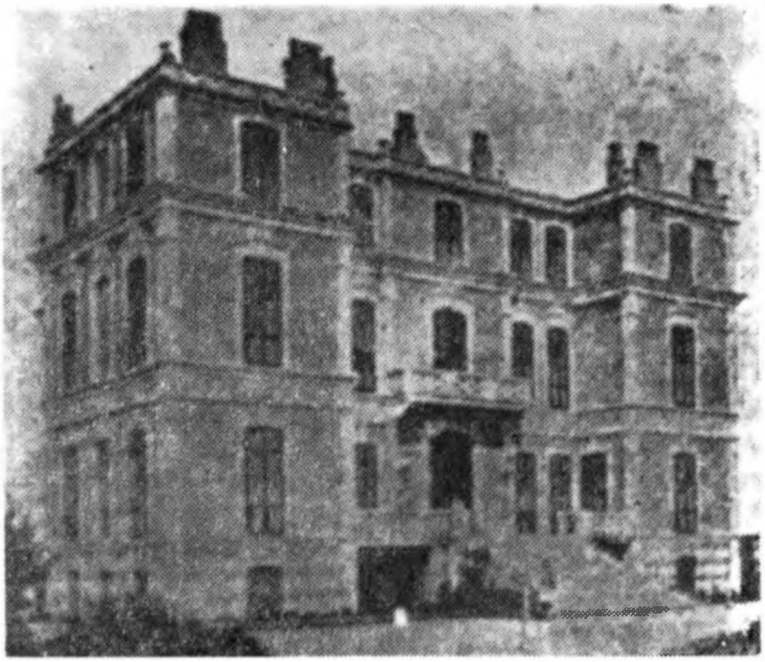

Selânik'de Allatini Köşkü

na mevdu idi. Orada da kardeşime (Sultan Reşad'a) mevdudur. Benim doğumum Çırağan Sarayı olduğu gibi, büyük birader (Beşinci Murad) merhum da orada bulundu. Ben de otururum. Fakat eşyamı beraber götürürüm» dedi.

Sandalla vapura gelirken, kendine Selânik'de yapılan muameleden şikâyet etti. Zabitlerin yaptıklarını ilelebed unutamıyacağını, bununla beraber hakkını helâl ettiğini söyledi.

Vapura girdikten sonra da şikâyete devam ve gördüğü muamelât-ı tahkiriyyeyi tafsil etti. Selânik'e geldiği vakit yirmi gün çamaşırsız kaldığını, kanape üzerinde yattığını, zabitlerin birtakım münasebetsiz etvar ile mümayişlerde bulunduklarını, kadınlar için bahçeye çıkıp da nefes almak kaabil olmadığını, bazan susuz ve gazsız kaldığını, Hakkı namında bir zabitin pek edebsizlik edip sonra midesinde kanser çıkarak öldüğünü, bir

defa kendi taşlıkta dururken zabitlerin uşaklardan birine rovelver attırdıklarını, iki günden beri gazete alıp ondan evvel gazete görmediğini, evlâd-ü ayalinden birine emr-i Hak vaki olsa haberdâr olamıyacağını, kitap istedikçe aşk ve alâkaya dair roman verildiğini, evlâdından gelen mektupların birçok yerinin çizildiğini, 31 Mart hâdisesinde kan dökülmemek için çalıştığı halde neticede bu hâle uğradığını ve gördüğü muamelelerin hepsini söylemekten hâyâ ettiğini anlattı. «Zararı yok, ben derviş âdemim. Burada Kur'ân-ı Kerîm, Buharî Şerîf ve Delâil-ül Hayrat okur, vakit geçirir idim, dedi.»

İbnülemin Mahmud Kemal Bey devamla, Abdülhamid Hân'ın İstanbul'da vapurdan çıkmak meselesinin pek ehemmiyetli olduğunu kaydetmekte ve Şerif Paşa'nın bu mevzuda anlattıklarını «pek ziyade haizi ehemmiyyet» bulmaktadır!. Okuyalım Şerif Paşa'nın yazdıklarını:

«— Musahib Nadir Ağa nezdime gelip, vapur akşam üstü İstanbul'a varır ise, gece mi çıkılacağını sormasıyle, bunun bilinmediği cevabını verdim. Badehu bizi istediğini tebliğ ettikde Arif Hikmet Paşa ile birlikte huzuruna gittim. Bana, vapurun İstanbul'a ne vakit gireceğini sordu. Ben de, eğer bu akşam Çanakkale Boğazı geçilir ise yarın akşam İstanbul'a varılabileceğini söyledim. Gece vapurdan çıkmayacağını kat'iyyetle beyan eyledi. Hattâ bana Cenâb-ı Hakk'ın namına and vererek: **«Böyle talimat aldınız mı?..»** diye sual etti. Ben de, hakikatı gizlemeyerek dün akşam Selânik valisine gelen telgrafnâme münderecatını söyledim. Hemen: **«İşte dedim ya, bunlar hep müretteb dir. Ben geceleyin kat'iyyen çıkmam!. Gece hali, bin türlü şey olur. İnsanın ayağı kayar, denize düşer. Sandal sandala çarpar. Türlü kaza olabilir. Hem vücudum müsait değildir. Çoluğum çocuğum da çıkamaz. Gece varsa bile ben vapurda kalırım.»** dedi. Kendisine her ne kadar kat'i teminat vermeğe çalıştık ise de, mutlaka aleyhinde bir su'i-kast tertip edilmiş bulunduğuna zahib oldu.»

Abdülhamid Hân devamla diyor ki:

«— Ben şimdiye kadar ne felâketler gördüm. Ne su'i-kastlere uğradım. Hepsinden Allah muhafaza etti. Siz elbet bilmezsiniz. Sizi iğfal ederler. Biraderliğe (Sultan Reşad'ı kastediyor) yakışır mı?.. Onun tac ü tahtında benim gözüm yoktur. Otuz üç

sene devlete hizmet ettim. Yunan'la savaştım, fakat bir para istikraz eylemeyip kendim fedakârlık ettim. Bu kadar hizmetin mükâfatını nasıl gördüğüm malûmunuzdur!.. Zaten makamda iken türlü muameleler gördüm. Amerika'da altmış milyon liram var denildi. Ben, devleti soydum mu?.. Bu kadar param nereden olacak?.. Cülûsumda altmış bin liram var idi. Sonra da Hazine-i Hassa Nâzırının himmetiyle tasarruf ederek biraz para biriktirdim. Bu da, hem evlâdımın âtisini temin etmek, hem hîn-i hacette devlete yardım eylemek maksadiledir. Nitekim, Yunan muharebesinde yardım ettim. Bana hal'i tebliğ için gelenler içinde Arif Paşa derler bir çapkın var idi. (eliyle işaret ederek) şu kadar iken yanıma almış idim. İşte o esnada ona da söylediğim gibi tamamiyyet ve istiklâliyyet-i devlet-i aliyyeyi ve muâhedat-ı düveliyyeyi hep yolunda olduğu halde bıraktım. ALLAH, BU HALLERE SEBEP OLANLARI «KAHHAR» İSMİYLE KAHREYLESİN. Şimdi devlet ne hâle geldi. Ben, farz-i-muhal dâvet olunsam yine gelmem. Ben, çocuk muyum ki, böyle bir mes'uliyyeti kabul edeyim. Hem, benden niçin bu derece ihtiraz olunuyor (sakınılıyor)?.. Elhasıl, gece vakti ben vapurdan çıkmam. Selânik'ten çıktığıma Kibriya hakkı için pişman oldum, hatâ ettim. Siz, Çanakkale'den telgraf vererek —rica ederim— buna bir çare bulnuz. Siz, vapurdan bana «adiyö» der, gidersiniz. Memuriyetiniz orada biter.

Şerif Paşa tarafından kemal-i edeb ve hürmet ile arz edileri teminat üzerine şu sözleri söylemiştir: «Ben size emniyet ederim. Emniyet etmiyor derseniz müteessir olurum. Fakat evlâdım, siz bilmezsiniz, benim tecrübelerim vardır. Sizin önünüzde de öyle şey yapılır. Hem de faili bulunmaz.»

Munsifane (insaf edilerek) söylenirse, gece vapurdan çıkmamakta ısrarı, vesveseden ziyade ihtiyat eseridir ve bu hususta haklıdır. Öyle ya, «gece hali» bin türlü şey olur. Yahut oldurulur. İnsanın ayağı kayar. Yahut kaydırılır. Denize düşer. Yahut düşürülür. (Hürriyet ilânında Üsküdar Mutasarrıfının, Üsküdar iskelesinden itilerek denize düşürüldüğünü elbette unutmamıştır). Sandal sandala çarpar. Yahut çarptırılır. Masuniyyetine dair teminat verenlerin önlerinde su'i-kast edilse gece karanlığında «faili bulunmaz» (Bulunmayan, yahut aranmıyan failler, henüz hatırından çıkmamıştır). Korkulu rüya görmektense uyanık yatmak evlâdır derler ki, pek doğrudur.»

Yine İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in, Şerif Paşa'dan naklettiğine göre: Sultan ikinci Abdülhamid Hân bu seyahat esnasında, Balkan ittifakını ve Babıâli'nin bu ittifaktan haberdar olamayışını (!) öğrendiğinde hayretle:

«— Sefaretlerde elçiler, ateşemiliterler var, bunlar şimdiye kadar uyumuş mu?. Dört devlet ittifak etmiş de, bu olan biten şeyler haber alınmamış mı?. Ben makamda bulunduğum müddetçe bunlar arasına nifâk ilkasına çalıştım» demiş ve sonra: **«Kiliseler meselesini hallettiniz mi?.»** diye sormuş, halledildiğini öğrenince de, Balkan ittifakını tabii bulmuştur.

Mahmud Kemal Bey'in, Dâmâd Şerif Paşa'dan naklettikleri Abdülhamid Hân'ın Selânik'te Alatini köşkünde geçirdiği sıkıntılı günleri olduğu kadar, Balkan Harbi'nin sebeplerini tesbit bakımından da mühimdir!.. Ve sayfalarımızın darlığı dolayısıyle nakledemediğimiz diğer şehadetler de hep İttihatçıların gafletini, Abdülhamid Hân'ın ise, Balkanlarda takip ettiği politikanın isabetini bütün açıklığıyle ortaya koymaktadır!..

27 Nisan 1909 Salı günü hal'edilen ve hemen o gece İstanbul'dan Selânik'e gönderilen Sultan İkinci Abdülhamid Hân, 28 Nisan gününden 1 Kasım 1912 Cuma gününe kadar üç sene, altı ay, üç gün Selânik'te kalmış, İstanbul'a getirildiğinde Beylerbeyi Sarayına yerleştirilip hayatının son beş sene, üç ay, dokuz gününü bu sarayda geçirip 1918 yılının 10 Şubat Pazar günü yetmiş altı yaşının içinde vefat etmiştir

— « • » —

«HALÂSKÂRAN GRUBU» İKTİDARDA!..

Sultan İkinci Abdülhamid Hân devrinin mühim siması Said Paşa **«Şapûr»** lâkabıyle meşhurdur. Mâbeyn Müşiri Eğinli Said Paşa'ya nisbetle **«Küçük Said Paşa»** diye de anılan bu, kaht-ı ricâl devrinin sözde büyük adamı dokuz defa sadâret makamına gelmek suretiyle Türkiye tarihinde bir rekor da kırmıştır!..

Şahsiyyetine muhtelif vesilelerle temas edip **«Koca Nankör»** diye andığımız Said Paşa'nın dokuz sadâretinin ilk yedisi Sultan İkinci Abdülhamid Hân devrinde, son ikisi de Sultan

Reşad'ın saltanatının ilk yıllarındadır. Trablusgarb'ı İtalyanlara peşkeş çeken Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa'dan sonra sadâret makamına getirilip sekizinci ve dokuzuncu sadâretini Sultan Reşad devrinde sürdüren Said Paşa'nın altı ay, on altı gün devam eden dokuzuncu ve sonuncu sadâretinden 16 Temmuz 1912 Salı günkü istifası «Halaskâran Grubu»nun tehdidinden doğmuştur!..

Sık sık kaydettiğimiz gibi, hürriyet va'ad ederek işbaşına gelen İttihatçılar bu va'adlerini pek çabuk unutmuşlar ve tam bir diktatörlük kurarak şikâyet ettikleri Sultan Abdulhamid Han devrini mumla aratmışlardır!.. Meclis-i Meb'usân'daki çoğunluğa güvenerek keyfî idarelerini sürdüren ve tuttukları bu yolda muhaliflerine hayat hakkı tanımayan İttihad ve Terakki başındaki sergerdeler, Meclis'den yeni yeni terör kanunlarının çıktığı o yıllarda, memlekette müdhiş bir huzursuzluğun doğmasına sebep olmuşlardır...

Bu huzursuzluk o devrede İttihad ve Terakki içinde sivrilmiş subaylardan bâzılarının ordudan ayrılarak sivil hayatta mevki ve servet sahibi olmaları, ordu içindekilerin ise imtiyazlı durumlarıyla artmış ve meşrutiyetin tahakkuku için İttihad ve Terakki'ye giren saf bâzı genç subaylar sürdürülen keyfî idareyi hassasiyetle takip etmeye başlamışlardır.

Böylesine nazik bir devrede Arnavutluk'taki hâdiseler dolayısiyle Birinci ve Yirmibirinci Fırka subaylarından bir kısmının vaktiyle Enver ve Niyazilerin yaptığı gibi dağa çıkması ordu içindeki huzursuzluğun ilk alâmetleri olarak kendini göstermiş, bilâhare bu subaylar gizli bir cemiyet halinde **«Halâskâran»** adıyle birleşivermişlerdir. Bu hareketin başına geçen Gelibolulu Binbaşı Kemal Bey, kısa bir zamanda İttihad ve Terakki muhaliflerinin cümlesini «Halâskâran Grubu»nda toplayıp bir ihtilâl komitesi halinde çalışmaya başlamış, «Prens» denilen Sabahattin'le temas kurmuş, sonraları Dr. Rıza Nur, Burunsuz Tevfik, Satvet Lütfi gibi muhaliflerle de işbirliği yapmış ve «Halâskâran Grubu»nun o günlerde hazırladığı beyannamenin gazetelerde yayınlanması büyük alâka uyandırıp İttihatçıları bir hayli düşündürmüştür!..

Ordu içindeki bu korkunç tefrika bütün dehşetiyle devam ederken, Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa harekete geç-

miş ve askerin politika ile uğraşmasını men'eden bir kanun teklifini Meclis'e getirmiş, böylece «Halâskâran Grubu»nun faaliyetini önlemek istemiştir. Bir müddet sonra Mahmud Şevket Paşa'nın İttihatçılarla arası açılmış, Talât Bey/Paşa tarafından hazırlanan oyun ustalıkla yürütülüp Hacı Âdil Bey, Harbiye Nâzırının istifasını temin etmiştir... Mahmud Şevket Paşa, Talât Bey'in tertibiyle bu şekilde Harbiye Nezâretinden çekilirken; «Halâskâran Grubu» bu istifa olayını kendisine mal etmiş, bilâhare vekiller arasında daha bâzı istifalar da olmuştur.

Mahmud Şevket Paşa, Said Paşa Kabinesinde Harbiye Nâzırıdır ve onun istifasıyle Kabinenin durumu çok sarsılmış olmasına rağmen Said Paşa Meclis'ten itimat reyi almış, ancak sadâret rekoru kıran bu ünlü sadrâzam (!) itimat reyi almasının hemen ertesi günü istifa etmiş ve onun bu istifası, başta Sultan Reşad olmak üzere herkesi hayrete düşürmüştür!..

Said Paşa, vaktiyle Sultan Abdülhamid Hân'a yaptığını bu kerre İttihatçılara yapmış ve onun istifasıyle İttihad ve Teraki iktidardan düşmüştür. Ali Fuad Türkgeldi hâtıratında, Said Paşa'nın istifasından sonra Saraya gelerek Hünkâr tarafından kabul edildiğini, bu konuşma esnasında Sultan Reşad'ın Said Paşa'ya: **«Paşa, size itimadları vardı; niçin istifa ettiniz?»** diye sorduğunu, bu sual üzerine başını önüne eğen Said Paşa'nın: **«Onların bana emniyetleri var amma, benim onlara emniyetim yoktu!..»** dediğini kaydediyor ki, bu cevap, Said Paşa'nın İttihatçılarla olan alâkasını tesbit bakımından mühimdir!.

Meclis'ten dört muhalife karşı, ezici bir çoğunlukla itimat reyi alan Said Paşa'nın beklenmedik bir anda istifasına «Halâskâran Grubu»nun tehdit ve tazyikinin sebep olduğu bütün kaynaklarca kabul edilmiştir. Nitekim, Said Paşa'nın istifasından sonra kurulan «Büyük Kabine» ile muhalefet iktidara gelmiş ve Said Paşa'nın istifasını temin eden «Halâskâran Grubu», bu devrede hükûmete hâkim olmuştur...

İTTİHATÇILARIN SULTAN REŞAD ÜZERİNDEKİ TAHAKKÜMÜNE BİR MİSAL!..

Babıâli Baskını sonunda İstanbul Muhafızı olan Cemal Bey (Paşa), Mahmud Şevket Paşa su'ı-kasdi bahanesiyle İttihad ve Terakki muhaliflerinin mühim bir kısmını yakalamıya muvaffak olmuş ve bu muhaliflerden bir kısmını Sinob'a sürerek İstanbul'dan uzaklaştırırken; bir kısmını da cinayet suçlusu olarak Divân-ı Harb önüne çıkarmıştır.

Divân-ı Harb huzuruna çıkarılan ve buradaki muhakemesi sonunda idâma mahkûm olanlardan biri de: Salih Paşa'dır. Abdülhamid Hân devri Sadrazamlarından Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu olan Salih Paşa, Sultan Abdülmecid'in oğullarından Şehzâde Kemâleddin Efendi'nin kızı Münire Sultan'la evli olup Saraya dâmâddır da...

Mahmud Şevket Paşa su'i-kasdiyle ilgili eserlerin pek çoğunda Dâmâd Salih Paşa'nın bu cinayetle alâkası yoktur. Yoktur ama, İstanbul Muhafızı Cemal Paşa, bu dâmâd paşanın yakalanmasını ve mahkûmiyetini kendine iş edinmiş ve sonunda muradına ererek Salih Paşa'yı darağacında sallandırmıştır! Hayreddin - zâdelerin Tunuslu olduklarından bahisle Fransız Hariciyesinin Salih Paşa lehine Babıâli'ye yaptığı müracaat bir netice vermediği gibi, devrin pâdişahı Sultan Reşat da dâmâd paşanın idâmına mâni olamamış ve Cemal Paşa'nın gayretiyle Salih Paşa darağacında can vermiştir!..

Su'i-kasd sanıkları hakkındaki kararın son âna kadar gizli tutulmasına rağmen, hâdiselerin seyrinden Dâmâd Salih Paşa'nın cezalandırılacağını sezen Fransız Hariciyesi, İstanbul'daki temsilcisine: «Derhal Sadrâzamı görüp, Salih Paşa'yı mutlaka kurtarmayı temin ediniz!» şeklinde sert ve kat'i bir emir vermiş, bu emirle şaşıran Fransız diplomatı, Sadrâzama müracaat etmeden evvel, şahsî dostu Cemal Paşa'yı aramıştır. Sanıklar hakkında Divân-ı Harbi Örfi tarafından verilen idâm kararlarının infaz edileceği sabahın gecesinde İstanbul Muhafızına telefon eden Fransız, âdeta yalvarırcasına Cemal Paşa'yı Sefarethâne'ye dâvet etmiş ve Cemal Paşa, fevkalâde mühim işlerine rağmen bu dâvete icabet etmiştir!...

Sefârethâne'ye vardığında Fransız diplomatının perişan hâlini sezen İstanbul Muhafızı, bir müdahale ile karşılaşacağını daha ilk ânda anlamış ve Fransızın uzattığı telgrafı okuduktan sonra :

«— Pek geç kaldınız! İdâm hükmü Zât-ı Şâhâne tarafından tasdik edildi. Bu gece sabaha karşı da infaz olunacaktır!. Siz bu gece Sadrâzamı göremezsiniz. Görseniz bile, yeni bir emir verilinceye kadar evvelki emir icra edilmiş olur.» diyerek onun Sadrâzama müracaatını önlemiştir!.

Acaba, Fransız diplomatı Said Halim Paşa'yı görseydi, Dâmâd Salih Paşa'yı kurtarabilir miydi?

Hayır!...

Nitekim, o dâmâd paşayı, Sultan Reşad da kurtaramamıştır!... Salih Paşa'nın tevkifinden sonra, başta paşanın haremi ve pâdişahın yeğeni Münire Sultan olmak üzere Hânedâna mensup pek çok kimse, sık sık Sultan Reşad'ı ziyaretle Dâmâd Salih Paşa'nın kurtarılmasını istemişlerse de, Sultan Reşad bunları son âna kadar avutmuş ve nihayet idâm hükmü mazbatası önüne konulunca o da şaşırmıştır!...

O günlerde Mâbeyn Başkâtibi olan Ali Fuad Bey, Sultan Reşad'ın bu meseledeki durumuna temasla : «Nihayet Salih Paşa idâma mahkûm edilerek hüküm mazbatası vürûd etti. Zât-ı Şâhâne müşkül mevkide kaldı. «Şimdi ne yapalım?» diye sorunca, Sadrâzamı celb edip kendisiyle görüşmek ve hiç olmazsa işi Meclis-i Vükelâ'dan geçirmek muvafık olacağını söyledim.

Sadrâzamı celbetmek istemeyip Talât Beyle (Paşa) Hayri Bey'i (Evkaf Nâzırı) dâvet ederek ve o gün saraya gelmiş olan Halil (Meclis-i Meb'usan Reisi) ve İbrahim (Adliye Nâzırı) Beyler de beraber bulunarak arka taraftaki salonda uzun müddet kendileriyle yalnızca görüştü.

Netice-i mülâkatta beni çağırıp: **«Hokka kalem ile beraber o kâğıdı getirin»** dedi. Ben dayanamayıp hey'et muvacehesinde: **«İmza buyuracak mısmız efendim?»** dedim. **«Evet»** deyince, Talât Bey'e hitab ederek: «Siz bu kararı Zât-ı Şâhâneye tasdik ettirirseniz hânedâna karşı kendisini pek müşkül bir mevkie

sokarsınız. Böyle bir kararı icra etmeyiniz, hiç olmazsa Meclis-i Vükelâ'dan geçirerek bir çare düşününüz» dedim. Talât Paşa: «Divân-ı Harb kararları Meclis-i Vükelâ'dan geçmez» deyince, «Vaktiyle Hâkan-ı sâbıkın (Abdülhamid Hân'ın) taht-ı muhakemeye alınması hakkındaki karar geçti ya!» diye mukabele ettim. «O pek mühimdi» demesiyle, «Bu da muhimdir. Hânedâna tesiri pek ziyade olacaktır. Zât-ı Şâhânenin hânedân arasında mevkii sarsılacaktır» diye ısrar ettim. Çünkü âzay-ı hânedân daima: «Siz hânedânımızın büyüğüsünüz, bir kabahatimiz olursa cezamızı siz tertib buyurunuz» derlerdi. Şimdi bir Sultan zevcinin Divân-ı Harb kararıyle idâmına müsaade eylemesinden dolayı umum hânedân Zât-ı Şâhâneye şiddetli iğbirar hâsıl eyleyeceklerdi.

Talât Bey'den ümid münkati olunca İbrahim Bey'e dönerek: «Hâkan-ı sâbık vaktiyle pederiniz merhumu nefyetmek istediği zaman bu adamın (Dâmâd Salih Paşa'nın) pederi Hayreddin Paşa şiddetle itiraz ederek kendisini neiyden kurtarmış olduğunu unutmamalısınız!» dedim.

Bu esnada diğer zevat söze karışmayıp sükût ediyorlardı. Mesele münakaşa şeklini alınca, Zât-ı Şâhâne işi kısa kesmek için kâğıdı getirterek imza etti. Ben de hülâsanın altını imzalamaksızın kâğıdı Talât Paşa'ya teslim ederek odadan çıktım.

Mesmûatıma nazaran o esnada bu işleri idare eden İstanbul Muhafızı Cemal Bey: **«Eğer Zât-ı Şâhâne Salih Paşa'nın idâmına irâde vermezse, ben irade olmaksızın onu asarım; sonra da siz beni asınız!»** demiş. Vükelâ, Cemal Bey'e söz anlatamayınca, bu halin tevlid edeceği neticeyi düşünerek Salih Paşa'nın idâmında ısrar etmişler. Hattâ o günkü müzakere esnasında Zât-ı Şâhâneye: **«Salih Paşa'nın idâmına müsaade buyurulmadığı halde iş daha yakınlarınıza kadar sirayet edecektir!»** diye gözünü korkutmuşlar. ,

Salih Paşa'nın idâm edildiği gün, Sultan ile validesi: «Başkâtibi veya İkinci Mâbeynciyi yollasınlar» diye haber gönderip, ben kat'iyyen gitmek istemediğimi bildirince, Zât-ı Şâhâne, Tevfik Beyi izam ve dairesi halkına atiyyeler irsal eyledi. Tevfik Bey gidince bunlar birçok feryad-ü figan ve Pâdişah hakkında itâle-i lisan ile: **«Sakalı kana boyansın»** diye alenen

Sultan Reşad'ın cülûsu dolayısıyle devrin «Şehbal» mecmuasının kapağı

bedduâ eylemişlerdir. Artık ondan sonra gerek Şehzâdeler ve gerek Sultanlar Zât-ı Şâhâneye muğber-ül-hatır olup bir zaman saraya gelmemişler ve Sultan ile validesi ise, bir daha kendisine görünmemişlerdir» diyor.

Sultan Reşad, Dâmâd Salih Paşa'nın idâmıyle alâkalı hüküm mazbatasını böyle İttihatçıların tazyik ve tahakkümü altında imzaladığına göre, sanki Fransız diplomatının müdahalesi ne temin edecekti?..

Sadrâzam Said Halim Paşa mı karşı koyabilecekti İttihatçı sergerdelere?!..

— « ● » —

İTTİHATÇILARIN İSTİHBARAT TEŞKİLÂTI «TEŞKİLÂT-I MAHSÛSA» YA DAİR...

Muhtelif vesilelerle **«İnteliigence Service'i dize getiren teşkilât!..»** olarak andığımız, Sultan Ikinci Abdülhamid Hân'ın dillere destan olan **«Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»**nı, İttihatçı şapşallar İkinci Meşrutiyet sarhoşluğunun devam ettiği günlerde İngiltere Sefiri Sir Gerald Lover'in telkin ve tavsiyesine uyarak dağıtmışlar ve bu gafletleriyle Intelligence Service'in rahat bir nefes almasını temin etmişlerdir!..

Ancak, İkinci Meşrutiyetten sonraki büyük kayıplardan ve bilhassa Balkan Harbi'nin acı neticelerinden sonra İttihatçılar, «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı» gibi bir teşkilâta ne büyük bir ihtiyaç olduğunu, İmparatorluğumuzun o devirdeki keşmekeşi içinde bu çeşit bir teşkilâta mutlaka muhtaç olduklarını geç de olsa anlamışlar ve bu ihtiyaçla **«Teşkilât-ı Mahsûsa»**yı kurmuşlardır!..

Enver Paşa tarafından kurulan bu yeni istihbarat teşkilâtında, Nizameddin Nazif Bey'e göre: **«Para, silâh, zevk, ölüm... Herşey, herşey vardır, eksik olan ise sadece şudur: Yıldız'ın, yâni, Abdülhamid Hân'ın dehâsı!...»** Nizameddin Nazif Bey, bu isabetli tesbitten sonra hemen ilâve eder: **«Nerede Abdülhamid Hân ve nerede Enver Bey / Paşa?!..»**

Böyle, «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı» yanında «bir çocuk oyuncağı» mesabesinde kalan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın kuruluşundan sonuna dek içinde bulunan, bilâhare Millî Mücadele yıllarında «M. M. Grubu»nda çalışan ve dolayısıyle Teşkilât-ı Mahsûsa'nın içyüzünü iyi bilen Hüsameddin Ertürk'ün hâtıratına göre: «Bu teşkilâtın gayesi, bir taraftan bütün Müslümanları bir bayrak altında toplamak, bu suretle Panislâmizme vâsıl olmaktır. Diğer taraftan da, bütün Türkleri siyasî bir birlik içinde bulundurmak, bu bakımdan da, Pantürkizmi hakikat sahasına sokmaktır. Enver Paşa'nın bir yandan Emirî Efendi'nin İttihad ve Terakki programındaki Panislâmizmden, diğer taraftan da Ziya Gökalp'ın Pantürkizminden ilham aldığı muhakkaktır!...

Bu teşkilâta büyük ümitler bağlamış olan İttihad ve Terakki, seçtiği fedakâr zabitan sayesinde Birinci Cihan Harbi başlarken ve bütün harp devamınca İslâm memleketlerinde olsun, diğer Türk diyarlarında olsun, oralarda çeşitli hareketler ihdasına, isyânlar tevlidine muvaffak olmuştur!... Bilhassa harp esnasında, bir memleketin maddî ve mânevî cephelerini sarsmak, onu içinden çökertmek için böyle fedâi bir teşkilâta ihtiyaç vardır. Nitekim İspanya dahilî harbindeki meşhur Beşinci Kol'un gayesi, İkinci Cihan Harbinde «gerilla» adıyle isimlendirilen çetelerin vazifesi bundan başka bir şey olmamıştır. Birinci Cihan Harbinde Enver Paşa'nın bu metodu, belki de ondan sonra bir çok milletlerin dikkatini çeken ve üzerinde ehemmiyetle durdukları bir teşkilât olarak tarihe mal edilmiştir.»!!!...

Enver Paşa'ya yakınlığıyle tanınan Hüsameddin Ertürk «Şeyhin kerâmeti kendinden menkul» kabilinden, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın gayesini böyle anlatıp, bu istihbarat teşkilâtını pek yükseklere uçuruveriyor ama, bu teşkilâttan evvel kurulmuş ve faaliyette bulunduğu müddetçe, niceleri gibi İngilizlerin meşhur Intelligence Service'isini de dize getiren Abdülhamid Hân'ın «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»ndan bahsetmiyor ve Enver Paşa hayranlığıyle, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın daha sonraki yıllarda başka milletlerce üzerinde ehemmiyetle durulan bir teşkilâtı olduğunu hükme bağlayıveriyor ki, bu hüküm yanlıştır!...

Nitekim, Teşkilât-ı Mahsûsa mensublarından Galip Vardar aynı mevzua temasla: **«İttihad ve Terakki erkânının ne kadar hayalperest olduğunu şuradan anlamak kaabildi. Düşüncelerinde bütün dünyayı ve İslâm âlemini hedef tutmuşlardı»** der ve ilâve eder:

«— Enver Paşa'nın hayallerine kimse erişemezdi. Onun düşündüklerini hatırımıza getirmek boş gayretti. O göklerde uçar; bir türlü yere inemezdi. Teşkilât-ı Mahsûsa çok geniş tutulmuş bir teşkilâttı. Kadrosu o kadar genişti ki, buraya bağlı çeteler, çeteciler temin edilmişti. Bütün bu insanlar, ordunun vazifesini kolaylaştıracak, yollar açacak, düşmanı içinden, gerisinden vuracak ve bir çok bilgiler toplayacaktı. Burada hâkim olan hava, bir zamanlar Balkanlarda eşkiya takibinde hâsıl olan havanın tamamen aynı idi. İttihad ve Terakki erkânı bütün ömürleri boyunca o havaya (Balkan komitacılığına) **sâdık kalmışlardı.»**

Galip Vardar'ın bu tesbit ve teşhisinde isabet payı büyüktür ve işte Abdülhamid Hân'ın kurduğu **«Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»** ile, **«Teşkilât-ı Mahsûsa»** arasındaki en büyük fark budur!... Sultan İkinci Abdülhamid Hân, devletin varlığı ve bekası, Müslüman - Türk'ün hak ve menfaatlerinin muhafazası için **«Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»**nı kurmuş; Enver Paşa çılgını ise, Balkan komitacılığına sâdık kalarak o komitacılık havası içinde **«Teşkilât-ı Mahsûsa»**yı vücude getirmiş ve böylesine bir teşkilât, elbette hayalden öteye bir iş görememiş, İttihatçı sergerdelerin keyfî icraatları yolunda kullanılmıştır!.

İttihad ve Terakki içindeki «Talât - Enver Mücadelesi»nde veya başka bir tâbirle, askerler - siviller kavgasında, Merkez-i Umumî'ye hâkim olan Talât Bey / Paşa, bu Teşkilât-ı Mahsûsa'yı kendi hâkimiyeti yolunda mükemmelen kullanmış ve Harb-i Umumî başlarında, muhaliflerinin cümlesini bu, gûya istihbarat teşkilâtı başında İstanbul'dan uzaklaştırıp keyfemayeşa idaresini sürdürmeyi bilmiştir!..

Mustafa Ragıp Bey, İttihad ve Terakki ile alâkalı mühim eserinde bu mevzua temasla: «Talât Bey son zamanlarda, İttihad ve Terakki dahilindeki muarızlarına karşı bir muvaffakiyet temin etmişti. Bir müddet evvel, Enver ve Cemal Paşa-

larla Talât Bey arasında hareketini tayin edemeyen Süleyman Askerî Bey, artık vaziyetini tamamiyle tesbit etmiş, arkadaşlarından ayrılıp Talât Bey'e büsbütün iltihak etmişti. Bu itibarla Talât Bey, Süleyman Askerî Bey'i Teşkilât-ı Mahsûsa'nın başına geçirdi.

Süleyman Askerî Bey

Şimdi seferberlik ilânı ve Teşkilât-ı Mahsûsa faaliyetinden istifade ederek Fırka (İttihad ve Terakki) içindeki muarızlarını dağıtmanın pek kolay olacağını hissetti» der ve bu gaye ile Hüsrev Sami Bey'in Trabzon'a, Eyüb Sabri Bey'in Arnavutluğa, Ömer Naci'nin Kafkas cephesine, Sapancalı Hakkı ve İzmitli Mümtaz'ın Şam'a, meşhur fedâî Yakup Cemil'in Batum havalisine gönderildiğini kaydeder...

Böyle, vatan müdafaası uğruna değil de, Talât Paşa'nın şahsî istibdâdını temin için oraya buraya gönderilenler, gittikleri yerlerde müsbet hiçbir iş göremez ve sonunda yine hepsi İstanbul'da toplanırlar... Bu arada Süleyman Askerî Bey cephede intihar eder, meşhuur Ömer Naci ise İran'da tifüsten ölür...

İngiltere elçisinin iğfaline kapılıp «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı» gibi mükemmel çalışan bir müesseseyi dağıtan, sonradan kurdukları «Teşkilât-ı Mahsûsa» ile boylarından büyük işlere tevessül eden İttihatçıların, Balkan komitacılığı havası içinde yürüttükleri bu istihbarat teşkilâtında, baştakilerin gafletine rağmen, vatana hizmet gayesiyle çalışanlar da vardır. Çoğu İslâm dünyasına yayılıp, oralarda **«İttihad-ı İslâm»** uğruna faaliyet gösteren bu zevattan ikisi de: İstiklâl Marşı şairimiz Mehmed Âkif Bey ile Said-i Nursî Hazretleridir.

Mehmed Âkif Bey, Teşkilât-ı Mahsûsa adına evvelâ Almanya'ya gidip, oradaki esir Müslümanlarla görüşmüş, yekûnu yüz bine baliğ olan ve muhtelif kamplarda bulunan bu harb esirlerinin dertleriyle meşgul olmuş, bilâhare yine Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından verilen vazife ile Cezire-tül-arab'a gitmiş ve bu iki seyahat, edebiyatımıza «Berlin Hâtıraları» ile «Necid çöllerinden Medine'ye» şiirlerini kazandırmıştır. Eşref Edib merhumun Mehmed Âkif Bey'le ilgili iki cildlik mühim eserinde, İstiklâl Marşı şairimizin bu seyahatleri hakkında geniş bilgi vardır.

Said-i Nursî Hazretleri de «İttihad-ı İslâm» uğruna Teşkilât-ı Mahsûsa içinde çalışmış ve «İttihad-ı İslâm hareketinin en hararetli nazariyeci ve tatbikatçılarından biri» olmuştur.

Ancak, bâzı zevatın bu faaliyetlerine rağmen, devlet idaresine hâkim olan İttihatçı sergerdelerin, baştarafta müker-

reren kaydettiğimiz Balkan komitacılığı ruhu ile hareketleri müsbet bir netice vermemiş ve Osmanlı İmparatorluğu Harb-i Umumî sonunda «Mondros Mütârekesi» gibi korkunç bir teslimnâmeyi imzaya mecbur olmuştur!...

Teşkilât-ı Mahsûsa, İttihad ve Terakki komitasının işbasından ayrılmasıyle dağılmış ve bu teşkilâtın bâzı gayretli elemanları bilâhare Millî Mücadele yıllarında müsbet bir hayli iş görebilmişlerdir.

«Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»nı misilsiz bir gafletle dağıtan İttihatçı sergerdelerin «Teşkilât-ı Mahsûsa'sı, Enver Paşa çılgınının hayallerinden öte bir iş görememiş, nice kimselerin hayatı ile birlikte, devletin milyonlarca serveti de, Napolyonluğuna inanan Enver Paşa'nın hayalleri uğruna heba olmuştur!...

— « • » —

HARB-İ UMUMÎ'den bir sayfa:

SÜLEYMAN ASKERÎ BEY'İN İNTİHARI!..

Süleyman Askerî Bey, İttihad ve Terakki'nin fedâiler grubundandır. Hani şu, Enver, Resneli Niyazi, Mustafa Necip, Yakup Cemil, Topçu İhsan, İzmitli Mümtaz ve benzerleri gibi elleri kanlı bir fedâi!..

İttihatçıların misilsiz bir gafletle İngiliz sefirinin iğfaline uyup dağıttıkları Abdülhamid Hân'ın meşhur «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı» yerine nice yıl sonra kurabildikleri «Teşkilât-ı Mahsûsa»nın ilk reisi olarak tanınan Süleyman Askerî, Vehbi Paşa'nın oğludur. 1902 yılında Harbiye'yi bitirip Makedonya'ya çete takibine gönderilmiş ve İttihatçıların Selânik'de kümelendikleri o yıllarda İttihad ve Terakki denilen çeteye girerek kanlı ve karanlık nice olaylarda boy göstermiştir!..

İkinci Meşrutiyet arifesinde Manastır Postahanesi önünde Şemsi Paşa'yı vurup öldüren kaatıl Âtıf (Kamçıl)ı kaçıranlar arasında bulunan Süleyman Askerî, meşrutiyetin ilânınaan sonra ikinci plânc atılarak Bağdad jandarmasının ıslahına memur edilmiş, bir ara Trablusgarb'da bulunmuş, Balkan Harbinde Batı Trakya'da çalışmış, daha sonraları Binbaşı rütbesiyle Bağdad Jandarma Mektebinde muallim iken tekaüde sevkedilip Ittihad ve Terakki'nin teşkilât işleriyle meşgul olmuştur.

İttihad ve Terakki başındaki «üç beyinsiz»den Enver'e yakınlığıyle temayüz eden Süleyman Askerî, Enver'in «Paşa»lığı ve Harbiye Nâzırlığını temin edenlerdendir!.. Başlarafta kaydettiğimiz gibi, İttihatçıların fedâiler grubundan olan Süleyman Askerî, kendi gibi ellerini tabancalarının tetiklerinden ayırmayan fedâilerle birleşip Merkez-i Umumî'ye hâkim olan Talât'ı tehditle Enver'i evvelâ Paşa, sonra da Harbiye Nâzırı yapanlar arasında bulunmuş, daha sonra da Enver Paşa'nın kurduğu «Teşkilât-ı Mahsûsa» başına getirilmiştir.

Yıldız İstihbarat Teşkilâtı gibi mükemmel çalışan bir müesseseyi İkinci Meşrutiyetin ilânından hemen sonra lâğveden İttihatçı gafiller, bu mühim teşkilâtın vazifelerini evvelâ «Emniyet-i Umumiye»ye devretmişler, bilâhare bir istihbarat teşkilâtına ne derece ihtiyaç olduğunu acı ile anlayıp Harb-i Umumî başlarında «Teşkilât-ı Mahsûsa»yı kurmuşlardır ki, kurulan bu yeni teşkilât —muhtelif vesilelerle kaydettiğimiz gibi— Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın meşhur «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı» yanında çocuk oyuncağı mesabesinde kalmıştır...

İşte bu, «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı» yanında bir çocuk oyuncağı mesabesinde kalan «Teşkilât-ı Mahsûsa»nın ilk reisi olan Süleyman Askerî Bey, Harb-i Umumî başlarında tekrar orduya alınmış ve alelâcele binbaşılıktan kaymakamlığa / yarbaylığa terfi ettirilerek 1915 yılının 3 Ocak Pazar günü Basra Valiliği yanısıra Irak ve havalisi kumandanlığına tayin edilmiştir!..

Bilindiği gibi Harb-i Umumî, Enver Paşa'nın türlü çılgınlıklarıyle doludur!.. Başkumandan-vekili olarak bütün askerî kuvvetimizin başında bulunan ve keyfe mayeşa idaresiyle İmparatorluğumuzun başını yiyen Enver Paşa, askeri ve mühim-

matı Erzurum cephesine alınan boş Irak cephesine Süleyman Askerî Bey'i tayin ederken; çılgınlıklarına bir yenisini ilâve etmiş ve o havaliyi İngilizlere karşı bâzı aşîretlerle müdafaa işini Süleyman Askerî'ye vermiştir!..

Enver Paşa hayranı Süleyman Askerî Bey, fedâilerden müteşekkil «Osmancık Taburu» ile Irak'a gitmiş ve Enver Paşa'nın telkinine kanan bu kumandan kısa bir zaman sonra, İngilizleri Irak'tan süpürge sopasıyle koğacağınaan bahsetmiye başlamıştır!.. Böylesine bir hayal ile 3 Mart 1915 günü İran'ın Elvâz kasabasını işgâl edip Âbâdan petrol borularını Osmancık Taburunun gayretiyle tahrib edebilen Süleyman Askerî Bey, bilâhare Basra'ya doğru ilerleyip Nuhayle'de karargâh kurmuş ve 12 Nisan Pazartesi günü İngilizler üzerine yürümüşse de, Şuaybe yakınlarındaki Bercîsiyye orman civarında üç gün devam eden savaş sonunda müdhiş bir bozguna uğramış ve bu bozgunun ıstırabı ile 14 Nisan 1915 Çarşamba günü intihar etmiştir!..

Nice kanlı ve karanlık işlere bir fedâi olarak gözünü kırpmadan yürüyen Süleyman Askerî, bu cesaretini savaş meydanında da sürdürmüş, ancak savaş idaresi, Balkan komitacılarından öğrenilen usullerle sokak ortasında adam öldürmeye benzemediğinden Süleyman Askerî Bey harbde muvaffak olamamış, üstelik onun «Teşkilât-ı Mahsûsa» başındakl istihbaratçılığı İngiliz casusu Lawrance'in mel'anetlerini de önleyememiş, böylece Irak cephesi evvelâ Enver Paşa'nın, sonra da Süleyman Askerî'nin çılgınlığıyle çökmüştür!..

— « • » —

YUNAN SÜRÜLERİNİN İZMİR'DEKİ BARBARLIĞINA DAİR BİR VESİKA!..

Barbarlık, aşağıdaki vesikada görüleceği gibi, Yunanlının cibilliyeti iktizasıdır!.. Okuyalım şimdi, 15 Mayıs 1919 Perşembe günü İzmir'e çıkan Yunanlının cinayetlerini... Okuyalım ve bugün Kıbrıs'da süregelen barbarlığı da hatırlayarak, unutmayalım ezelî Müslüman - Türk düşmanlığını!..

Mıntıka Müfettişi Yüzbaşı Ziya Bey'in, İzmir'in işgâli sırasında vuku bulan olaylara dair Umum Jandarma Kumandanlığı'na verdiği 5 Haziran 1919 tarihli rapor:

— Zata mahsustur ve mahremdir —

İzmir Vilâyet makamı yâveri iken vuku bulan Yunan askerî işgâlinde cereyan eden hâdiselerle mülkî ve askerî memurlar ve bilhassa jandarma âmir ve subaylar ve erlerinin ve bu arada Müslüman ahaliden kadın, erkek ve çocukların uğradıkları çeşitli hakaret ve zulümlerden zât-ı âliniz kumandan Bey'i de haberdar etmeyi askerî ve vatanî bir vazife addederek aşağıda tafsilâtıyla arzeylerim:

İzmir rıhtımına ilk defa çıkan askerî müfreze tarafından Pasaport Pols Karakolu'nun şgâli üzerine orada bulunan polis ve jandarma erleri merkeze çekilmiş ve adı geçen erlerin hükûmete gelişinden sonra, önde atlı bir tabur kumandanı ve onun arkasında Yunan bayrağını yüklenen küçük rütbeli bir subayı takiben rıhtım boyu yoluyla kışla önüne gelmekte olan efzun taburu, etrafında bir çok Rum kadın ve çocuğu ile rövelverleri ellerinde bulunan Rum gazeteleri mensubları ve Megalo-İdea Cemiyeti âzasından bir kısmı olduğu halde kışla önüne varılmış ve kışlayı sükûnet ve intizam ile geçip köşeyi döndükten ve kışla ile aralarında üçyüz metre kadar bir mesafe meydana geldikten sonra, nereden atıldığı henüz anlaşılamayan tabancanın patlamasından meydana çıkan sedayı takiben Yunan er ve subayları, derhal geldikleri istikamete doğru kaçmaya başlamış ve kışla ile hükûmet arasındaki bahçede mevzi alarak, kışlanın kapı ve pencerelerini hedef tutan şiddetli bir ateş açılmış, **zikredilen ateş hiçbir taraftan karşılık görmediği halde yarım saatten fazla devam ettirilmiş ve o esnada dışarıda bulunup korku sebebiyle kısmen muhafazalı görünen Ziraat Bankası girişindeki merdivenlere sığınan kadın ve çocuklar, bulundukları yerde fecî ve gaddar bir şekilde şehîd edilmiş, banka merdivenlernden sel gibi kan akmıştır!.**

Yunan işgâl kuvveti kumandanlığının sabah neşrettiği beyannâmesinde, mülkî ve adlî memurların eskiden olduğu gibi vazifelerine devam etmeleri kaydına güvenerek vazifeleri başında bulunan hükûmet memurları, bu esnada daire karşısın-

daki askerî otelin üst katına çıkan Yunan askerinin hükûmete yönelttiği ateş karşısında hükûmet dairesi de kuşatılmış ve hepsi Vilâyet makamı etrafında toplanarak neticeyi beklemişlerdr!.. Hükûmet binasının, ateşten nisbeten korunan kısmında, vali beyin etrafında toplanan memurlar ve jandarma âmir ve subayları bir beyaz bayrak çekmek suretiyle daireden ateş edilmediğini, karşı tarafa anlatmağa karar vermiş ve tedarik edilen bir çarşaf, iki cihetten hücum edenlere gösterilmiş ise de, ateş devam etmiş ve en nihayet hariçte kesilen tüfek sesleri, bu defa hükûmetin alt katında işitilerek hükûmete girdikleri anlaşılmış ve bu âsilerin başında her halde söz anlar bir subay bulunacağı ve hükûmete mutlaka kendisinin geleceği düşünülerek vali beye ait olan odanın kapıları tarafımızdan açılmış ve esasen yukarı çıkmakta olan askerlere Rumca odaya girmeleri lüzumu anlatılmış ve ellerinde süngülü tüfekleriyle salona giren ilk efzun eri — bu odanın vilâyet makamı olduğu ve vali beyin de orada mevcut bulunduğunun tekrar hatırlatılmasına rağmen — Türkçe ve Rumca ağır ve çirkin lâkırdılar sarfederek ellerin yukarı kaldırılmasını ve hepsinin aşağı inmelerini istemiş ve odanın dışında merdiven basamakları üzerinde dizilen ve süngüye davranan diğer efzun erlerinin önünden mülkî memurların müdürleri geçirilmiş ve bu esnada süngü ve dipçikten bir kısmı nefsini kurtarmaya muvaffak olmuştur.

Memurların alt katta aynı erler tarafından fes ve kalpakları yere attırılmış ve bunda tereddüd edenlere karşı, başta bulunan fes ve kalpaklar süngü ucuyla başlarından alınmış ve bu sebeple de başından ve yüzünden bir çok zat yaralanmış ve orada sivil Rum ahalinin de iştirakiyle memurlardan büyük bir kısmı dipçik ve odunlarla döğülmüş ve bu şiddetli vuruş esnasında güya silâh aramak bahanesiyle üzerlerinde ne varsa hepsi alınmış, jandarma subaylarının formaları Yunan erleri tarafından sökülmüş ve aynı hakaret ve rezaletle ve süngülü bir çok erlerin muhafazası altında olarak rıhtım caddesi istikametine sevk edilip, süngü tehdidi ile «Zito Venizelos» diye bütün memurları bağırmaya zorlamakta ve hepsinin elleri yukarda, başları açık olduğu halde bir müddet götürüldükten sonra, Yunan temsilcisi bir otomobille gelerek vali bey

ile oğlunu alıp götürmüş ve geride kalan memurlar sokak ortalarında sebebsiz döğülerek ve hakaret edilerek ve süngü darbeleriyle yaralanarak İzmir'in en mühim caddesi olan Kordon Boyu'nu takiben ve İ'tılâf Devletleri askerî temsilcilerinin bulunduğu kıçtan kara edilmiş harp gemileri ve bütün hatırı sayılır ecnebilerin oturmakta olduğu sahildeki binalar önünden büyük bir rezalet ve hakaretle geçirilmiş ve her türlü müdafaa ve taarruz vasıtalarından mahrum olarak, kuvvetli müfrezeler muhafazasında götürülen subay ve memurlardan bir çokları efzun erleriyle, ellerinde odun, demir ve zincir gibi maddeler bulunan yerli Rum ahali tarafından tecî surette ve bütün medeniyet ve insaniyet âlemi önünde öldürülmüş ve subaylardan toplanmış bir kafilenin Pasaport adlı yere vardığında yine yerli Rumlarla, efzun erleri tarafından yapılan bir hücumda, Kolağası Necati Efendi pek fecî ve gaddarâne bir surette şehîd edilmiş ve o gün nasılsa kışlada babasının yanında bulunan sekiz - on yaşlarındaki oğlu da birlikte götürülerek babasının bu şekilde öldürülmesine şahid olmuş, teessüründen babasının üzerine yatarak çırpınan yavrucak da bir süngü darbesi ile yaralanmıştır.

Memur ve subaylardan başka o gün dışarıda görülen Türk ve Müslüman, ufak çocuklar da dahil olduğu halde hepsi toplanmış, aynı hakaret ve rezaletle muhtelif yerlere hapsedilmiş, hükûmetin bitişiğinde bulunan Sultanî (Lise) mektebinin talebeleri de, Yunanlılar tarafından hapsedilmiş zümre arasına sokularak bu bîçare çocuklar, insanlığın kabul edemiyeceği derecede döğülmüş ve işkence edilmiştir.

Kafile kafile zahire borsasına, un deposuna, boş dükkânlara ve Yunan vapurlarının hayvanları koydukları anbarlarına hapsedilen memur ve subaylar, iki üç gün aç-bilâç bulundukları yerde tutulduktan sonra serbest bırakılmış ve âile sahiblerinin çoğu evlerine döndüklerinde ikinci fâcia karşısında kalmışlardır!..

Memurlarla ahalinin hapsedildikleri o gün ve akşamı, yerli Rum ahalinin yol göstermesiyle birçok subay ve memurların evleri geceleyin taarruza uğramış, yağma olmuş ve İslâm çarşısı ile Hıristiyan mahallelerinde bulunan Müslümanlara aid

dükkânların hepsi birden yağma edilmiş, kasaları kırılarak içindekilerin hepsi alınmıştır!..

Hükûmet dairesi tamamen alt-üst edilmiş, yazıhânelerin çekmeceleri süngülerle kırılmış, bütün evrak yok edilmiş, muhtelif idare şubelerine aid bütün eşya hususî âletler kullanılarak içindekiler aşırılıp, dairede hokka kaleme varıncaya kadar hiçbir şey bırakılmamış, vali beyin odasındaki maroken takımlar kasaturalarla kesilerek marokenleri çalınmış, bütün telefonlar kullanılmayacak derecede bozulup yok edilmiş ve kışlanın bütün malzemesi pencerelerden avluya atılmak suretiyle kullanılmaz bir hale getirilmiştir!..

İzmir'in içinde ve civarında o gün Rumlar tarafından tenha yerlerde ele geçirilen polislerle jandarmalar öldürülmüş ve vak'adan on beş gün sonraya kadar denizden bir çok cesed çıkarılmış, bunlar arasında, boğazlarından birbirlerine zincirlerle bağlı üç polis erinin boğulmuş cesedlerinin hükûmet önündeki sahil kısmında görülmesi nazar-ı dikkati ve ehemmiyeti çekmiştir!..

Bozkaya mevkiinde dokuz, Seydiköy ve civarında henüz anlaşılamıyan miktarda öldürülen Müslüman cesedleri birkaç gün olduğu gibi kalmış ve bunların gömülmesine kimse cesaret edememiştir.

Dördüncü Kolordu Asker Alma Hey'eti Başkanı Albay Süleyman Fethi, Kolordu Başkâtibi Şükrü, Kolağası Necati Beyefendilerle «Hukuk-i Beşer» gazetesi sahibi olup Kordon üzerinde parça parça edilmek suretiyle şehîd olan Tahsin Recep Bey, şehîdler zümresinin başta bulunanlarından olup, isim ve hüviyetleri anlaşılamıyan daha bir çok din kardeşlerimizin bu arada olduğu ve mühim miktarda yaralı dahi bulunduğu ve işlenen bütün bu cinayetlerin, arzedilen ecnebî ve İ'tilâf Devletleri siyasî ve askerî temsilcilerinin karşısında yapılmasına ve Amerikalı subayların at üzerinde gezerek hâdiseleri gözleriyle görmelerine rağmen, yazık ki, hiç bir harekette bulunmadıklarının arzına ayrıca lüzum görürüm efendim.»

İzmir vilâyet makamı yâveri Yüzbaşı Ziya Bey'in raporu aynen budur ve bu rapor misâli daha nice vesika bugün arşivlerimizdedir. Böyleyken.. bakınız o devrin ünlü Venizelos'u,

Fransa Başvekili Clemenceau'ya çektiği telgrafda olayları nasıl ters-yüz etmesini bilmiştir. (Tıpkı bugün Kıbrıs'da yaptıkları gibi)!...

«Reis Beyefendi, İzmir'in işgâli sırasında baş gösteren hâdiseler hakkında pek çok yanlış ve mübalâğalı haberler ortaya atıldı. Bu babda Başkumandanlıkla Komiserlikten gelen raporların hulâsasını aşağıda huzur-ı âlilerine arzetmek mecburiyetini duyuyorum:

Sulh Konferansı tarafından alınan kararlara uyularak 15 Mayıs tarihine rastlayan Perşembe sabahı Yunan askerî kuvvetleri İzmir'e çıkarılmıştı. Şehrin çeşitli yerleri hiçbir hâdiseye mahal verilmeden ve Rum ahalinin en hararetli nümayişleri arasında işgâl edilmiş ise de, efzunlardan meydana gelmiş bir müfreze İslâm mahallesine yaklaştığı vakit, gerek kışladan ve gerek hükûmet konağı ile civarındaki binalardan açılan tüfek ateşine uğramış ve bittabi mukabele eylemiştir.

Müsademe bir saat kadar devam ederek civardaki ahalinin pek çok olması yüzünden iki yüz üç kişinin yaralanmasına sebeb olmuştur ki, bunlardan yüz altmış üçü ölmüştür. Bu sayı arasında altmış iki asker ve sivil bir Rum, yetmiş sekiz Türk, biri Musevî ve yirmi ikisi de çeşitli millete mensubtur. Bu mukavemet maatteessüf evvelce hazırlanmıştı. Filhakika bir gün önceden İslâm ahaliyi karşı koymaya sürükleyen binlerce beyannâme dağıtılmış ve kuvvetin çıkarılmasını müteakip hapishâne kapıları açılarak bir çok âdi suçlular sokaklara salıverilmişti.

Bu hareket, Jön-Türkler'e mensub olanlarca idare edilen bâzı propagandacılar tarafından şiddetle teşvik olunmuştur. Eğer propaganda olmasaydı, memlekette şüphesiz hiç bir intizamsızlık vukua gelmezdi. Bu hâdiseler sırasında bâzı yağmacılık yapılmış ise de, Yunan kuvvetleri tarafından derhal alınan tedbirler sayesinde âsayiş iade edilmiş ve ahalinin korunması kaabil olmuştur. Vukuatı yapanlar Divan-ı Harbe verilerek iki Rum idâma mahkûm edilmiş (!) ve yedi kişi muhtelif cezalara çarptırılmıştır (!). Tahkikat devam ediyor (!). Jön-Türkler'le, söylediğim propagandaya uyan memurların, memleket içinde idarî bir anarşi yaratarak Yunan işgâlini taciz ve ta-

zib etmek maksadıyle daha başlangıçta memurlar mevkilerini terketmişlerdi... İlk günü yalnız az bir müddet için bozulmuş olan âsâyiş, ertesi günü akşama doğru iade edilerek başta vali olduğu halde memurların vazifeleri başına dönmeleri temin olunmuştur.

Bu suretle idare hayatı, eski muntazam yürüyüşünü bulmuştur. Hulâsa, muhalif unsurun çalışmasına rağmen, İzmir, işgâlden iki gün sonra eski vaziyetini tamamiyle elde etmiş ve bugün herkes, Yunan kuvvetleriyle Osmanlı memurlarının müşterek mesaisi altında kendi işiyle meşgul olmağa başlamıştır. Yunan askerî kuvvetlerinin bütün unsurlar hakkında gösterdiği akıllıca hareket ve iyi idare neticesi olarak askerî işgâl dahile doğru başlamış ve bu hâl, herkesin memnunluğunu celbeylemiştir.

Bu tafsilât, İzmir ve civarının Yunan ordusu tarafından işgâline karar vermekle gösterilen itimada, Yunan hükümetinin ne derecede lâyık olduğunu tamamiyle isbat eder ümidindeyim. Bu vesile ile hissiyat-ı ihtiramkâranemin lûtfen kabulünü temenni eylerim.»

İzmir'in işgâlinde Yunanlının irtikâb ettiği alçaklığı böylesine ters-yüz etmesini bilen Venizelos şarlatanının, bilâhare Lozan'da yüzüne tükürmek gerekti ama, yazık ki, bunu İsmet (İnönü) Paşa yapamamış ve beceriksizliğiyle Venizelos'a : **«Mağlûp oturduğum masadan galip kalktım!...»** dedirtmiştir!...

— « • » —

16 MART 1920 FÂCİASI!..

16 Mart 1920 Salı günü, Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri İstanbul'u işgâl etmişlerdi. Harb-i Umumî sonunda Ahmed İzzed Paşa hükûmetince imzalanan Mondros Mütârekesi/Teslimnâmesi hükümlerine göre, düşman filoları 13 Kasım 1918 Çarşamba günü İstanbul'a gelip karaya asker çıkararak şehrin muhtelif yerlerini işgâle başladıklarından bugünkü işgâl, mevcud işgâlin teşdidi mahiyetindedir ve hükûmete verilen notaya göre, güya muvakkattir!...

Hükûmete verilen notada muvakkat olduğundan bahsedilen (!) bugünkü işgâl, gece yarısından sonra başlamış ve o gece, Harbiye ve Bahriye Nezâretleriyle Tophane yanısıra bâzı Karakol ve Kışlalar işgâl olunmuş, **bu arada Şehzâdebaşı Karakolu'nun işgâli esnasında henüz uykuda bulunan beş askerimiz şehîd edilmişlerdir!..**

Bu fecî işgâl olayını bir görgü şahidinin şehâdetiyle tesbit edelim... Devrin İstanbul Hükûmetinde Harbiye Nâzırı olarak bulunan, bilâhare İstanbul'dan kaçıp Ankara'ya giden Kavaklı Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak), acı işgâl olayını Büyük Millet Meclisi kürsüsünden şöyle anlatmıştır:

«— Efendiler! İşgâlden üç, dört gün evvel, işgâlin yapılacağı İstanbul hükûmetince öğrenilmiş bulunuluyordu. Bunun üzerine lâzım gelen evamir (emirler) **ve tebligat tarafımızdan yapılmıştır. Ben, Harbiye Nezâretinde gece günaüz vazıtem başında kalıyordum. 15 Mart'ı 16'ya bağlayan geceyarısından itibaren İngilizler, İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu'na bahriye silâhendazlarını çıkarmağa başlamışlardı. Sabaha karşı aa, Şehzâdebaşı'nda Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhında, uykularında, herşeyden habersiz ve her türlü müdafaadan mahrum bir halde uyuyan mızıkacı efradını yataklarında şehîd ettiler.** (Allah rahmet etsin, sadaları).

O günün sabahında Harbiye Nezâretini işgâl eden düşman, benim Nezâret odama süngülü askerlerini sokmuştu. Bana, lâzım gelen emirleri vermekliğimi tebliğ ettiler. Kendilerini sükûnetle karşıladım. Bu sırada göğsüme iki neferin süngülü silâhı dayanmıştı. Kendilerine, böyle bir Harbiye Nâzırının hiçbir emir veremiyeceğini söyledim. O zaman tüfeklerini aşağı aldılar. Babıâli'ye gitmeme müsaade ettiler. Bu sırada Kabine hali içtimada idi. Odamdan çıkarak merdivenlere iki sıra dizilmiş süngülü düşman askerlerinin ortasından Osmanlı İmparatorluğunun Harbiye Nâzırı sıfatiyle inerken, etrafta birikmiş olan Rum ve Ermeniler tezahürat yapmışlar ve bana hakaret etmişlerdi. (Kahrolsunlar sesleri) **Sükûnetle Babıâli'ye gittim.**

Daha sonra öğrendik ki, İngilizler, yüksek rütbeli ve yüksek mevkili devlet memurlarını, hem de ellerine kelepçe vurarak, yalın ayak, başı açık kamyonlara bindirerek ve çeşitli ha-

karet şekillerine ma'ruz bırakarak alıp götürmüşlerdir. Bu, etrafa dehşet vermek arzusundan doğmuştur.

Babıâli, bir nota bombardımanına ma'ruz kalmıştı. Gece ve gündüz birçok tehditler ve yasaklarla karşılaştık. İngilizler sarih olarak, Kuva-yi Milliye'nin hükûmetimizce red ve takbihini arzu ediyorlardı. Biz de, Kuva-yı Milliye'nin haksız bir işgâlden ve Yunanlıların İzmir ve Aydın'da icra ettikleri mezâlimden doğduğunu söylüyorduk. Bunu reddetmenin milletimize karşı bir ihânet olduğunda ısrar ediyorduk. (Alkışlar) **İster istemez istifaya mecbur olduk.»**

İstanbul'u bu şekilde işgâl eden düşman, aynı gün Fındıklı'daki Meclis-i Mebûsan binasını basarak — başka bir yazımızda inceleyeceğimiz gibi — meb'uslardan Rauf (Orbay) Bey'le Kara Vâsıf Bey'i alıp götürmüş, yayınlanan beynnâmede işgâlin muvakkat olduğu (!) bildirilmiş, sokak başlarına asılan Türkçe, İngilizce, Fransızca, Rumca ve Ermenice beyannâmelerle de, işgâle karşı koyacaklar ölümle tehdid edilmiştir!.

Bu fecî işgâl olayı, telgraf memurlarından Manastırlı Hamdi Efendi tarafından Anadolu'ya bildirilmiş ve bugün başlayan düşman işgâli, 2 Ekim 1923 Salı gününe kadar üç sene, altı ay, on altı gün devam etmiştir-...

— « ● » —

İKİNCİ MEŞRUTİYETİN SON MECLİS-İ MEB'USÂNI

12 Ocak 1920 Pazartesi günü İstanbul'da Fındıklı Sarayı'nda çalışmalarına başlayan İkinci Meşrutiyetin son Meclis-i Meb'usânı'nın İstanbul'da veya daha içerilerde toplanması Sivas'daki kumandanlar toplantısında müzakere edilmiş ve neticede Meclis'in İstanbul'da içtimaı kararlaştırılmıştır. Kâzım Karabekir Paşa, alınan bu karardan bahisle hâtıratında der ki:

«— Ben şahsî yeminimi bir daka tekrar edeyim: Son dağbaşı mezar oluncaya kadar dayanmaktan vazgeçmiyeceğim. Fakat millî bir hükûmetin başarı ile kurulması için, Meclis'in önce İstanbul'da kurulması zarurîdir. Bu Meclis'in ömrü ve istik-

bali yoktur ve olamaz. Çünkü Meclis-i Meb'usân toplandı diye İ'tilâf devletleri hakkımızda vermiş oldukları kötü kararı değiştirecek değillerdir. Aksine, meb'usları millî kuvvetlerin murahhasları sayarak İngilizlerin tevkif ve nefyedeceklerinden eminim. Böyle olunca da, o gün millî hükûmet emniyetle kurulabilir. Çünkü her namus ve hamiyyet sahibi insanın açıkça anlayabileceği durum kendiliğinden hâsıl olacak, millî hükûmetimiz Anadolu'nun göbeğinde doğmak imkânını kolayca kazanacaktır.

Bu sırada Rauf (Orbay) Bey bana sordu:

«— Demek İstanbul'daki Meclis-i Meb'usânı İngilizler basarlar, meb'usları tevkif ve sürgün ederlerse, siz burada millî hükûmeti kurmaya karar verecek ve kolaylıkla muvaffak olacaksınız, öyle mi?»

«— Evet, dedim, halk o zaman her türlü iyi niyetimize rağmen ihânete uğradık diye düşünerek lehimize aksülamel gösterecek, müteredditd meb'uslar da aynı tarzda düşünerek, millî hükûmeti kurmak hususundaki dâvetimizi artık, şahsî ihtirasımıza hamletmiyerek millî vicdanlarının sesini duyacaklardır.»

Rauf Bey bunun üzerine dedi ki:

«— Bu uğurda hayatımı fedâyı kabul ediyorum. Ben İstanbul'a gideceğim. Dedikleriniz olmazsa, Anadolu millî hükûmeti işinde başarı göstermeniz için Meclis'in ortasında bomba patlatacağım, İngilizlerin Meclis'i kapatmalarını sağlamak için kendimi fedâ edeceğim.»

«— Yüksek alnından bir daha öperim. Millî fedâilikten çekinmeyeceğini zaten emsaliyle bilirim. Siz gidiniz, fakat bir şey yapmak için acele etmeyiniz. Tasarladıklarımızın kendiliğinden olacağında şüphe etmeylniz.»

Son Osmanlı Meclis'i Meb'usânı'nın İstanbul'da içtimaı böylece kararlaştırılmış ve tahmin edildiği gibi, 16 Mart günkü askerî işgalde, Meclis İngilizler tarafından basılarak içlerinde Rauf Bey'in de bulunduğu bâzı meb'uslar zorla alınıp götürülmüşlerdir!..

O gün Meclis Reisi Celâleddin Ârif Bey Meclis'de yoktur. Meclis Reisi, meb'us arkadaşlarına hitaben bir mektup yazo-

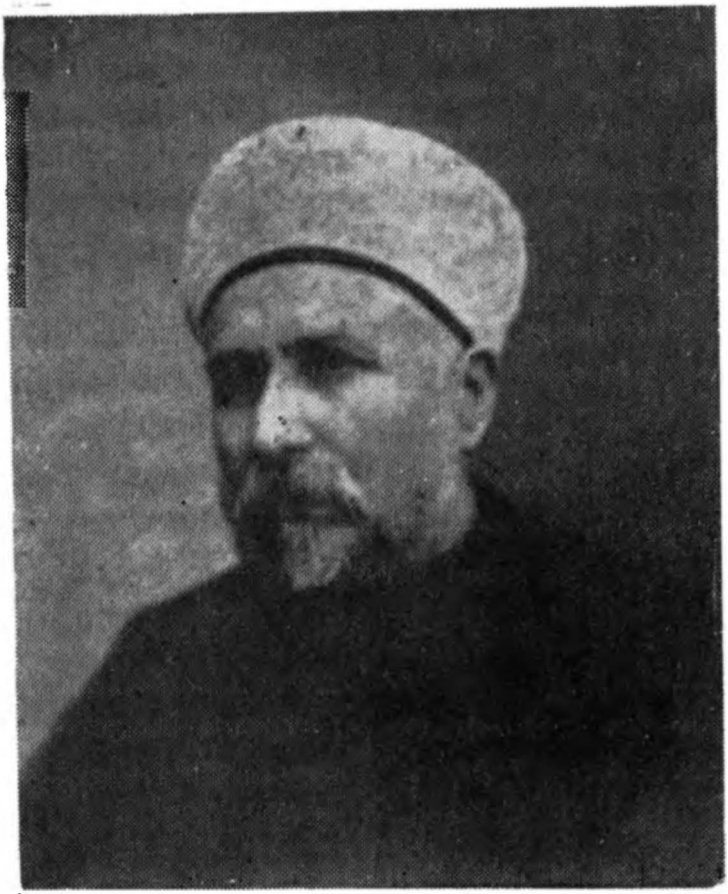

İngilizlerin Meclis-i Meb'usân'ı bastıkları gün Meclis'e riyaset eden Başkan-vekillerinden Balıkesirli Abdülaziz Mecdi(Tolun) Efendi merhum.

rak saklanmak mecburiyetinde kalmıştır!.. Okuyalım, Celâleddin Arif Bey'in 16 Mart 1336 tarihli mektubunu:

«Muhterem Efendilerim,

Bugün alessabah benim Beyoğlu'ndaki yazıhaneme Fransız veya İngiliz polisleri taarruzla, kapıyı kırarak içeri girmişler beni aramışlar, bittabi yazıhanemde değildim. Büyük bir resmi almışlar ve gitmişler. Bendeniz haber alınca doğru Meclis'e

geldim. Şimdi saat ona on var. Ne Sadrâzamı, ne de Hariciye Nâzırını mevkilerinde bulamadım. Dün Sadrâzama işi bildirmiştim. Teşebbüsat galiba kâfi derecede yapılmamış, birçok meb'us arkadaşlarımın da tevkif olunacağına ihtimal veriyorum. Mâbeyn Başkâtıbine meseleyi anlattım. Tevkif olunup, ifadeyi vazifeden mahrum kalmamak için, ben de şimdilik başımın çaresine bakacağım. Vazifeyi ifâ buyurunuz. Rüfekadan tevkif olunanların ailelerine verilmek üzere tahsisattan bakiye kalanları da lütfen veriniz. Şimdilik Allahaısmarladık, efendilerim.»

Meclis Reisi bu mektubu bırakıp **«başının çaresine baktığından»**, o günkü içtimaa Reis vekillerinden Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Efendi riyaset etmiş ve o acı işgal gününde Meclis polis komiseri Münir Bey'in: **«Efendim, iki İngiliz polisi ile bir Ermeni tercüman geldi. Rauf Bey'le Kara Vâsıf Bey'in derhal kendilerine teslimini istiyorlar»** haberi üzerine aşağıya inerek İngilizlere:

«— Efendiler! Meclis karar vermedikçe buradan bir meb'us değil, bir çöp bile alamazsınız!.. Şimdi arkadaşları müzakereye dâvet edeceğim... Bu müzakerenin neticesine kadar oturur, beklersiniz!» demiştir.

Sivas'daki kumandanlar toplantısında alınan karardan haberdâr olmayan meb'usların Meclis'deki o günkü durumları hayli mânidardır!.. Evvelâ Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey söz alır ve: **«Burada bir tek şahıs kalmayıncaya kadar ölmeyi göze almalıyız. Bir tek arkadaşımızı fedâ edemeyiz!»** der. Bu arada bâzı çatlak sesler de duyulur: «İngiliz donanması karşımızda duruyor» denilir, «Memleket alt-üst olur!» diye bağrılır, «Korkuyordunuz da, buraya ne geldiniz?» sualine: «Geldikse, göz göre göre kendimizi ölüme atacak değiliz ya!..» cevabı verilir... Ve bu keşmekeş içinde Gümüşhane meb'usu Zeki (Kadirbeyoğlu), Meclis muhafızlarından temin ettiği iki takım asker elbisesini Rauf ve Kara Vâsıf Beylere uzatarak:

«— İşte size elbise, bunları giyiniz ve hemen rıhtımda bekleyen sandal ile Üsküdar'a geçiniz. Yarın Anadolu'ya geçmenizin çarelerini ararız» der. Bu teklifi Rauf Bey reddeder. O sırada aşağıda bekleyen İngiliz polisleri telefonla aranır, İşgâl kumandanı meb'usların tevkifi hakkındaki emri tekrarlar ve lüzum görülüyorsa silâhlı kuvvet göndereceğini söyler.

Olayların böylesine geliştiği bir sırada, müstevli İngiliz polisinin tazyikini duyan meb'uslardan bâzıları selâmeti firarda bularak birer ikişer Meclis'i terkederler!.. Ancak, Meclis Reis-vekili Abdülaziz Mecdi Efendi her ne olursa olsun sonuna dek mukavemet etmek ve meb'us arkadaşlarını İngilizlere teslim etmemekte kararlıdır... Fakat, Sivas'daki kumandanlar toplantısında alınan kararın böyle arzu edildiği şekilde tecellisini gören Rauf (Orbay) Bey, duruma müdahale eder ve:

«— Arkadaşlar dağılıyor, bundan böyle alınacak kararlar müessir olmaz. Binaenaleyh, bizim yüzümüzden meclisin hey'et-i umumiyesine bir fenalık gelmesin. Biz teslim olarak arkadaşları kurtaralım» der. Böylece Rauf Bey, Sivas'da Kâzım Karabekir Paşa'ya verdiği sözü tutar ve Meclis'de kalabilen meb'uslar derin bir acı içinde iki arkadaşlarının İngilizlere teslimine karar verirler!.. Bu arda Abdülaziz Mecdi Efendi:

«— **Ben, bu iki arkadaşı ellerinden tutup İngilizlere teslim edemem. Kendilerinden şu durumu tevsik eden bir senet alacağım. Öyle bir senet ki, bununla İngilizlerin yüzündeki maske düşecek ve o maske altında sırıtan yüzleri yarınki nesillere de bir ibret olarak meydana çıkacaktır!..**» der ve hemen aşağıya İngiliz polislerinin yanına iner... Bu arada Rauf ve Kara Vâsıf Beylere tahsisatları verilir... Bir müddet sonra Abdülaziz Mecdi Efendi, elinde tarihî senet bulunduğu halde meb'usların yanına döner, iki meb'us arkadaşını alarak aşağıya iner, getirilen arabaya onları bindirirken:

«— **Millet sizi unutmaycaktır, merak etmeyin, yakında yine görüşeceğiz**» der. Böylece, Sivas'daki kumandanlar toplantısında Kâzım Karabekir Paşa'nın öne sürdüğü tahmin tahakkuk eder ve iki meb'usumuzu Meclis'den zorla alıp götüren İngiliz polisi, Fındıklı Sarayı önünden hızla uzaklaşırken; sivil polislerimizin bindiği ikinci bir araba onları takibe koyulur...

Okuyalım şimdi, Meclis Reis-vekili Abdülaziz Mecdi Efendi'nin İngiliz polisi elinden aldığı tarihî senedi: «**Meclis'de mevcud ve ekseriyeti haiz olmayan âzanın muhalefetine rağmen, Meclis-i Meb'usân çatısı altından meb'us Rauf Bey'le Kara Vâsıf Bey'i cebren aldık.**»

Müstevli İngilizlerin meb'us toplamaları yalnız bununla kalmaz... Üç meb'us daha ararlar: İstanbul meb'usu Numan Bey'le Edirne meb'uslarından Faik ve Şeref Bey'ler... Bu üç meb'us dışarıda aranıp bulunamamış ve sonunda İngiliz polisi yine Meclis'e dayanmıştır!.. Reis-vekili Abdülaziz Mecdi Efendi, yukarıdaki senede benzer bir senetle bu meb'usların da teslim olacaklarını İngiliz polisine söyler. İngilizler evvelâ bu teklifi reddelerse de, Reis-vekilinin ısrarı üzerine hazırlanan senedi imzalayarak o üç meb'usu da alıp, götürürler!..

İngilizlerin bu tutumu üzerine Meclis müzakerelerine devam edilemeyeceği görülür ve on yedi meb'us tarafından imzalanan bir takrir Meclis reisliğine verilir. Meclis-i Meb'usânın o günkü toplantısına Reis-vekillerinden Hüseyin Kâzım Bey riyaset eder. Takririn okunmasından evvel söz alan Sinop meb'usu Dr. Rıza Nur şu konuşmayı yapar:

«— Efendiler!. Mühim bir ân-ı tarihî yaşıyoruz. Bu devlet ve millet bu zamana kadar böyle büyük bir musibete düçar olmamıştı. Payitahtı Osmanî ve Dar-ül-hilâfet-il-İslâmiye bugün ecnebî devletlerin silâhlı işgâli altına geçmiş bulunuyor. Bu tecavüzü icab ettiren hiçbir hâl mevcud değildir. Meb'us arkadaşlarımızdan bâzıları kuvve-i işgâliye tarafından cebren alınıp tevkif edildiler. Bu hâl, hukuku esâsiyeye ve hukuku düvele tamamiyle muhaliftir. Bilâ-kaydüşart istiklâl-i vicdan ve efkâra malik olmayan bir Meclis-i Meb'usan'ın serbestçe karar ittihaz eyleme-

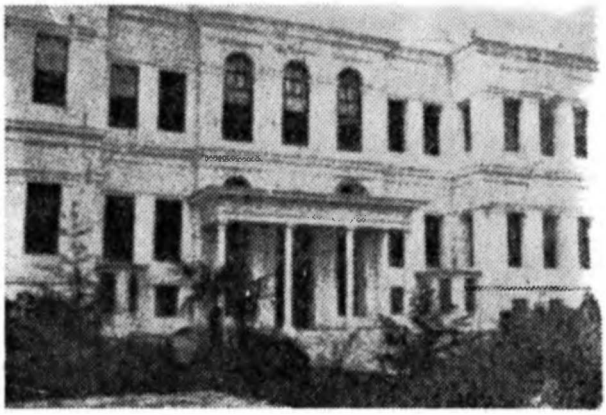

Fındıklı'da Meclis-i Meb'usan binası

si mümkün olamıyacağından; milletvekillerinin masuniyetine karşı ika edilen bu tecevüzü protesto ediyoruz. Bu protestomuzun bütün cihan hey'et-i teşriiyesinin ve bilhassa parlâmentoların anası olan İngiltere parlâmentosunun ve bu gibi vak'alara defaatle sahne olmuş bulunan Fransız ve İtalyan parlâmentolarının sem'i itlâına vâsıl olmasını temenni ederiz. Biz bugün, üzerimize aldığımız millî vazifenin bu şartlar içinde devamına imkân göremediğimiz için, her şeyden evvel fikir hürriyeti ve vicdan serbestliği ile yapılabilecek vazifemizin emniyetle ifasına imkân verecek bir hâl ve vaziyetin elde edilmesine intizaren umumî toplantıların geri bırakılmasını teklif ediyor ve takririmizi bir millî vesika olarak tarihe tevdî eyliyoruz.»

Rıza Nur Bey'in bu konuşmasını müteakip on yedi imzalı şu takrir okunmuştur. «Harb-i Umumî'nin memleketimiz için pek nâmüsait şerait dahilinde hitam bulması hasebiyle elîm bir vazife-i tarihiye ifasına dâvet olunan Meclis-i Meb'usân, ahiren Makarri Hilâfet ve saltanat-ı seniyede ahvali fevkâlede tahaddüs etmesi ve Meşrutiyetle idare olunan memâlikin kâffesinde millet vekillerine temin edilen masuniyet ve muafiyatın ilcayi vakayi ile müteezzi olması sebebiyle, vazife-i meb'usiyetin icabatı memleketin vaziyet-i hazırasiyle te'lif imkânından mahrum kalmıştır. Her şeyden evvel hürriyet-i efkâra ve istiklâl-i vicdana vabeste olan bu vazife-i mukaddesenin emniyetle ifasına imkânbahş bir hâl ve vaziyetin tahassülüne intizaren umumî in'ikatların tehirini teklif ederiz.»

İkinci Meşrutiyetin son Meclis-i Meb'usânı o gün son toplantısını yapmış ve bu tarihten sonra meb'usların mühim bir kısmı «Karakol Cemiyeti» aracılığıyle Anadolu'ya geçmeye başlamış; İngilizlerin Meclis'den zorla alıp götürdükleri meb'uslar ise, bilâhare Malta Adası'na götürülmüşlerdir.

— « • » —

OSMANLI PÂDİŞAHLARININ DOĞUM, CÜLÛS, VEFAT TARİHLERİ, SALTANAT MÜDDETLERİ VE TÜRBELERİ

Osmanoğulları'nın kurduğu Devlet-i Aliyye 1284 yılından 1 Kasım 1922 Çarşamba günü saltanatın ilgasına kadar altı yüz

otuz sekiz yıl payidar olmuş ve altı buçuk asra yaklaşan bu uzun müddet zarfında saltanat süren otuz altı Osmanoğlu'ndan İkinci Bâyezid'e kadar sekizi yalnız hükümdar; Yavuz Sultan Selim Hân'dan itibaren yirmi şekizi ise, hem pâdişah hem halife olarak Devlet-i Aliyye başında bulunmuşlardır. Bu kendilerine saltanat nasip olan otuz altı Osmanoğlu'nun şahsiyetlerini tetkik başlıbaşına bir kitap mevzuudur. Biz bu yazımızda Osmanlı pâdişahlarının doğum, cülûs, vefat tarihleri, saltanat müddetleri ve türbeleri üzerinde duracak, böylece bâzı okuyucularımızın suallerini de cevaplandırmış olacağız.

1) OSMAN GAZİ: Muhteşem İmpartorluğumuza adını veren Osman Gazi 9 Mayıs 1258 Perşembe günü Söğüt'de doğmuştur. Babası Ertuğrul Gazi, annesi ise Hayme-Ana (Haymana)dır. Saltanatı yirmi altı, yirmi yedi sene sürmüş olup, nerede ve ne zaman vefat ettiği ihtilâflıdır. Türbesi Bursa'nın Tophane semtindedir. Bursa, Orhan Gazi tarafından fethedildiğine göre, Osman Gazi vefat ettiği yere muvakkaten gömülüp bilâhare Bursa'ya nakledilmiştir.

2) ORHAN GAZİ: Osman Gazi'nin oğlu olup Mal-Hatun'dan doğmuştur. Doğum tarihi ihtilâflıdır. Muhtelif kaynaklarda 1274, 1287 ve 1288 tarihleri rivayet edilmiştir. Kuvvetli bir ihtimalle otuz dört yıl saltanat sürmüş ve 1362 yılında Bursa'da ölmüş, babasının türbesi karşısına defnedilmiştir.

3) BİRİNCİ MURAD (MURAD HUDÂVENDİGÂR): Orhan Gazi'nin ikinci oğludur. 1326 yılında Bursa'da Nilüfer-Hatun'dan doğmuştur. Yirmi dokuz sene saltanat süren Birinci Murad, 1389 yılında Kosova sahrasında şehîd edilmiştir. Tarihimizde «Melikü'l-meşayikh Gaazi Murad/derviş-gazilerin şeyhlerinin kralı Murad Gazi» diye anılan Birinci Murad, altmış üç yaşında şehâdet şerbetini içmiş ve Bursa'ya nakledilen na'şı Çekirge'ye defnedilmiştir.

44) BİRİNCİ BÂYEZİD (YILDIRIM BÂYEZİD): Murad Hudâvendigâr'ın oğlu olan Yıldırım Bâyezid 1360 yılında Bursa'da Gülçiçek-Hatun'dan doğmuş ve yirmi dokuz yaşında taht'da çıkıp, 1402'deki Ankara Savaşına kadar on üç yıl saltanat sürmüş, yedi ay on bir günlük esaretten sonra 8/9 Mart 1403 Perşem-

be/Cuma gecesi Akşehir'de vefat etmiştir. Bursa'da medfun olup, türbesi oğlu Süleyman Çelebi tarafından yaptırılmıştır.

5) BİRİNCİ MEHMED (ÇELEBİ SULTAN MEHMED): Yıldırım Bâyezid'in oğludur. 1385 yılında Bursa'da doğmuştur. Annesi Devlet-Hatun'dur. Ankara Meydan Savaşı ile başlayan «Fetret Devri»ne son veren Çelebi Sultan Mehmed, Devlet-i Aliyye'nin ikinci müessisi ve Osmanlı pâdişahlarının beşincisidir. Saltanatı sekiz sene sürmüş ve 4 Mayıs 1421 Pazar günü Edirne'de vefat eden Çelebi Sultan Mehmed Bursa'da «Yeşil-Türbe»ye gömülmüştür.

6) İKİNCİ MURAD: Çelebi Sultan Mehmed'in büyük oğlu olan Ikinci Murad 1403 yılında Emine - Hatun'dan doğmuştur. 1421 yılında cülûs eden İkinci Murad'ın iki saltanatı vardır. Cem'an yirmi dokuz sene saltanat sürmüş ve 1451 yılında Edirne'de vefat edip, Bursa'nın bugün «Muradiye» diye anılan semtine gömülmüştür. Ki Bursa'ya defnedilen son Osmanlı pâdişahı İkinci Murad'dır.

7) İKİNCİ MEHMED (FÂTİH SULTAN MEHMED HAN): İkinci Murad'ın büyük oğlu olup 1432 yılının 29/30 Mart Cumartesi/Pazar gecesi Edirne'de Eskisaray'da Hüma-Hatun'dan doğmuştur. Bizansı fethederek «FÂTİH» unvanını kazanan Sultan İkinci Mehmed'in de babası gibi iki saltanatı vardır. Cem'an otuz sene iki ay, on dört gün Devlet-i Aliyye başında bulunan Fâtih Sultan Mehmet Hân, 3 Mayıs 1481 Perşembe günü İstanbul civarındaki Kartal Maltepesi'nde hususî hekimi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür!.. Fâtih'in vefatı haberi Avrupa'ya ulaştığında her tarafta toplar atılarak şenlikler yapıldığı ve Papa'nın emriyle bütün Avrupa kiliselerinde üç gün üç gece çanlar çalınarak «şükür âyinleri» tertiplendiği ibretâmiz bir gerçektir!.. İstanbul'a defnedilen ilk Osmanlı pâdişahı Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın türbesi Fâtih Camiî avlusundadır.

8) İKİNCİ BÂYEZİD (BÂYEZİD-İ VELİ): Fâtih Sultan Mehmet Hân'ın büyük oğludur. 1447 yılında Gülbahar - Hatun'dan doğmuş ve otuz dört yaşı içinde cülûs etmiştir. Saltanatı 24 Nisan 1512 Cumartesi gününe kadar otuz sene, on bir ay, dört gün sürmüş, bu tarihte oğlu Selim lehine saltanattan feragat

Yeşil Türbe'nin içi ve Çelebi Sultan Mehmed'in sandukası... Yeşil Türbe ve karşısındaki Yeşil Camii mimarîmiz şâheserlerinden olup Vezir Hacı İvaz Paşa tarafından yapılmıştır.

eden İkinci Bâyezid otuz iki gün sonra 26 Mayıs Çarşamba günü Dimetoka'ya giderken yolda ölmüş, Bâyezid Camii bahçesine defnedilmiştir. Türbesi, oğlu Yavuz Sultan Selim Hân tarafından yaptırılmıştır.

9) BİRİNCİ SELİM (YAVUZ SULTAN SELİM HÂN): İkinci Bâyezid'in oğlu olup 1470 yılında Amasya'da Ayşe - Hatun'dan doğmuştur. Tarihimizde «Selim-i Kadîm», «Selim Hân-ı Evvel» ünvanlarıyla da anılan Yavuz Sultan Selim Hân'ın saltanatı 24 Nisan 1512 Cumartesi gününden, 21/22 Eylül 1520 Cuma/Cumartesi gecesindeki vefatına kadar sekiz sene dört ay, yirmi sekiz gün sürmüştür. İkinci Bâyezid'a kadar yalnız hükümdar olan Osmanlı pâdişahları, Yavuz Sultan Selim Hân'ın Mısır'ı fethi ile Hilâfetin Osmanoğulları'na intikali dolayısıyle hilâfetle saltanatı cem'etmişler ve Yavuz'dan itibaren Osmanlı pâdişahları **«Hadimu'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn / Mekke ve Medine'nin hizmetkârı»** olmuşlardır. İstanbul'dan Edirne'ye giderken Sırtköyü'ndeki Otağında vefat eden Yavuz Sultan Selim Hân, İstanbul'un yedi tepesinden biri olan ve o devirde «Mirza sarayı» diye anılan mahalle gömülmüş, bilahare buraya oğlu Kanunî tarafından Cami, türbe, imâret ve medrese yaptırılıp o semt «Sultanselim» adını almıştır.

10) BİRİNCİ SÜLEYMAN (KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN): Saltanatla Hilafeti cem'eden Osmanlı pâdişahlarının ikincisi olan ve tarihimizde «Kanunî» diye anılan Birinci Süleyman, 27 Nisan 1495 Pazartesi günü Trabzon'da Hafsa-Hatun'dan doğmuştur. Kanunî, bâzı Avrupa tarihçilerince «İkinci Süleyman» olarak anılırsa da, bu tesbit yanlıştır! Batılı kaynaklar Yıldırım Bâyezid'in büyük oğlu Emir Süleyman'ı birinci; Kanunî'yi ise, İkinci Süleyman diye kaydederlerse de, «Fetret Devri»nde saltanatlarını ilân eden Süleyman ve Mûsâ Çelebiler hiçbir zaman İmparatorluğumuzun tamamına hâkim olamadıklarından tarihimizde bu iki Çelebi, Pâdişah sayılmamışlardır. Bu itibarla Kanunî, Birinci Süleyman'dır.

Osmanlı padişahları içinde en çok saltanat süren Kanunî Sultan Süleyman'dır. 30 Eylül 1520 Pazar günü taht'da çıkan ve 6/7 Eylül 1566 Cuma/Cumartesi gecesi Szigetvar önlerinde vefat eden Kanunî'nin saltanatı: Kırk beş sene, on bir ay, yedi gündür. Cenazesi, 28 Kasım 1566 Perşembe günü İstanbul'a getirilmiş ve Süleymaniye Camii avlusuna gömülmüştür.

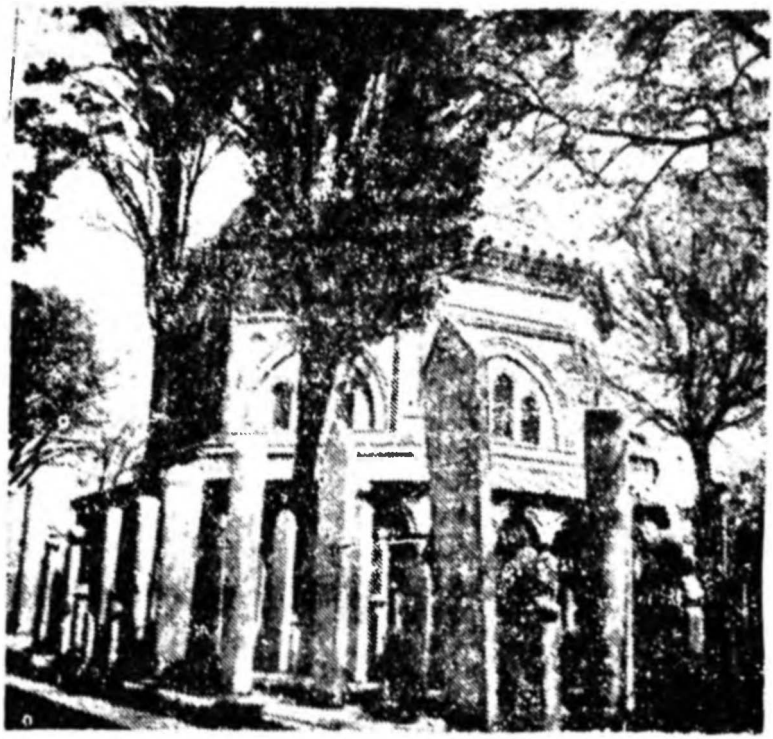

Kanunî Sultan Süleyman Türbesi

11) İKİNCİ SELİM (SARI SELİM): Kanunî Sultan Süleyman'ın Hurrem - Sultan'dan doğan evladlarındandır. 28 Mayıs 1524 Cumartesi günü dünyaya gelen ve 30 Eylül 1566 Pazartesi günü kırk üç yaşının içinde taht'da çıkan İkinci Selim'in saltanatı, 1574 yılının 15 Aralık Çarşamba gününe kadar sekiz sene, iki ay, on beş gün sürmüş ve İkinci Selim saltanatı boyunca hiçbir sefere çıkmamıştır. İstanbul'da ölen ilk Osmanlı pâdişahı olan İkinci Selim'in cenazesi 22 Ocak 1574 Çarşamba günü kaldırılmış ve Ayasofya Camii avlusunda henüz inşa halinde olan türbeye defnediimiştir. Türbe Mimar Sinan'ın eseridir.

12) ÜÇÜNCÜ MURAD: İkinci Selim'in en büyük oğlu olan Üçüncü Murad, 4 Temmuz 1546 Pazar günü Nûr-Bânû Sultan'dan doğmuş ve 22 Ocak 1574 Çarşamba günü yirmi dokuz yaşının içinde taht'da çıkmıştır. Saltanatı yirmi sene, on beş gündür. 15/16 Ocak 1595 Pazar/Pazartesi gecesi öler. Üçüncü Murad'ın cenazesi, 27 Ocak Cuma günü kaldırılmış ve Ayasofya Camii avlusundaki İkinci Selim Türbesine defnedilmiştir.

13) ÜÇÜNCÜ MEHMED: 26 Mayıs 1566 Pazar günü Manisa'da Safiye - Sultan'dan doğan Üçüncü Mehmed, Üçüncü Murad'ın en büyük oğludur. 27 Ocak 1595 Cuma günü cülus eden Üçüncü Mehmed, 20/21 Aralık 1603 Cumartesi/Pazar gecesi otuz sekiz yaşının içinde İstanbul'da ölmüştür. Tarihimizde «Eğri Fâtihi» olarak anılan Üçüncü Mehmed'in saltanatı sekiz sene, on ay, yirmi beş gündür. Cenazesi, 21 Aralık Pazar günü kaldırılan Üçüncü Mehmed, Ayasofya Camii avlusuna gömülmüş, türbesi bilahare Dalgıç Ahmet Ağa tarafından yapılmıştır.

14) BİRİNCİ AHMED: Üçüncü Mehmed'in büyük oğludur. 18 Nisan 1550 Çarşamba günü Manisa'da Handan - Sultan'dan doğan Birinci Ahmed, 1603 yılının 21 Aralık Pazar günü on dört yaşının içinde taht'da çıkmış ve on dört senelik bir saltanattan sonra, 21/22 Kasım 1617 Salı/Çarşamba gecesi, yaşının iki on dört, yâni, yirmi sekizi bulduğu yıl İstanbul'da ölmüştür. Fâtih'in «Kanunnâmesi»ndeki «Nizâm-ı Âlem» için kardeş katlini tatbik etmeyen Birinci Ahmed, kendi yaptırdığı Sultanahmet Camii avlusuna defnedilmiş, türbesi bilâhare yaptırılmıştır.

15) BİRİNCİ MUSTAFA : Üçüncü Mehmed'in küçük oğlu ve Birinci Ahmed'in kardeşidir. Doğum günü ihtilâflı olup, 1591-1592 de Manisa'da Handan-Sultan'dan doğduğu rivayet edilir. Osmanlı tarihinde Birinci Mustafa'ya kadar babadan oğula intikal eden saltanat, Birinci Mustafa ile «Ekberiyyet» kaidesine bağlanmış ve Birinci Ahmed'in vefatını müteakip büyük oğlu Osman (Genç Osman) yerine, Birinci Mustafa cülûs etmiştir ki, tarihimizdeki bu bid'at meşhuuur Kösem-Sultan'ın eseridir!...

Birinci Mustafa, Osmanlı tarihinde ikişer defa saltanat süren üç pâdişahtan biri ve sonuncusudur. Ağabeyi Birinci Ah-

med'in vefatı üzerine 22 Kasım 1617 Çarşamba günü cülûs eden Birinci Mustafa'nın ilk saltanatı 26 Şubat 1618 Pazartesi gününe kadar üç ay, dört gün; ikinci saltanatı ise bir sene, üç ay, yirmi iki gün sürmüş ve böylece saltanat ve hilâfeti aklî muvazenesizliği dolayısıyle şer'an câiz olmayan Birinci Mustafa, Kösem-Sultan'ın mel'anetiyle cem'an bir sene, altı ay, yirmi altı gün Devlet-i Aliyye başında kalmıştır. İkinci Saltanatı 10 Eylül 1623 Pazar günü sona eren Birinci Mustafa, 1634 yılının 20 Ocak Perşembe günü ölmüş ve Ayasofya Camii avlusundaki türbesine gömülmüştür.

16) İKİNCİ OSMAN (GENÇ OSMAN): Birinci Ahmed'in büyük oğlu olan Genç Osman, 3 Kasım 1604 Çarşamba günü İstanbul'da Mâhfîrûze-Sultan'dan doğmuştur. Amcası Birinci Mustafa'nın ilk saltanatından hal'i üzerine, 26 Şubat 1618 Pazartesi günü on dört yaşının içinde taht'da çıkmış ve dört sene, iki ay, yirmi bir günlük bir saltanattan sonra meşhur «Hâile-i Osmaniyye»nin ikinci gününde (19 Mayıs 1622) hal', 20 Mayıs 1622 Cuma günü de Yedikule'de on sekiz yaşında şehîd edilmiştir. Genç Osman'ın hal'inde, bilâhare katlinde, kapkara şahsiyetine zaman zaman temas ettiğimiz Kösem-Sultan'ın büyük rolü vardır!.. Genç Osman, Sultan Ahmet Camii avlusunda, babası Birinci Ahmed'in türbesinde medfundur.

17) DÖRDÜNCÜ MURAD: Birinci Ahmed'in Kösem - Sultan'dan doğan evlâdlarındandır. 27 Temmuz 1612 Cuma günü İstanbul'da şimdi «Beylerbeyi» diye anılan o günün «İstavroz Bahçesi»nde doğan Dördüncü Murad, amcası Birinci Mustafa'nın ikinci saltanatından hal'i üzerine 1623 yılının 10 Eylül Pazar günü, on iki yaşının içinde cülûs etmiş ve on altı sene, dört ay, yirmi dokuz günlük bir saltanattan sonra 8/9 Şubat 1640 Çarşamba/Perşembe gecesi İstanbul'da yirmi sekiz yaşının içinde vefat etmiştir. Tarihimizde **«Sultan Murâd-ı Râbi»** ve **«Bağdad Fâtihi»** ünvanlarıyla anılan Dördüncü Murad, babası Birinci Ahmed'in türbesine defnedilmiştir...

18) SULTAN İBRAHİM: Tarihimizde yanlış olarak «Deli» diye anılan Sultan İbrahim, Birinci Ahmed'in oğlu ve Dördüncü Murad'ın kardeşidir. 5 Kasım 1615 Perşembe günü İstanbul'da Kösem-Sultan'dan doğmuş ve 9 Şubat 1640 Perşembe günü

yirmi beş yaşının içinde taht'da çıkmıştır. Saltanatı 8 Ağustos 1648 Cumartesi gününe kadar sekiz sene, beş ay, yirmi sekiz gün sürmüş, hal'inden on gün sonra da, 18 Ağustos 1648 Salı günü Topkapı Sarayında idâm edilmiştir.. Sultan İbrahim, Ayasofya Camii avlusunda amcası Birinci Mustafa'nın türbesine defnedilmiştir.

19) DÖRDÜNCÜ MEHMED (AVCI SULTAN MEHMED): Sultan İbrahim'in büyük oğlu olan Dördüncü Mehmed, 1/2 Ocak 1642 Çarşamba/Perşembe gecesi İstanbul'da Haseki Turhan Hâtice-Sultan'dan doğmuş ve babasının hal'i üzerine 8 Ağustos 1648 Cumartesi günü yedi yaşının içinde taht'da çıkmış, Dördüncü Mehmed'in böyle çocuk yaşta cülûsu dolayısıyle ninesi Kösem Sultan da, Saltanat nâibesi olmuştur. Kocası Birinci Ahmed'in vefatından berl kınalı parmaklarını devlet işlerine sokmaktan usanmıyan, dört pâdişah devrinde her kirli ve karanlık işde boy gösteren Kösem-Sultan, torunu Dördüncü Mehmed'in saltanatının üçüncü yılında Topkapı sarayının Harem Dairesinde öldürülmüş, böylece devlet bu kadının şerrinden kurtulmuş. ve Kösem-Sultan'ın katlini müteakip Turhan Valide Sultan saltanat nâibesi olmuştur.

Tarihimizde «Avcı» lâkabıyle anılan Dördüncü Mehmed, 8 Kasım 1687'deki hal'ine kadar otuz dokuz sene, üç ay, bir gün saltanat sürmüş ve bu uzun saltantıyle Dördüncü Mehmed, Osmanlı pâdişahları içinde Kanunî'den sonra, ikinci olmuştur. Kırk altı yaşında hal' edilen Avcı Sultan Mehmed, 6 Ocak 1693 Salı günü Edirne'de vefat etmiş, İstanbul'a getirilip annesinin Yenicami'deki türbesine defnedilmiştir.

20) İKİNCİ SÜLEYMAN: Sultan İbrahim'in oğludur. 15 Nisan 1642 Salı günü Sâliha Dilâşûb-Sultan'dan doğan İkinci Süleyman, ağabeyi Dördüncü Mehmed'in kırk altı yıla yaklaşan uzun saltanatı boyunca «Veliahd» olarak kalmış ve İkinci Süleyman bu hali ile Osmanlı tarihinde en uzun müddet saltanat günlerini bekleyen yegâne şehzâde olmuştur. Saltanatı, 8 Kasım 1687 Cumartesi gününden, vefatına kadar üç sene, yedi ay, dört gün sürmüştür. 22 Haziran 1691'de Edirne'de vefat eden İkinci Süleyman Kanunî'nin türbesine defnedilmiştir.

21) İKİNCİ AHMED: İkinci Ahmed de, Sultan İbrahim'in

oğludur. 25 Şubat 1643 Çarşamba günü Hatice Muazzez Valide-Sultan'dan doğan İkinci Ahmed, 1691 yılının 22 Haziran Cuma günü kırk dokuz yaşının içinde cülûs etmiş ve üç sene, yedi ay, on dört günlük bir saltanattan sonra 6 Şubat 1695'de Edirne'de vefat edip, Kanunî Sultan Süleyman türbesine gömülmüştür.

22) İKİNCİ MUSTAFA: Dördüncü Mehmed'in büyük oğlu olan ve 5 Haziran 1664 Salı günü doğan İkinci Mustafa'nın annesi, Emet-Ullâh Râbia Gülnûş Sultan'dır. 6 Şubat 1695 Pazar günü otuz bir yaşının içinde taht'da çıkan bu yirmi ikinci Osmanlı pâdişahı, Orduy-ı Hümâyûna savaş meydanlarında başkumandanlık eden son pâdişahtır. Saltanatı, 22 Ağustos 1703 Çarşamba günkü hal'ine kadar sekiz sene, altı ay, ondört gün sürmüştür. Hal'ini müteakip dört ay, sekiz gün yaşayan İkinci Mustafa, 29 Ocak 1703 Cumartesi günü İstanbul'da vefat etmiş, Yenicami'de babası Dördüncü Mehmed'in türbesine defnedilmiştir.

23) ÜÇÜNCÜ AHMED: Dördüncü Mehmed'in oğlu ve İkinci Mustafa'nın öz kardeşidir. 30/31 Aralık 1673 Cumartesi/Pazar gecesi Emet-Ullâh Râbia Gülnûş Sultan'dan doğan ve 1703 yılının 22 Ağustos Çarşamba günü otuz yaşının içinde cülûs eden Üçüncü Ahmed'in saltanatı yılları, bizdeki Batıcılık hareketinin başlaması ve dünya masonluğunun yurdumuza hulûlü yönünden mühimdir!.. Meşhur «Patrona İhtilâli» ile saltanattan ferâgata mecbur edilen Üçüncü Ahmed'in saltanatı, 1/2 Ekim 1730 Pazar/Pazartesi gecesine kadar yirmi yedi sene, bir ay, onbir gündür. Saltanattan ferâgatından sonra beş sene, dokuz ay yaşayan ve 1 Temmuz 1736 Pazar günü ölen Üçüncü Ahmed, Yenicami'de babasının ve kardeşinin yanına gömülmüştür.

24) BİRİNCİ MAHMUD: İkinci Mustafa'nın büyük oğludur. 2 Ağustos 1696 Perşembe günü Sâliha-Sultan'dan doğan Birinci Mahmud, 1/2 Ekim 1730 Pazar/Pazartesi gecesi Üçüncü Ahmed'in saltanattan ferâgati üzerine taht'da çıkmış ve vefatına kadar yirmi dört sene, iki ay, on iki gün saltanat sürmüştür. 13 Aralık 1754 Cuma günkü Cuma selâmlığını müteakip elli dokuz yaşının içinde ölen İkinci Mahmud, Yenicami'de babasının türbesine defnedilmiştir.

25) ÜÇÜNCÜ OSMAN, İkinci Mustafa'nın oğludur. 2 Ocak 1699 Cuma günü doğan Üçüncü Osman'ın annesi, Şehsüvar-

Sultandır. Saltanatı 13 Aralık 1754 Cuma gününden, 29/30 Ekim 1757 Cumartesi/Pazar gecesine kadar iki sene, on ay, on sekiz gün sürmüştür. Kabri Yenicami'de Birinci Mahmud'un yanındadır.

26) ÜÇÜNCÜ MUSTAFA: Üçüncü Ahmed'in oğludur. 28 Ocak 1717 Perşembe günü Mihrişâh-Kadın-efendi'den doğan Üçüncü Mustafa, 30 Ekim 1757 Pazar günü kırk bir yaşının içinde cülûs etmiş ve ölümüne kadar, on altı sene, iki ay, yirmi iki gün saltanat sürmüştür. 21 Ocak 1774 Cuma günü vefat eden Üçüncü Mustafa, kendi yaptırdığı Lâleli Camiinin caddesi üzerindeki türbesine defnedilmiştir.

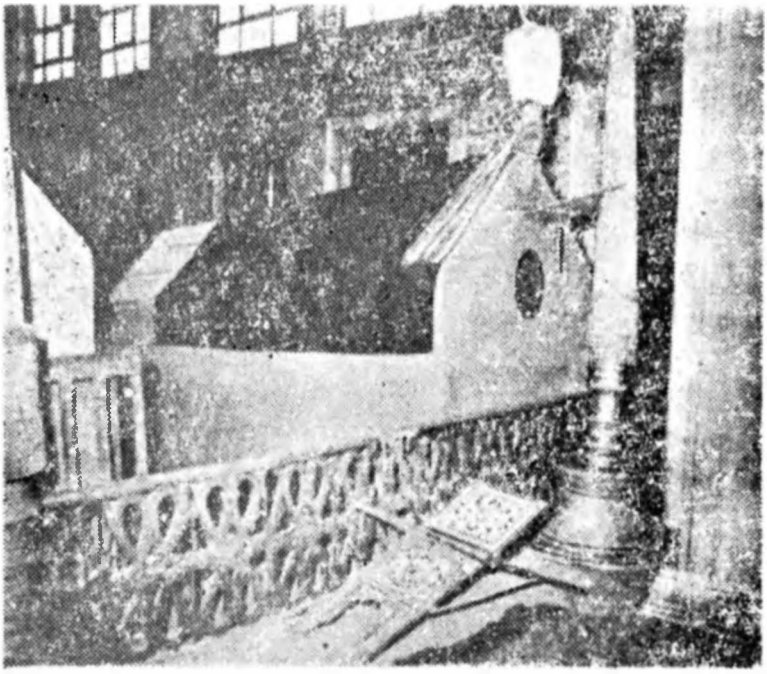

Sultanahmet Camii avlusundaki Birinci Ahmed Türbesinin iç görünüşü. Bu türbede, Birinci Ahmed ve oğulları Genç Osman'la Dördüncü Murad yatmaktadırlar.

27) BİRİNCİ ABDÜLHAMİD: Üçüncü Ahmed'in oğludur. 20 Mart 1725 Salı günü doğan Birinci Abdülhamid'in annesi, Râbia Şermî-Sultan'dır. 21 Ocak 1774 Cuma günü taht'da çıkan ve saltanatı vefatına kadar on beş sene, iki ay, onyedi gün devam eden Birinci Abdülhamid, 6/7 Nisan 1789 Pazartesi/Salı gecesi ölmüş, Bahçekapıda kendi yaptırdığı türbesine gömülmüştür. Vefatına, Moskof'un zulmü sebeb olan Birinci Abdülhamid, cülûs bahşişi an'anesini de kaldıran pâdişahtır.

28) ÜÇÜNCÜ SELİM: Üçüncü Mustafa'nın oğlu olup, 24 Aralık 1761 Perşembe günü Mihrişâh-Sultan'dan doğmuştur. 7 Nisan 1789 Salı günü cülûs eden Üçüncü Selim, meşhur «Kabakçı Vak'ası» sonunda hal' edilmiştir. 29 Mayıs 1807 Cuma günü taht'dan indirilen Üçüncü Selim'in saltanatı, onsekiz sene, bir ay, yirmi iki gün devam etmiş, hal'ini müteakip bir sene, iki ay yaşayan Üçüncü Selim, 28 Temmuz 1808 Perşembe günü Topkapı Sarayı'nda kırk yedi yaşında şehîd edilmiştir. Üçüncü Selim, Lâleli'de, babası Üçüncü Mustafa'nın türbesine defnedilmiştir.

29) DÖRDÜNCÜ MUSTAFA: Birinci Abdülhamid'in oğludur. 8 Eylül 1779 Çarşamba günü Ayşe Sine-perver Valide-Sultan'dan doğan Dördüncü Mustafa, 1807 yılının 29 Mayıs Cuma günü taht'da çıkmış ve saltanatı bir sene, iki ay sürmüştür. 28 Temmuz 1808'de Üçüncü Selim'in şehîd edildiği gün hal' edilen bu, yirmi dokuzuncu Osmanlı pâdişahı hal'inden üç ay, on dokuz gün sonra, 15/16 Ekim 1808 Salı/Çarşamba gecesi idâm edilmiş ve Bahçekapı'da babasının türbesine defnedilmiştir.

30) İKİNCİ MAHMUD: Birinci Abdülhamid'in küçük oğlu olan İkinci Mahmud, 20 Temmuz 1785 Çarşamba günü Nakş-i-dil Sultan'dan doğmuş ve 28 Temmuz 1808 Perşembe günü yirmi dört yaşının ilk günlerinde cülûs etmiştir. Saltanatı, otuz bir sene, dört gün süren ikinci Mahmud, 30 Haziran/1 Temuz 1839 Pazar/Pazartesi gecesi ölmüş, Divanyolu'nda bugün «Türbe» diye anılan mahaldeki türbesine gömülmüştür.

31) ABDÜLMECİD: İkinci Mahmud'un büyük oğludur. 25 Nisan 1823 Cuma günü doğan Abdülmecid'in annesi Bezm-i-âlem Valide-Sultan'dır. 1 Temmuz 1839 Pazartesi günü taht'da

çıkan ve 25 Haziran 1861 Salı günü ölen Abdülmecid'in saltanatı, yirmi bir sene, altı ay sürmüştür. Bizdeki taklitçilikten öteye geçmeyen Batıcılık hareketi Abdülmecid'in saltanatının ilk aylarında ilân olunan «Tanzimât» ile büyük mesafe kat'etmiş ve Abdülmecid, tarihimize, Tanzimat pâdişahı olarak geçip, Batıcılığa «deva-i devlet» diye sarılanlarca alkışlanmıştır!.. Türbesi, Sultanselim'de olup, hürmeten Yavuz Sultan Selim Hân'ın türbesinden alçak inşâ edilmiştir.

32) ABDÜLAZİZ: İkinci Mahmud'un küçük oğlu olan ve 7/8 Şubat 1830 Pazar/Pazartesi gecesi Pertevniyâl Valide-Sultan'dan doğan Abdülaziz 25 Haziran 1861 Salı günü otuz iki yaşının içinde taht'da çıkmıştır. Saltanatı, 30 Mayıs 1876 Salı günkü haline kadar, on dört sene, on bir ay, beş gün devam etmiş, hal'inin beşinci günü Ortaköy'deki Fer'iyye sarayında şehîd edilmiştir. Muhtelif vesilelerle kaydettiğimiz gibi, Sultan Abdülaziz Hân'ı İngilizlerin muvafakatini alarak evelâ hâl' sonra da katl'eden: Eşekçi Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni Paşa alçağıdır!... 4 Haziran 1876 Pazar günü şehîd edilen Abdülaziz Hân Divanyolu'ndaki babasının türbesine defnedilmiştir.

33) BEŞİNCİ MURAD: Sultan Abdülmecid'in büyük oğludur. 21 Eylül 1840 Pazartesi günü Şevk-efzâ Kadınefendi'den doğan ve amcası Sultan Aziz'in hal'i üzerine 30 Mayıs 1876 Salı sabahı, saltanat darbesi keşmekeşi içinde cülûs eden Beşinci Murad'da saltanatının haftasında cinnet alâmetleri görülmeye başlamış, bu sebeple Kılıç Alayı yapılamamıştır. Osmanlı pâdişahları içinde «Kılıç Alayı» yapılamayan tek pâdişah Beşinci Murad'dır. Yine Osmanlı pâdişahları içinde maalesef Mason olan tek pâdişah da Beşinci Murad'dır. Cinnet alâmetleri içinde geçen sözde saltanatı, 31 Ağustos 1876 Perşembe gününe kadar doksan üç gün devam etmiş ve bu sözde saltanatla Beşinci Murad, Osmanoğulları içinde en kısa saltanat süren yegâne padişah olmuştur. Hal'ini müteakip yirmi yedi sene, on bir ay, yirmi dokuz gün yaşayan ve 29 Ağustos 1904 Pazartesi günü Çırağan Sarayında ölen Beşinci Murad, Yenicami'de annesinin türbesine defnedilmiştir.

34) İKİNCİ ABDÜLHAMİD: Abdülmecid'in oğlu, Beşinci Murad'ın kardeşidir. 21 Eylül 1842 Çarşamba günü doğan İkin-

ki Abdülhamid'in annesi Tir-i- Müjgân Kadın-efendi'dir. Saltanatı, 31 Ağustos 1876 Perşembe gününden, 27 Nisan 1909 Salı gününe kadar otuz iki sene, yedi ay, yirmi yedi gün devam etmiştir. Hal'ini müteakip Selânik'e sürülen, bilâhare Balkan Harbi'nde İstanbul'a getirilip Beylerbeyi Sarayında oturmasına müsaade edilen Sultan İkinci Abdülhamid Hân, 10 Şubat 1918 Pazar günü vefat etmiş ve Divanyolu'ndaki Sultan Mahmud türbesine defnedilmiştir. Değerli şahsiyetine sık sık temas ettiğimiz Abdülhamid Hân, hal'ini müteakip sekiz sene, dokuz ay, on üç gün yaşayıp yetmiş altı yaşının içinde ölmüştür.

35) SULTAN REŞAD: Beşinci Mehmed ünvanıyla taht'da çıkan Sultan Reşad, Abdülmecid'in oğludur. 1/2 Kasım 1844 Cuma/Cumartesi gecesi Gülcemal-Kadınefendi'den doğmuş ve 27 Nisan 1909 Salı günü altmış beş yaşının içinde cülûs etmiştir. 3 Temmuz 1918 Çarşamba gününe kadar İttihatçı sergerdeler elinde dokuz sene, iki ay, altı gün sözde saltanat sürmüş ve yetmiş dört yaşında ölmüştür. Eyüb'de kendi yaptırdığı türbesinde medfundur.

36) SULTAN VAHİDEDDİN: Abdülmecid'in sıra ile taht'da çıkan dördüncü oğludur. Altıncı Mehmed ünvaniyle cülûs etmiştir. 2 Şubat 1861 Cumartesi günü Gülistû Kadın-efendi'den doğmuş ve 4 Temmuz 1918 Perşembe günü elli sekiz yaşının içinde taht'da çıkmıştır. Talihsiz bir Osmanoğlu olan Sultan Vahideddin'in dört sene, üç ay, yirmi sekiz gün devam eden saltanatı türlü gaaile içinde geçmiş ve 1 Kasım 1922 Çarşamba günü saltanatın ilgasıyla Osmanlı tarihi sona erip, Sultan Vahideddin Osmanoğulları'nın son pâdişahı olmuştur. Saltanatın ilgasının on altıncı günü yurt dışına çıkan Sultan Vahidedin, üç sene, beş ay, yirmi sekiz günlük acı bir gurbet hayatından sonra 1926 yılının 15/16 Mayıs Cumartesi/Pazar gecesi San-Remo'da altmış altı yaşının içinde vefat etmiş, cenazesi Şam'a nakledilerek Sultanselim Camii avlusuna defnedilmiştir.

— « • » —

İSTİKLÂL MARŞIMIZA DAİR...

Düşman sürülerinin Ankara önlerine kadar geldiği ve Müslüman-Türk'ün yediden yetmişe kıyam ederk «Enbiyâ yurdu, şüheda burcu» Anadolu'ya ebediyyen sahip olabilmenin kavgasını yaptığı günlerde, mevcut heyecanı terennüm edecek, Millî Mücadeleyi dile getirecek bir «Millî Marş» yazılması için Maarif Vekâletin'ce müsabaka açılmış ve bu müsabakada kazanacak şiir sahibine verilmek üzere beş yüz lira mükafat vaad olunmuştu.

Maarif Vekâleti'nin altı ay müddetle açtığı bu müsabakaya yurdun muhtelif köşelerinden yedi yüz yirmi dört kişi iştirak etmiş, gelen şiirler Maarif Vekâleti'nce kurulan bir komisyonda incelenmiş ve içlerinden altısı seçilerek Meclis Matbaasında bastırılıp meb'uslara dağıtılmıştı. Bâzıları sadece birer rumuz taşıyan bu altı şiir şu zevata aitti: Hüseyin Suad, Kemâleddin Kâmi, Ankara A.S., Mehmed Muhsin, İskender Haki ve M.

İlk Meclis'de Burdur Meb'usu olan «Safahat» şairi Mehmed Âkif Bey bu müsabakaya iştirak etmişti. Devrin Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Mehmed Âkif Bey'in bu müsabakaya neden iştirak etmediğini Meclis kürsüsünde bakınız nasıl izah ediyor:

«— Vekâlet yapmış olduğu tetkikatta fevkalâde kuvvetli bir şiir aramak lüzumunu hissettiği için ben şahsen Mehmed Âkif Beyefendi'ye müracaatla kendilerinin de bir şiir yazmalarını rica ettim. Kendileri çok asîl bir endişe ile tereddüt gösterdiler. Bilirsiniz ki, bu şiirler için bir ikramiye va'ad edilmiştir. Halbuki bunu kendi isimlerine takrib etmek arzusunda bulunmadıklarını ve bundan çekindiklerini izhar ettiler. Ben şahsen müracaat ettim. Lâzım gelen tedâbiri alırız ve icab eden ilânı yaparız dedim. Bu şartla büyük dinî şairimiz bize fevkalâde nefis bir şiir gönderdiler. Diğer altı şiirle beraber nazar-i tetkikinize arzedeceğiz. İntihab size aittir.»

Mehmet Âkif Bey'in müsabakaya neden iştirak etmediğini Meclis kürsüsünde böyle izah eden Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin Âkif'e yazdığı mekttıp da şudur:

«Pek aziz ve muhterem efendim,

İstiklâl Marşı için açılan müsabakaya iştirak buyurmamalarındaki sebebin izalesi için pek çok tedbirler vardır. Zât-t üstadanelerinin matlûb şiiri vücude getirmeleri maksadın husulü için son çare olarak kalmıştır. Asîl endişenizin icabettiği ne varsa hepsini yaparız. Memleketi bu müessir telkin ve tehyiç vasıtasından mahrum bırakmamanızı rica ve bu vesile ile en derin hürmet ve muhabbetimi arz ve tekrar eylerim, efendim.»

Maarif Vekilinin bu mektubundan sonra Mehmed Âkif Bey Ankara'daki Taceddin Dergâhı'na çekildi ve İstiklâl Marşını orada yazdı. Kahraman Ordumuza ithaf olunan bu şiir ilk defa «Sebilürreşad» mecmuasında yayınlandı. Bilahare bastırılıp meb'uslara dağıtıldı ve Meclis'in 12 Mart 1921 Cumartesi günkü toplantısında Maarif Vekili tarafından okundu.

Meb'usların arzusuna ve bu arada verilen bir takrire uyularak Hamdullah Suphi Bey tarafından tekrar Meclis kürsüsünde okunan bu şiiri bütün meb'uslar ayakta dinledi. Böylece o gün saat 17.45'de Mehmed Âkif Bey tarafından yazılan İstiklâl Marşı «Millî Marş» olarak kabul edildi. Mehmed Âkif Bey, «Millî Marş» için va'ad olunan beş yüz lira mükâfatı almadı. Bu mevzuda Mahir İz merhum der ki:

«— İstiklâl Marşı sadece bir şiir değil ruhları coşturan bir hamâset ve belâgat âbidesi idi. Marşın kabulünden sonra Meclis Muhasebecisi Necmeddin Bey kanunen müsabakayı kazanana verilecek olan beş yüz lira nakdî mükâfatı getirdi ise de, Âkif Bey: **«Ben müsabakaya girmedim bu para bana aid değildir»** diye reddetti. Fakat muhasebecinin: **«Kanun metninde mükâfatın kazanana verileceği yazılıdır. Sizin Marşınız kabul edilmiştir. Bu para sizindir. Meclis kasasında kalamaz. Siz usûlen tesellüm edin, sonra istediğinizi yaparsınız»** diye ısrar etmesi üzerine Âkif Bey parayı alıp «Sarıkışla Hastahanesi»ndeki yaralı gaazilere hibe etmiştir.

Seneler sonra bir gün, Saraçhânebaşı'ndaki evinde kendisini ziyaret ettiğim Âkif Bey'in çok samimî ahbabı olan Erzurum meb'usu Gözübüyük-zâde Ziya Bey, bu mesele açıldığı zaman bana şu hâtırasını anlattı: Şair Âkif Bey'e: **«Yahu sen bu parayı neden almadın?.. Sırtında palton yok, üstelik bana da iki yüz elli lira borcun var. Alıp da bari borcunu verseydin.»**

dediğim zaman, merhum sert bir edâ ile: **«Borç başka, bu iş başka»** diye bana muhabeiede bulundu. Halbuki ben Âklf Bey'-in karakterini iyi bildiğim halde sırf lâtife olsun diye mahsus böyle söylemiştim.»

Mehmed Âkif Bey, İstiklâl Marşını: **«benim değil milletin malıdır»** diyerek «Safahat»ına da almamış ve hayatının son günlerinde Mısır Apartmanında hasta yatarken: **«O şiir bir daha yazılamaz. Onu kimse yazamaz, onu ben de yazamam. Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lâzım. O şiir artık benim değildir. O milletin malıdır. Benim millete en kıymetli hediyem budur»** demiştir.

Bütün millî değerlere düşman olan komünistler, Mehmed Âkif Bey'e ve İstiklâl Marşımıza da tecavüzden utanmamışlardır. 1939 yılında kümelendikleri «Tan» gazetesinde: **«Âkif'in ideali dindi. O dindar bir adamdı. İstiklâl Marşında bile, İslâm timsali olan «hilâl»den bahseder. Çanakkale'nin topraklarını sıkınca «şühedâ» fışkıracağını söyler. O, bizim ideallmize inanmadığı için bizim neslin şairi değildir»** diyerek tahrikata girişmişler, fakat îmanlı gençliğin sert ve kat'i cevabıyle susmaya mecbur olmuşlardır!.

Mehmed Âkif Bey'i bugün bu vesileyle bir daha rahmetle anarken, okuyalım İstiklâl Marşımızın bir kıt'asını:

«Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksam, şühedâ!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.»

— « ● » —

«ÜÇ BEYİNSİZ» DEN BİRİ KONUŞUYOR!..

Millî Mücadele'nin mühim simalarından Ali Fuad (Cebesoy) Paşa, 1920 yılı sonlarında Garb Cephesi kumandanlığından alınmış ve o yılın 21 Kasım günü Moskova Büyükelçiliğine

tayin edilmiştir. Ali Fuad Paşa bu vazifede iken, İttihad ve Terakki başındaki firarî «üç beyinsiz»den Enver ve Cemal Paşalarla Moskova'da bir görüşme yapmış ve Birinci Cihan Savaşı'nın mühim bâzı meselelerinin içyuzünü bu iki İttihatçıdan sorup öğrenmiştir. Ki, Ali Fuad Cebesoy'un bu mevzuda anlattıkları, İttihad ve Terakki'nin bu iki meşhur sergerdesinin şahsiyetlerini, daha doğrusu beyinsizliklerini tesbite kâfidir!.. Diyor ki, Ali Fuad Paşa hâtıratında:

«1921 senesinde Moskova'da Büyükelçi sıfatıyle bulunurken Enver ve Cemal Paşalarla konuştum. Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nâzırı ve Başkumandan-vekili olan Enver Paşa, Türk harbini başından sonuna kadar en geniş bir selâhiyetle idare etmişti. Cemal Paşa'ya gelince, Bahriye Nâzırlığını muhafaza etmekle beraber bilfiil Sinâ cephesinde Dördüncü Ordu Kumandanı olarak bulunmuştu. Meşhur Kanal yürüyüşü onun eseri idi.

Bir akşam her ikisini de yemeğe dâvet etmiş, yemekten sonra kahvelerimizi içerken Enver Paşa'ya sormuştum:

«— Paşam, cüretimi af buyurun, Harb-i Umumi'deki Türk harbinin bizce gizli kalmış bâzı mühim noktalarını aydınlatamaz mısınız?»

Böyle bir suale intizar etmiyormuş gibi bir hâli vardı, ellerini oğuşturdu:

«— Bunları yazmayı çok isterdim. İnşallah bir gün memlekete dönmek kısmet olursa, benim için bir borç olan bu vazifeyi yerine getirmeğe çalışacağım.»

Maksadımı anlamamış gibi davranıyordu. Israr ettim:

«— Bu vazifeyi yine etraflı bir şekilde yaparsınız paşam. Öğrenmek istediğim hususlar o kadar geniş olmayacaktır.»

Durakladı, sonra:

«— Peki, dedi, yalnız bir şartım var: Siz sormak istediğiniz sualleri hazırlarsınız, böyle daha iyi olur, hâfızamı kolay işletmek imkânını verirsiniz.»

«— Ne zaman emredersiniz?»

«— Bir mâniiniz yoksa, meselâ yarın akşam.»

Cemal Paşa da söze karıştı:

«— Belki benim de söyleyeceklerim bulunur.»

Ertesi akşam tekrar buluştuk, hazırlığım tamamdı. İlk sualim şu oldu:

«— Paşa hazretleri, ben de kabul ediyorum ki, Avrupa merkezî devletleri ile ittifak etmemiz o günlerin şartlarına göre zarurî idi. Fakat harbin yıllarca uzaması ihtimali düşünülerek harbe girmemiz mümkün olduğu kadar tehir edilemez mi idi?.»

Enver Paşa, bu suali pek kısa bir şekilde cevaplandırdı. Teferruata girmekten çekiniyordu. Dedi ki:

«— Alman devletinin kudret-i askeriyyesini yakından biliyordum. Harbin çabuk biteceğini tahmin etmiştim!. Tedbirlerimi buna göre almıştım.»

«— Harbin başlamasından tahminen iki ay sonra Marn Meydan Muharebesi'nde Alman kudret-i askeriyyesinin daha fazla ileri gidemeyeceği anlaşılmış olduğuna göre, harbin uzayacağına hükmedemez mi idiniz .»

«— Marn'dan sonra Rusya'ya karşı kazanılan muzafferiyetlerden Alman kudret-i askeriyesinin devam edeceğine bir defa daha kani olmuştum.»

Sözü Sarıkamış'a getirdim:

«— Alman askerî kudretinin devam edeceğine inandığınız bir sırada ve karakışın en çok hüküm sürdüğü aylarda alelâcele Sarıkamış taarruzuna neden lüzum görmüştünüz .. Bu harekâtı daha sonralara bırakmak acaba mümkün olamaz mı idi?.»

Eski Başkumandan - vekilinin gözleri dumanlanmıştı. On binlerce Türk evlâdının mahvına sebeb olan bu felâketli taarruzun bütün mes'uliyeti onun üzerinde toplanıyordu. Sağ elini parmakları ile kır düşmüş saçlarını karıştırdı:

«— Almanlar netice verecek kat'î meydan muharebelerine doğru yürürken bizleri ataletle ithama başlamışlardı. Bu sebeble Sarıkamış taarruzu tamamen askerî bir lüzum üzerine yapılmıştır.»

Devam edelim Ali Fuad Paşa'nın anlattıklarını okumaya... Paşa, Mısır Seferi'ne temasla soruyor:

«— İngilizler, Avrupa harb mıntıkalarına Asya'dan takviye göndermeden evvel imparatorluk yollarını ve Hindistan'ı

müdafaa etmek için Basra Körfezi'nde ve Süveyş Kanalında bir ileri hareket maksadıyle hazırlanırken çok noksan vasıta, teçhizat ve az bir kuvvetle uzun menzil yollarını aylarca yürüdükten sonra Mısır'ın fethini nasıl düşünebilirdiniz?.»

Enver Paşa, eski Bahriye Nâzırı ve Dördüncü Ordu Kumandanının yüzüne baktı :

«— Mısır'ın ve Arabistan'ın selâhiyetli ricali «İngilizlerin devam edecek olan hazırlıkları tamamlanmadan evvel eğer siz sür'atle tedarik edebileceğiniz kuvvet ve vasıtalarla Süveyş Kanalı önünde görünecek olursanız Mısır halkının İngilizleri arkadan vuracağına ve bütün hazırlıkları bozabileceğine inanabilirsiniz. Bundan başka İslâm âleminde Mısır'ın kurtarılmasının ne kadar büyük bir intibah uyandıracağını düşünebilirsiniz.» dediler. Ben de, bütün bu ihtimalleri gözönünde bulundurarak az bir riskle Süveyş Kanalına birinci taarruzu yaptırdım.»

Cemal Paşa'ya döndü :

«— Öyle değil mi paşam?..»

Paşa, kader arkadaşının sözlerini tasdik etti. Şimdi söz sırası onundu. Bana':

«— Baalbek mülâkatını hatırlıyor musunuz?» diye sordu.

Aradan sekiz yıl geçmiş olmasına rağmen bu mülâkatı bütün teferruatıyle hatırlıyordum. Hattâ, o zaman yanımdan hiç eksik etmediğim not defterime bâzı satırlar da yazmıştım. Harbe takaddüm eden günlerde idi. Merkezi Şam'da bulunan Dördüncü Ordu'nun müfettişi Halebli Zeki Paşa; Sekizinci Ordu Kumandanı da': Miralay Mersinli Cemal Bey'di. Ben, bu Kolordunun erkân-ı-harbiye reisi idim. 14 Aralık 1914'de 25'ci Fırka Karargâhı ile Şam'dan çöle hareket etmezden bir veya iki gün evvel Cemal Paşa'nın emriyle Baalbek'e gelmiş olan Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'yı ziyaret etmek maksadıyle Baalbek'e gitmiştik. Muvasalatımızın akşamı yemeğe oturmazdan evvel Hidiv Abbas Hilmi Paşa, Cemal Paşa ve ben Mısır hareketinin gayeleri hakkında bir müdavele-i efkârda bulunmuştuk. Cemal Paşa, beni cesur bir kumandan olarak takdim ettikten sonra :

«— Fakat Mısır'ın fethedileceğine inanmıyor» demişti.

Abbas Hilmi Paşa:

«— Babası İsmail Fâzıl Paşa'yı tanırım. Oğlunun da iyi bir asker olduğunu işitmiştim.» iltifatında bulunmuş ve sonra bana dönmüştü:

«— Ben Mısır'ın Hidivi olmak sıfatiyle size şunu temin edebilirim ki, Osmanlı ordusu Kanal'da görünür görünmez Mısır halkı İngiltere'nin işgâl kuvvetleri aleyhine isyân edecekler, onları her taraftan sıkıştıracaklardır. Üç fırka kadar tahmin olunan ve dağınık bir vaziyette bulunan İngilizler arkadan ve yandan Mısırlıların taarruzuna uğrarken cepheden de, Osmanlı Fırkalarının hücumuna maruz kalacaktır. Her taraftan çevrilen İngilizlerin silâhlarını bırakmakta gecikmeyecekleri şüphesizdir. Bundan sonra Mısır'ın kapıları Osmanlı kuvvetlerine açılmış olacaktır!..»

Hidiv hayal peşinde koşuyordu. Fakat bunu yüzüne vurmağa ne terbiyem ve ne de vaziyetim müsaitti. Dedim ki:

«— Gerek Cemal Paşa hazretlerinin ve gerekse zât-ı devletinizin fikirleri bendeniz için pek muhteremdir. Yalnız Mısır halkının yıllardanberi silâh taşımak ve kullanmaktan menedildiği malûmu âlileridir. Herhangi bir isyân hareketi için evvelden hazırlık yapıldığına dair de, en ufak bir malûmata bugün için sahip değiliz.»

Bu sözlerimle muhataplarıma nazikâne bir şekilde anlatmak istemiştim ki, Mısır halkının isyânı hususu mutasavver hareket plânımızda bir hakikî âmil olamaz.

Cemal Paşa'nın sekiz yıl sonra bana Moskova'da hatırlattığı Baalbek mülâkatı işte bu idi. Hidiv'in sözleriyle Enver Paşa'nın sözlerini kuvvetlendirmek için sormuştu:

«— Evet hatırlıyorum Paşa hazretleri, herhalde Abbas Hilmi Paşa'nın sözlerini şahit olarak göstereceksiniz!.. Fakat, Mısır Seferi'nin hakikî âmilleri acaba bunlar mıydı?..»

Eski Bahriye Nâzırı ile eski Başkumandan-vekili gözgöze gelmişlerdi. Her ikisi acı ve mes'uliyeti ağır olan o günleri hatırlamışlardı:

«—Başka devletlerle müttefik olarak harbe girildiği zaman en kuvvetlinin veya kendisinden daima yardım beklene-

nin, diğerleri üzerinde tesiri çok olur. Ve hattâ bu tesir, bir mıknatısın zayıf maddeleri çekmesi kuvvetini tanzir eder.»

Cemal Paşa, Almanları kasdediyordu. Fakat bunu kapalı bir şekilde söylemişti. Enver Paşa, arkadaşının sözlerini daha açık bir şekle soktu:

«— Henüz harbe girmediğimiz bir zamanda Alman orduları Erkân-ı-harbiye-i Umumîye Reisi Fon Molteke birçok ihtiyaç ve taleblerimize cevab vermediği halde bizim, Avusturya'nın yükünü hafifletmek için askerî harekete geçmemizi ve buna erken başlamamızı istemişti. Rus ve İngiliz kuvvetlerini Osmanlı hudutlarında bağlamak gayesiyle Kafkasya ve Mısır'a karşı harekete derhal girmemizi taleb etmişti.»

Vakit ilerliyordu, paşaları daha fazla yormak istemedim. Selâmetlerken, Enver Paşa:

«— Konuşmalarımız faydalı oluyor. Âdeta Harb-i Umumî'nin bir muhasebesini yaptık. Mütebaki kısımlarına isterseniz devam edebiliriz.» vaadinde bulunmuştu. Bu fırsatı kaçırmadım. İki gün sonra tekrar karşı karşıya gelmiş ve kaldığımız yerden başlamıştık. Sordum:

«— Çanakkale'de muzaffer olmuştuk. Bu muzafferiyet Şarkta ve İslâm âleminde çok iyi karşılanmıştı. Avrupa'da harb uzadıkça Avusturya İmparatorluğunun yalnız İtalyanlara karşı durabildiği, fakat Ruslar önünde daima mağlûp oldukları görülüyordu. Almanların bunları takviye etmek yüzünden artık insiyatifi ele alamadıkları anlaşılıyordu. Harb, merkezî devletler için bir müdafaa şekli almış sayılabilirdi. Biz neden evvelâ Galiçya'ya ve sonraları da Romanya ve Makedonya'ya en güzide zabit ve askerlerimizden müteşekkil üç kolordumuzu gönderdik,»

Enver Paşa, bu sualime şu cevabı vermişti:

«— Almanya bizi iknaa çalışıyordu ve diyordu ki: «Alman kıtalarını büyük mikyasta Avusurya'da, Romanya'da ve Makedonya'da kullanmaya mecbur olursam artık bir daha insiyatifi ele alıp Fransız cephesinde kat'î neticeli bir muharebe veremem. Mümkün olduğu kadar Avusturya ve Bulgarlara yardım etmeniz lâzımdır ki, ben Fransız cephesinde insiyatifi ele alacak kadar kuvvet toplayabileyim.»

«— Paşa hazretleri, Sinâ ve Irak cephelerindeki muvaffakiyetsizliğimiz Arabları aleyhimize çevirtmeğe başlamıştı. Avusturya ve Bulgarlara yardım etmek mecburiyetinde kaldık ve bu yüzden harice kuvvet gönderdim buyurmuştunuz. İngilizler Sinâ ve Irak'da büyük ordularla taarruza kalkarken Ruslar Erzurum'u zabtetmiş, Van, Muş, Bitlis ve Erzincan'ı almış, Çapakçur Boğazı'nı tehdide başlamıştı. Her taraftan taarruza uğradığımız bir sırada, neden bir taraftan harice kuvvet yollarken diğer taraftan Medine'de, Gazze'de, Telüşşeria'da ve bilâhare Nablus'da ve Bağdad'ın cenubunda zayıf birlikler toplanıp takviye edilerek daha emin mevzilerde muhasımlarımızı karşılamak münasip olmaz mıydı?..»

«— Bu cephelerde Alman generalleri zarurî olarak kumandanlığa kabul edilmiş ve kendilerine geniş salâhiyetler verilmişti. Binaenaleyh, hareketlerine fazla müdahale edemiyorduk.»

Devam edelim, Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'nın Enver Paşa'ya sorduğu sualleri ve aldığı cevapları okumaya:

«— Irak cephesinde Von der Golç'dan sonra Türk kumandanları kumandayı ele almışlardı. Bunlara, faik kuvvetler karşısında gerilere düşmanı derli - toplu mevzilerde karşılamaları için emir verilemez miydi?..

Enver Paşa'nın bu sefer de Almanları itham edeceğini tahmin etmiştim. Nitekim tahminimde yanılmadığım anlaşıldı:

«— Filistin cephesindeki Alman kumandanları Irak'daki kuvvetlerimizin daha gerilere çekilmesine rıza göstermiyorlardı, cenahların tehlikeye gireceğini iddia ediyorlardı.»

«— Ruslar harb sahnesinden çekilmeyip de harbe devam etselerdi, Şark'da büyük Rus ve Cenubda İngiliz orduları maazallah Anadolu içerilerine kadar yürümüş olsalardı, Anadolu'nun bir istilâdan kurtarılması mümkün olabilir miydi?. İngilizlerle Ruslar, Osmanlı devletinin tasfiyesi ve taksimi hususunda anlaşmışlardı. Hisselerine düşecek kısımları almak maksadiyle en büyük ordularını Şark ve Cenuptan Anadolu'ya sürmeleri ihtimali karşısında yüz yirmi bin kişilik bir ordumuzu memleket dışına çıkarmayı ihtiyatlı bir hareket olarak kabul eder misiniz?.»

«— Müttefik devletlerin harblerinde hangi devletin daha kuvvetli ve hangi devletin harb sanayii diğerlerine yardım edebilecek vaziyette ise, mutlaka, harb sanayiinden mahrum devlet, harb sanayii daha kuvvetli ve zengin olan müttefiklerine râm olmağa mecbur kalıyor. Bir de,vaziyet ve şartlar da harbin devamı esnasında bu derece vâzıh olamıyor. Ruslar'ın 1917'de harb sahnesinden çekilmesi ve sulh yapması bizim için hiç şüphesiz büyük bir kazanç olmuştur.»

Eski Başkumandan-vekili biraz durmuş ve sonra şu samimi itiraf ile cevabını tamamlamıştır:

«— Ne çare ki, müttefiklerimizle beraber bu yeni vaziyetten kâfi derecede istifade edemedik. Buna ben de kaniim.»

«— Yoruldunuzsa burada keselim paşam?»

Mütevazi bir tavırla:

«— Yok demişti, yorulmadım, bilâkis açılıyorum. Hem bir daha birbirimizi nerede bulacağız?»

Bunları söylerken âdeta sesi titriyordu. Cemal Paşa'nın gözleri de uzaklara takılıp kalmıştı. Kimbilir neler düşünüyordu?. Gurbet çok acı şey. Bu manzara karşısında susmuştum.

— Neden sormuyorsunuz?

«— Son bir sualim var paşam. Bu suretle Harb-i Umumî'nin bence müphem gibi görülen bâzı noktaları aydınlanmış olacak. 9 Haziran 1918'de Batum, Kars ve Bâyezıd mıntıkalarında sür'atle ve mükemmelen dört fırkalı Üçüncü Orduyu ve altı fırkalı Dokuzuncu Orduyu teşkile muvaffak oldunuz. Bunları Batum şimaline gönderecek ve Kafkas Azerbaycan'ı ile Acemistan Azerbaycanı'nın işgâline memur edecek yerde Şark hudutlarımıza o zamanın şartlarına göre kâfi derecede bir kuvvet bıraktıktan sonra umumî bir ihtiyat olarak Anadolu'nun içerilerine çekemez miydiniz? Ruslardan kalmış olan birçok silâh, cephane, harb malzemesi ve teçhizatı Anadolu'nun emîn mahallerinde yığdıramaz mıydınız?.»

«— Harbin 1918'de aleyhimize olarak nihayet bulacağını tahmin etmemiştim. Bizden ve Almanya'dan evvel Bulgarların ve Avusturyalıların çökeceğini ve memleketimizin bundan sonra Garb'dan bir yardım bekleyemiyeceğini düşünmüştüm. Bu sebeple Şarkta memleketimiz için bir dayanak, bir kuvvet mem-

bal aramaya mecbur oldum. Bu maksadı temin edebilmek için de iki ordu kurarak Kafkaslar'a ve Acemistan'a doğru sevketmiştim. Eğer cephelerimizin çökmesi felâketi birkaç ay daha sonraya kalmış olsaydı, hem Şark'ta temine çalıştığım ikmal membalarını temin ve hem de Anadolu'nun ortalarında kuvvetli ihtiyatlar yığınağı vücuda getirecektim. Birincisini temin ederken, hem müttefiklerimiz ve hem de biz mağlöp olmuştuk».

Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'nın, Enver ve Cemal Paşalarla yaptığı Harb-i Umumî mevzuundaki mülâkat burada bitiyor... Ancak, Ali Fuad Paşa'nın bu mülâkatı noksandır!.. Enver Paşa'ya, neden, niçin «Bey» iken «Paşa» oluverdiği, Harbiye Nezâreti başına nasıl geçtiği, devleti Harb-i Umumî badiresi içine atan iki Alman zırhlısının Çanakkale Boğazı'ndan yurdumuza girmesine niçin müsaade ettiği ve böylece devleti harbe sürüklerken başta devrin pâdişahı olmak üzere neden kimseye haber vermediği, yapılan bu harekete ne ad verilmesi gerektiği sorulmalı idi!..

Ali Fuad Paşa'nın sorduğu suallere Enver Paşa'nın verdiği cevablara dikkat ediniz. Bu suallerin hemen hepsinde Enver Paşa'nın cevabı: «tahmin edememiştim», «düşünememiştim» gibi hep âcz ifade eden cümlelerdir!. Enver Paşa'nın bu çeşit cevaplarından sonra ona şunu sormak gerekti: Madem bu derece âciz idin, her kurmay subayının bilmesi gereken askerî meseleleri anlayamıyacak derecede beyinsiz idin, o halde Harbiye Nezâreti koltuğuna niçin oturdun ve Başkumandan - vekilliğini omuzlayarak Napolyonluğuna inanıp yüz binlerce vatan evlâdını kuş beynince ne diye hebâ ettin?!.. Napolyon'a özenen Enver Paşa çılgınına bu sual sorulmalı ve o çılgın çekeceği vicdan azabı ile başbaşa bırakılmalı idi!.

Enver Paşa: «HARB SANAYİİNDEN MAHRUM DEVLET, HARB SANAYİİ DAHA KUVVETLİ VE ZENGİN OLAN MÜTTEFİKİNE RÂM OLMAĞA MECBUR KALIYOR» diyor. Doğrudur ve cevabları içinde gerçek olanı da budur.. Ancak, şahsî iktidarı uğruna etrafındaki fedâilerle ve tabanca kuvvetiyle «Bey» iken «Paşa» oluveren ve sonra Harbiye Nezâreti koltuğuna

oturup, devrin Devlet Başkanına haber vermeden devleti harbe sürükleyen, kendisinde bu derece iktidar ve salâhiyet gören bu nevzuhur Başkumandan-vekili, sahip olduğu böylesine iktidar ve selâhiyete rağmen, HARB SANAYİİ mevzuunda neden bir tedbir almamış, niçin HARB SANAYİİ KUVVETLİ MUTTEFIKLERINE RÂM OLMUŞTUR?!.. Bir ânda babasını ve kardeşini «Paşa» yapıveren, orduyu ve devletin Istihbarat Teşkilâtı'nı Almanlar eline teslim eden, etrafındakı fedâileri şahsî iktidarı uğruna kullanan, Sultan Reşad'ın saltanatına itibar etmeyip keyfî hareketlerini sürdüren ve daha neleri irtikâb eden bu Harbiye Nâzırı, acaba HARB SANAYİİ mevzuunda neden bir tedbir almamış, vakit mi bulamamıştır, yoksa «askerî kudretini yakından bildiği ve bu kudretin devam edeceğine inandığı» Alman dostları mı, onun HARB SANAYİİ yolunda atacağı adıma mânî olmuşlardır?!..

Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'nın, Enver Paşa ile yaptığı pek ibretâmiz mülâkata böyle kısaca temas ederken, Enver Paşa'nın hâtıratını elinde bulunduran Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş gayesini hatırlayarak bu hâtıratı sahih bir şekilde bir ân evvel yayınlamasını temenni eder, bir beyinsizin çılgınlıklarını ve o çılgınlıkla Osmanlı İmparatorluğunun neden, niçin, nasıl batırıldığını o beyinsizin kaleminden okumayı arzuladığımızı TÜRK TARİH KURUMU yetkililerine hatırlatırız!..

— « ● » —

ENVER PAŞA'NIN TÜRKİSTAN MACERASI!..

Enver Paşa, kendi gibi gafillerle İmparatorluğumuzun başını yiyip yurt dışına kaçtıktan sonra Almanya'da ve Rusya'da nice karanlık işlerin kahramanı olmuş ve sonunda Türkistan macerasıyle telef olup gitmiştir!..

Enver Paşa'nın Türkistan macerası hakkında çeşitli iddialar vardır. Ve bu iddiaların bâzılarında Enver, esir Türklerin kurtuluşu yolunda canını fedâdan çekinmeyen bir kahramandır... Bâzılarında ise, şahsî ihtirasları uğruna vakitsiz kıyam edip, telâfisi imkânsız zararlara sebep olan maceraperestin biridir...

Bu çeşitli iddialar arasında, Kâzım Karabekir Paşa'nın **«İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihad - Terakki Erkânı»** adlı muhim eserinde yazdıkları meseleyi aydınlatmak bakımından büyük önem taşımaktadır ve aşağıda görüleceği gibi, Enver Paşa'nın hareketi bir İngiliz oyunudur!.. Okuyalım Kâzım Karabekir Paşa'nın yazdıklarını:

«— Enver Paşa'nın son hareketi hakkındaki kanaatim: Lenin'in Moskova'da 24 Kânunuevvel (Aralık) 1921'de Sovyetlerin dokuzuncu kongresinde beyan ettiği veçhile İngiliz neft ve İtalya menşei sermayedarları Bakû'yu kurtarmak istediler. Türkistan'daki kuvvetleri Enver ve arkadaşları kumandasıyle tensîk ederek (düzene koyarak) Kafkasya taarruzuna teşvik ettiler. İngilizlerin Batum'da Enver ve Halil Paşalarla temasta oldukları ve Harington'un 30.11.1337 (1921)de Enver Paşa'ya evrak gönderdiğini Fevzi Paşa da bildirmişti.

Rusların Türkistan'daki mezâlimi de, halkı aleyhlerine hazırlamıştı. Tabiî o havalide dahi, birçok İngiliz propaganda kuvveti işliyordu. Şimdiye kadar Almanların teşviki ve Rusların yardımıyle Anadolu'ya hâkim olmaya çalışan Enver Paşa bu sefer de, İngilizlerin teşvikine kapılarak bu kerre Kafkasya'yı Turan merkezinden gelerek zaptedecek, sonra Anadolu kendisini en büyük ta'zim ve hürmetlerle karşılayacak...

İşte Enver'in, gece gündüz bu hülya ve rüyalarla yeni bir Cihan İmparatoru olabilme fırsatını kaçırmamak için o maceraya atıldığı kanaatindeyim.

Bunu şununla da te'yid ediyorum: Bakû mümessilliğine giden Memduh Şevket Bey, giderken bana da Fergana'dan, Basmacılardan ağız sulandırıcı bir tarzda (!) bahsetmiş, mesele bir kumandan meselesi diyerek beni tahrik etmek istemişti. O zaman ben Şark'daki vazifemi ve memleketin hâlini, bizlerden neler beklediğini izah ederek bu serablar arkasından koşacak kadar ne beynim uyuşmuştur ve ne de âvareyim, demiştim.

İttihatçıların İstanbul'da bir kaynakları vardı. Şüphe etmem ki, bunu İngilizler anlamışlardı ve ara sıra kendi menbalarından oraya cereyanlar karıştırıyorlardı. Şevket Bey'i dinledikten sonra, Buhara'ya giden Cemal veya Enver Paşaların

bu serabı yakalamak için birbirleriyle rekabet edeceklerini düşünmüştüm. Hakikatin böyle tecellisini görünce, haricin, mağrur veya muhteris başlara nasıl gem takdıklarını düşünerek gurur ve hırs gibi esasen —hamdolsun— daima kendimden uzak tuttuğum çirkeflerden hep uzak kalacağıma bir daha ahdettim.»

Enver Paşa'nın Türkistan macerasını böyle bir **«İngiliz oyunu»**na bağlayan Kâzım Karabekir Paşa'nın yazdıklarına İsmail Hami Danişmend'in «Kronoloji»sindeki iddiasını da ilâve edelim. Diyor ki, İsmail Hami Bey: «İstanbul'dan Almanya'ya kaçtıktan sonra Moskova'ya gidip komünist olarak Türkistan'ı bolşevikleştirmek vazifesiyle Buhara'ya gidince Emirlik hülyalarına kapılarak Rusya'ya isyân ettiği için Kızıl-orduya karşı giriştiği bir müsademede telef olmuştur.»

Görüldüğü gibi, Enver Paşa'nın Türkistan macerası hakkında böyle, kahramanlıktan, ihânete dek çeşitli iddialar vardır!. Enver Paşa, acaba gerçekten esir Türkler dâvâsına inanmış ve bu inancıyle mi Türkistan harekâtına girişmiştir; yoksa —yukarıda görüldüğü gibi— bu macera dış kaynakların mı tertibidir?.. Bu suale Enver Paşa'nın hayatı, bilhassa İmparatorluğumuzun başını yiyip, bir geceyarısı kaçıp gitmesinden sonraki hayatı tetkik olunarak cevap verilmelidir.

Enver Paşa'nın ölümüyle neticelenen son Türkistan harekâtı, esir Türklerin kurtarılması yönünden elbette mühimdir. Ancak Enver Paşa, o muhiti iyi bilen, olayların içinde bulunan ve girişilecek hareketin o gün için fayda yerine zarar vereceğini söyleyen kimselerin bu ikazlarına kulaklarını tıkamış; tamamen yabancısı olduğu bir muhitte, teşebbüsünün önünü sonunu düşünmeden —tıpkı âni bir kararla Osmanlı İmparatorluğunu Birinci Dünya Savaşı içine atması gibi— Türkistan macerasına girişmiş ve böylesine bir hareket de, elbet müsbet neticeye ulaşamamıştır!..

Enver Paşa, yapılan yerinde îkazlara neden kulak vermemiştir de, Hacı Sami misâli kimselerin tahrik ve teşvikine uymuştur?.. Yıllarca Türkistan'da dolaşan Hacı Sami hiç bir teşkilâta sahip değilken, neden yalan sözlerle Türkistan'da teşkilâtı ve adamları olduğunu söylemek lüzumunu hissetmiş ve En-

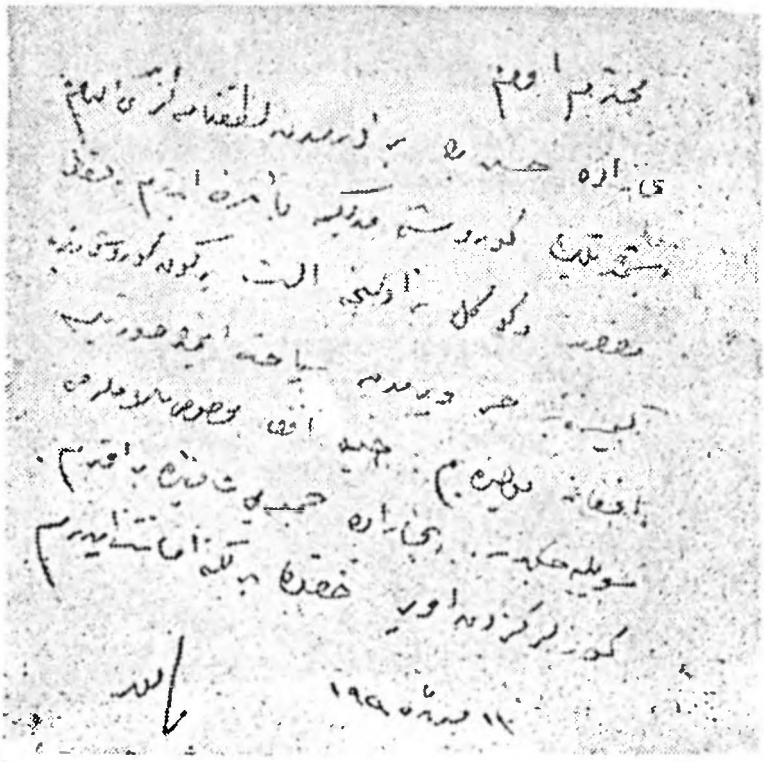

Enver Paşa'nın, Buhara Reisicumhuru Osman Kocaoğlu'na gönderdiği mektup.

ver Paşa, koskoca bir imparatorluğu batırmak pahasına elde ettiği tecrübeye rağmen, Hacı Sami gibi kimselere neden aldanmıştır?. Bu tahrik ve teşviklerde yabancı parmağı yok mudur?. Enver Paşa İngilizlerle mi işbirliği yapmış, Moskova'nın oyunlarına mı âlet olmuş, yoksa eski dostu Almanlara mı hizmet etmiştir?.. Veya bunların hiçbiriyle alâkası yoktur da, esir Türklerin kurtarılmasını mı gaye edinmiştir?.

Bu sualler cevaplandırılırken, Enver Paşa'nın hayatı, askerî değeri ve İmparatorluğumuz içindeki icraatı yanı sıra, o devrin dünya tarihi ve Anadolu'daki ölüm-kalım savaşı bütün teferruatıyle incelenmeli, hissiyatı bir tarafa atarak gerçek araştırılmalı ve o gerçeğe hürmet edilmelidir!..

Gerçek odur ki: Enver Paşa yurt dışına kaçıp gittikten sonra yeni yeni maceralar aramış, bir ara Anadolu'ya geçmek istemişse de Ankara hükûmeti buna müsaade etmemiş ve mutlaka bir şeyler yapmak isteyen bu adam, Türkistan macerasına atılmıştır!.. Enver'in Türkistan macerası, ihtirasın neticesidir!. Napolyon'a özenen ve genç yaşında ümid etmediği makamlara ulaşıveren Enver, taşıdığı Hânedâna damatlık ünvanından da istifade ederek Türkistan'da giriştiği hareketle oradaki Türklerin başına geçmek istemiş, bu teşebbüsünde belki dışarının —Enver'in hareketinden medet uman yabancı devletlerin de— tesiri olmuştur!.. Şu veya bu... Enver Paşa'nın giriştiği bu son hareket —her yönüyle— esir Türklere fayda yerine zarar vermiş, Enver de umduğuna kavuşamadan ölmüş ve Enver Paşa o zamansız teşebbüsü ile daha sonralardaki sistemli hareketlere böylece mâni olmuş, bundan da yine esir Türkler zarar görmüşlerdir!..

— « • » —

İLK DİYANET İŞLERİ BÜTÇESİNİN BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDEKİ MÜZAKERESİ

Bugün yakın tarihimizden bir sayfa çevirerek İkinci Büyük Millet Meclisi'ndeki bütçe müzakerelerinden birini nakledeceğiz... Nakledeceğimiz müzakere, Diyanet İşleri Riyaseti bütçesi dolayısıyle Meclis'in 17 Nisan 1924 Perşembe günkü içtimaında cereyan etmiştir. O tarihte Şer'iyye Vekâleti kaldırılmış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş, Diyanet İşleri Riyaseti adıyla kurulan teşkilât ise, Başvekâlete bağlanmıştır. Ve o gün Başvekil İsmet (İnönü) Paşa hasta olduğundan, bütçe ile alâkalı tenkidleri Maliye Vekili Abdülhalik (Renda) cevaplandırmaktadır.

Şimdi dinleyelim, Fethi (Okyar) başkanlığındaki Meclis'de Diyanet İşleri Riyaseti bütçesi üzerindeki tenkidleri:

Raif Efendi (Erzurum): «Diyanet İşleri bütçesi elimizde... Üzerinde iki satır yazı olmaksızın sırf rakam olarak gelmiştir. Bunun mucib sebebi yok mu?... Raportörü yok mu?... Şer'iyye

Vekâletini ilga ederken bir nizamnâme hazırlanacağı söylenilmişti. Nizâmnâme henüz ortada yok!.. Diyanet İşleri, nizâmnâme olmadığına göre hangi mevzuata istınaden yapılmıştır?.. Bu bütçe bu şekilde çıkarsa teşkilât mı sayılacaktır. İzahat istiyorum.»

Maliye Vekili: «Muhasebesi, bütçesi diğer Vekâletlerinki gibi müstakildir. Ayrı bir varidatı yoktur. Evkaf'tan alınan varidat doğrudan doğruya hazîne-i maliyeye alınacak ve hazîne bu masrafı yapacaktır.»

Hüseyin Hüsnü Ef. (Isparta): «Ne zaman?. Camiler yıkıldıktan sonra mı?..»

Samih Rifat Bey (Biga): «Eski Şer'iyye Vekâleti ile Diyanet İşleri Reisliği bütçesi arasında bir fark olmadığını söylediniz. Eski Şer'iyye Vekâletinde iki heyet vardı: Biri, heyet-i iftâiye; diğeri de, heyet-i ilmiyye idi ki, heyet-i ilmiyye, neşriyat-ı İslâmiye ile iştigal ediyordu. Burada bu heyetlerin ikisini de göremiyorum. Ona mukabil bir Heyet-i Müşavere var. Efendim, Heyet-i ilmiyye ki, itikadat, ibâdat üzerinde bu heyetin büyük tesiri ve faaliyeti vardı. Bu lâğv mı edilmiştir?..»

Maliye Vekili: «Bu vazife, Heyet-i Müşavere'ye verilmiştir.»

Samih Rifat Bey: «İkisi bir midir, vazifeler tevhid mi edilmiştir?..»

Maliye Vekili: «Evet efendim, Heyet-i Müşavere'nin vazifeleri meyanındadır.»

Hamdi Bey (Bozok): «Efendim, ben de Samih Rifat Beyefendi'nin sualini soracaktım.»

Maliye Vekili: «Efendim, o vazifeler, yâni, fetvâ vesair vezaif ile itakadat ve ibâdat vazifeleri Heyet-i Müşavere'ye verilmiştir.»

Hâfız İbrahim Ef. (Isparta): «Gerek heyet-i iftâiyenin ki, fetvâ işleri tamamen üzerindedir, gerekse tetkikat ve te'lifat-ı İslâmiye heyetinin vazifeleri evvelce kanunu mahsusla ayrılmıştı. Heyet-i ilmiyye, İslâm eserlerini neşrederdi. Heyet-i if-

tâiye ise, memleketin her tarafından gelen fetvâları tetkik ederdi. Her iki heyet nasıl olup da birleştirilmiştir?.»

Maliye Vekili: «Efendim, Kanunda şu kadar âza diye bir kayıt yoktur. Burada sekiz kişiden ibaret bir Heyet-i Müşavere var. Diyanet İşleri Reisi onların vezaifini taksim edecektir. Meselâ, üç kişi ayıracak sizler şuna bakın; sizler de şunlara bakın diye vazife taksimi yapacaktır.»

Kâmil Efendi (Afyon Karahisar): «Efendim, tevcih-i cihat vesaire de Diyanet İşleri vazifelerinden sayılıyor. Evvelce bunlar Evkaf'a bağlı idi. Şimdi bu şekilde, hepsini sekiz kişiye bırakmak, bunlar yapılmasın mânâsına gelmez mi?.»

Maliye Vekili: «Efendim, bunda bir hatâ varsa miktarındadır. Yâni olabilir. Eğer heyet-i celile, sekiz kişi miktarının azlığında veya çokluğunda gayr-i kâfidir derse, bu heyet-i celilenin bileceği iştir. Diyanet İşleri Reisi, ben bu işleri sekiz kişi ile görürüm diyor, kâfidir diyor.»

Mazhar Müfit Bey (Denizli): «Efendim, fetvâ heyeti, ilmî heyet, cihat tevcihi heyeti, vazifeleri ve âzalarının hususiyet ve adetleri kanunlarla muayyendir. Zât-ı âliniz buyuruyorsunuz ki, bu heyetler birleştirilmiş, başka şekle ifrağ edilmiştir. Bu, bir kanun meselesidir. Kanunen muayyen olan bir heyeti tadil edip başka bir şekle sokmak, ancak bir madde-i kanuniye ile olabilir. Böyle bir kanun olmadığına göre, bu işi nasıl yaptınız?..»

Maliye Vekili: «Siz kanunla Şer'iyye Vekâletini ilga buyurdunuz. O Vekâletin teşkilâtını da kaldırmış oldunuz **(Hayır sesleri).** Teşkilâtı da kalmıştır. Rica ederim, o şekilde düşününüz.»

Raif Ef. (Erzurum): «Şu halde teşkilâtsız, kanunsuz, nizâmsız bir bütçeyi müzakere ediyoruz ki, benim ma'ruzatım sabit oluyor.»

Maliye Vekili: «Teşkilât elinizdedir efendim. Kadroyu tetkik ediniz, Teşkilât kadrosudur.»

Mazhar Müfid Bey (Denizli): «O halde bunun için bir kanun ister.»

Raif Ef. (Erzurum) : «Efendim, bu kat'iyen kanunsuz olmaz. Lüzum yoksa açık söyleyelim, sarih olalım, kalsın, gitsin. Lüzum varsa, kanunla devam etsin.»

Hasan Fehmi Ef. (Kastamonu) : «Müessesat-ı diniye ve İslâmiye mensublarının intihab ve tayini, ibâdat ve itikada müteallik fetvâların tetkiki, İslâmî eserlerin te'lifi sekiz kişi ile nasıl olur?..»

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) : «Bu ikinci bahis buraya giremez. Tevhid-i tedrisat olunca kat'iyen maarif bahsi buraya giremez.»

Hüseyin Hüsnü Ef. (Isparta) : «Men çe güyem tambûrem çe gûyet?»

Tunalı Hilmi Bey : «Anlamıyanlar da itiraz etmemelidirler. Siz de tevazu buyurunuz. Benim gibi eçhel...»

Hasan Fehmi Ef. (Kastamonu) : Zât-ı âliniz buyuruyorsunuz ki, te'lifat ve tetkikat heyetinin deruhte ettiği vazifeler maarife intikal etmiştir. Halbuki mes'ul vekili böyle söylemiyor.»

Tunalı Hilmi Bey : «Hayır! Yanlış! Yanlış söylüyor.»

Ali Saib Bey (Kozan): «Efendim, bir de Diyanet İşleri Reisi'ni dinleyelim. Belki kâfi görmüştür.»

Raif Ef. (Erzurum) : «Hattâ, Başvekil Paşa hazretlerini dinleyelim. Burası kendisine merbuttur. Muvazene-i maliye encümeni bütçeyi kendi kendisine yapmış. Öyle anlaşılıyor.»

Maliye Vekili : «Efendim, müsaade buyurursanız Diyanet İşleri Riyaseti hakkındaki kanunda vezaif (vazifeler) tasrih edilmiştir (açıklanmıştır). Eğer müsaade ederseniz okuyayım. «Madde 5 : Türkiye Cumhuriyeti memaliki dahilinde bilcümle Cami ve mesacid-i şerîfenin (mescidlerin) ve tekkeler ve zaviyelerin idaresine; hatip, imam, şeyh, vaiz, müezzin ve kayyumların ve sair müstahdemin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisi memurdur.»

Meclis Reisi Fethi (Okyar) Bey : «Efendim, malûm-u âliniz,

kanun-u' mahsus mucibince Diyanet İşleri Riyaseti Başvekâlete merbuttur. Yâni, Başvekil Paşa'yı mı dinlemek istiyorsunuz. Bunu dinleyebilirsiniz.» **(Gelsin dinleyelim sesleri).**

Maliye Vekili: «Reis Bey, Başvekil Paşa hazretleri hastadır. Yatakta yatıyor. Hasta olmamış olsaydı gelirdi.»

Raif Efendi (Erzurum): «Bendeniz, bütçenin tehirini teklif ediyorum. Kanunsuz, nizâmsız bir bütçe kabul edilemez.»

Reşid Ağa (Malatya): «Efendiler, Maliye Vekili Beyefendi, Meclis'den çıkan kanunu okudular. Cami işlerine bakacak, dediler. Rica ederim efendim, evvelâ Camiler için bütçede tahsisat bırakmamıştır, Maliye bütçesinden çıkarmıştır. Parayı kesesinden mi verecek?... Muvazene-i umumiyeye dahil olmayan bir masrafı, nasıl olur da emval-i umumiyeden verebilir?... Mekteblerde, tedrisatı tevhid edeceğiz dediler, Maarif Vekili Beyefendi bütün medreseleri kaldırdı. Eğer bununla da Maliye Vekili bütün Camileri kapatmak istiyorsa, onu bilemem!...»

Mustafa Feyzi Ef. (Konya): «Muhterem arkadaşlar, iki hakikat vardır: İlim ve cehil... İlim çeşidine göre, âlimin de çeşidi vardır. Şimdi Diyanet İşleri bütçesini elimize aldığımızda diyanet umurunu görecek, din işlerini yürütecek ulemâ lâzım. Bu bütçenin içinde din ulemâsı yetiştirmek için on para var mı?... Yoktur... Bugün Darülfünun İlâhiyat Şubesi'nin bizim şu diyanet işleri ile iştigal edecek, vazifeleri yapacak ulemâyı yetiştirmeyeceğini bilmiyor muyuz?. O halde Müftüler nereden yetişecek?.. Rica ederim, bu vazifeyi kime veriyorsunuz?...»

Hâfız İbrahim Ef. (Isparta): «İki sene sonra hepsi kalkacak.»

Mustafa Feyzi Ef. (Konya): «— Evet, bugün medreseler kalkmıştır, kapanmıştır. Beyefendiler rica ederim, hepiniz mensub olduğunuz daire-i intihabiyeleri biliyorsunuz. Bir kazada otuz köy var, otuz talebe gelmiş, kazada bir medresede eğleşiyorlar. Bu kazanın Kadısı, Müftüsü, Müderrisi bunları talim ve terbiye ile meşgul oluyor. Huday-ı nabit gibi olan bu adam, az çok okur, mümkün olduğu kadar ulûm-i diniyye, fıkıh, feraiz, abdest mesailini öğrenip köyüne gider ve halka öğretirdi.»

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): «Hocam, kıyam ettim, İslâmiyet Huday-ı nabit olmaktan kurtarılacaktır.»

Mustafa Feyzi Ef. (Konya): Esasatı bilmezsin, sus!..»

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): «Ben, kalûbelâdan beri Müslümanım.»

Mustafa Feyzi Ef. (Konya): «Müslümansın, fakat Müslümanlığı bilmezsin!.. Şimdi Maarif Vekili Bey, tevhid-i tedrisat dolayısıyle medreseleri kapattı. Talebeleri, göçlerini arkasına yükleyip köylerine gönderdi. Medreseler kapalı. Hattâ müderris olan zat, otuz kırk sene ders okuttuğu dershânesine konulmuyor. Göçünü alıp gönderiliyor ve müderrisler medreseye giremiyorlar...

İşte efendim, mesele bu şekildedir. Bu din işleri ile iştigal edecek, malûm-u âliniz, müderrisler, hatibler, ulemâdır. Asıl doğrusu müderrisler ve ulemâ kısmıdır. Ulemâ yetiştirmek için ötedenberi müesses olan medreseler de kaldırılıyor. Bunlar, bütçeden para da istemezler. Rica ederim, kendi kendilerine Huday-ı nabit okusunlar. Burada ancak itiraz varid olur: Ulemânın okuttuğu dersler millete zararlı mı oluyor?..

Abdülgâni Bey (Mardin): «Haşa!..»

Mustafa Feyzi Ef. (Konya): «Mazarratı varsa kapatılması lâzımdır. Fakat yoktan böyle bir zehab varsa tashihini rica ederim. Ulemâ, altı yüz seneden beri İslâm'a hizmet etmiştir.»

Mahir Ef. (Kastamonu): «Bin üç yüz küsür seneden beri.»

Mustafa Feyzi Ef. (Konya): «Böyle talim ve terbiye ile meşgul olan medreseler kapanıp ulemâ açıkta kalacak ise, tabiidir ki, hiçbirimiz razı olamayız... Diyanet İşleri meselesini şimdi hulâsa edeyim: Diyanet işleri ile iştigâl edecek Müftülere bir mahreç lâzım. Bendeniz, şu bütçede bu esas hizmete dair bir madde göremediğim gibi, Maliye Vekili'nin Başvekil hazretlerine izâfeten buyurduklarına göre, elde bir nizâmnâme de yoktur. Bu bütçe tehir edilmeli ve bu boşluklar doldurulmalıdır.»

Diyanet İşleri Riyaseti bütçesi Meclis'de böylesine sert tenkidlere uğrarken, Meclis Başkanlığına bir takrir verilir. Top-

çu İhsan (İstiklâl Mahkemesi Reisi, Bahriye Vekili, sonraları meşhur Yavuz - Havuz dâvâsı kahramanı) ve arkadaşlarınca verilen bir takrirde, meselenin vuzuha kavuştuğundan bahisle maddelere geçilmesi teklif edilir. Bu arada Afyonkarahisar meb'usu Kâmil Efendi de: «Diyanet İşleri bütçesinin müstacelen tetkik ve iade edilmek üzere Diyanet İşleri Encümeni'ne havalesini» ister. Bu taleb Meclis Reisi Fethi (Okyar) tarafından kabul edilmez. Fethi Bey'in: «Bütçelerin tetkiki muvazene-i maliye encümenine aittir. Başka encümene gidemez.» yolundaki itirazına Isparta meb'usu Hüseyin Hüsnü Efendi müdahale eder:

«— Rica ederim Reis Bey, bu başka bütçelere benzemiyor. Kör ve topal bir bütçedir. Öbürleri gibi değil. Bu yürüyemez.»

Fethi (Okyar) Bey: «Muvazene-i Maliye Encümeni bütçelerin tetkiki için teşekkül etmiştir.»

Raif Ef. (Erzurum): «Bendeniz teklif ediyorum. Muvazene-i Maliye Encümeni'ne gitsin, nizâmnâmesi ile gelsin. Şimdiye kadar böyle bir bütçe gelmemiştir. Ne kanunu, ne nizâmnâmesi var. Böyle bütçe tasdik olunmaz.»

Hüseyin Hüsnü Ef. (Isparta): «Yazıklar olsun.»

Fethi (Okyar) Bey: «Bütçeyi ayrı bir encümene gönderemeyiz. Muvazene-i Maliye Encümeni'ne göndereceğiz.»

Hâfız İbrahim Ef. (Isparta): «Muvazene-i Maliye Encümeni ile Diyanet İşleri Encümeni müştereken yapsınlar.»

Fethi (Okyar) Bey: «Böyle bir şey nasıl olabilir?»

Hâfız İbrahim Ef. (Isparta): «Meclis-i âli ruznâmesine hâkimdir. Neye karar verirse o olur.»

Böylece ilk Diyanet İşleri bütçesi, gerekçesi olmadığı esbab-ı mucibesiyle Encümene iade olunur. İkinci Meclis'in aynı günkü içtimaında Maarif Vekâleti bütçesi de müzakere edilir ve yine hemen hemen aynı meb'uslar bu vekâlet bütçesinin müzakeresinde de konuşup endişelerini ortaya koyarlar ki, bu endişe, gerçek din adamı yetiştiren müesseselerin köküne kibrit suyu dökülecegidir!..

— « • » —

İŞ BANKASI'NIN KURULUŞU VE CHP'NİN BU BANKADAKİ HİSSESİ

İş Bankası, 1924 yılının 26 Ağustos günü kurulmuş, kuruluşundan hemen dört gün sonra 30 Ağustos'da gişelerini açan Banka'nın açılış merasimi ise, 9 Eylül günü yapılmıştır.

Kuruluşu, açılışı ve açılış merasimi böyle hep Millî Mücadelenin mühim günlerinin ikinci yıldönümlerine rastlatılan İş Bankası, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kurulmuş ve Banka'nın ödenmiş sermayesi olan elli üç yıl evvelinin iki yüz elli bin lirası yine M. Kemal Paşa tarafından verilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın İş Bankası'na sermaye olarak verdiği bu iki yüz eli bin lira, Hindistan Müslümanlarının Millî Mücadeleye yardım olarak gönderdikleri paranın bir kısmıdır.

Hint Müslümanlarının gönderdikleri paranın tamamı, Lord Kinross'a göre: Yüz yirmi beş bin İngiliz lirasıdır. Riyaseticumhur Umumî Kâtibi Hasan Rıza Soyak ise, hâtıratında, gelen parayı takriben beş, altı yüz bin lira olarak kaydetmekte ve «vakit vakit bâzı çevrelerde birçok dedikodulara sebeb olan Hindistan'dan gönderilmiş bir miktar paranın nasıl ve nerelere sarfedildiğinden ve neticelerinden bahsedeceğim» diyerek şunları yazmaktadır:

«— Açtığı çetin mücadeleye yardım maksadıyla Hindistan'dan, şahsına yekûnu takriben 500 - 600 bin lira kadar tutan bir para gönderilmişti. O, bu paranın beş yüz bin lirasını Büyük Taarruz'dan evvel Maliye'nin karşılayamadığı bâzı hususî masraflar için Batı Cephesi Komutanlığı emrine vermişti. Yunanlıların kaçarken yakıp yıktıkları savaş alanında aç ve açıkta kalan zavallılara yapılan yardım da, Paşa'nın, ordu ile beraber İzmir yolunda iken verdiği emirle yine bu paradan yapılmıştı.

Zaferden sonra, beş yüz bin liranın üç yüz seksen bin lirası, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla kendisine iade olunmuştu.

Atatürk, bu paranın memleket hesabına en hayırlı, en faydalı şekilde nasıl ve nerede kullanılabileceğini düşünüyordu. Bu sırada kendisine bir millî bankanın kurulması zaruretinden bahsedilmiştir. Zaten o da yabancı malî müessese-

lerin, bu arada bilhassa Osmanlı Bankası'nın, hazîne ile yakından alâkası olmasına rağmen, Cumhuriyet Hükûmetine karşı takındığı mütehakkim tavırdan teessür duymakta, böyle bir millî müesseseye olan ihtiyacı derinden hissetmekteydi.

Binaenaleyh derhal kararını verdi, elindeki paranın iki yüz elli bin lirasını temel sermaye olarak bu işe tahsis etti ve ayrıca toplanan sermayenin katılması ile şimdiki İş Bankası vücut buldu.

Atatürk, yardım parasının elinde kalan kısmı ile de, ziraat sahasında çalışmayı muvafık görmüştü. Kendisi çocukluğundanberi kır ve çiftlik hayatından çok hoşlanırdı, aynı zamanda bu saha, nüfusun büyük çoğunluğunun yaşayıp çalıştığı ve memleket ekonomisinin umumiyet itibariyle dayandığı saha idi.

Birbiri ardından, Ankara civarında Orman Çiftliği'ni teşkil eden vâsi araziyi, Silifke yakınında Tekir ve Şövalye, Tarsus'da Piloğlu çiftliklerini, Dörtyol'da Karabasamak Çiftliği ile büyük bir portakal bahçesini ve Yalova'da Baltacı ve Millet çiftliklerini, parça parça sahiplerinden veya metrûk mallar idaresinden satın alarak işe koyuldu.

Arada şunu da belirteyim ki, o zaman arazi çok ucuz, paramız da o nisbette kıymetli idi. Bütün bu arazi için ödenen para miktarı yüz, yüz yirmi bin lirayı geçmiyordu.»

Hasan Rıza Soyak'a göre: Hindistan'dan gönderilen para azamî altı yüz bin lira kabul edilirse, bu miktarın iki yüz elli bin lirası İş Bankası'na sermaye olmuş; yüz yirmi bin lirasıyle yukarıdaki çiftlikler satın alınmış, bakiyye iki yüz otuz bin lirası ise Milî Mücadelede harcanmıştır.

Biz bu yazımızla, İş Bankası'nın kuruluşu ve Hindistan Müslümanlarının Millî Mücadeleye yardım gayesiyle gönderdikleri paranın yalnız Banka'ya sermaye olan kısmı üzerinde duracağımızdan, yukarıda sayılan çiftliklerin âkıbetine kısaca temas ederek o bahsi kapatlım...

Mustafa Kemal Paşa, 1927 yılında verdiği bir beyanatta bu çiftliklerin Partisine (CHP'ye) aid olduğunu bildirmişse de, 1937'de hükûmete yazdığı bir tezkere ile «tasarrufu altındaki bu çiftlikleri bütün tesisat, hayvanat ve demirbaşları ile beraber hazîneye hediye etmiş», meselenin Büyük Millet Meclisin-

deki müzakeresinde konuşan devrin Başbakanı İsmet İnönü: «Atatürk'ün, çiftlikleri CHP'nin malı olarak saklamakta iken hazîneye terketmeyi tercih etmesinin sebeplerini —kendi görüşüne göre— izah edip, bu müesseselerin maksada varmak için, devletin elinde bulunması amelî bakımdan daha elverişli olduğu, zaten CHP'nin o gün için hükûmetten ayrı bir teşekkül olmaktan çıkarak, hükûmetle iç-içe milletin ve devletın müşterek bir müessesesi haline girmiş bulunduğunu ileri sürmüş,» bilâhare on üç meb'us söz alıp konuşmuş ve neticede verilen bir takririn kabulüyle «Meclis'in minnetle dolu samimî hislerinin ve derin teşekkürlerinin Mustafa Kemal Paşa'ya arzına» riyaset memur edilmiş, ancak Riyaseticumhur Umumî Kâtibi Hasan Rıza Soyak'ın ifadesiyle: Atatürk'ün tavsiyelerine ve ilgililerin ilk zamanlarda vâki olan bol va'adlerine rağmen bu müesseler sonradan büyümelerine ve pek şumûllü kuruluş gayelerine uygun bir şekilde idare edilmemiş, bâzıları parçalanmış, birçok i'mal ve satış yerleri kapatılmış, bu durum içinde yenilerinin tesisi de hiç bahis konusu olmamıştır.»

Geçelim İş Bankası'nın kuruluşuna... M. Kemal Paşa'nın emri üzerine başlanan Banka'nın hazırlık çalışmaları devrin Ticaret Vekili Hasan (Saka) tarafından yürütülmüş ve Banka'nın Genel Müdürlüğüne İmar ve İskân Vekili Celâl (Bayar) getirilmiş, o günlerin ünlü meb'uslarıyla, tüccar ve eşraftan bâzıları da Banka'nın kurucuları arasında yer almışlardır. Sayalım bunlardan bir kaçını: Celâl (Bayar), Siirt meb'usu diye meşhur Mahmud (Soydan), Gaziantep meb'usu Kılıç Ali, Cebelibereket meb'usu Ihsan (Eryavuz), Rize meb'usu Fuat (Bulca), İzmir meb'usu Kınacızâde Şakir ile tüccardan Uşşaki-zâde Mahmud Muammer, Altıağa-zâde Mustafa, İnegöllü-zâde Mehmed Saffet, Yozgat'tan Âkif Paşa, Ecza-tıbbiye tâciri Necip, Nemlizâde Sıtkı, Ragıb Paşa zâde Şâkir v.s...

Hasan Rıza Soyak, baştarafa aldığımız Banka'nın kuruluşuyla ilgili hâtıratında iki yüz elli bin liranın temel sermaye olarak İş Bankası kuruluşuna tahsis edildiğini «ve ayrıca toplanan sermayenin katılması ile şimdiki İş Bankası'nın vücut bulduğunu» yazmakta; İş Bankası da kendi neşriyatında: «İkl

yüz elli bin liralık ilk sermaye, halkımıza satılan hisse senetleri ile birlikte o yıl bir milyon liraya ulaştı» diyerek Hasan Rıza Soyak'ı te'yid etmekte, ancak Doğan Avcıoğlu «Türkiye'nin Düzeni»nde': «ödenmiş sermaye, iki yüz elli bin lira idi ve bu para, Atatürk tarafından verilmişti. Öteki kurucular, hemen hemen hiçbir para ödemeden, büyük bir gelişme gösterecek olan bu bankanın ortakları olmuşlardır» demekte; Falih Rıfkı Atay ise «Çankaya»sında: «İş Bankası'nın bir nevi politikacılar bankası olarak kurulmuş olması, Cumhuriyet tarihi için pek acıklı bir aferizm salgınının başlangıcı olmuştur» deyip ilâve etmektedir:

«— İş Bankası'nı kuranlar ve bilhassa onun Umum Müdürü dürüst kimselerdi, fakat bankayı yürütebilmek, tutabilmek ve işletebilmek için, uzun müddet devlet otoritesini kullanmağa bağlı kalmıştır. Kolay kazanç elde etmeğe çalışanlar, yerli yabancı, Ankara'da nüfuz tüccarlarını bulmakta ve onlar vasıtasıyle Banka'yı kendi teşebbüsleri içine sürüklemekte idiler. Birkaç defa Banka'yı pek ağır ziyanlardan kurtarmak için, onu

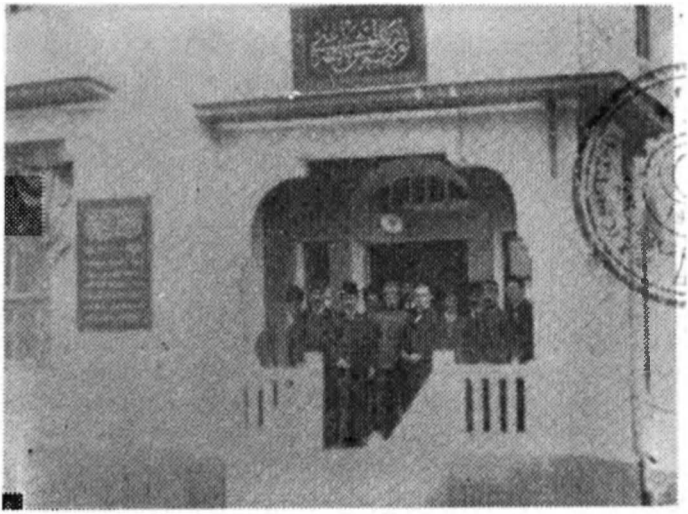

İş Bankası'nın açılışı dolayısıyle düzenlenen merasimde, devrin Başvekili İsmet (İnönü) Paşa ile bankanın ilk Genel Müdürü Celâl (Bayar) bir arada.

çıkmaz işlere sokmuş olanları kazandırarak kurtarmak lâzım gelmiştir.

Bu kurtarılanlardan biri —ki on parasız bir subay emeklisi olarak ilk Meclis'e katılmıştı— bir demiryolu mukavelesinden tam bir milyon yirmi sekiz bin lira komisyon almıştı. Bu komisyonun ehemmiyetli bir kısmı İş Bankası'ndaki hesaplarını kapatmağa ancak yetebilmişti. Devlet bu uzun mühletli mukavele yüzünden milyonlarca lira ziyana gireceğini anlamış ve onu sonradan feshedebilmek için binbir sıkıntıya uğratmıştı.»

Falih Rıfkı Atay devamla diyor ki:

«— Ortaya bir teşebbüs atarak İş Bankası'nın sermayesini tehlikeye koyabilmek, para kazanmanın en kestirme yollarından biri sayılıyordu. **Rejimden hava parası vurmak hırsı nüfuz satıcılarını o kadar bürümüştü ki, bir gün, Atatürk'ün kızıp yanına sokmadığı bir şahısla nüfuzlu dostlarından biri arasında şöyle bir pazarlık yapılmıştı: Dostu bir kolayını bulup o şahsı sofraya dâvet ettirecek ve sofrada bir kolayına getirip Atatürk'ün elini öptürecek, affettirecekti. Busenin ücreti on bin lira idi. Meseleyi duyan bir arkadaşın ta'rizli müdahalesiyle bu kârlı iş son dakikasında akîm kalmıştı.**

Şöyle bir sistem kurulmak isteniyordu: Devletin yapacağını banka yapmalı idi. Şüphesiz arada Banka'nın yabancı iş ve yerli nüfuz komisyoncuları asıl hisseyi paylaşacaklardı. Reassürans hikâyesi bunun tipik bir misalidir.

Galiba, dünyanın hiç bir yerinde reassürans işi imtiyaz altında değildir. Bu fikri İstanbul Sigorta kumpanyalarından birinin levanten müdürü icad etti. Atatürk'ün kalb rahatsızlığından şüphe edilerek perhize girdiği zamanlarda idi. Arkadaşları iki cepheye bölünmüşlerdi. Böyle bir inhisarcılığa mâni olmak isteyenler bütün delillerini kullanmakta idiler. Hükûmette de banka nüfuzculuğuna karşı mukavemet belirmişti. İmtiyaz dâvâsı bütün bir mevsim geri kaldı. Fakat nihayet teşebbüse önayak olanlar muvaffak oldular. **Hiç unutmam, «Hâkimiyyet-i Milliye» gazetesindeki odamda oturuyordum. Başyazarlardan ve Banka İdare Meclisi Reisi Siirt Milletvekili Mahmud (Soydan) yanımdaki odada çalışırdı. Arada kapı yoktu. Beraber konuşurken İstanbullu sigorta müdürünün geldiğini haber verdi-**

ler. Pek neş'eli müdür, Mahmud'un masası üzerine üç zarf bıraktı :

«— Bu zât-ı âlinizin. Bu ..... Beyefendi'nin, bu da ..... Beyefendi'nin» dedi.

Bu zarflar hisse senedi dolu idi. Bahsettiğim sigorta müdürü, elde ettiği başarıdan sonra, servet ve sâmanını toplayarak Fransa'ya gitti. «Cote d'Azure»de yerleşti.»

Falih Rıfkı Atay'ın anlattıklarına İsmet İnönü'ye «İkinci Adam» diyen Şevket Süreyya Aydemir de katılmakta ve İsmet Paşa hakkındaki kitabında : «İş Bankası'nın kuruluşu sırasında, Gazi'nin de takdir ve teşviklerinde yer alan iyi niyetlerin yanında, bir taraftan da memlekette, Devlete arkasını vererek, Devlet nüfuz ve imkânlarından faydalanan bir takım affairiste temayüllerin, yâni iş adamlığı, çeşitli yollardan iş takipçiliği, zayıf ruhlu insanların menfaatlerine göre işletilen tesis cereyanlarının da belirdiği bir gerçektir. Hemen hiç bir iş âleminden gelmeyen, hemen hepsi de eski Milli Mücadele günlerinin asker, idareci, yahut siyasetçi elemanları arasından türeyen bâzı insanların yani devrin iktisadi işlerini ve imkânlarını, az çok maskeli şekillerde, fakat daima Devletin nüfuzuna dayanarak, kendi menfaatlerine kullanmak çabaları olmuştu» demekte ve ilâve etmektedir :

«— Kısa zamanda affairiste cereyanların ve tiplerin, hatta İş Bankası çevresinde de kendilerine yer ve sığınak bulduk ları görülüyordu. Belki de bunları önlemek için, Atatürk'ün yakın çevresinden bir takım kimselerin de bankanın ve teşekküllerinin yüksek idare mevkilerinde vazife almalarına rağmen, usulsüzlükler önlenemiyordu. Hatta zamanla, bunlardan bâzılarının bizzat karışık işlere karıştıkları göze çarptı...

.....

.....

Affairist davranış veya tertiplerin, özel diğer teşebbüsler sahasında olduğu kadar ve belki biraz daha büyük hacimde, İş Bankası'nın kurduğu veya iştiraki bulunduğu işlerde de kendini gösterdiği keza bir gerçektir.»

Şevket Süreyya devamla şeker sanayiinin nasıl önlendiğini anlatmakta, bu arada Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrika-

sı'ndan bahisle: «Affairisme'in İş Bankası etrafında ve asıl koruyucusuna haber verilmeden bâzı anlaşmaları olmuştur. **Meselâ bankanın % 99 hissesine sahip olduğu ve fiilen idare ettiği Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası mamullerinin satışı, bu işe 1939'da yeni hükûmet el koyuncaya kadar, İstanbul'da bir Musevî grubuna imtiyazlı bir şekilde kapatılmış gibiydi. Bundan başka, bu fabrikanın «Avrupa fiyat seviyesine uygun» diye geçinilen fiyatlarının, bu grup tarafından Almanya ve Polonya'dan yapılan ithalât fiyatlarının üç misli üstünde olduğu, fakat iç satışların hep beraber bu yanlış fiyatlar üzerinden yürütüldüğü grup bürolarında yapılan incelemelerde meydana çıkmıştır. Böyle bir fiyat iddiası yürütmeye esas tutulan vesikanın, matbaada basılmış, imzasız, sahipsiz ve asılsız bir Almanca yazı olduğu tesbit edilmiştir.»** demektedir.

İş Bankası'nın kuracağı kâğıt fabrikasıyle alâkalı olarak 1932 yılında Yalova'da geçen bir olay ve bu olay sonunda devrin İsmet Paşa hükûmetinin İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'in istifası, İş Bankası'nın o devirdeki faaliyetine olduğu kadar, İsmet İnönü - Celâl Bayar çekişmesine de ışık tutar...

Yalova'da geçen olayı bir görgü şahidinin şehadetiyle tesbit edeceğiz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu siyasî hâtıralarında diyor ki :

«— O hâdisenin üzerinden bugün (1965) tam otuz üç yıl geçmiş bulunuyor. Fakat, bende bıraktığı tesir o derece derin olmuştur ki, şu ânda hâfızamı hiç zorlamaksızın buna sahne olan sofrayı bütün teferruatıyla gözüm önüne getirebiliyorum ve üzerimize çöken şimşekli, yıldırımlı havanın bana verdiği heyecanı yeniden duyuyorum.

Bu epeyce tenha bir sofra idi. Hepimizin sayısı tutsa tutsa dokuzu, onu ancak tutardı. Onun için, orada kimlerin bulunduğunu sırasıyle birer birer söyleyebilirim: Atatürk'ün bir yanında Âfet (İnan) Hanım, öbür yanında karım oturuyordu. Karımla benim aramda da Atatürk'ün hususî meclislerinde ilk defa gördüğüm İktisat Vekili Mustafa Şeref yer almıştı. Benim biraz ötemde «mutad zevat»tan birkaçı, karşımda da Nuri (Conker) ve onun solunda eski Konya milletvekili rahmetli Hamdi ile Kılıç Ali vardı. O zamanlar Nuri Conker'in, Kılıç Ali'nin çehresi

benim için Atatürk çevresinin havasını önceden bildiren birer barometre idi. Eğer, bu çehreler çatıksa, anlardım ki, bir sert rüzgâr esmek ihtimali vardır; sakin veya gülümser ise hava açık ve güzel olacaktır.

Lâkin, sözünü ettiğim akşam, her nedense, ne birinin, ne öbürünün yüzünde bu gibi belirtilerden eser göremiyordum. Gerçi, ilk bakışta, günlerdenberi tartışılan «mesele» ile doğrudan doğruya alâkalı Vekilin / Bankanın olağanüstü bir tarzda bu sofraya dâvet edilmiş bulunmasından işkillenmem lâzım gelirdi ama, içimizden birinin kulağıma fısıldadığına göre, Mustafa Şeref Bey'in buraya bir dâvet üzerine değil, kendi tarafından yapılan bir müracaat üzerine geldiğini ve bu müracaatının da sıhhî sebepler dolayısıyle çıkacağı bir Avrupa seyahatinden önce Devlet Reisi'ne «arz-ı vedâ» etmek gibi protokoler bir vesileye dayandığını anlayınca öyle bir yürek tedirginliğine düşmekten de kurtulmuştum.

Kaldı ki, yemeğe de öyle bir samimiyet havası içinde başlamıştık ve Atatürk o kadar rahat ve hattâ neş'eli görünüyordu ki, Nuri Bey'le Kılıç Ali'nin çehreleri birdenbire çatılsa bile bu havanın bozulabileceğine asla intimal vermezdim. Evet, Atatürk her vakitki gibi hoş fıkralar ve hâtıralar anlatıyor; sofrasında ilk defa gördüğü Konya Milletvekili Hamdi ile sanki kırk yıllık ahbab imişçesine şakalaşıyordu.

Fakat yemeğin sonlarına doğru, ne oldu ve hangi vesile ile bilmiyorum, sözlerinin mecrasını değiştirmiş ve hassaten Mustafa Şeref'e hitap ederek :

«— Biz, demişti, yanımızda vazife gören kimselerin mahiyyetlerini tayinde çok defa hatâya düşeriz. Belki siz de bilirsiniz, benim maiyyet erkânım arasında, ahlâk ve karakterine itimad ettiğim iki üç kişi vardı ki, bu itimada ne kadar az lâyık olduklarının farkına ancak yıllar sonra varabilmişimdir.»

Atatürk bunların adlarını da söyleyip işledikleri yolsuzlukları uzun uzadıya anlattıktan sonra, yüzünü büsbütün İktisat Vekiline çevirerek :

«— Meselâ, sizin maiyyetinizde de bir Sanayi Umum Müdürü mü ne varmış, onu nasıl bilirsiniz?..» diye sordu.

Ve Mustafa Şeref'in hiç tereddüt etmeksizin verdiği cevap şu oldu:

«— **Dürüst, çalışkan ve kıymetli bir mesai arkadaşım olarak bilirim, Paşam.»**

İşte, ne olduysa bunun üzerine oldu. Atatürk, kendilerinde hiç görmediğim bir öfkeye kapılarak elini masaya vurdu ve Mustafa Şeref Bey'i öylesine bir haşladı ki, zavallı adam neye uğradığını bilemedi. Yanıbaşımda oturduğu için görüyordum; Şakaklarından iri iri ter taneleri akıyor, elleri titriyordu. Nerede ise, kalbinin küt küt attığını işitecektim. Arada bir, bütün kuvvetini toplayarak kendini, ya da Bakanlığını savunmağa çabalıyor, fakat kelimeler boğazının içinde düğümlenip kalıyor; yalnız şu iki üç sözü söyleyebilip susuyordu:

«— Efendim, bendeniz, arz edeyim, bendeniz...»

Hoş, daha fazla konuşabilse de Atatürk onu dinleyeceklerden değildi. Sesinin en yüksek tonuyla:

«— **O, sizin dürüst ve kıymetli arkadaşınız, diyordu, memleketimizin iktisadî ve sınaî inkişafını baltalamaktan başka bir şey bilmeyen bir adamdır. Ortada, bundan birkaç yıl evvel iki yüz elli bin lira sermaye ile kurulup bugün üç dört milyonluk bir malî müessese kudretini haiz bir millî bankamız var. İşte, bu kadar az bir zaman içinde böyle bir muvaffakıyet elde etmiş olan bu banka, geçenlerde İstanbul'da bir kâğıt fabrikası kurma ruhsatı almak için Vekâletinize müracaat ediyor ve buna karşı sizin dürüst ve kıymetli arkadaşınız, nedendir bilmem, bin türlü müşkilât çıkarıyor.»**

«— **Arz edeyim efendim...»**

«— **Ben meseleyi tetkik ettim. Yapılan müracaatta kanunlara, mevzuata aykırı tek bir nokta bulamadım. Kat'i kanaatim şudur ki, yalnız kötü niyetle hareket etmiştir; ya da bazı menfi tesirler altında kalmıştır...**

Atatürk böylece, daha ne kadar konuştu pek hatırlayamıyorum. Zaten, o ânda öyle bir helecan içindeydim ki, söylediklerinin büyük bir kısmını dinleyememiştim. Yalnız şu «menfi tesirler» sözü beynime saplanıp kalmıştı. Bu tesirler, ötedenberi, İş Bankası'nın teşebbüslerini kontrolu altına almağa çalıştığını ve arasıra bâzı kimselerin bu Banka İdare Meclisi üyelik-

lerine tayininde vetosunu dayatmağa kalkıştığını işittiğim İsmet Paşa'dan başka kimden gelebilirdi?. İş Bankası ile, kâh «affairiste»leri destekliyor, memlekette her yapılan işten aslan payı alıyor, diye uğraşan da İsmet Paşa değil miydi? Nihayet, beş on günden beri, Yalova'nın havasını zehirleyen dedikoduların hep İsmet Paşa'nın adı etrafında dolaşışı kendi kendime sorduğum bu sualleri yeter bir açıklıkla cevablandırmıyor muydu?

Bu düşüncelerin ışığında benim için, artık günlerden beri Yalova'da şahidi olduğum geliş gidişlerin, kulağıma değen fiskosların, akşamları sofra sohbetlerindeki imâlı, kinayeli sözlerin anlaşılmaz tarafı kalmıyor; bu yazılarımda tahlil ve tenkide çalıştığım «küçük politika»nın bütün çirkinlikleri meydana çıkıyordu.»

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, bu «Küçük politikanın bütün çirkinlikleri»ni de şöyle anlatıyor:

«— Yıl 1932, Ağustos ayının sonlarına doğru, karımla birlikte Yalova'da bulunuyor ve hemen her akşam Atatürk'ün sofrasına dâvet ediliyorduk. Fakat ne gariptir ki, bu dâvetlerden, otelimize müphem bir yürek huzursuzluğu, bir üzüntü, hattâ bir endişe içinde dönüyorduk. Neydi bunun sebebi? Bulup çıkarmak kolay değildi. Sezinebildiğimiz bir şey varsa, o da Atatürk sofrasında sinsi sinsi hüküm süren havanın bizim bildiğimiz ve alıştığımız havadan bambaşka bir hava oluşuydu. Sanki, orada, bir türlü açığa vurulamayan, gizlenmek istenen bir sır var gibiydi. Gazetelerin «mutad zevat» adını verdiği arkadaşlarımız —ki daima Atatürk'ün yanında bulunurlar ve onun mahremi sayılırlardı— arasıra, bu sırrı bir takım rumuzlu, imâlı sözlerle açıklar gibi oluyorlar ve Atatürk'ün kendilerini işitmemezlikten geldiğini görerek, birdenbire susuveriyorlardı. Ancak, bir akşam onlardan biri, damdan düşercesine, bir «Malatya kayısısı» bahsi açıp da bunun üzerinde şu olaylar ve şakalarla durunca kafamızdaki kördüğüm biraz çözülür gibi olmuştu. O arkadaşlar şöyle diyordu Atatürk'e:

«— Paşam, bilirsiniz ki, Malatya'nın kayısısı pek meşhurdur. Tadına doyum olmaz. Evvelki gün Başvekil Paşa'ya bundan sepetler dolusu hediye gönderildiğini işittik Malatyalı-

lar tarafından... Size, bir sepet olsun, vermedi mi?. Oysa biz bekleşip duruyorduk şu sofrada birkaç tane kayısı payımıza düşer diye... Kendileri de burada imiş geçen akşam; bir banyo alıp sabahleyin erkenden Heybeli'ye gitmişler. Görseydim, size arz ettiklerimi münasib bir şekilde ona da söylemekten kendimi alamazdım doğrusu.»

O zamana kadar, Atatürk'ün yanında İsmet Paşa'dan bu tarzda bahsedildiğini hiç işitmemiştim. Demek oluyor ki, ortaya gene bir İsmet Paşa meselesi çıkmıştı. Fakat bu mesele, bir dedikodu şeklinde de olsa, bu sefer Meclis kulislerinde, gazetelerde değil, tâ Atatürk'ün sofrasına kadar gelip dayanmıştı. Bir fırtınadan önceki elektrikli hava gibi, Atatürk'ün yalnız sofrasını değil, kendisini de sarmış bulunuyordu.

Neydi bu meele? Esasını pek iyi tayin edememekle beraber, yaptığım bâzı müşahedelerden, kulağıma gelen bâzı fısıltılardan bu sebebin ne olduğunu az çok sezinebiliyordum: Meselâ, İş Bankası Umum Müdürü Celâl (Bayar) Bey'le, İdare Meclisi Reisi Siirt Milletvekili Mahmut Bey'in, bir kaç günden-beri, âdeta bizlere görünmekten çekinir gibi Yalova'ya gelip gidişlerini, bir iki saat Atatürk'le temas ettikten ve kısa bir süre Çınaraltı Kahvesi'nde «mutad zevat» ile başbaşa verip konuştuktan sonra, akşama kalmaksızın hemen İstanbul'a dönüşlerini görerek o meselenin İş Bankası ile İsmet Paşa, ya da hükûmet arasında bir anlaşmamazlıktan çıkmış olabileceğini tahmin ediyordum ve İsmet Paşa'nın, son iki yıldan beri, sanayileşme hareketimizi «nizâma sokmak» yolunda hazırlanmış bir plân projesine dayanarak aldığı tedbirlerle, İş Bankası'nın Teşviki Sanayi Kanununu ileri sürerek girişmek istediği teşebbüslerin bâzı çelişmelere yol açtığını bildiğim için bu tahminimi çok kuvvetli buluyordum.»

O yıllardaki İsmet İnönü - Celâl Bayar anlaşmazlığı böyle âdeta bir Hükûmet - İş Bankası çekişmesi haline gelmiş ve «İş Bankası Grubu» diye adlandırılan kimselerin meydana getirdiği bu ihtilâf bakınız nerelere kadar varmıştır... Yine aynı kaynak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu anlatıyor:

«— Mustafa Şeref hâdisesinin hemen ertesi akşamı Atatürk, İsmet Paşa'yı —hiç şüphesiz, gönlünü almak ve ona sa-

mimî bir hasbihalde bulunmak vesilesi vermek için— yemeğe dâvet etmişti de, İsmet Paşa boş on adım ötede oturduğu payyondan Cumhurbaşkanı köşküne gelmek için Atatürk'le beraber bütün davetlilerini saatlerce bekletmişti.

Kısmen ayakta geçen bu bekleme devresinde, Atatürk, tıpkı bundan yedi sekiz yıl önce, Çankaya'da Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'yı aratıp bulduramadığı akşamki halinde idi. Gene, o akşam olduğu gibi, ikide bir saatine bakıyor, yanındakilere yavaş sesle bir şeyler soruyor ve aldığı cevaplardan kâh sinirlenir, kâh işkillenir görünüyordu. Onda, ayrıca dâvetlilerini uzun süre ayakta tutmak zorunda kalmış bir ev sahibinin mahcupluğu da vardı. İkide bir, bizden, daha doğrusu, bizimle birlikte bulunan hanımlardan İsmet Paşa namına özürler diliyor, «Geç gelmiş, gelir gelmez banyolara gitmiş. Köşküne henüz dönmüş. Giyiniyormuş. Nerede ise burada olacaktır. Maamafih, siz yoruldunuzsa buyurun oturun, ayakta durmayın...» gibi sözlerle onları avutmaya çalışıyordu.

Böylece saat sekiz buçuğu, dokuzu, dokuz buçuğu bulmuş, nihayet ona doğru Atatürk, bizleri çaresiz, sofraya buyur etmişti.

Bu, epeyce kalabalık bir sofra idi. Herkes yorulmuş, ya da acıkmış olacaktı ki, bir anda bütün sandalyeler işgal edildi. Yalnız, Atatürk'ün tam karşısına ve Âfet Hanım'ın sağına isabet eden bir sandalye boş kalmıştı. Bunun biraz ötesinde de, ben yer almış bulunuyordum ve gözlerim, bir o sandalyede, bir de yemek odasının kapısından ayrılmasını bilmiyordu. Arada bir de Atatürk'e bakıyordum ve hayretle, daha doğrusu, hayranlıkla görüyordum ki, o —başkaları üzerine olduğu kadar kendi üzerine de hâkim idaresi sayesinde —deminki sinirli ve işkilli halini silkip atmış ve hattâ İsmet Paşa'nın gelip gelmeyişini unutmuş gibidir. İki yanındaki hanımlara neş'eli neş'eli bir şeyler anlatıyor; arasıra başını uzatıp biraz ötede oturan Nuri Conker'e takılıyordu.

Âkıbet, saat on buçukta, ya da on birde, Başvekil İsmet Paşa'nın oda kapısından içeri girdiği ve sağına soluna bakmaksızın, asık bir çehreyle gelip yerine oturduğu görüldü ve sofranın üstüne ağır bir sükût çöktü. Hiç kimsede ne bir ses,

ne bir nefes. Öylesine bir sessizlik ki, ben âdeta yürek çarpıntılarım işitilecek diye korkuyordum. Evet, yüreğim şiddetle çarpıyordu. Zira o zamanlar, benim için Atatürk ile İsmet Paşa arasında bir hâdise çıkması, devrimin tehlikeye girmesi de-

İş Bankası'nın on liralık ilk hisse senetlerinden biri.

F./14

mekti. İşte, ben bu endişe içindeyken birdenbire Atatürk'ün sesi imdadıma yetişti. Bu sesin, hepimizi tehaıdi altına alan gergin havayı gevşetebilecek tatlı, okşayıcı bir tonu vardı. Atatürk, İsmet Paşa'ya :

«— Umarım ki, iyi bir banyo aldınız Paşam» diyordu ve muhatabının cevap vermeyişine aldırmayarak ılâve ediyordu: «Banyodan sonra, belki, biraz daha dinlenmek isterdiniz. Ama biz sizi bir ân evvel aramızda görmek arzusuna kapılarak istical gösterdik. Kusura bakmayın.»

İsmet Paşa gene susmakta, ya da Atatürk'ün sözlerini işitmemezlikten gelmekte idi. Fakat, Atatürk gene konuşmakta devam ediyordu :

«— Nasıl, barl su kâfi derecede sıcak mıydı?.. Bâzı arkadaşlar, geceleri, gündüzden daha sıcak olduğunu söylüyorlar. Ben henüz tecrübe etmedim. Zâten doktorlar da, fazla sıcak banyoya girmeme müsaade etmiyorlar. Onlara göre suyun hararet derecesi, herkesin tansiyonuna uygun olarak ayarlanmak lâzım gelirmiş. Bilmem, sizin tansiyonunuzun ölçüsü nedir?..»

İsmet Paşa'dan gene ses çıkmıyordu. Yüreğim yeniden çarpmağa başlamıştı. Hele, biraz sonra sofrada hizmet edenlerden birine getirttiği «Akşam» gazetesini çarşaf gibi açarak okumaya koyulunca bu çarpıntılar tahammül edilmez bir kerteye varmıştı.

Atatürk bir müddet susmuş; gözlerinin ucuyla sağında solunda ve karşısında oturanlara **«bu ne acaib hal!...»** demek ister gibi bakıyordu. Fakat, sabrı gene taşmıştı :

«— Ne okuyarsunuz o kadar dikkatle, dedi, bizim «Dizbağı nişanı» havadisini mi?...»

Bunun üzerine İsmet Paşa'nın, kendisiyle Atatürk arasındaki kâğıt perdenin ardından şöyle mırıldandığı işitildi:

«— Dizbağı nişanı mı?... O da ne?...»

Atatürk gene aynı sükûnetle :

«— Aaa, duymadınız mı, dedi, bir Amerikan gazetesinden naklen bütün dünya matbuatına yayılan havadisi?... İngiltere Kralı, bana Dizbağı nişanı verecekmiş. Söylendiğine göre bu, İngilizlerin en büyük nişanı imiş.»

İsmet Paşa gittikçe soğuk bir tavırla:

«— İyi ama, bunu size ne münasebetle vereceklermiş?...» diye söylendi.

«— Bunu herkesten ziyade sizin bilmeniz lâzım gelir, İngiliz milleti beni sever de ondan ..»

Atatürk'ün mümkün olduğu kadar tatlılıkla söylediği bu söze karşı İsmet Paşa, dudaklarında istihzalı bir gülümsemeyle omuzlarını silkti. Bunun üzerine Atatürk'ün sesi de sertleşmeye başladı:

«— Evet, İngiliz milleti beni sever ve sevgisini Lloyd George'u düşürmek suretiyle isbat etmiştir.»

«— O meselenin haricî siyasetle hiç bir alâkası yoktur. Lloyd George başında bulunduğu koalisyon kabinesini teşkil eden partiler arasındaki ihtilâf yüzünden düşmüştür.»

Ve İsmet Paşa bunu söyleyip tekrar gazetesini okumağa başladı.

Atatürk'ün kaşları çatılmıştı:

«— Ya, dedi, bu ihtilâfın tam Dumlupınar zaferi üzerine çıkışına ve Avam Kamarası'nda, Lloyd George'a yapılan hücumlarda en ziyade Türkiye'ye karşı takip ettiği düşmanca politika üstünde duruluşuna ne dersiniz?...»

Sofrada herkes suspus olmuş önüne bakıyordu. Benim helecanım ise, son haddini bulmuştu. Atatürk, bir akşam önceki feveranının bir örneğini daha mı verecekti?...

Hayır! Gözkapaklarım arasından onun yüzüne bakıyordum ve bu yüzde hiçbir öfke belirtisi sezmiyordum. Yan gözle baktığını İsmet Paşa ise, gözümde birdenbire küçülmüş, hırçın bir çocuk halini almıştı.

Bu müşahedemin bende, İsmet Paşa'ya karşı ilk defa olarak hayal kırıklığına benzer bir tepki uyandırdığını hissediyordum ve kendi kendime: **«Acaba, diyordum, İsmet Paşa bütün siyasî rakiplerini yendikten sonra, şimdi de Atatürk'le boy ölçüşmeye mi kalkıyor?...»**

Gerçi onun bir akşam önceki hâdiseden (Ticaret Vekili Mustafa Şeref hâdisesinden) dolayı Atatürk'e gücenmesi haklı olabilirdi. Fakat, bu gücenikliği herkesin gözü önünde bir gösteri şeklinde meydana vurması ne centilmenliğe, ne de devlet adamlığına yakışır hareketlerdendi.

İşte ben zihnimden bu düşünceleri geçirdiğim sıradadır ki, Atatürk gergin havayı değiştirmek için, Nuri Conker'e takılmaya başladı:

«— Sen ne dersin bu işe?...»

Ötedenberi İsmet Paşa'nın kendisine karşı pek mülâyim olmadığını bilen Nuri Bey:

«— Aman Paşam, beni bu münakaşaya karıştırma. Allah aşkına...» diye mırıldanmış ve bunun üzerine sofranın öbür yakasında tâ yemeğin sonuna kadar bir gülüşme, bir şakalaşma ve bir yarenlik havasıdır alıp yürümüştü.»

«İş Bankası Grubu» diye anılan kimselerin sebeb olduğu yukarıdaki olayı Yakup Kadri Karaosmanoğlu böyle anlatmakta ise de, son yıllarda hâtıratını yayınlayan o devrin meşhur Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Özel Kalem Müdürü Nejat Saner, bu «sofra hikâyesini Şükrü Kaya'dan bambaşka bir şekilde dinlediğini», Kılıç Ali'nin de Şükrü Kaya'yı te'yid ettiğini yazmakta ve: «Sayın Karaosmanoğlu'nun, o tarihten bu yana geçen süre dolayısıyle teferruatta yanılmış olmaları pek mümkündür» diyerek hâdiseyi Şükrü Kaya'dan dinlediği şekilde nakletmektedir ki, bu nakledilenlere göre: İsmet Paşa sofraya Atatürk tarafından dâvet edilmemiş, Kılıç Ali'nin ikazıyle sofraya gelmiştir. Ve İsmet Paşa, Karaosmanoğlu'nun anlattığı şekilde dâvetlileri saatlerce bekletmemiş, hele sofrada Atatürk'ün sözlerini işitmemezlikten gelip «Akşam» gazetesini çarşaf gibi açarak okumaya koyulmamıştır.

Okuyalım, Nejat Saner'in Dahiliye Vekilinden naklen kaydettiklerini:

«— Başbakan İsmet İnönü de, bu olaydan (Ticaret Vekili Mustafa Şeref olayından) sonra akşam vapuru ile Yalova'ya geçiyor, Mustafa Şeref olayından kızgın ve muğberdir.

Aynı vapura binmiş olan Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali Bey'e Başbakanın da vapura bindiğini haber verirler. O da yanına gider, selâmlaşırlar, fakat Başbakanın hiddetli, somurtkan bir hâli vardır. Yalova'ya gelinceye kadar da, bir şey konuşmazlar. İskeleye yanaşırken Kılıç Ali Bey'e:

«— Sana araba gönderecekler mi?..» diye sorar ve «evet» cevabını alınca, birlikte çıkarak arabaya binerler. Kılıç Ali Bey, İsmet Paşa'ya:

«— Tabiî hemen sofraya geleceksiniz, değil mi Paşam?..» der. İsmet Paşa çok yorgun olduğunu söyler. Kılıç Ali Bey bu sefer :

«— Atatürk teşrifinizi haber alacaklardır, sonra üzülürler» deyince Ismet Paşa :

«— **Doğru söylüyorsun, ben de sofraya gelirim»** cevabını verir. Kılıç Ali Bey köşke varır varmaz Atatürk'ün yanlarına gider ve Başbakanın da, kendisiyle beraber geldiğini ve sofraya da geleceklerini söyler. Atatürk memnun olur. Nitekim sofraya oturulduktan biraz sonra, İsmet Paşa da gelir ve yerini alır. O akşam sofrada Kılıç Ali, Nuri Conker, Salih Bozok, Bursa Valisi Fatin Beylerle birkaç misafir daha vardır.

Atatürk, İsmet Paşa'ya hal hatır sorar, İngiliz ve Amerikan gazetelerinde çıkan ve Akşam Gazetesinde de yayınlanan «Dizbağı nişanı» meselesinden haberi olup olmadığını sorar. İsmet Paşa böyle bir şeyden haberi olmadığını söyleyince, sofraya bir «Akşam» gazetesi getirtilerek Başvekile verilir. **İsmet Paşa, haberi okuduktan sonra :**

«— Ben buna ihtimal vermiyorum» der, Atatürk :

«— Nasıl ihtimal vermezsin?. İngiliz milleti beni Lloyd George'un düşmesine vesile olduğum için sever, pekâlâ mümkündür» cevabını verir. İsmet Paşa buna karşılık :

«— Ben böyle bir şey hatırlamıyorum» deyince de Atatürk :

«— Lloyd George'u bir «Conp d'etat» yaparak düşürmedim tabiî ama, zaferden sonra ordularımızı Çanakkale, Trakya ve İstanbul'a sokmayarak bekleyeceğimi İngiliz generaline söylemekle, savaş isteyen Lloyd George'un bu arzusunu kursağında bıraktım. Savaş istemeyen İngiliz milleti ve Dominyonlar halkı da, başlarındaki bu savaş kundakçısını derhal atmada gecikmediler. Şimdi anladın mı, İngilizlerin beni niçin sevdiğini?..»

İsmet Paşa'nın daha evvel verdiği cevaplara bakarak sofradakilere :

«— Bu dolu gelmiş galiba?.. Durun bakalım» diyen Atatürk daha sonra İsmet Paşa'ya dönerek :

«— Şimdi hükûmet olarak böyle bir şeyin varid olamaya-

cağını bildiriniz» der. İsmet Paşa'ya bir kâğıt getirilir, o da tekzibı yazar ve okur. Atatürk buna :

«— Hattâ İspanya Kralı Alphons'dan arta kalan bir nişanın kabulünün de, bahis konusu olamayacağını ilâve et.» der. Tekzib bu şekilde yazılarak nöbetçi yâver çağırtılır ve Ankara'ya Başbakanlığa ulaştırılması tebliğ edilir.

Sofrada başka konularda konuşmalar devam etmektedir ve vakit de, bir hayli ilerlemiştir. Nöbetçi yâver salona girer ve verilen tebliğin Başbakanlıkta kimseyi bulamadığı için ulaştırmak imkânını bulamadığını arz eder. Atatürk bu durum karşısında hiddetlenir :

«— Bu nasıl şey, Başbakan hükûmet merkezinde emrini tebliğ edecek bir muhatab bulamıyor. Olmaz böyle şey, bu nasıl bir hükûmet idaresidir.»

İsmet paşa, bu sert çıkıştan şaşırmış bir haldedir. Vakit de çok geç olduğu için Atatürk sofranın dağılmasını emreder.

Misafirler veda ederek çekilir. Atatürk Kılıç Ali ve Nuri Conker Beylere kalmalarını emreder. Herkes çekildikten sonra onlara söylediği şudur:

«— Yarın Ankara'da bulunmam lâzım, her ikiniz de ona göre hazır olun, sabah erkenden hareket edeceğiz. Bak ona bir iş yapayım da görün, bunu da tarih yazsın...»

Atatürk, bu âni seyahat kararı ve ne yapacağı hakkında bir tek kelime söylemez ve odasına çekilir, kararı kesindir.

İsmet Paşa ise, Salih Bozok'un odasına gitmiştir. Olaydan üzgün ve sonucun ne olacağından endişelidir. Salih Bozok'dan durumu düzeltmesini ister.

Nitekim sabah erkenden Salih Bozok, Atatürk'ün yatak odasına gitmiş ve kendisine İsmet Paşa'nın üzüntüsünü ve affını rica ettiğini söylemiştir.

Atatürk buna karşılık şu cevabı verir:

«— Çocuk, büyük bir siyasî olayı önledin. Arkadaşlara söyle Ankara'ya gitmeyeceğiz.»

Aynı gün öğle vakti köşkün tam önünde açık havada hazırlanan bir sofrada, Başbakan İsmet Paşa ve Atatürk'ün yakın arkadaşları oturmaktadır. Atatürk aşağıya inince onları görür:

«— Başbakanı da aranıza almışsınız, maşallah beyler!...»

diyerek akşamki öfkesinin geçtiğini ihsas eder, o da sofraya oturur ve bu mesele de böylece kapanmış olur.

Atatürk'ün bu hareketi, sonradan, Cumhurbaşkanlığını bırakarak hükümet başına geçmek istediği şeklinde tefsir edilmiştir.

Gerçekte bir kaç defa Atatürk, milletine daha çok iş yapmak amacıyle hükûmetin başında kalmayı tercin ettiğini arkadaşlarına söylemiştir. Hattâ böyle konuşulduğu bir günde, sofrada hoş bir olay olmuştur: Atatürk, Devlet Başkanlığının millet hizmetinde o kadar önemli bir mevki olmadığı fikrini ortaya atarak:

«— Bu makama herkes geçebilir, hattâ ve hattâ Nuri bile Devlet Başkanı olur» deyince, rahmetli Nuri Conker, Atatürk'e hitaben:

«— Paşam, Nuri bile buyurdunuz, bu bir teveccüh mü yoksa tahkir mi?..» demiş ve sofrada gülüşmelere vesile olmuştur.»

İş Bankası'nın kuruluş devresinde olup bitenler, yukarıdaki iddiada görüldüğü gibi, Cumhurbaşkanı'nın Devlet Reisliğinden çekilerek hükûmet başına geçmek istemesine kadar varmış ve bu, hükümet - İş Bankası çekişmesine de, Banka'nın başında bulunanlar sebep olmuşlardır.

İş Bankası'nın ilk Genel Müdürü Celâl Bayar, 4 Mayıs 1965 tarih ve 16 sayılı «Meydan» dergisindeki makalesinde Hükûmet - İş Bankası çekişmesine temasla:

«— Ben, bu gibi meseleleri kendisine aksettirmezdim. Ama İdare Meclisimizde arkadaşları vardı, Atatürk'e söylemişler» diyerek claylara Mahmud (Soydan), Kılıç Ali, Recep Zühdü gibi kimselerin sebep olduğunu yazmakta ise de, yukarıdaki müteaddit şehadetlerde görüldüğü gibi, olup bitenlerin içinde Celâl Bayar da vardır ve İsmet İnönü - Celâl Bayar anlaşmazlığının sebeplerinden biri de, o yıllardaki olaylardır...

Geçelim CHP'nin İş Bankası'ndaki hissesine: Mustafa Kemal Paşa'nın ölüm döşeğinde hazırlattığı vasiyyetnâmesi: «Malik olduğum bütün nukut ve hisse senetleri ile Çankaya'daki menkûl ve gayrimenkûl emvalimi, Halk Partisi'ne atideki şartlarla terk ve vasiyyet ediyorum» diye başlar ve altı maddelik vasiyyetnâme şöyle devam eder:

1) Nukut ve hisse senetleri şimdiki gibi İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır, 2) Her seneki nemadan bana nisbetleri şerefi mahfuz kaldıkça yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye ayda bin, Âfet'e sekiz yüz, Sabiha Gökçen'e altı yüz, Ülkü'ye iki yüz ve Rukiye ile Nebile'ye şimdiki yüzer lira verilecektir, 3) Sabiha Gökçen'e bir ev de alınabilecek para verilecektir, 4) Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır, 5) İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır, 6) Her sene nemadan mütebaki miktar yarı yarıya Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir.

5 Eylül 1938 tarihli bu vasiyyetnâme Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra açıldığında, CHP'ye terk ve vasiyyet edilen nukut ve hisse senetleri tutarının 10 Kasım 1938'de bir milyon, beş yüz on dokuz bin, sekiz yüz doksan iki lira, bir kuruş olduğu görülmüştür.

Riyaseticumhur Umumî Kâtibi Hasan Rıza Soyak'a göre, bu meblâğ: **«İş Bankası'ndaki hisse senetlerinden alınan temettü ve mevduat faizleri»** ile **«Eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın, Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetine girmesi münasebetiyle CHP'ne teberrü ettiği dokuz yüz bin lira civarındaki para»** tutarıdır ve Hasan Rıza Soyak'ın verdiği bu rakamları başka kaynaklar da teyid etmektedir.

Yukarıdaki vasiyyetnâme gereğince CHP, bugün, İş Bankası'nın %28 hissesine sahiptir. Ancak, parti bu hisseden kâr alamamakta, Mustafa Kemal'in hissesine düşen kâr vasiyyetnâmede adı geçen şahıslardan sağ olanlarına verilmekte, —ki bu pay pek cüz'idir— kârın esas büyük hissesini ise, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu paylaşmakta, CHP de vasiyyetnâmeyi infazdan gayri hiç bir hakka malik bulunmamakta, yalnız genel müdürle birlikte on bir kişiyi bulan İş Bankası İdare Meclisi'nde üç üye ile temsil edilmektedir.

CHP'nin İş Bankası içindeki bu durumu ve Mustafa Kemal Paşa'nın bankadaki hissesinden kâr alan Türk Tarih ve Dil Kurumlarının takip ettikleri yol, zaman zaman münakaşaya mevzu olmuş, Demokrat Parti iktidarı yıllarında CHP'nin haksız iktisablarının geri alınmasıyla ilgili kanun layihası ortaya atıldı-

BAKALIM BASİRETLİ TÜRKİYE İŞ BANKASI NE YAPACAK ?

[illegible]

1) Maliye Bakanlığı, Türk Tarih [illegible]
2) Bu vergileri, Verg[illegible]
3) Önemli yerler[illegible]
4) Başbakanlık [illegible]
5) Bu konuda Ba[illegible]
6) [illegible]
7) Bu raporların bir kıs[illegible] daki dava dosyalarına
8) TTK Derneği basmamış[illegible]

TÜRKİYE İŞ BANKASI NEDEN SUSUYOR?

[illegible]

TARİH KURUMU VE İŞ BANKASI İLİŞKİLERİ ???

[illegible] gelenlerinin Mason olduklar[illegible] mücadeleye [illegible]

gerçekten ülkemizde [illegible]

TÜRKİYE İŞ BANKASI DURUMU AYDINLATMAK ZORUNDADIR

[illegible]

TÜRKİYE İŞ BANKASI'nın MEMNU MUAMELELERİ

•

«Türkiye İş Bankası Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi»nin [illegible] maddesi aşağıya aktarılmış[illegible]

«a) İdare meclisi azası [illegible] müzakeresine iştirak edemezler

b) İdare meclisi âzası umumi heyetten izin almadan kendi veya başkası namına bizzat veya bilvasıta banka ile herhangi ticari bir muamele yapamaz.

c) İdare meclisi ve idare komitesi reis ve âzaları Hukuk Usulü Muhakemeleri [illegible] nci maddesinin 3 numaralı bendinde yazılı derecelerde karabeti bulunan kimselere taalluk eden kredi, teminat ve kefalet talepleri müzakeresine iştirak edemezler ve bu işler hakkında rey veremezler.

d) (...)

ŞİMDİ BU NET HÜKÜMLER KARŞISINDA TÜRKİYE İŞ BANKASI AŞAĞIDAKİ SORULARA CEVAP VEREBİLECEK MİDİR ?

(1) Türkiye İş Bankası Anonim Ortaklığı Yönetim Kurulu Üyesi bay Mustafa Uluğ İğdemir kişisel olarak ilgilendiği Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu derneklerine kredi; ya da borç; ya da yardım sağlanması konularının Yönetim Kurulu görüşmelerine katılmış mıdır?

(2) Türkiye İş Bankası Anonim Ortaklığı Yönetim Kurulu Üyesi bay Mustafa Uluğ İğdemir Banka ile bizzat ya da bilvasıta ticari bir işlem yapabilmesi konusunda Banka Genel Kurulundan izin almış mıdır?

(3) Türkiye İş Bankası Anonim Ortaklığı Yönetim Kurulu Üyesi bay Mustafa Uluğ İğdemir, HUMK'nun [illegible] inci maddesinin 3 sayılı bendinde yazılı derecelerden karabeti bulunan OĞLU bay GÖKMEN İĞDEMİR'e TAALLÛK EDEN kredi, teminat ve kefalet «talepleri müzakerelerine iştirak» ETMİŞ ve bu konularda REY VERMİŞ MİDİR?

A) «Türk Tarih Kurumu Basımevi Müdürü» ve «Türk Tarih Kurumu BASIMEVİ YÖNETİM KURULU ÜYESİ» Gökmen İğdemir, işletmenin bütün kredi, teminat ve kefalet belgelerini TEK BAŞINA İMZALAMAKTADIR.

B) Sıfatları belirtilen Gökmen İğdemir, TTK Basımevi işletmesinin bütün [illegible] TEK BAŞINA İMZALAMAKTADIR.

C) Sıfatları belirtilen Gökmen İğdemir, [illegible] yılların büyük [illegible] 36,5 milyon liralık İLK İHALE BEDELLİ P.T.T. TELEFON REHBERİ MUKAVELESİNİ TEK BAŞINA İMZALAMIŞTIR.

Ç) Gökmen İğdemir, o tarihlerde «Ankara Sanayi Odası» Meclis Başkanıdır.

D) Gökmen İğdemir, «Türkiye Basım Sanayii İşverenleri Sendikası» Yönetim Kurulu Başkanıdır.

E) Türkiye İş Bankası Anonim Ortaklığı Yönetim Kurulu üyesi Uluğ İğdemir, oğlu Gökmen İğdemir'in (Ç) ve (D) de belirtilen sıfatlarının söz konusu olduğu kredi, teminat ve kefalet talepleri müzakerelerine iştirak etmiş midir?

(4) [illegible]

Soruları sayfalarla devam ettirmek mümkündür. [illegible] Türkiye İş Bankası konularının tamamına inmek değildir. [illegible] diğimiz tek şey, TTK - Mustafa U. İ. ve T. İş ilişkilerinin berrak[illegible] kazanmasıdır.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

•

SORUYORUZ

•

1. Türkiye İş Bankası Anonim Şirketinin ortakları;
   a) Hazine,
   b) CHP,
   c) Türkiye İş Bankası Memurları Emekli Sandığı
   ç) Özel kişiler midir?
2. Hazine'nin Bankaya ortaklığı nereden doğmaktadır? Bu ortaklık, İtibarı Milli Bankası ile İş Bankası ortaklığına dönüşmesinden mi ileri gelmiştir?
3. Hazine Banka sermayesinin % 12,5'una mı ortaktır?
4. CHP'nin ortaklığı nereden ileri gelmektedir? Bu ortaklık Atatürk'ün vasiyetinden ve mirasından mı doğmaktadır?
5. ATATÜRK, Banka'nın kuruluşunda bir milyonluk sermayenin yüzde kaçına ortak olmuştu?
6. ATATÜRK'ün hisseleri Banka sermayesi 2 milyon lira ve 4 milyon lira iken yüzde kaç idi? Banka sermayesi 5 milyon lira iken Atatürk'ün hisselerinin sermayeye oranı neydi?
7. ATATÜRK'e Banka sermayesi 1 milyon lira, 2 milyon lira, 4 milyon lira ve 5 milyon lira olduğu yıllarda ne kadar kurucu (müessis) hisse senedi verilmiştir?
8. Hazine'nin kurucu hisse senetleri var mıdır, ne kadardır?
9. Türkiye İş Bankası Memurları Emekli Sandığı, Banka hisse senetlerini hangi yıllarda satın alarak Banka'ya ortak olmuştur? Bu, ortaklık sermayenin % 34'ünü mü temsil etmektedir?
10. Müessis hisseler sermaye 1 milyon, 2 milyon, 4 milyon ve 5 milyon lira olduğu yıllarda kaç adettir?
11. Bugünkü duruma göre sermayenin % 12,5'u Hazine'nin: % 27,5'u CHP'nin ve % 34 Banka Emekli Sandığının olduğu gerçeği karşısında geri kalan % 26'sı Özel kişilerin midir? Bu Özel kişiler Banka genel kurulunda sahip olmaları gereken ağırlıkta temsil edilmekte midirler?
12. Banka sermayesinin 2 milyona çıkarıldığı [illegible] yılında, [illegible] dağıtılacak en fazla temettü, [illegible] 157 [illegible] 12 [illegible] «talep edilmeyen temettüat» olarak bilançolarda gösterilmiştir.

Banka sermayesinin 4 milyon lira olduğu yani Banka'nın İtibarı Milli Bankası ile birleştikten sonra 1927, 1928 ve 1929 yıllarında [illegible] dağıtılması gereken azami temettü 600.000 liradır [illegible] sırasıyla 212.797 lira 74 kuruş; 435.304 lira [illegible] kuruş [illegible] 291 [illegible] lira 77 kuruş «talep edilmeyen temettüat» olarak yıllar bilançolarında gösterilmiştir.

Banka sermayesinin 5 milyon lira olduğu 1930 yılından sonra da aynı halde 1930 da 320.764 lira 60 kuruş; 1931'de 310.157 lira 14 kuruş; 1932'de 290.035 lira 13 kuruş, 1935'de 233.205 lira 43 kuruş; 1937 de 140.913 lira 3 kuruş tutarında bilançolarda yer almıştır.

Temettülerin talep edilmeyişini nasıl izah etmek mümkündür?

Yukarıdaki rakamlara göre [illegible]

İş Bankası - Türk Tarih Kurumu ilişkilerine dair «Ajans-Türk» dergisinin ağır ithamlarından bâzıları.

ğında Mustafa Kemal'in vasiyyetnâmesi de ele alınmış, ancak bu mevzuda bir açıklama yapan Üzeyir Avunduk, vasiyyetnâme gereğince CHP'sine bırakılmış hiç bir para bulunmadığını, Ulus Matbaasının ise, vasiyyetnâme ile alâkası olmadığını söylemiş, son yıllarda Ankara'daki «Ajans Türk» matbaası sahipleri aynı isimle yayınladıkları dergide, Türk Tarih Kurumu'nun durumunu pek sert bir dille tenkid edip İş Bankası ile Türk Tarih Kurumu ilişkileri hakkında ağır ithamlarda bulunmuşlardır.

O yıllarda basında geniş akisler uyandıran bu ağır ithamlar Büyük Millet Meclisi'ne kadar götürülmüş, hattâ Savcılık takibata geçip bâzı kimselerin ifadelerine dahi müracaat etmiştir. «Ajans Türk» dergisinin o yıllardaki sayılarının hemen hepsinde o ağır ithamları ve kahramanlarının adlarını bulmak mümkündür.

Naklettiğimiz çeşitli şehadetlerde görüldüğü gibi, kuruluş devresi türlü dedikodulara sebep olan İş Bankası'nın gerek o devri, gerek son yıllarda ortaya atılan İş Bankası - Türk Tarih Kurumu ilişkilerini aydınlatan bir eseri, yayınladığı iki yüz kitap arasında tarihe tevdi etmesi herhalde mühim bir hizmet olacaktır.

— « ● » —

MA'SUM MU, MÜCRİM Mİ?!..

İzmir Su'i-kasdi dolayısıyle tevkif edilen İttihad ve Terakki Komitesinin meşhur (!) maliyecisi Cavid Bey, İstiklâl Mahkemesi kararıyle 26 Ağustos 1926 Perşembe günü saat yirmi üç sıralarında Ankara'da idâm edilmiş ve bu otuz üç dereceli mason idâm sehpasında, Ziya Paşa'nın «Terkibibent»inden okuduğu:

«Zâlimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ:
Tallahi lekad âserekellahü aleynâ!»

mısralarıyle âdeta mazlûm sayılmıştır!...

Cavid Bey kimdir? İzmir Su'i-kasdi'nin içyüzü nedir? İstik-

lâl Mahkemeleri niçin kurulmuş ve nasıl çalışmıştır?... Bu suallerin tamamına, bir makale içinde cevap verebilmek imkânından mahrumuz... Ancak, bugünlük şu kadarını kaydedelim ki: 1875 yılında Selânik'de doğan, Mülkiye'de okuyan, mason olan, bu arada meşhur hâin Emanuel Karaso ile sıkı işbirliği yapan, İttihad ve Terakki'nin kuruluşundan dağılışına kadar bu komite içinde bulunan, dolayısıyle komitenin bütün icraatından mes'ul olan, hattâ Cumhuriyetin ilk yıllarında adhi İttihatçıların şefliğini yapan, bu sebeple de asılan Cavid Bey'in, bugün hâlâ İttihatçıların kanlı ve karanlık işlerine karışmadığından bahsedilir ve dolayısıyle bu yaman İttihatçı âdeta bir fikir ve devlet adamı olarak tanıtılır!...

Yanlıştır bu teşhis ve takdim!.. Cavid Bey, Harb-i Umûmi içinde Büyükada'da Hallaçyan Efendi'nin köşkünde oturup, bir sürü gayrimüslimle Yat Kulüp salonlarında keyif çatarken; İttihatçı dostlarına atıp tutmuş, komitenin icraatını pek sert bir dille tenkid etmiş ve o kozmopolit zümre tarafından muhalif diye tanınıp, tanıtılmıştır amma, Cavid Bey'in muhalefeti Yat Kulüp salonlarında kalmış, Ada'dan İstanbul'a indiğinde yine o atıp tuttuğu İttihatçı dostlarıyla sarmaş-dolaş oluvermiştir!... Her ne kadar Devlet-i Aliyye'nin Birinci Cihan Savaşına girmesi kararı Cavid Bey'den gizli alınmış ve bu giziilik dolayısıyle Cavid Bey harp aleyhtarı bilinmiş, Harb-i Umûmi mes'ullerinden sayılmamışsa da, düşünülmelidir ki, İmparatorluğumuzun Birinci Cihan Savaşına girişinden Devlet Reisi Sultan Reşad'ın ve onun yanında diğer devlet erkânının da haberleri yoktur!... Fikir ve devlet adamı olarak tanıtılmak istenen ve komitenin (İttihat ve Terakki'nin) karanlık işlerine karışmadığından bahsedilen Cavid Bey, Enver Paşa çılgınının aldığı o harb kararını bir oldu-bitti halinde kabulle, hâtıratında uzun uzun anlattığı gibi gûya o çılgınlığa muhalefet etmiş (!) amma, Sadrazam Said Halim Paşa gibi istifa edememiş, yine İttihad ve Terakki icinde boy göstermiştir!...

Gerçek odur ki, politika yolunda mes'ul İttihatçılar arasında bulunan Cavid Bey, şahsî ahlâk yönünden de zayıf bir adamdır!... Merhum Şair Yahya Kemal Beyatlı'nın **«Siyasî ve Edebî Portreler»** adlı eserinde, Cavid Bey'in **«zendost»**luğu mevzuunda yazdıkları, onun ahlâkî durumunu tesbit ve teşhir bakımın-

dan mühimdir!... Sayfalarımızın darlığı dolayısıyle nakledemediğimiz o satırlara böyle kısaca temas ettikten sonra, hemen kaydedelim ki, muhteşem imparatorluğumuzun başını yiyen İttihatçıların hepsi hakkında «İlâhî Adalet» kıyamete kalmadan dünyada tecelli edivermiş ve bu adamların cümlesi, ya sokak or-

İdâm sehpası altında okuduğu iki mısra ile ma'sum gösterilmek istenen İttihatçıların meşhuur maliyecisi Cavid Bey, İstiklâl Mahkemesi huzurunda.

tasında can vermiş veya idam sehpalarında sallanıp kalmışlardır!...

Cavid Bey, İttihatçıların, idâm sehpasında sallananlarındandır!... Baştarafta kaydettiğimiz gibi, İzmir Su'ikasdi dolayısıyle Ankara'da asılan ve idâm sehpasında, Ziya Paşa'nın: **«Allah'ın kudreti bir gün zâlimlere şunu dedirtir: Tanrıya kasem ederim ki, seni Allah bize tercih etti»** mânâsındaki mısralarını okuyan Cavid Bey, bu «son sözü» dolayısıyle ma'sum sayılmış ve bütün hayatı boyunca yaptıkları unutuluvermiştir!...

Bugün itiraf etmek gerekir ki: Cavid Bey'in ma'sum sayılmasında bilâhare İzmir Su'ikasdi ile İstiklâl Mahkemeleri hakkında yapılan neşriyat ve bilhassa Cavid Bey'i muhakeme eden İstiklâl Mahkemesi hey'etinin, muhakeme boyunca takındığı tavır, mühim rol oynamıştır!. Evvelâ, bütün su'i-kast sanıklarıyle beraber İzmir'de yargılanan, bilâhare bâzı İttihatçılarla birlikte Ankara'da tekrar muhakeme edilen Cavid Bey'e, «Kel Ali» namıyle ma'ruf Mahkeme Reisi Ali Çetinkaya'nın sorduğu suallerle takındığı tavır, o yaman İttihatçıyı âdeta bir kahraman haline getirmiştir!...

İzmir Su'i-kasdini ve Ankara'daki muhakeme ile idâm edilenlerin durumunu inceleyen Feridun Kandemir bu mevzuda der ki: **«Zaman zaman mütalâalarını aldığımız bütün tanınmış hukukçularımızın da sarahatle beiirttikleri gibi, hiçbir hakikî ve âdil mahkeme, hiçbir vicdan sahibi hâkim, bu İstiklâl Mahkemesi'nin kararnâmesine imza atamaz.»**

Bu iddia, yukarıda temas ettiğimiz gibi, son yıllarda İstiklâl Mahkemeleri hakkında yapılan neşriyat ve bilhassa o mahkeme hey'etlerinin âzalıklarında bulunmuş bâzı kimselerin yazdıkları nazar-i itibara alınırsa doğrudur!.. Ancak, bu İstiklâl Mahkemelri ne şekilde çalışmış olurlarsa olsunlar, İttihatçıların meşhur (!) maliyecisi Cavid Bey hakkında verilen karar yerindedir ve bu kararla «İlâhî Adalet» kıyamete kalmadan dünyada tecellî edivermiştir!..

Gönül isterdi ki, Cavid Bey'i yargılayan İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Çetinkaya, fevkalâde bir mahkemenin reisi olduğunu unutup İttihad ve Terakki'nin ilk yıllarından, Lozan sonrasına kadar nice marifetlerin kahramanı (!!!) olan bu otuz üç dere-

celi masondan o marifetlerinin (!) hesabını sormalı ve Cavid Bey'i tam bir hak ve hakikat ölçüsü içinde idâm sehpasına götürmeli idi... Bu yapılamamış, sorulan suallerle takınılan tavır, Cavid Bey adlı mücrimi bugün bâzı çevrelerin iddia ettiği gibi, mazlûmlar arasına katıvermiştir!..

İzmir Su'i-kasdini incelerken, o su'i-kastle alâkasına ayrıca temas edeceğimiz Cavid Bey, 1926 yılı 26 Ağustos gününün gecesinde idâm sehpasında sallanırken, kendisini üç İttihatçı takip etmiştir ki, bunlardan biri de, İttihad ve Terakki'nin meşhur Dr. Nâzım Beyidir!... Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın tâbiriyle: **«İttihad ve Terakki'nin müteassıb bir rüknü»** olan bu Dr. Nâzım Bey'in şahsiyyetini ve idâm sebeblerini ayrıca inceleyeceğiz.

— « • » —

CUMHURİYET DEVRİNDE MASON LOCALARINI KAPATMA TEŞEBBÜSLERİ

Memleketimizdeki MASON LOCALARI'nın kapatılması yolunda zaman zaman bâzı teşebbüsler olmuş, ancak bunlardan ilki hariç, diğerleri müsbet netice vermemiştir!.. Masonluk, İkinci Meşrutiyetle zafere ulaşıp, ekserisi Mason olan İttihatçı sergerdeleri kullanarak Devlet-i Aliyye'nin başını yemiş ve İkinci Meşrutiyet masonlarından bâzıları Cumhuriyet devrine intikal ederek mel'anetlerini sürdürmesini bilmişlerdir!.

1931 - 1932 yılları, yurdumuzdaki masonların gemi azıya aldıkları bir devirdir!.. O yıllarda birbiri peşi sıra çıkarılan bâzı kanunlarla hürriyetler tahdit edilir ve yeni Basın Kanunu ile kalemler tehdit altında bulundurulurken; masonlar bu tahdit ve tehditten istifade etmesini bilmişler, hükûmet içindeki mason birederleri vasıtasıyle çeşitli tenkid ve ithamdan kurtulup, «Cumhuriyetçiyiz, İnkılâpçıyız, lâikiz, irticâ düşmanıyız» gibi iddialarla meydanda serbetçe at oynatmasını becermişlerdir!..

Böylesine bir serbesti içinde çalışan masonlar 1932 yılı sonlarında mühim bir adım atmışlar, o yılın 5 - 10 Eylül günleri ara-

sında yirmi beş memleketin yüze yakın yüksek rütbeli masonunu İstanbul'da toplayıvermişlerdir!. Türkiye'yi temsilen Kimyager Mustafa Hakkı Nalçacı'nın katıldığı bu toplantı, Belçika masonu Carpentier'in başkanlığında açılmış, bilânare bu mason toplantısına Mustafa Hakkı Nalçacı başkanlık etmiştir!. Dünya masonlarının katıldığı bu, kendi tâbirleriyle Konvan'da, devrin Reisicumhuru Mustafa Kemal Paşa'ya hulûs da ihmal edilmemiş ve o günlerde Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan M. Kemal Paşa'ya, «**Konvan Reisi Mustafa Hakkı**» imzasıyle şu telgraf çekilmiştir:

«Milletler arasındaki Mason Birliği Konvanı'nın İstanbul'da toplanması münasebetiyle hür ve lâik Türkiyemizin büyük kurtarıcısının sağlık ve saadetinin devamı ve yurdumuzun refahla yükselmesi, maddî ve mânevî terakkisi yolunda görülen muvaffakiyetin temadisi temenniyatına hürmetle ve candan alkışlarla müttefikan karar verilmiş olduğu ma'ruzdur Ulu Gazimiz.»

Masonların bu hulûs telgrafına, Riyaseticumhur Kâtib-i Umumîsi Hikmet (Bayur) imzasıyle şu kısa cevap verilmiştir: **«Türkiye hakkındaki temenniyatınızı havi telgrafınızdan Reisicumhur hazretlerinin memnun olduklarını bildiririm.»**

Türkiye'deki mason localarının kapatılması hazırlıkları işte bu, dünya masonlarının İstanbul'daki toplantılarından sonra başlamış ve bu yolda ilk adım, M. Kemal Paşa'ya yakınlığıyle tanınan Mahmud Esad (Bozkurt) tarafından atılmıştır... Mustafa Kemal Paşa'nın masonluk mevzuundaki görüşlerini, «Türkiye Masonları Yüksek Şûrâsı»nın 1925'de M. Kemal'e yaptığı teklifi ve M. Kemal'le 33 dereceli masonlardan meşhur Mim. Kemal Öke arasındaki görüşmeyi ayrı bir yazımızda incelemek va'adiyle geçelim, Mahmud Esad Bozkurt'un mason localarının kapatılması yolunda giriştiği faaliyete...

O yıllarda Adliye Vekâletinden ayrılmış olan Mahmud Esad İzmir'de münteşir «Türk Sözü» gazetesinde MASON LOCALARI KAPATILMALIDIR başlığı altında şunları yazıyordu:

«Mason locaları kapatılmalıdır». Neden?. Çünkü gizlidir. Bu itibarla Cemiyetler Kanunu'na muhaliftir. Çünkü siyasîdir, beynelmileldir. Vatan, milliyet tanımaz.. Bu itibarla Türk milletinin, Türk devletinin milliyetçi siyasetine zıddır. Ona düşman-

dır. Kendine mahsus acaip itikatları olan yabancı ve yıkıcı bir tarikattır. Dinlerin aleyhindedir. Yalnız Yahudiliği oldukça hoş görür. Merasimleri kısmen eski Yahudicedir. Bu itibarla da, tarikatler kanunu mucibince ilgası lâzımdır.

Biz, birbiri ardı sıra yukarıya dizdiğimiz iddialarımızı birer birer isbat edeceğiz. Umarız ki, o zaman FARMASONLUĞUN câzibesine kapılanlara artık söz düşmeyecektir. Hemen Türk kanunlarının emrine itaatle dağıtılacaklardır.»

O yıllarda İzmir meb'usu olan eski Adliye Vekili Mahmud Esad, mason localarının kapatılması yolunda basında yürüttüğü bu mücadele yanısıra, meseleyi bir takrirle CHP Meclis Grubuna da götürmüş ve 14 Haziran 1932 günkü toplantıda Mason Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'dan şu cevabı almıştır:

«— Mevcud kanunlar ahkâmına mugayir bir vaziyet, bir hâdise yoktur. Kanuna mugayir herhangi bir hâl karşısında devlet mahkemeleri takibatta bulunacaktır.»

Mason Dahiliye Vekili'nin bu cevabına rağmen, Mahmud Esad mücadelesine devam etmiş ve masonluğun gizli bir cemiyet olduğu yolunda bakınız neler söylemiştir. Okuyalım bu pek ibretâmiz satırları:

«Herhangi bir cemiyet hükûmete tescil ettirilmiş olmakla mutlaka gizlilikten kurtulmaz. Eğer kurtulsaydı, su'i-kastçı cemiyetleri bile, kendilerine güzel isimler verirler, kaydolunurlar, mes'uliyetten kurtulabilirlerdi.

Hem farmasonluk, kendi ismiyle kendini hükûmete haber vereli ne kadar oldu? Herhalde sekiz, dokuz aydan fazla değil. Ondan evvelki mes'uliyeti kimin sırtı kaldıracak?..

Bunu da bir tarafa bırakalım!. Fakat bu mes'uliyeti kimin sırtına yükleyeceğiz?. Çünkü gizlilik hâlâ devam ediyor. Bu suretle Türk kanunlarına muhalefet hâlâ devam edip gidiyor. Onlar gizlidirler. Çünkü:

1) Farmasonluk sırlarını hakikî bir masondan başkasına açmamak, 2) Masonların ve Masonluğun müdafaası için hayat fedâ etmek, 3) Masonların arasında gizlice yardımlaşmak, 4) Türkiye maşrık-ı-a'zamının kanunu esasîsine ve nizâmlarına ria-

yet eylemek, 5) Yeminden ve vaadden dönmektense ölümü tercih etmek... İşte bu gibi tehditlere dayanan gizlilik..

(Farmasonluk Cemiyeti) diye bir cemiyet, belki hükûmete tescil ettirilmiştir. Fakat bunun sırları tescil ettirildi mi?..

Demek bu cemiyet, hükûmeti iğfal ediyor, aldatıyor. Çünkü cemiyetin âzası bulunan farmasonlar, sırları hakiki bir masondan başkasına bildirmeyeceklerine dair en ağır yeminleri etmişlerdir. Hattâ, bundan fazlası da var: Herhangi bir derecedeki birader, aşağı derecede bulunan diğer biraderlere kendi derecesinin sırrını ifşa edemez.

Bu kadar sırları olan, hattâ âzasının birbirine söyleyemiyeceği kadar sırları olan ve böylelikle içyüzü hükûmete meçhûl kalan bir cemiyet, memleket ve millet için nasıl ve ne suretle emniyet telkin edebilir?.. Bu sırlar nelerdir?.. Bunları kanun bilmek ister, anlamak ister» diyor ve sonra soruyor:

«— Farmasonluğun nasıl bir gizli cemiyet olduğu anlaşıldı mı?.. Türk kanunlarına nasıl aykırı düşmekte olduğu görülüyor mu?..»

Mahmud Esad'ın masonluk ve masonlar aleyhine yürüttüğü bu neşriyata, o devrin ünlü masonlarından Servet Yesari ve Mim. Kemal Öke (ki ikisi de Üstad-ı A'zamdırlar) karşı çıkmışlar, eski Adliye Vekilinin ağır ithamlarını «Cumhuriyet» ve «Milliyet» gazetelerinde yayınladıkları yazılarla cevablandırmışlar, bu arada localarında da çeşitli konferanslar düzenleyerek «birader»lerini aydınlatmışlardır (!)... Bu mevzuda bilhassa «Necat» locasının geniş faaliyeti görülmüş, o günlerde Amerikan Kolejinde muallimlik yapan ve sonraları CHP. meb'usu olan Hâzım Âtıf, «Masonluk tarih ve mahiyetine bir nazar» adlı konferansıyle masonluğun müdafaasını yaparken, Tınğıryan isimli başka bir mason «Vedat» locasındaki konferansında: **«Her ne kadar masonluk her memleketin hudutları içinde millî ise de, hakikatte onun başlıca gayesinin dünya kardeşliği olduğunu hiçbir zaman gözden kaçırmamak lâzımdır. Buna da ancak muhtelif masonik iktidarların kendi aralarında meydana gelecek samimî bir anlaşma ile varılabilir»** demiş, Kemalettin adlı bir baş-

ka mason ise İzmir'de verdiği konferansda, Mahmud Esad'ın ithamlarını reddetmiştir.

Yaptığı neşriyatla masonları bu derece ürküten ve hattâ, mason localarının kapatılması meselesini CHP. Meclis Grubuna kadar götürebilen Mahmud Esad Bozkurt, baştarafta kaydettiğimiz gibi, eski bir Adliye Vekili'dir ve Adliye Vekâleti başında bulunmuş eski bir bakanın Masonlar hakkındaki iddiaları elbette pek mühimdir!.. Ancak, bu husus ne derece mühimse, Masonluğun gizli, siyasi, ve beynelmilelci bir cemiyet olduğundan bahisle bu fesad yuvasının kapatılması gerektiği yolundaki iddianın Mahmud Esad gibi biri tarafından öne sürülmesi de, o derece mühimdir!..

Mahmud Esad, aslen İzmir'in Kuşadası'ndandır. 1892'de doğan, İzmir İdadisini bitirdikten sonra İstanbul Hukuk Fakültesine giren, bilâhare Isviçre'de okuyup kapitülasyonlar mevzuundaki tezi ile Hukuk Doktoru ünvanını kazanan Mahmud Esad, yurda dönüşünde İzmir meb'usu olarak Meclis'e girmiş, evvelâ İktisat, sonra Adliye vekilliği yapmış, bu arada «Hâkimiyet-i Milliye» gazetesinde yazılar yazmış, Ankara Hukuk Mektebi'nde profesörlük yapmış, İstanbul Üniversitesinde İnkılâp Tarihi okutmuş, hayatının son yıllarında yazılarını «Yeni Sabah» gazetesinde yayınlamış ve 1943 yılının 21 Aralık günü ölen Mahmud Esad Bozkurt, vasiyeti üzerine Selçuk'daki çiftliğine gömülmüştür.

Hayat hikâyesi kısaca bu olan Mahmud Esad, Mason localarının faaliyetini «devletin milliyetçi siyasetine zıd» görmekte, Masonluğun «dinlerin aleyhinde olduğunu» söylemektedir ama, Mahmud Esad bu iddialarında ne derece samimidir?!..

Zira bu eski Adliye Vekilinin yaşayışı, Masonlardan pek farklı değildir!.. Masonluğu «milliyetçiliğe zıd» gören Mahmud Esad, milliyetin ana unsurlarından olan örf, âdet ve an'aneyi yıkmakta ustadır!.. Batıda hukuk tahsil eden bu adam, Batıcılık hareketinde önde gidenlerden ve Batıdan neler alınacağını, kendimizdekileri ise nasıl muhafaza edeceğimizi bilmeyenlerdendir!..

Mahmud Esad Bozkurt

Bu serimizde «Menemen Vak'ası»nı incelerken temas ettiğimiz gibi, başka bir iddiaya göre, Mahmud Esad, «Menemen Vak'ası»nın da tertipçilerindendir!.. Ve bu durumda, Mahmud Esad Bozkurt'un, Mason localarının kapatılması yolundaki iddiası, bu mevzudaki gayreti bir muammadır!.. Ve hem, unutmamak gerekir ki, o devirde hükûmetin Dahiliye Vekâleti başında oturan Şükrü Kaya bir masondur, ayrıca Meclis Reisi Kâzım Özalp da masondur ve Mahmud Esad, hergün bu masonlarla bir arada olup, sıkı fıkı dosttur!..

Masonlarla böylesine haşr-ü neşr olan ve yaşayışıyla masonlardan ayrılmayan Mahmud Esad'ın, Masonluk ve masonlar aleyhine giriştiği teşebbüs, 1935 yılında neticelenmiş ve o yılın 9 Ekim günü Mason locaları, Mason Dahiliye Vekili'nin gayretiyle faaliyetini durdurup, gûya kendi kendini fesh etmiştir!.. Gûya diyoruz, zira MASON LOCALARI faaliyetini zâhiren durdurmuş, fakat gerçekte çalışmalarını gizlice sürdürmüş, «biradır»lerin normal terfileri devam etmiş ve on üç yıl süren bu gizli faaliyet, 1948'de İsmet İnönü'nün himmetiyle resmen yürütülmeğe başlanıp, günümüze kadar gelmiş, bu arada yeni bâzı teşebbüslerle mason localarının kapatılması Meclis'e getirilmişse de, müsbet netice alınamamıştır!.. Ki bu teşebbüsleri ayrıca temas edeceğiz.

— « • » —

MİLLÎ ŞEF DEVRİNİN KARANLIK OLAYLARINDAN BİRİ:

REFAH FÂCİASI!..

Refah Fâciası, MİLLÎ ŞEF devrinin esrarengiz olaylarından biridir ve bu elîm vak'a üzerindeki koyu esrar perdesi, aradan geçen otuz yedi yıla rağmen günümüzde hâlâ kaldırılamamıştır!..

Yüz altmış sekiz vatan evlâdının hayatına mal olan bu fâcia, 1941 yılının 23 Haziran günü Mersin açıklarında vuku bulmuş ve yürütülen tahkikata rağmen suçlusu, o devrin şartları içinde maalesef bulunamamıştır!. Şöyle ki:

Devrin hükûmetinin İngiltere'de yaptırdığı «Oruç Reis», «Burak Reis», «Uluç Reis» ve «Murad Reis» adlı dört denizaltımızı teslim alıp memleketimize getirmek üzere Millî Müdafaa Vekâletince vazifelendirilen on dokuz deniz subayı, altmış iki gedikli erbaş ve altmış sekiz er ile İngiltere'ye staj için gönderilen Hava Okulu'ndan yirmi talebe, Ulaştırma Bakanlığı'nın tahsis ettiği «Refah» şilebi ile 23 Haziran 1941 günü Portsaid'e müteveccihen Mersin'den ayrılmışlardır. Sahilden elli mil ötede esrarlı bir şekilde yaralanan Refah şilebi, dört saat kadar su üzerinde kalıp batmış ve gemide bulunan iki yüz kişiden ancak otuz ikisi kurtulabilmiş, yüz altmış sekiz evlâdımız ise Akdeniz'e gömülüp kaybolmuşlardır!..

Refah şilebinin nasıl ve kimler tarafından yaralandığı ne derece mühimse; Ikinci Dünya Savaşı'nın olanca dehşetiyle devam ettiği o günlerde, yetişmiş güzide memleket evlâdlarını «Refah» gibi köhne bir şileble yola çıkarmak da, o derece mühimdir!. Sağlam tek filikasından gayri hiçbir emniyet tertibatı bulunmayan Refah şilebinin yaralanmasını müteakip bu sağlam tek filika suya indirilmiş ve kurtulanlardan yirmi sekizi bu filikaya sığınırken; dördü de, tesadüfen olay yerinden geçen Doğan vapuru mürettebatı tarafından kurtarılmışlardır!...

Olayın karanlık bir diğer yönü de, devrin hükümetinin İngilizlerle yaptığı anlaşma gereğince Mısır'a sefer yapan gemilerimize o devirde İngilizler rota tayin edip talimat vermektedir. Refah şilebinin hareketinden evvel İngiliz Konsolosu şi-

lebe gelecek rotayı bildirmiş, ancak garanti verememiş, buna rağmen Refah o devirde, harbin o keşmekeşi içinde Akdeniz'e açılmış ve bu hatâ başta kafile reisi Güverte Yarbayı Zeki Işıl olmak üzere on beş deniz subayı, kırk yedi deniz gedikli erbaşı, altmış üç deniz eri, on altı Hava Okulu öğrencisi ve Refah süvarisi İzzed Kaptan başta olmak üzere yirmi gemi adamının hayatına mal olmuştur!..

İsmet İnönü'nün MİLLÎ ŞEF'lik döneminde ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın henüz Genel Kurmay başında bulunduğu o devirde, devrin hükûmetine Refik Saydam başkanlık etmekte ve bu hükûmette Saffet Arıkan Millî Müdafaa Vekili, Cevdet Kerim İncedayı ise Ulaştırma Bakanı olarak bulunmakta idiler. Her yönü ile karanlık olan Refah Fâciasına Genel Kurmay Başkanlığı el koymuş ve Millî Müdafaa ile Ulaştırma Bakanlarının teşrii masuniyetlerinin kaldırılmasını isterken, Millî Müdafaa Vekâleti Müsteşarlığınca da tahkikat açılmış, bu arada Mareşal Fevzi Çakmak Ulaştırma Bakanı'na bir mektup yazarak fâcianın tahkikine bizzat el koymuştur!.. Okuyalım «Zata Mahsus» kaydını taşıyan 9 Temmuz 1941 tarih ve 26990 sayılı bu mektubu :

«Her defasında sadece salim rotayı vermekle yetinen Konsolosun bu defa «garanti edemem» sözünü ilâve etmesi kâfi derecede mânalı bulunmaktadır. Himâye ve nezaretin bir gemiyi yüzde yüz batmaktan kurtaramıyacağı âşikâr olduğu kadar, denize dökülenlerin kurtarılmasını mümkün kıldığı da unutulmaması gereken gerçeklerdendir... Eğer bu cümleden olarak basit karakollar ve havadan gözetleme tedbirleri tatbik edilmiş olsa idi, yüz altmış sekiz canın saatlerce deniz üzerinde çırpındıktan sonra zayi olmalarına meydan verilmemiş olunurdu!..»

Genel Kurmay Başkanı'nın bu mektubunda görüldüğü gibi, Mareşal, devrin Ulaştırma Bakanı'nı açıkça itham etmektedir ve bu itham elbette ulu orta yapılmamıştır. Genel Kurmay Başkanı'nın bâzı bildikleri vardır!..

Mareşal'ın mektubundaki ağır ithamlardan sonra çürük Refah şilebini bu işe tahsis etmekle yüz altmış sekiz vatan evlâdının kaybına sebep olan Ulaştırma Bakanı'nın, tahkikatın

selâmeti yönünden Bakanlıktan çekilmesi gerekirdi ama, Cevdet Kerim İncedayı bu feragati gösteremedi!.. Neticede, Genel Kurmay'ın teklifi üzerine Başbakan Refik Saydam Meclis'e müracaat ederek, Millî Müdafaa ve Ulaştırma Bakanlarının Refah Fâciası ile olan alâkalarının tesbitini istedi. Meclis'ce kurulan beş kişilik bir komisyon yaptığı tahkikat sonunda her iki Bakan hakkında **«Meclis tahkikatı»** açılmasına çoğunlukla karar verdi. Komisyon âzalarından o devrin ünlü simâsı Recep Peker bu karara muhalif kaldı. Fuat Sirmen ise, her iki Bakan hakkında değil, yalnız Ulaştırma Bakanı hakkında tahkikat açılmasını istiyordu...

Komisyonun bu yolda aldığı karar, Büyük Millet Meclisi'nin 2 Şubat 1942 günkü celsesinde müzakere edildi. Encümen adına konuşan Sinop milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk:

«— Arkadaşlar! Seçtiğiniz beş kişilik komisyonun vazifesi, Meclis'ce tahkikat yapılmasına yer olup olmadığını tesbittir. Ben, bütün o ağır mes'uliyetin yükü altında kendi kendime düşündüm: Suç var mı?... Suç var!... Bunda müttefikiz. Amma suç şu suretle işlenmiş, bu suretle işlenmiş, bunda belki ayrılıyoruz arkadaşlar... Suçun şu veya bu suretle işlenmiş olmasını tahkik edecek, bizim komisyonumuz değildir. Bizim komisyonumuz, yalnız tahkikata yer olup olmadığını tayin edecek bir komisyondur.» diyerek her iki Bakan hakkında, **«Meclis tahkikatı»** açılmasını istedi.

Yusuf Kemal Bey'in bu arzusuna Afyon Milletvekili Berç Türker de katılıp: **«Ben bu iki Bakan arkadaşımızın yerinde olsaydım, hakikatın meydana çıkması ve böylece kendimin de temize çıkmam için hiç tereddüt etmeden, Meclis'den tahkikat açılmasını isterdim»** dedi.

Bilahare, komisyon kararına muhalefet eden Recep Peker söz alarak, Refah Fâciasında bir «suç» ve «suçlular» bulunduğunu, ancak suçluların Bakanlar olmadığını müdafaa etmiş ve Recep Peker'in bu müdafaasına Muhiddin Baha Pars (Bursa), Ali Rıza Türel (Konya), Hasan Fehmi Ataç (Gümüşhane) adlı meb'uslardan gayri iştirak eden olmamış, bu arada Emekli General İzzeddin Çalışlar, Recep Peker'in iddiasını şöyle çürütmüştür:

«— Refah vapuru gibi çürük ve lüzumlu emniyet vasıtalarından mahrum bir yük vapurunun tahsisi ve böyle bir sefere çıkacak olan bu vapurda her türlü emniyet tertibatının alınıp alınmadığı işleriyle meşgul olanların büyük kusurları ve ihmalleri olduğu meydandadır. Denizyollarından daha elverişli bir vapur tahsis edilmemiş olmasını mazur gören Recep Peker'in fikri doğru değildir. Buyurdukları gibi, fevkalâde ahvalde mavnalarla da asker nakledilir ama, fevkalâde ahval yoktur!... Deniz vasıtalarımızın hepsi elde ve kullanılmaya elverişlidir. Millî Müdafaa Vekâleti bu kafileyi deniz aşırı yerlere göndermek için elindeki vasıtaların en iyisini seçmekle mükellefti. Oysa lâzım gelen ehemmiyeti vererek işi gerektiği gibi takip etmemiş ve Refah şilebini bu güzide vatan evlâdlarını nakil için, hakkıyla hazırlanmadan sevketmiştir. İhmal meydandadır!... Bu ihmalden dolayı hâsıl olan büyük, ağır, maddi mânevî zararlar unutulamıyacak kadar mühimdir!... Suç yoktur ve bu sebeble mes'uliyet ve tahkikata da lüzum yoktur, dediğimiz zaman devletin bütün büyük işlerini üstlerine alan kimseler için iyi bir ders verilmiş olmayacaktır!... Böylece devlet zararlı çıkacaktır. İşte bunları düşünerek, hepimizin vicdanımızla varacağımız netice, elbette komisyonun çoğunlukla verdiği karar gibi iki Bakan hakkında tahkikat açılması olacaktır.»

İzzeddin Çalışların, bu konuşmasını müteakip İstanbul Milletvekili Kâzım Karabekir Paşa, Millî Müdafaa ve Ulaştırma Bakanlarının Meclis kürsüsünden kendilerini müdafaa etmelerini, buna imkân verilmesini istemiş, Meclis Reisi'nin her iki Bakana bu hakkı vermesine rağmen, gariptir ne Millî Müdafaa, ne de Ulaştırma Bakanı Meclis kürsüsüne çıkıp, kendilerini müdafaa etmek lüzumunu duymamışlardır!...

Neticede Recep Peker ve arkadaşlarınca verilen takrir oya sunulmuş ve iki dakikalık aylama (!) sonunda, her iki Bakan hakkında «Meclis tahkikatı»na mahal olmadığı kabul edilmiştir!...

MİLLÎ ŞEF devrinin mühim olaylarından biri olan Refah Fâciasını ve bu fâcia mes'ullerinin nasıl kurtarıldıklarını böyle hülâseten kaydederken, Akdeniz'e gömülüp kaybolan yüz altmış sekiz vatan evlâdını rahmetle anıyoruz...

— « ● » —

MİLLÎ EĞİTİM'DE KOMÜNİST TAHRİBATI!...

Yurdumuzdaki komünizm faaliyeti, İkinci Dünya Harbi içinde ve bu harb sonundaki devrede pek vahim bir hal almış olup, devletin varlığı ve bekasını tehdit eden son yılların mühim olaylarının bütün tertipcileri hep o yıllarda resmî himayeye mazhar olan azılı komünistlerin gayretiyle yetiştirilmişlerdir!...

1946 yılının 15 Aralık günü İstanbul Örfi İdare Kumandanlığı'nca Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in (Şefik Hüsnü, Selânikli bir Yahudi dönmesi olup, yurdumuzdaki komünizm faaliyetlerini ölümüne kadar bu dönme idare etmiştir) evinde yapılan arama sırasında ele geçen ve 1945 yılında Moskova'ya gönderildiği anlaşılan raporun muhteviyatı, keza, 1947 yılında Recep Peker hükûmetinin Dahiliye Vekili Şükrü Sökmensüer tarafından bir sözlü soruya cevaben Büyük Millet Meclisi kürsüsünden yapılan ifşaat ve daha sonraki yıllardaki komünist tevfikatı sırasında ele geçen bâzı vesikalar, o yıllardaki legal ve illegal komünizm faaliyetlerinin ne derece korkunç bir hâl aldığını, bu arada bâzı sicilli komünistlerin mes'ul hükûmet adamlarınca nasıl himaye edildiklerini olanca dehşetiyle ortaya koymaktadır!... Bugün, bunların ve emsali daha nice vesikaların ışığında pek açık görüyor ve birer hakikat olarak biliyoruz ki:

1) 1939 yılında Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde bir felsefe şubesi açılmış ve bu şubeye, zamanın Maarif Vekili Hasan Âli Yücel tarafından Behice Boran, Pertev Naili Bortav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes, Mediha Berkes gibi hüviyetleri ve fikirleri belli şahıslar tayin edilmişlerdir!... Bu sosyalist ve komünist hocalar, gerek yayınladıkları **«Yurt ve Dünya»** ile **«Adımlar»** mecmualarındaki yazıları, gerek fakülte içindeki faaliyetleriyle pek çok talebenin gizli çalışan Türkiye Komünist Partisi'ne girmesini temin etmişlerdir!... 1951—1952 komünist tevkifatı, bu profesör ve doçentlerin talebeleri nasıl zehirlediklerini pek açık bir şekilde ortaya koymuştur. Talebelerine ideolojik durumlarına göre not veren ve solun aktif öncüleri olan bu sosyalist ve komünist hocalar, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi ile Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ndeki mel'anetlerine, Ankara gençliğinin 27 Aralık 1947 ta-

rihindeki şahlanışına kadar devam edip, bu tarihten sonra üniversiteden kovulmuşlardır. Ki, bu kovuluşu Nadir Nadi «Cumhuriyet» gazetesinde «Yazık Oluyor» başlıklı yazısıyle kınamaktan (!) kendini alamamıştır!...

2) Yukarıda adı geçen sosyalist ve komünist hocalarca yayınlanan «Yurt ve Dünya» ile «Adımlar» mecmuaları için Dr. Şefik Hüsnü hâini, Moskova'ya gönderdiği ma'lûm raporda: **«Ankara'da çıkan iki Marksist mecmuaya muntazaman rehberlik ettik»** demektedir. İşte bu, gizli Komünist Partisi rehberliğinde neşrolunan iki Marksist mecmuadan «Yurt ve Dünya» va, Hasan Âli Yücel, başında bulunduğu Maarif Vekâletini abone yapmış ve her sayısından yüzlerce adet almak suretiyle bu kızıl dergiye yardımda bulunmuştur!...

3) 1944 yılında Ankara'da Ali Tomurcuk adında biri, komünist mecmualarından topladığı şiirlerle **«48 Şair»** adlı bir broşür meydana getirmiş ve bu broşür, Hasan Âli Yücel tarafından «İlk Öğretim Dergisi» ile mekteblere tavsiye olunmuştur!... Maarif Vekili'nin tavsiyesini havi dergi henüz tevzi edilmeden bu tavsiye olunan broşür, komünist propagandası yaptığı gerekçesiyle hükûmet tarafından toplatılmış, hattâ nasılsa CHP grubunda da ağır tenkid ve hücumlara ma'ruz kalmıştır!... Hasan Âli Yücel, bu durum karşısında «İlk Öğretim Dergisi»ndeki tavsiye yazısının bulunduğu sayfayı yırttırmış ve dergi, o yırtık haliyle tevzi olunmuştur!...

4) Hasan Âli Yücel, eşine az tesadüf edilir bir gafletle komünistlerin Köy Enstitüleri'ne hulûlüne göz yummuş ve enstitülerin birer komünist yuvası haline gelmesini İlk Öğretim Umum Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'la birlikte kolaylaştırmışdır!... Ayyuka çıkan Köy Enstitüleri rezaletinin izahına sayfalarımız müsait değildir. Ancak, bu mekteblerdeki korkunç komünizm faaliyetleri mevzuunda şu kadarını kaydedelim ki, Behice Boran, Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav ve Raci Dinçer gibi ma'hudların sık sık ziyaret ettikleri Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde, doksan adet gizli komünist hücresinin bulunduğu 1951—1952 komünist tevfikatı sırasında meydana çıkmıştır!...

5) Hasan Âli Yücel, komünistlik suçu ile Askerî Tıbbiye'den kovulan Hasan Ali Ediz'i de himâye etmiş ve kendisine

Maarif Matbaası'nda bir iş verdiği gibi, yaptırdığı tercümelerle de bu sicilliyi beslemiştir! ...

6) Yine bu devrede Hasan Âli Yücel, Sabahattin Ali'yi tahsil ve ehliyeti müsait olmadığı halde Devlet Konservatuvarı'na öğretmen tayın etmiş; ayrıca o yıllarda hapishanede bulunan Nâzım Hikmet hâininin himayesine de göz yummuştur!... Şöyle ki: Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Filârmoni Orkestrası şef muavini olan, aynı zamanda Devlet Konservatuvarı'nda da hocalık eden Hasan Ferid Alnar, Hasan Âli Yücel'in muvafakatını alarak Çankırı Cezaevi'nde bulunan Nâzım Hikmet'i ziyaretle kendisine Toska'nın tercümesini yaptırmış, ayrıca bazı senaryolar da yazdırmıştır! Nâzım Hikmet bu çeşit himaye neticesi, bilâhare nakledildiği Bursa hapishanesinde yatarken dokuma tezgâhları işletmiş, kendisine hususî bir oda verilmiş, karısı yanına serbestçe girip çıkmış ve Nâzım Hikmet'in Memed (Mehmed değil) adlı oğlu o sırada dünyaya gelmiştir!... Bu derece himaye ve müsamahaya mazhar olan Nâzım Hikmet hâini için, 1950'de Ahmed Emin Yalman: **«On iki yıldır haksızca bir mezar inzivasına, tahammül haricinde mânevî işkencelere maruz bırakılan, sıhhati türlü hastalıklar tarafından sinsi bir şekilde kemirilen, kendisine hiçbir taraftan el uzatılmayan bir müstesna insan»** satırlarını yazmaktan utanmamış ve nice gaafil, Ahmed Emin Yalman'ın bu hezeyanlarına uyarak Nâzım Hikmet'in affı için açılan kampanyaya katılarak gaflet ve dalâletin gayya kuyusuna yuvarlanıvermişlerdir!...

7) Hasan Âli Yücel'in bakanlığı yıllarında Maarif Vekâleti tarafından on beş milletten dört yüz doksan altı klâsik eser yayınlanmış, tek bir Türk klâsiğine rastlanmayan bu seride, tam altmış üç Rus klâsiği yer almıştır!...

Ancak bir kısmına böyle hulâsaten temas edebildiğimiz MİLLÎ ŞEF devrindeki komünizm faaliyetleri, bugün boy veren fidanların vaktiyle hangi eller tarafından ne derece itina ile dikilip büyütüldüğü gerçeğini ortaya koymağa kâfi değil mi?!..

— « • » —

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN VEFATI YILDÖNÜMÜNDE:

KARS KALESİ'NE ÇEKİLEN İLK BAYRAK!...

Aslen Karaman civarındaki Kasyo köyünden «KARABEKİR» âilesine mensup olan ve 1882'de İstanbul'da doğan Kâzım Karabekir Paşa, Mehmed Emin Paşa'nın oğludur.

Fâtih Askerî Rüşdiye'sinde okuyan, sonra Kuleli'yi bitirip Harbiye'ye geçen, birincilikle bitirdiği Harbiye'yi müteakip Harb Akademisi'ne devamla 1905'de mezun olup, kıta stajını yapmak üzere Rumeli'ye gönderilen Kâzım Karabekir Paşa'nın böylece başlayan askerî ve daha sonraki siyasî hayatı başlıbaşına bir tetkik mevzuudur. Biz bu yazımızla, 26 Ocak 1948 Pazartesi günü kaybettiğimiz Millî Mücadele'nin mühim sîması Kâzım Karabekir Paşa'yı rahmetle anarken; onun vefatı dolayısıyle yazılanlardan birini nakledeceğiz. Feridun Kandemir Bey, «Karabekir'e veda» başlıklı yazısında diyor ki:

«— Sağlam yapısını, iyi bakarak sarsmamış, yıpratmamıştı. İçki kullanmazdı. Oyuna düşkünlüğü yoktu. Okurdu, çok okurdu. Kitaplardan başka, beğendiği ecnebî mecmualarına da abone idi. Örnek sayılacak bir âile babasıydı. Yuvasına, eşi görülmemiş bir şefkatle kanat germişti, onların üstüne titrerdi. Nasıl bir askerdi, ne ayarda bir kumandandı, memleketine, miiletine ne kadar bağlı idi, bunları anlatmağa artık hacet kalmış mıdır?...

Evet, iradesi, azmi, cesareti, bilgisi, vatan sevgisi sıhhati de çok sağlamdı. Hemen hemen hiç hastalık geçirmemiştir. Bir aralık biraz şekeri vardı. İyi bir tedavi ile çabuk zail oldu.

Son zamanlarda, ayağında bir sızı hissetti. Bir varismiş. Yirmi beş gün kadar istirahat ederek kurtuldu. Başka hiç bir rahatsızlığı yoktu.

Ölümünden bir hafta evvel, öğleye doğru, eski silâh arkadaşlarından, millî mücadelede faal rol almış bir emekli albay ziyaretine geliyor. Bu zat müthiş bir geçim zorluğu içinde kıvrandığı için, doktorların tavsiye ettikleri şekilde bakamadığı, veremden yatan çocuklarından birini toprağa vermiş, öteki-

leri de nasıl ölümden kurtaracağını bilemiyen çok mustarib bir babadır. Her tarafa başvurmuş, iş de bulamamış. Kâzım Karabekir'e derdini olanca açıklığıyla döktükten sonra:

«— Bilirsiniz, diyor, bütün ömrümüz bu memleket uğrunda, namuskârane çalışmakla geçti. Bir gün bile haysiyetimize, şerefimize, namusumuza toz kondurmadık. Çalanlar, çırpanlar gördük. Onları tel'in ettik. Doğru yoldan ayrılmadık. Fakat mükâfatı bu muydu?»

Karabekir sapsarı kesiliyor. Dudakları titriyor. Biraz sonra çocuklarına dediği gibi, ömründe bu kadar üzüldüğünü, acı duyduğunu hatırlamıyor.

Hemen elini cebine atıyor, cüzdanını çıkarıyor ve ne varsa uzatıyor.

«— Hayır Paşam... Sağol amma, yalnız ben, bu halde değilim. Benim gibi birçok arkadaşlar var ki, eski tekaüd kanununa göre maaş almakta ve sürünmektedir. Bu gaazilerin nasibi bu olmamalıydı!...»

Karabekir elinden geleni yapacağını vaad ediyor, ayrılıyor...

Yukarı, çocuklarının yanına çıkınca bitkin bir haldedir: Rengi solmuş, gözleri bulanmıştır.

— Ooof, diyor... Ve aşağıda dinlediklerini anlattıktan sonra, titrek bir sesle sözünü bitiriyor:

«— Bu hayat çekilmez çocuklarım!...»

Onu hiç böyle görmemişlerdi. Bir anda on, onbeş yaş ihtiyarlamış gibiydi.

Sessizce odasına çekiliyor.

Bir saat sonra bir kriz geliyor.

Fakat hafif geçiyor.

«— Paşa, üzme kendini...» diyorlar.

«— Benden, elimde olan bir şeyi isteyin yavrum...» diyor.

.....

.....

Cenaze namazını Diyanet İşleri Reisi Ahmed Hamdi Akseki Hoca kıldırıyor. Musalla taşı üstündeki rengi solmuş bir Türk bayrağıyla örtülü tabutun etrafında, ilk saflarda hep gençler göze çarpıyor Ve cemaat, nerede bittiği, görünmiyen bir

Kâzım Karabekir Paşa

insan deryâsı halinde, dalgalana dalgalana dört bir tarafa doğru yayılıp gidiyor.

Namaz, derin bir vecd içinde kılınıyor.

Hamdi Akseki Hoca tezkiye yapıyor. Cemaata dönmüş, tobutu göstererek soruyor:

«— Merhumu nasıl bilirsiniz?»

Ortalık, **«İyi biliriz... İyi biliriz...»** sesleriyle çınlıyor.

«— Hakkınızı helâl ediyor musunuz?»

Bir anda, binlerce insan bir haksızlığa uğramış gibi sarsılıyor. Ve ortalık, kükreyen bir ses dalgasıyla uğulduyor:

«— Biz ona borçluyuz!...»

Karabekir'in en aziz arkadaşı ve Türkiye'nin çelik gibi iradesiyle tanınmış en metin adamı Rauf Orbay da kendini tutamıyor.

Tabut musalla taşından alınıyor. Eller üstünde taşınıyor. O âna kadar, kalabalıktan göremiyen ve yakında bulunanlar gibi bayrağın eskiliğinin sebeb ve hikmetini bilmiyen halk avaz, avaz bağırıyor:

«— Başka bayrak bulamadınız mı?... Yeni bir bayrak bulamadınız mı?»

Bu feryadı teskin için, yüksek sesle cevap veriliyor:

«— Kars kalesine çekilen ilk bayraktır!...»

Aman Allah!...

Yer yerinden oynuyor. Bir ana - baba günü. Bağıran, inliyen, hıçkıran herkes tabuta doğru kendini atıyor. Zaten bildiği o kadar onu sarmış ki, bir daha duymağa ve hatırlatılmağa dayanamıyor:

«— Onu kimseye veremeyiz... Biz götüreceğiz!...»

İşte bir millet, en kara gününde, Kars kalesinin varlığında ona bütün zafer ufuklarını açmış ve şimdi o kale burcuna çektiği, eski, rengi solmuş bu gâzalar armağanı bayrağa sarılmış giden serdârı paylaşamıyor.

Nefes nefese tabuta yaklaşanlar, hıçkıra hıçkıra ağlaşarak, ona bir kerecik el sürmek için birbirlerini çiğniyorlar.

Ne polisin, ne jandarmanın çırpınmaları fayda veriyor. Süvari dört nala yetişmese, kendinden geçen halk selleri mümkün değil durdurulamıyacak...

Asker, halka yalvarıyor:

«— Yapmayın... Etmeyin kardeşim!...»

Gözleri yaşlı olan askerler var. Ortalığı kaplayan ve dalga dalga, uğuldaya uğuldaya akan ses de yaşlı...»

Kâzım Karabekir Paşa'yı, vefatının yıldönümünde tekrar rahmetle anıyor, afv ve mağfiret diliyoruz.

— « • » —

YASSIADA'DAN HÂTIRALAR

27 Mayıs 1960 Cuma günkü hükûmet darbesini müteakip Demokrat Parti milletvekilleriyle idarecilerinin tutuklanıp yargılanmaları fikri, o günlerde baştacı (!) edilen bâzı profesörlerin komiteciiere telkininden doğmuştur!...

Hükûmet darbesini gerçekleştirenler her ne kadar darbeden evvel Reisicumhur, Bakanlar Kurulu âzaları, Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı mensupları, o günlerin meşhuur Tahkikat Komisyonunun kurulması için kanun teklifinde bulunanlarla bu komisyon âzaları, Demokrat Parti Genel İdare Kurulunu teşkil eden zevat, Genelkurmay Başkanı, Ankara Örfî İdare Kumandanı, Emniyet Genel Müdürü vesaire gibi bâzı kimselerin tevkifini düşünmüşlerse de 27 Mayıs sabahı, bu tutuklama işi çığırından çıkmış bir ihbar furyası halinde Demokrat Parti ile alâkalı herkes kütle halinde yakalanıp Ankara'da Harbokulu'na sevkedilmişlerdir!... Bu çığırından çıkan tevkifat yalnız Ankara'da değil, başta İstanbul olmak üzere yurdun her tarafında görülmüş ve sonraları itiraf edildiği gibi, tevkifatın böylesine bir hâl almasında CHP mensuplarının büyük payı olmuştur!...

Biz bu yazımızla, 27 Mayıs günü şafakla beraber başlayan tevkifatın hangi şartlar içinde nasıl cereyan ettiği üzerinde değil, Yassıada'da olup bitenler üzerinde duracağımızdan ilk tutuklamalar fâciasına değinmeden geçelim, Harbokulu'na sevkolunanların durumuna...

27 Mayıscıların İstanbul kanadının mühim adamı Orhan Erkanlı hâtıratında, Demokrat Parti mensuplarının yargılanmaları mevzuuna temasla:

«— Memleketi ihtilâle sürükleyen iktidarın suçluları nasıl cezalandırılacaklardır?... Açıkça itiraf etmek gerekirse, denilebilir ki, bu mevzu hiç bir zaman etraflıca düşünülmemiş ve uzun vadeli planlar yapılmamıştır. Hele bütün Meclis'in nezaret altına alınması bunların topluca yargılanması hiç bir ihtilâlcinin hatırına dahi gelmemiştir. Demokrat Parti iktidarını, Parti ve Hükûmet olarak yöneten mahdut sayıdaki kişilerin cezalandırılması icap ettiğinde, ihtilâlin elebaşıları ittifak halinde

olmakla beraber, bunun nasıl ve ne şekilde tatbik edileceği hususunda ortak bir görüş ve karar yoktu. İşte bu konuda ihtilâlciler, **«evvelâ yıkalım, suçluları sonra düşünürüz...»** fikri ile hareket etmişler, meselenin hal tarzını istikbale havale yolunu tutmuşlardır.

Önceden bunları kararlaştırmak ve plânlamak lüzumlu ve mümkün müydü?... Belki lüzumlu idi, fakat asla mümkün değildi. Zira tamamen hukuk ve usul konusu olan suçluların cezalandırılması problemini çözecek —bilgi ve görgüye sahip— kişilerden yoksun olan ihtilâlciler, hukukçuların yardımına muhtaç idiler... Böyle bir yardımı temin için, daha ortada hiç bir şey yok iken, ilerdeki ceza meselelerini erbabından öğrenmeye kalkışmak, hem doğmadık çocuğa ad koymak kadar gülünç hale düşmek ve hem de ihtilâlin emniyetini ciddî tehlikelere atmak olurdu. İhtilâlden sonra yapılmış olan adlî icraatın tümü, ihtilâl sonrası mahsulüdür. Hiç biri «önceden hazırlanmış bir plâna, karara dayanmaz» der ki, bu itiraf, başka kaynaklarca da te'yid edilmiştir ve doğrudur.

Gerçek bu iken ve baş tarafta kaydettiğimiz gibi, darbeciler mahdut kimselerin tevkifini düşünmüşlerken nasıl olmuşdur da, 27 Mayıs'dan hemen sonra binlerce insan tutuklanıp yurdun muhtelif yerlerinde hapsedilmişlerdir!... Bu suali, yine Orhan Erkanlı'nın yazdıklarıyla cevaplandıralım. Diyor ki, o günlerde Davutpaşa Tugayı'nın Tank Kurmay Binbaşısı olan ve darbenin İstanbul harekâtını idare eden bu genç subay:

«— Denilebilir ki üç dört saat içinde nezaret altına alınanlar önceden tesbit edilmiş kişilerdir. Ondan sonra önüne gelen, önüne geleni tevkif ederek rastgele yerlere hapsetmeye başlamıştır. Tabiî bu arada şahsî kin ve hesaplar birinci rolü oynamış eski iktidara mensup olan yüzlerce kişi sivil halkın ihbarları ile veya vazifeli subayların şahsî takdirleri üzerine toplanarak nezarethânelere sevkedilmiştir. On yıldır kabarıp dolan yürekler taşmış ve âdeta vahşî bir zevk içinde sokaklara dökülen halk (sokağa çıkma yasağına rağmen) dünkü devirde şu veya bu sebeple ismi duyulmuş, göze batmış insanları rastgeldikleri subaya ihbar ederek veya çok hallerde bizzat yakalayarak askerî makamlara teslim etmiştir.»

Orhan Erkanlı'nın bu satırlarında hakikat payı büyük olmakla beraber **«sokağa dökülen halkın»** kimler olduğu üzerinde durulmayışı hatâlıdır!... 27 Mayıs'a erişenlerin bizzat gördükleri gibi hükûmet darbesinin gerçekleştiği gün **«sokağa dökülen»** ve falan şurada, filân burada oturuyor diye ihbara katılanlar, çeşitli kaynakların da te'yid ettikleri gibi CHP.'lilerdir!... Hattâ bâzı CHP milletvekillerinin ve Üniversite asistan veya doçentlerinin sokağa çıkma yasağına rağmen vazifeli subaylara yol gösterdikleri, bunlardan bâzılarının yakalanan Demokrat Parti mensuplarına hakaret dahi ettikleri bir gerçek olduğu gibi, bâzılarının da soluğu İsmet İnönü'nün evi önünde alıp Paşa-babalarına bol bol alkış tuttukları başka bir gerçektir!... Bu bakımdan 27 Mayıs sabahı **«âdeta vahşî bir zevk içinde sokağa dökülenler»** zaten aylardanberi sokakta olan ve hükûmet darbesini bekleyen kimselerdir. Binaenaleyh, böyle «vahşî bir zevk içinde sokağa dökülmeyi» bütün millete mal etmek hatâlıdır!...

Demokrat Partili'ler Harbokulu'ndo!...

Bu tip kimselerin jurnalcılığıyle yakalanan Demokrat Parti mensuplarının tutuklanmalarını **«tevkif cinneti»** olarak vasıflandıran Orhan Erkanlı hâtıratında: «Bu karışıklıklar ve tevkif cinneti devam edeken, hiç bir yaralama ve dövme olayının olmaması; bütün hissî coşkunluğuna rağmen, vazifelilerin ve gönüllü vazifelilerin olgunluğunun, iyi niyetlerinin bir delili olarak kıymetlendirilmelidir. Müessif ve fecî hâdiseler olabilirdi» diyorsa da bu iddia, herhalde darbenin İstanbul'daki cereyan tarzına aiddir. Zira, o yıllarda Erzurum Milletvekili olan ve son aylarda «Yassıada ve Öncesi» adıyle hâtıratını yayınlayan Prof. Rıfkı Salim Burçak'ın Ankara'daki Demokratların toplanması mevzuunda yazdıkları, Orhan Erkanlı'nın yukarıdaki iddiasını te'yid değil, tekzip etmektedir!... Diyor ki, Rıfkı Salim Burçak:

«— Sessiz ve kimsesiz yollardan geçen arabamıza devriyeler zaman zaman parola soruyor, bizimkiler de arabanın

penceresinden kollarını çıkarıp «İnkılâb!» sözü ile cevap veriyorlardı. Devriyeler arabamızı birkaç yerde durdurdular ve kimin götürülmekte olduğunu sorup öğrendiler. Harbiye bahçesine giren yolun ağzı, yana dönmüş tanklarla kapatılmıştı; orada da kontrol ve sorgudan sonra, tankların verdiği geçitten binaya doğru ilerledik.

Kapının önünde birikmiş olan yüzlerce subayın kahkaha, gürültü ve bağrışmaları taaa uzaklardan duyulmakta idi. Eli silâhlı bir kuvvet, on yıldanberi memleket idaresinin başında bulunan insanları kolayca toplamış olmaktan ileri gelen bir sevinç dalgası içinde dalgalanıp duruyor ve bu manzara bir savaş sonunun şenliğini andırıyordu. Harbiye'nin önü bu haliyle, oraya getirilenler için, sadece korkunç değil, aynı zamanda çok tehlikeli idi. Ben arabadan tevekkül dolu bir sükûnet içinden inerken kalabalıktan: «Kimdir, kimdir?...» sesleri yükseldi. Yanımdakiler: «Rıfkı Salim Burçak, Erzurum» diye cevap verdiler. Ben o sırada avını hırsla, ama güvenle bekleyen yırtıcı bir hayvanın ağzına atılmağa hazır bir şikar durumunda idim. Kahkaha ve haykırışmalardan neler denildiğini anlamağa imkân yoktu. Sadece: «Yazık ki, sen bir profesördün!...» gibi ayıplayıcı bir sözü seçebildim. Kolumdan tutan bir subay beni yürüttü ve binanın içine soktu. Koridorlardan geçerken üzerimi aradılar; tabanca ve dolar olup olmadığını sordular. Tabancam ve dolarım olmadığını söyleyerek para çantamı uzattım, muayene edip geri verdiler, çakımı alıkoydular. Kapılardan birinden geçerken bir subayın güleç, bir yüz ve nazik bir ifade ile «Kusura bakmayın efendim» dediğini de hatırlıyorum. Böyle tehlikeli bölgeyi geçerek alt katta spor salonuna götürüldüm.»

Rıfkı Salim Burçak, kendi durumunu böyle anlattıktan sonra devamla der ki:

«— Bâzı arkadaşların Harbiye'den içeriye ne şartlar altında girmiş olduklarını sonradan öğrendiğim zaman benim, bu ölüm geçidini büyük bir selâmet içinde geçmiş olduğumu anladım... Gerçekten de bâzı arkadaşlarımız Harbiye kapısının önünde sille tokat dövülmüşler, pek ağır hakaretlere uğramışlardır. Bunların arasında ciddî bir ölüm tehlikesi geçirmiş

olanlar da vardı. Bu ağır saldırılardan birine ma'ruz kalan bir arkadaşım (Sa. A.) bu tarihten on gün sonra Harbiye'de kendisi ile karşılaştığımız zaman vücudunun 27 Mayıs gününden kalma ağrılar ve sızılar içerisinde olduğunu anlatarak, bana yaralı bacağını gösterecek, bir diğeri ise (C. Y.) «Eğer gevşetmeyip sıkmaya bir ân daha devam etmiş olsalardı, kendi boyun bağımla boğulmuş olacaktım!...» diyecekti.»

Rıfkı Salim Burçak'ın bu anlattıkları başka kaynaklarca da te'yid edilmiş ve yürütülen bu tutuklama işi kısa bir zamanda öylesine bir hal almıştır ki, Harbiyelilere yatacak yer, yemek yiyecek bir salon bulunamaz olmuştur!... O günlerde Ankara Kumandanı tayin edilen ve Harbokulu'ndaki tutukluların muhafazası kendisine verilen Cemal Madanoğlu, Harbiye'ye gelip oranın yüzlerce Demokrat Partilice dolmuş olduğunu gördüğünde şaşırmış ve tutuklulardan bâzılarını Orkan Erkanlı'nın tâbiriyle: **«Kendi mantığına veya aldığı emanet akla uyarak»** tahliye etmiştir.

Cemal Madanoğlu, teğmenliğinden tanıdığı Muğla Milletvekili Nuri Özsan ile birkaç arkadaşını Harbokulu'ndan kendi arabasıyle bizzat alıp götürmüş, verdiği emirle de aynı günün akşamı uzun bir yoklamadan sonra doksan küsur Demokrat Partili daha serbest bırakılmıştır ki, bunların başında Sıtkı Yırcalı ile Şemi Ergin de vardır ve bu iki eski bakanın tahliyeleri bilâhare başlı başına bir mesele olmuştur.

Bâzı Demokratların tahliyesi Profesörleri rahatsız ediyor!...

Ankara Kumandanı Cemal Madanoğlu'nun emriyle Demokrat Partililerden bir kısmı böyle serbest bırakılır ve diğerlerinin de kısım kısım tahliye edilecekleri va'ad olunurken, aynı gün yine Cemal Madanoğlu'nun emriyle İstanbul Üniversitesi'ne mensup bâzı profesörler alelâcele Ankara'ya gelmişler ve olağanüstü merasimle karşılanıp, itibar görmüşlerdir!...

27 Mayıs günü Ankara'ya gelen başka biri daha vardır Cemal Gürsel... İzmir'den nasıl getirildiğine daha evvel bir

Bu adam, 1960'larda İstanbul Üniversitesi Rektörü olan Sıddık Sami Onar'dır. Ve işbu Rektör, 27 Mayıs arifesinde yüzlerce talebenin öldürüldüğünü resmen ilân etmiş, iki talebeden gayri kimsenin ölmediği anlaşılınca, basının aracılığıyla ölü talebe aramış, bulamayınca da, ölen iki talebenin na'şı merasimle Ankara'ya götürüleceği zaman, on - on beş tabuta taş doldurularak, bunların da talebe hareketleri sırasında öldüğünü yaymak istemiş, ancak bu teklif darbecilerden bâzılarınca kabul edilmemiştir!.. Veyl, böylesine bir ilim adamına (!!!) alkış tutanların hâline!..

münasebetle temas ettiğimiz (*) Cemal Gürsel, hükûmet darbesini gerçekleştirenlerin başına geçmiş ve ilk beyanatlarının birinde:

«— **Ben idareyi, seçilecek Meclis'in hükûmetine teslim ettikten sonra çekileceğim. Çünkü bu hareketi bir makam elde etmek için değil, sadece vazife için yapıyorum. İdareyi devredince isimsiz bir vatandaş olarak köşemde kalacağım»** demişse de, aynı Cemal Gürsel birkaç gün sonra ağız değiştirerek:

«— **Onların** (Demokrat Partililerin) **suçlu olduğuna kaniiz. Bu suçluluklarının hesabını vermedikçe, kendilerini seçime asla iştirak ettirmemeye kararlıyız. Şu anda biz onları suçlu gördüğümüz için işten el çektirdik ve hareketin selâmeti için nezaret altına aldık. Onlar, ayrıca muhakeme edilip hareketlerinin hesabını vereceklerdir»** diyerek, hükûmet darbesinin ilk günü tutuklanıp, bilâhare serbest bırakılanlarla Harbokulu'nda tahliyelerini bekleyenlere halâs kapılarını kapatmıştır!...

Nedir Cemal Gürsel'deki, bu âni değişikliğin sebebi?... Baştarafta kaydettiğimiz gibi, bu âni değişikliği türlü sebepler yanısıra, alelâcele İstanbul'dan çağrılan profesörler hazırlamışlardır!... Şöyle ki:

Ankara'ya çağrılan ve kendilerine yeni Anayasa'yı hazırlamaları vazifesi verilen İstanbul Üniversitesi'ne mensup kimseler, başta o günlerin meşhuuru olması Sıddık Sami Onar olmak üzere şunlardır: Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Naci Şensoy, Muammer Raşit Sevig, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli...

Bu heyet ilk iş olarak, 27 Mayıs hükûmet darbesinin meşruiyetini hukuk esaslarına oturtan bir beyannâme hazırlayarak Cemal Gürsel'e sunmuş ve içlerinden bâzıları uçakla İstanbul'a dönmüşlerdir. Ankara'da kalıp ertesi gün kara yoluyla dönecek olan Sıddık Sami Onar, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet ve Ragıp Sarıca henüz Ankara'dan ayrılmadan, tutuklanan Demokrat Partililerden bâzılarının Cemal Paşa tarafından ser-

(*) Bkz: Yalan Söyleyen Tarih Utansın. 3'üncü cild, 2'nci baskı. Ankara, 1977

best bırakıldıklarını duyup telâşa düşmüşler ve aralarına Muammer Aksoy'u da alıp Ankara Palas'ta yaptıkları toplantı sonunda hemen Cemal Madanoğlu'nun yanına koşmuşlardır!... İddiaya göre, Cemal Madanoğlu o akşam evinde olmayıp, Sabri Özer adlı bir dostunda yemektedir. Ve profesörlerin kendisini o evde bulduklarında Madanoğlu, rakısını henüz yudumlamaya başlamıştır!...

Cemal Madanoğlu'na, İstanbul Üniversitesi profesörlerinden bâzılarının çok mühim ve müstacel bir mevzu etrafında görüşmek üzere geldikleri haber verilir. Bu haber üzerine Madanoğlu rakı masasını bırakıp diğer odaya geçer... Profesörler, Demokrat Partililerin serbest bırakılmaları dolayısıyla telâştadırlar!.. Bu telâşla hemen söze başlarlar:

«— Duyduğumuza göre, Cemal Paşa, Harbokulu'ndaki milletvekillerinden mühim bir kısmını serbest bırakmış. Bu büyük bir hatâdır. Bunların cümlesinin suçluluğuna dair karine vardır, aksi ispat edilinceye kadar da hepsi suçlu durumdadırlar. Tahliye hangi ölçü ile yapılmıştır?... Serbest bırakma işi ancak adlî merciler önünde yapılabilir. Aksi halde, hukuka bağlı kalacağını ilân eden Komite, şimdiden keyfî icraata başlamış sayılır.»

Bâzı Demokratların serbest bırakılmaları profesörleri öylesine rahatsız etmiştir ki, tahliyenin hangi Cemal Paşa'nın, Cemal Gürsel'in mi, Cemal Madanoğlu'nun mu emriyle yapıldığını dahi araştırmadan Madanoğlu'na koşmuşlar ve yukarıda görüldüğü gibi, ma'ruf tabiriyle baltayı taşa vurup, tahliye emrini veren Cemal Madanoğlu'na, Cemal Gürsel'i âdeta şikâyet etmişlerdir.

Profesörleri dinleyen Madanoğlu, evvelâ bu hatâyı düzeltmiş ve tahliye emrinin Gürsel tarafından değil, kendisince verildiğini söyleyip, meseleyi Komite'ye götüreceğinden bahisle profesörleri rahata kavuşturmuştur!...

Bâzı Üniversite profesörlerinin, Cemal Madanoğlu'nu bu ziyaretlerinden hemen sonra cereyan eden bir olay mânidardır!... Ve bu olay, serbest bırakılan Demokratların tekrar yakalanmalarında mühim bir rol oynamıştır!... 29 Mayıs günü cereyan eden bu olayda, birkaç yüz Demokrat Partilinin Ge-

nel Merkez binasında toplandığı, alâkalıların ikazına rağmen binayı tahliye etmedikleri Ankara Merkez Kumandanlığına ihbar edilmiş, durumu öğrenen Madanoğlu bu toplulugun Sıtkı Yırcalı tarafından dağıtılmasını emretmiş, ancak vak'a mahalline varıldığında Parti binasında kimsenin bulunmadığı görülmüş, bu arada o civara biriken kalabalıktan bir kısmı, yanında üç subay bulunan Yırcalı'ya alkış tutarken, bâzı kimselerce de yuhalanmış, hattâ Yırcalı bir hayli de tartaklanmıştır!...

Serbest bırakılan Demokratların durumunun Millî Birlik Komitesi'nde müzakere edileceği gün vuku bulan bu hareket, Üniversite profesörlerinden bâzılarının müdahalesini gûya te'yid etmiş ve meselenin Komite'de müzakeresi sonunda bütün Demokrat Parti milletvekillerinin yakalanmaları, Komite'nin izni olmadan da kimsenin serbest bırakılmaması kararlaştırılmıştır. Böylece, serbest bırakılanlar toplanıp tekrar Harbokulu'nda nezarete alınmış, bilâhare bunların cümlesi Yassıada'ya sevkedilmişlerdir.

Yassıada yolculuğu!...

Demokrat Parti mensuplarının muhakemeleri için Yassıada'yı bulan ve Tarık Güryay adlı kumandanı da oraya tayin eden Cemal Gürsel'dir. Hattâ bir iddiaya göre Cemal Gürsel, daha sonraları Yassıada'ya benzer ikinci bir ada aramış ve böyle bir adanın bulunmasına da 27 Mayıscılardan Orhan Erkanlı ile Rifat Baykal'ı memur edip, **«Bütün yobazları bu adaya toplayacağını, siyaset yobazlarını Yassıada'ya topladığını, medeniyet yobazlarını da başka bir adaya tıkmazsa başarılı alamayacağını»** söylemiştir!»

Harbokulu'ndaki tutukluların Gürsel tarafından bulunan Yassıada'ya götürülmelerine Komite âzalarından Fazıl Akkoyunlu nezaret etmiş ve bu nakil işi, Prof. Rıfkı Salim Burçak'ın hâtıratına göre şöyle cereyan etmiştir.

«— Numara sırasına göre arka arkaya dizilen kafilelere kısa aralıklarla yol veriliyordu... Merdiven sahanlıklarında birik-

miş olan Harbiye öğrencilerinin düşmanca gösterileri, söğüp saymaları, yuh sesleri ve tükrük salvoları arasından geçerek aşağıya indik. Bizim muhafazamıza memur Yarbay N. E. bu sahanlıklardan birinde toplanmış olan öğrencilerin önünde kollarını iki yana doğru açarak bizi saldırıya karşı korur gibi bir vaziyet almıştı... Yarbayın, böylesine bir tedbire başvurmaktansa merdiven başlarında hiç bir öğrenci bulundurmamak yolunu neden tercih etmemiş olduğunu sorup öğrenmek tabiî, mümkün olamadı. Ama öyle anlaşılıyor ki, subaylar «İnkılâbı» gerçekleştirmiş olan öğrenciler üzerinde normal zamanların disiplinini kurmağa herhalde muvaffak olamıyorlardı. Zira, Harbokulu Alay Komutanının bu hale isteyerek göz yummuş olabileceğine ihtimal vermiyorum.

Kapının önünde bekleyen büyük askerî otobüslere bindik. Işıkları söndürülmüş ve perdeleri indirilmiş arabaların içinde ön ve arka tarafta ayakta duran tomsonlu nöbetçiler vardı. İçerde hiç kimse birbiri ile konuşmuyor, dışarda ise gittikçe yoğunlaşan bir düşmanlık havası bizi kuşatıyordu. **Otobüslerin etrafında toplanan yüzlerce öğrenci içerdekileri birbirlerine tanıtarak gülüyor, alay edip küfür savuruyorlardı. Bizim otobüste bulunan bir hanım milletvekili arkadaşımıza, bu hanımın evlâdı yaşındaki gençler tarafından söylenen sözleri keşke duymamış olsaydım!...**

«Tezyif, hakaret ve küfür sağanağı!...»

Harbiye'nin önünde bir süre bekledikten sonra, tamamlanan kafilemiz tezyif, hakaret ve küfür sağanağı altında hareket etti. Yol boyunca çok sıkı güvenlik tedbirlerinin alınmış olduğu görülüyordu. Kafileyi teşkil eden arabalardan birinde bir ara bir âarızanın vuku bulması üzerine kısa bir süre durakladıktan sonra yolumuza devam ettik ve nihayet hava alanına vardık.

Alanda, pencereleri kapalı otobüsün içinde bir hayli bekledik. Meydana bizden önce gelenler, uçaklara sıra ile bindi-

rilip sevkediliyorlardı. Bizden önce uçağa binenlerin başlarına gelenleri perde aralıklarından dikkatle ve dehşetle izliyorduk. Otobüsle uçak arasında iki taraflı birikmiş olan Harbiyeli öğrenciler, ortada bırakılan dar yoldan uçağa binmek üzere ilerleyenlere çelme takıp küfür savuruyor, tüfeklerinin dipçiklerini uzatıp onları düşürmeğe çalışıyor, tökezlenen ve yere yuvarlananlara kahkahalarla gülüyorlardı.

Biz otobüste sessiz bir kaygı içinde kendi sıramızı bekliyorduk. Bizim arabanın çevresinde, aleyhte gösteriler arttıkça arttı. Bir ara, dışarıya artık bakamaz olduk. Aman Yarabbi, bu ne bitmez tükenmez bir düşmanlıktı!... Ben, bu kadar sınırsız bir öfke ve düşmanlığın sebeplerinin neler olabileceği hakkında derin düşüncelere dalıyordum. Gençlerin ayaklanmış oldukları 27 Mayıs gününün üzerinden üç hafta kadar bir zaman geçmiş ve onlar bu süre içinde, etrafı toza dumana bulamış olan propagandalardan en önemlilerinin birer iftiradan ibaret olduğunu görmüş değil mi idi?...

Hiç olmazsa, Üniversite olaylarındaki ölüler meselesi ile Harbiye'yi imhâ plânının siyaset ve ihtiras uğrunda uydurulmuş bir masaldan başka bir şey olmadığı daha şimdiden sabit olmuştu.

O halde, Türk milletinin kaderi ve geleceği üzerinde en önemli bir rolün sahibi olarak yetiştirilmekte olan yüksek tahsilli bu gençlere gerçekleri nasıl anlatmalı ve onları gördükleri şeylerle duydukları şeyler arasında bir kıyaslama yapmağa nasıl sevketmeli idik?... Fakat bizim tarafımızdan yapılacak bir şey yoktu. İçinde bulunduğumuz şartlar kendilerine meram anlatmaya, bu taşkınlıklarının sebebini sorup öğrenmeğe ve onların fikirlerini düzeltmeye hiç de elverişli değildi. Kader bizi işte böylesine bir yola sürüklemişti. Başımıza gelecek olanları sabırla ve metanetle karşılamaktan başka çare yoktu.

Nihayet uçağa binme sırası bize gelince, otobüsümüz ilerledi ve öğrenci koridorunun baş tarafına iyice yaklaşarak durdu. Adı okunan, otobüsten iniyor ve o ma'hut koridordan geçerek az ötede kapısı açık, bizi bekleyen uçağa biniyordu. Ben, bu tehlikeli koridordan hızlı adımlar ve uzatılan dipçiklerin üzerinden sekerek geçmeğe muvaffak olduğum için yere

yuvarlanmadım ama, bu koridorda yere düşenler, sendeleyenler, atik davranmamış olmanın bedelini acı bir surette ödeyenler oldu.»

Harbokulu'ndaki tutukluların Yassıada'ya nakilleri Mayıs ayının son gününde başlayıp, Haziran'ın yedisine kadar devam etmiştir. C. 47 uçaklarıyla Ankara'dan Istanbul'a sevkedilenlerin ilk üç kafilesinde milletvekillerinin mühim bir kısmı götürülmüş, bilâhare diğerleri Yassıada yolunu tutmuş, bu arada Celâl Bayar, Adnan Menderes, Bakanlar Kurulu âzalarıyla bâzı yüksek rütbeli subayların nakli de tamamlanmıştır.

Hatıratından bâzı kısımları yukarıya aldığımız Prof. Rıfkı Salim Burçak, son kafile ile Yassıada'ya götürülenler arasındadır ve bu zatın yazdıklarına göre, Ankara - İstanbul arasındaki uçak yolculuğu şöyle geçmiştir:

«— Uçakta karşı karşıya altışar kişilik iki sıra halinde oturduk. Uçakta duran Havacı subaylar kemerleri bağlamamızı söylediler; bağladık. Uçağın baş ve kuyruk tarafında, namluların uçları bize doğru çevrili olduğu halde dört astsubay ile birkaç subay daha vardı. Hareketten önce, yüksek sesle bize şu talimat bildirildi: «Yolculuğumuz bir saat kırk dakika sürecektir; bir saat elli dakikalık benzin vardır. Yolda en küçük bir hareket ve bir teşebbüs halinde üzerimize ateş açılması emri verilmiştir.»

Bu emirle birlikte ve bu dehşet havası içerisinde uçak havalandı. Uçağımız yükselir yükselmez, arkamızdaki pencerelerden şiddetli bir soğuk hava akımı bizi dayanılmaz bir surette döğmeye başladı. Çoğumuzda pardesü olmadığından soğuk, iliklerimize kadar nüfuz ediyordu. Soğuk havanın sırtımızdan körük gibi işlemesi bu tip askerî uçaklar için acaba normal bir şey mi idi, yoksa bu soğuk hava tertibatını özel surette mi açmışlardı?... Bunu bilemiyor, ama bu uçuşun sonunda en azından zaturriyeye tutulacağımı düşünüyordum. Buna rağmen yapılacak bir şey yoktu.

Bâzılarımız fötr şapkalarımızı pencerelere dayamak suretiyle soğuğun tesirini gûya kırmağa ve kendimizi korumağa çalışıyorduk. Osman Alihocagil, üzüntüsünden kapadığı gözleri, solgun ve uçuk benzi ile karşımda sanki bir ıstırap heykeli

gibi duruyordu. Uçağa, zaten hasta hasta binmiş olan Münip Ozer boğulurcasına öksürmekte idi. Özer, sırtına bir şey alabilmek için harcadığı çabalardan hiç bir sonuç elde edemedi. Ben, soğuğa karşı kullandığım şapkadan daha çok yararlanmak maksadıyla elimi, ara sıra sırtıma göturdükçe, uçağın baş tarafında ayakta duran Astsubay gözlerini ve silâhının namlusunu bana doğru çevirerek atışa hazır bir duruma geçiyordu. Bizim üzerimizde, bunca aramadan sonra, artık herhangi bir silâh bulunamayacağına göre bu Astsubay acaba hangi ihtimali karşılamak üzere böyle davranıyordu?... Besbelli idi ki, korkutmak niyeti bu işde ağır basıyordu.»

Devam edelim, Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak'ın Yassıada yolculuğu mevzuunda yazdıklarını okumaya:

«— Uçakta hiçbirimiz yanımızdaki ile konuşmuyor ve kemerlerimiz bağlı olduğu halde sessiz, sedasız oturuyorduk. Karşı sıradakilerden Hilâl Ülman, Fikri Karanis ve Mahmud Pınar ellerine birer kitap alır almaz, ayakta duran Albay onlara doğru yaklaştı ve okumalarını yasakladı. Ben, pantalonumun cebinden saatimi çıkarıp bakamadığım için, yanımda oturan Fethi Batur'un kol saatine sık sık göz atıyor ve İstanbul'a yaklaşıp yaklaşmadığımızı anlamak istiyordum. Bir saat kırk dakika süreceği söylenmiş olan bu yolculuk ne kadar da uzadı!...»

«Ecel Koridoru!...»

Bu şartlar içinde İstanbul'a sevk olunan mevkuf Demokratların Yeşilköy askerî havaalanından Yeşilyurt rıhtımına getirilmeleri ve orada Denizyollarının «Vaniköy» vapuruna bindirilmelerinde de aynı hakaret ve tecavüz devam etmiştir. Okuyalım, Yassıada yolcularının buradaki «Ecel koridoru»nu nasıl geçtiklerini!... Yine aynı kaynak, Prof. Rıfkı Salim Burçak anlatıyor:

«— Bu şartlar altında nihayet Yeşilköy askerî havaalanına indik. Uçağın kapıları açıldı ve içeriye birkaç subay girdiler... Bunlardan biri, elindeki listeden yoklama yapmağa

başladı... Adı okunan, işaret verecek ve kendisini tanıtacaktı.

Yoklama boyunca herkese iltifatlar yağdırıldı. Benim adım söylendiği zaman, kendisini hiç tanımadığım genç bir Yüzbaşı başını iki yana sallayarak benim bir zamanlar Zafer gazetesine yazılar yazmak suretiyle işlemiş oluğum büyük suçu hatırlattı. Sessiz ve olaysız geçiştirmemiz gereken bir badirenin içinde bulunduğumuzu bilmekle beraber, bu Yüzbaşının kim olabileceğini zihnimde araştırdım. Bu adam kimdi ve daha önemlisi, bu adam benim, yıllarca önce Zafer gazetesine yazılar yazmış olduğumu şu anda acaba nasıl hatırlayabiliyordu?.. Zihnimden geçirdiğim bu sorulara hiç bir cevap bulamadım. Hamdi Ragıp Atademir de, benim gibi homurtulu bir gösteri ile karşılandı.

İçerdeki subaylardan biri dışarıda bekleyenlere, ilk raporu vererek, bizim uçakta **«büyük baş»** olmadığını haberledi!... Bakanlarla Milletvekillerini birbirlerinden ayırmak için kullandığını sandığımız **«büyük baş»** ve **«küçük baş»** terimleri Yeşilköy askerî havaalanında o gün çok işitilen iltifatlar arasında idi. Sıram geldiğinde uçaktan indim. Uçağın kapısına uzaklardan şiddetli bir projektör tutulduğu için, kamaşan gözlerimi açıp etrafıma bakamıyordum. Şaşkınlık içerisinde, bu dik merdiveni inmek kolay değildi. Ama ben uçaktan vukuatsız ve bir zarara uğramadan aşağıya indim. Ayağımı yere basar basmaz, av bekleyen meraklıların teşkil ettiği ecel koridorunu gene hızlı adımlarla geçerek, yirmi, yirmi beş metre kadar ötede duran pikaba doğru koştum. Savrulan bir tekme bana fazlaca dokunmadı ve ceketimin eteklerini yoklayarak geçti. Etimesut Havaalanında edindiğim tecrübenin ve uyguladığım plânın burada da yararını görmüştüm. Bu koridorda şaşkınlık göstermek, yavaş davranmak veya tereddütlü bir durum takınmak, Allah korusun, felâketle eşitti.

Ben, bu tehlikeli koridoru nisbî bir selâmet içerisinde geçmeğe muvaffak olmuştum. Ama, genel olarak Yassıada yolcularının ecel köprüsü işte burası idi. Yassıada üzerine yazılmış birçok kitapta anlatılan memleketim hesabına her zaman elemle ve hicab duyguları ile hatırladığım bu çok çirkin olayların ayrıntılarına girmek istemiyorum...

Şu yönü de belirtmeliyim ki, Yassıada yolcularının hepsi bu

ecel köprüsünden aynı şartlar altında geçmemiş, bâzı kafileler veya kafileler içinde bâzı kimseler her nedense, saldırıya uğramamışlardır...

Uçaktan inenler ecel köprüsünü birer birer geçip az ötede, kendilerini iskeleye götürmek üzere bekleyen pikaba biniyorlardı. Pikabın arka tarafından can havli ile arabanın içine atlayanlar olduğu gibi, arkadaşlarından yardım görmeksizin arabaya tırmanamayacak durumda olanlar da vardı. Ecel köprüsünde bir önde gidenin fazlaca hırpalanarak saldırıları kendi üzerinde toplaması, onun arkasından yürüyen için, çok acı bir tecelli olarak, bir şans teşkil ediyor ve bu sayede koridordan nisbî bir selâmetle geçmek imkânını buluyordu.

Pikaptan indikten sonra, iskelede bekleyen bir Boğaziçi vapuruna bindik. Saldırı henüz durmamıştı, iskele de tehlikeli bölge olmakta devam ediyordu. Nitekim vapura uzatılmış tahtanın üzerinde arkadan yediği tekme ile yüzü koyun yere kapaklanmalar da oldu!..

Vapura bindiğim zaman, oraya benden önce gidip oturmuş olan Bakanları ve diğer arkadaşları pek perişan bir halde gördüm. Bacağından aldığı yaraları fazlaca kanayan bir Bakan (Se.A.) deniz subaylarının getirdikleri pamuk ve tendürdiyotla yaralarını tedaviye çalışıyordu. Bunu gören yaralılardan birkaçı daha bu imkândan faydalandılar. Karşımda oturan bir vali (K.E.) kendisini tutamıyarak sessiz sessiz ağlıyordu. Vapurun manzarası yürek parçalayıcı idi. Bu vapur, iki hafta kadar önce Türk Devleti'nin başında bulunan insanları taşıyordu, buna nasıl inanacaktık?...

Vapur iskelede bir hayli bekledi. Adının D.Ç. olduğunu sonradan öğrendiğimiz bir Kurmay Binbaşı, hızını alamamış olacak ki, Bakanların oturduğu tarafa yaklaşarak, onların içinde vatan ve memleket meseleleri üzerindeki heyecanı ile tanınmış birinin (T.İ.) önünde durdu ve kendisine çok bayağı bir dille hitab etti. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Avrupa gezilerine pek âdi sözlerle takıldı...

Ve nihayet Yassıada!..

Vapur sabaha karşı Yassıada rıhtımına yanaştı. Dışarıda bize ne türlü bir karşılama töreninin hazırlandığını bilememek-

ten ileri gelen bir kaygı içinde kıvranıyorduk. Yeşilköy koridorundaki olayların tekrarlanması ihtimali hepimizi bir matem havasının içine atmıştı.

Az sonra boşaltma başladı. Kısa aralıklarla adları okunanlar birer birer vapuru terkediyorlardı. Sırası henüz gelmemiş olan bizler, rıhtımda nelerin cereyan ettiğini anlayabilmek için kulak kabartarak dikkat kesildik. Fakat hiç bir şey anlamaya imkân yoktu.

Benim adım okunduğu zaman, şimdi dile getiremeyeceğim kadar bozuk ve karışık bir ruh hali ile, içimden «Ya Allah!..» diyerek ayağa kalktım ve rıhtıma doğru yürüdüm. Hiç bir saldırıya uğramadan kalabalık arasından birkaç adım ilerledim.

Etrafımda ne gibi olayların cereyan ettiğini yarı karanlıkta iyice fardedemiyordum. Kolumdan kuvvetlice kavrayan birisi beni, sonradan Ada Komutanı olduğunu öğrendiğim Yarbay Tarık Güryay'ın önüne kadar götürdü. Orada adım sorularak bir fenerin ışığında bir kâğıda işaret edildi. Az ileride, bizim arkadaşların birerle kol halinde teşkil ettikleri iki sıradan soldakine sevkedildim.

Vapurdan çıkanların bâzılarının resimleri alınıyor ve isimleri okundukça takma adlar da ekleniyordu. «Tevfik İleri» adını «Tevfik Geri» diye okudular. Tarık Güryay, elinde uzun bir sopa, Ada'ya çıkanların üzerine atılmağa hazırlananları zaman zaman haykırarak önlüyor ve onlara, yetkinin kendisinde olduğunu gene yüksek sesle hatırlatıyordu. Yassıada'ya çıkışta, genel olarak, bir saldırıya uğramadık. Fakat bâzı arkadaşların vapurdan çıkarken de dövülmüş olduklarını sonradan işittim. Bir ara, sıradan azıcık yana kaymış olan Refik Koraltan'ın yanına yaklaşan Yarbay Güryay'ın elindeki sopa ile Meclis Başkanının böğrüne hırsla dürttüğünü, onu âdi ve bayağı bir sözle sıraya soktuğunu ıstırabla gördüm.« (*).

(*) Yassıada'ya daha evvel getirilenlerin halini ise, yine Rıfkı Salim Burçak şöyle anlatıyor: «İlk gecenin birkaç saat süren kâbuslu uykusundan uyandığımız zaman bizim koğuşa daha önce sevkedilmiş olan arkadaşlardan Ada hakkında bilgi edinmek ve onların yolculuklarının ne türlü şartlar altında geçtiğini öğrenmek imkânını bulduk. **Bizden önce gelenlerden**

Prof. Rıfkı Salim Burçak'ın bu anlattıklarına, 27 Mayıs'ı müteakip yakalanan ve Harbokulunda bir müddet kaldıktan sonra Yassıada'ya gönderilen Demokrat Parti mensuplarından hâtırat yazan herkes temas etmiş, hattâ 27 Mayısçılar'dan Orhan Erkanlı «Anılar, Sorunlar, Sorumlular» adlı hâtıratında; **«Sanıklar muhtelif yerlerden Ada'ya nakledilirken, yollarda bâzı hakaretlere tecavüzlere ma'ruz kaldılar»** diyerek müessif olayları bizzat itiraf etmiş; «İhtilâlin İçyüzü» adıyla Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar tarafından hazırlanan kitapta ise **«Uçaklardan iniş ve pikaplara biniş aralarından bâzılarının tartaklanmasına vesile oldu...»** cümlesiyle Yassıada yolculuğunun fecî şartlarına bir cümle ile olsun temas edilmiştir!..

Böyle bütün kaynaklarca —az veya çok— üzerinde durulan Yassıada yolculuğunun müessif olaylarına, mevkuf Demokratların muhafazasına memur Fazıl Akkoyunlu'nun bigâne kaldığını Rıfkı Salim Burçak yazmakta ve gerçeği bir vak'a ile de te'yid etmektedir. Okuyalım, bu mevzuda yazılanları da:

«— Az sonra Ada'ya Yarbay Tarık Güryay'la Fazıl Akkoyunlu gelerek bize "geçmiş olsun" dediler. Kahverengi sivil bir elbise giyinmiş olan Akkoyunlu, yolda **«bâzı şeylerin»** olduğunu, bu gibi şeylerin her yerde olabileceğini, bunların üzerinde artık durmayarak unutmamız gerektiğini söyledi. Akkoyunlu bizimle birlikte adaya gelmiş olduğu için yolda cereyan edenleri yakından görmüştü. Millî Birlik Komitesi'nin üyesi olan

---

bâzıları Ada'nın hastahânesine kaldırılmışlardı!.. Bâzı arkadaşların ise yüzleri gözleri yara, bere içinde idi!.. Kayseri'nin genç temsilcisi Hakkı Kurmel'in kan çanağı haline gelmiş olan sağ gözünü gördüğüm ve ağabeyimin, vapura bindiği sırada iskelenin üzerinde iki dişinin birden kırılmış olduğunu öğrendiğim zaman duyduğum acıyı ifade edememi!.. Koridorda kendisi ile ayak üstü konuştuğum ağabeyim, bu olayı doktor raporuyle tesbit etmekte bir yarar bulunup bulunmadığı hususunda benim fikrimi sordu... Olayı bir doktor raporu ile tesbit etmenin hiçbir yarar sağlamayacağı ve bu teşebbüsün bizi ayrıca üzebileceği yolundaki görüşümü, içim kan ağlayarak ağabeyime söyledim. Gerçekten, o günkü şartlar içinde bize kim ve ne türlü bir rapor verecek ve biz o raporu hangi resmî makam yanında işleme koyacaktık?.. Acı realite şu idi ki, biz şimdilik mutlak bir çaresizlik içine düşmüştük.» Bkz: Yassıada ve Öncesi. Ankara, 1976.

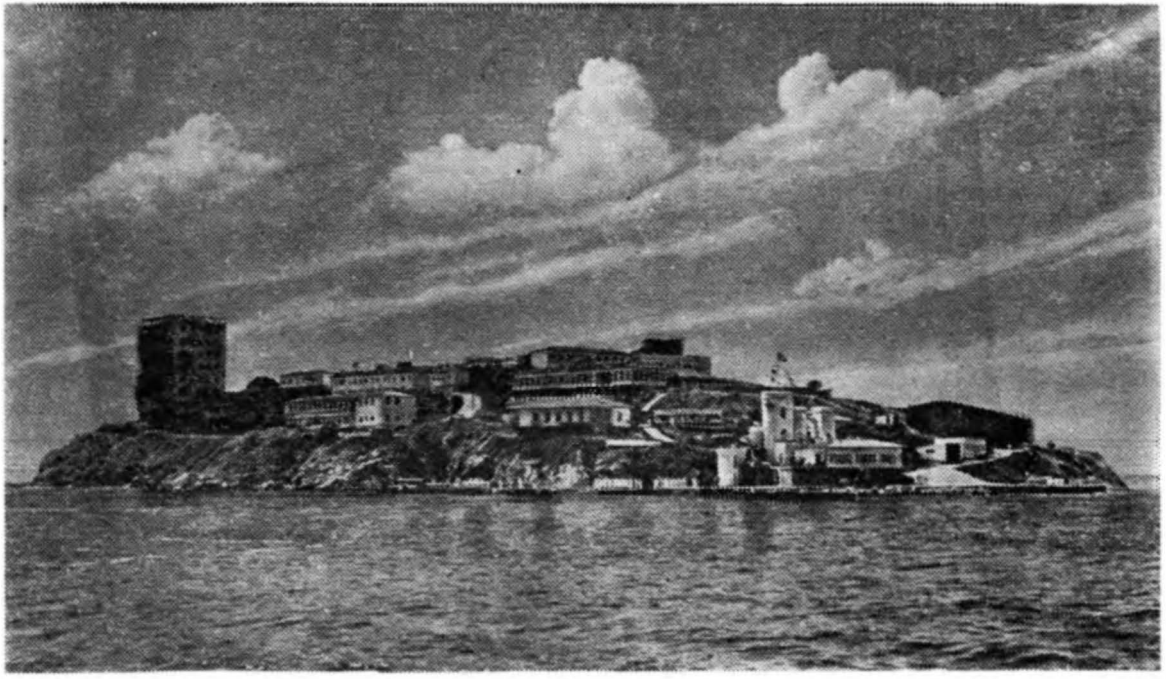

Yassıada Demokrat Parti iktidarı yıllarında ihyâ olunarak modern bir eğitim merkezi haline getirilmiş ve garipdir. Demokratların ihyâ ettiği bu Ada, Demokratlara mahbes olmuşturl..

Fazıl Akkoyunlu, Yassıada yolunda cereyan eden bu çok esef verici olayların sadece bir seyircisi mi, yoksa onların aynı zamanda bir tertipçisi mi idi?... Bu nokta hakkında bir bilgi ve kanaate sahip değildim. Ama onun mânevî sorumluluğunu ortaya koyacak olan bir hâdiseyi burada anlatmak istiyorum: Akkoyunlu uçaktan iskeleye giderken, içinde ağabeyimin de (Milletvekili Dr. Sıtkı Salim Burçak) bulunduğu pikaba binmiş. Araba iskeleye gelir gelmez arkadan hemen atlayan Akkoyunlu orada bulunanlara:

«— Aman arkadaşlar, bir yanlışlık olmasın, ben Binbaşı Fazıl» sözleriyle kendisinin bir saldırıya ma'ruz kalmasını önlemiş. **Bir tecavüze karşı kendisini bu derece titizlikle korumuş olan Akkoyunlu sorumlu bir insan sıfatı ile bizim güvenliğimizi sağlama bakımından acaba ne gibi bir tedbir almıştı?..»**

Demokrat Parti mensublarının böylesine fecî şartlar altında götürülüp hapsedildikleri Yassıada, Marmara Denizinin küçük sıra adalarından biridir. Bizans devrinde azılı mahkûmlara, Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında köpeklere sürgün yeri olan pis, dar ve rutubetli zindanlarıyla meşhur bu ada, Demokrat Parti'nin iktidarı yıllarında Amiral Sadık Altuncan'ın gayretiyle Deniz Kuvvetleri Eğitim Merkezi haline getirilmiş ve Yassıada, dershâne, yemekhâne, hastahâne, spor salonu, gazino gibi tesislerle ihyâ edilip modern bir eğitim merkezi olmuştur.

27 Mayıs hükûmet darbesini müteakip yakalanan Demokratların Ankara'da Harbokulu'nda, İstanbul'da Davutpaşa Kışlası'nda ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden toplananların Sivas Garnizonunda bulundukları günlerin birinde, Millî Birlik Komitesi mensublarına:

«— Arkadaşlar, ben sanıklar için yer buldum. Gereken emirleri verdim. Burası Yassıada'dır. Eskiden tanıdığım bir Topçu Yarbayını da kumandan tâyin ettim. Çok sert bir adamdır, kuş uçurtmaz, kimseye göz açtırmaz..» diyerek göz altındaki Demokratlara Yassıada yolunu açan Cemal Gürsel'in bu tesbitinden sonra, Yassıada'daki talebeler hemen alelâcele başka yerlere nakledilmiş, binalarda bazı tadilât yapılmış, bu arada spor salonu da mahkeme salonu haline getirilmiştir.

Soruşturma ve muhakeme esasları...

Yassıada dâvâlarının soruşturma ve muhakeme esasları, 27 Mayıs'ı müteakip kurulan ilk hükümetin Adalet ve Devlet Bakanlarının tavsiyesiyle teşkil olunan bir heyetin verdiği rapora dayanılarak çıkarılan kanunlarla tesbit edilmiş ve baştarafta kaydettiğimiz gibi, bu mevzuda Üniversite profesörlerinden bâzılarının geniş gayreti görülmüştür!.. Meselâ, meşhuur Hüseyin Nail Kubalı :

«— Muhakeme işleri intikal devresinde yapılmalıdır. Sürekli hareket edilmezse günler unutulur, acıma hisleri galebe çalar. «Yüce Divan» kurulamaz, çünkü Meclis feshedilmiştir, meb'us yoktur. Klâsik usul ile bu iş halledilemez, «suçlar işlendiği zaman mer'i kanunlara göre cezalandırılır» kaidesi varid değildir. Zira, bir ihtilâl yapılmıştır. Basın, gayelerimize yardımcı olmalıdır» derken; Muammer Aksoy, Demokrat Parti hakkında **«çete»** tâbirini kullanarak :

«— İhtilâlin meşru müdafaa hakkı olarak çetenin diğer unsurları tevkif edilmelidir. Suçlular cezalandırmalı ve idare tasfiye edilmelidir. Adliye tesislenmeli, profesörler temizlenmelidir. Suçlular mal beyanına tâbi tutulmalı, eski iktidar mensublarının ve yakınlarının malları müsadere edilmelidir» diyerek Millî Birlik Komitesi âzalarına yol göstermiş ve Komite'nin 5 Haziran 1960 günkü toplantısında Demokratların muhakemeleriyle alâkalı geçici Anayasa'nın altıncı maddesi kabul edilmiştir. Şudur o madde : **«Sâkıt Reisicumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar meb'uslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere, bir yüksek Adalet Divanı kurulur.»**

Salim Başol

Yine bu madde hükmüne göre, «Yüksek Adalet Divanı» adıyle kurulacak fevkalâde mahkeme âzalarının seçimi, Millî Birlik Komitesi'ne bırakılmış ve Divan Başkanlığına Komitece

evvelâ Temyiz / Yargıtay Başkanı Recai Seçkin getirilmişse de, bu zat özür beyan ederek Divan Başkanlığını kabul etmemiş, hattâ gerekli ise Yargıtay Başkanlığından dahi affını istemiştir.

Salim Başol'un «Yüksek Adalet Divanı» başına getirilmesi, Recai Seçkin Bey'in bu vazifeyi kabul etmemesinden sonradır. O günlerin mühim adamı Orhan Erkanlı bu mevzuda der ki:

«— Başkan'm (Recai Seçkin Bey'in) ricası kabul edildi ve kendisi Yargıtay Başkanı olarak aslî görevine devam etti. Yeniden Başkan aramaya başladık. Zaman çok dardı, heyet seçilmiş ve Ada'ya hareket etmek üzere idi. Bir ân önce yargılamaları başlatmak istiyorduk. Yine temaslar, görüşmeler başladı. Heyet içinde en kıdemli üye ve o günkü kanaatlerimize göre bu hizmeti en iyi yapacağına inandığımız Salim Başol'u başkan-adayı olarak kararlaştırdık. Kendisini Komite'ye dâvet ettim. Adliye Vekili ve diğer bir komite üyesinin yanında görüştük. Kendisini Yargıtay Başkanı seçmediğimiz için biraz kırgındı. Başol, görevi kabul etti.»

Ve Orhan Erkanlı ilâve ediyor: **«Başol yüz hatları, uzun favorileri, ciddi ve otoriter görünüşü, ses tonu ve şivesiyle tam bir ihtilâl hâkimine benziyordu!..»**

Yüksek Adalet Divanı âzalarından üçü...

Başkanlığını işte bu Salim Başol'un yaptığı «Yüksek Adalet Divanı» adlı fevkalâde mahkeme âzaları hakkında bir bilgi vermek üzere bunlardan üçü üzerinde duralım... Prof. Rıfkı Salim Burçak hâtıratında Albay Rıza Tunç adında birinden bahisle der ki:

«— Bir gün bir Hâkim Albay etrafında kalabalıkça subaylarla birlikte gazinoya geldi. Yetkili bir kişi olduğu hissini tavırları ile uyandıran misafirimiz masaları birer birer dolaşıyor ve her masanın önünde durarak arkadaşlarla bir şeyler konuşuyordu. Benim oturduğum tarafa yöneldiği zaman, bizden öncekilerle yaptığı konuşmalardan fena halde öfkelenmiş olduğunu anladık. Kızgın ziyaretçi: «Siz dışardaki havanın ne ol-

duğunu biliyor musunuz?. Milletin ne düşündüğünü, ne şartlar içerisinde bulunduğunuzu hesaba katmadan benden satranç takımı istiyorsunuz?.» diye bağırıyordu.

Albayın kızgınlığının sebebini sonradan öğrendik. Arkadaşlarımızdan biri, Hukuk Fakültesi'nden Rıza Tunç'un sınıf arkadaşı imiş; bir arzusu olup olmadığı kendisine sorulunca o da, eski arkadaşından bir satranç takımı istemiş. Bizim tarafa gelinceye kadar bir hayli öfkelenmiş olan Albay çok çalımlı ve kurumlu bir kişi idi. Tavırlarında sanki Meydan Savaşı kazanmış bir insanın azameti vardı. Bize yükseklerden bakıyor, böylesine bir tutum içerisinde bir şeye ihtiyacımız olup olmadığını öğrenmek ve güya hatırımızı sormak istiyordu.

Albay Tunç, Nedim Ökmen'le bir şeyler konuştuktan sonra Ethem Menderes'i sorguya çekmeye başladı. On yıl içerisinde Askerî Yargıtay'a kaç defa geldiğini eski Millî Savunma Bakanı'na alaylı bir suretle sordu. Döğüşür gibi, insanı azarlar gibi konuşuyordu. Ethem Menderes, kendisinin Millî Savunma Bakanlığında on yıl kalmadığını, ama Askerî Yargıtay'ı bir defa ziyaret etmiş olduğunu söyledi. Canının sıkıldığı belli olan ve bir soruya muhatap olmak istemediği anlaşılan Tevfik İleri, konuşmaları daha fazla dinlemiyerek oradan uzaklaştı.

Güya hatırımızı sormaya gelmiş olan Rıza Tunç bizi azarlamağa ve hesap sormağa daha bir süre devam etti. Bir ara, elini yakasına değdirdi ve **«sizin çoğunuz belki beni tanımaz ve bu sınıfın orduda neyi temsil etmekte olduğunu bile bilmezsiniz, ama görüşeceğiz»** diyerek salondan çıkıp gitti.

Albay Tunç, o zaman söylendiği gibi gerçekten bize hatır sormak için mi gelmişti?.. Fakat bu nasıl hatır sormaktı?.. Albay bize en küçük bir ölçüde ferahlık vermeden, hattâ üzerimizde soğuk ve yavan bir etki bırakarak yanımızdan ayrıldı.

Ben bu olaydan dört ay kadar sonra, Yassıada Mahkemesinin ilk oturumunda Rıza Tunç'un, mahkeme başkanının yanıbaşında gene aynı gurur ve azametle yer aldığını gördüğüm zaman şaşırdım ve o anda içim güvensizlik hisleri ile doldu. Bize karşı ne türlü duyguların sahibi olduğunu yakından görüp öğrenmiş olduğumuz bir insan demek ki, bizi yargılamağa

memur edilen heyetin içinde idi. Şimdi şu noktayı merak ediyorum: Albay Tunç, Yassıada'da vazife alacağını Harbiye'de bizimle görüşürken de acaba biliyor mu idi?...»

Üzerinde durmak istediğimiz ikinci şahıs: Vasfi Göksu'dur ve bu şahsı Avukat Orhan Cemal Fersoy, Adnan Menderes'le ilgili eserinde şöyle tanıtmaktadır:

«— Bu zatı bütün faaliyeti ile tanıyordum. 27 Mayıs 1960 günü Yargıtay'da raportör bulunduğu halde ve hiç bir görevi olmamasına rağmen sokağa çıkıp, harekâtı yapanların daha o gün el koydukları eşya ve nakitlerin tesbit zabıtlarını tanzim ve imza eden bu şahıs Vasfi Göksu adını taşıyordu. Kısa zamanda Yargıtay üyeliğine terfi ettirildikten sonra Yüksek

«Yüksek Adalet Divanı» denilen fevkalâde mahkemenin Başkanı Salim Başol (solda) ve meşhuur Başsavcısı Altay Ömer Egesel (sağda).

Adalet Divanı yedek üyeliğine tayin olunmuştu. Yassıada esas hükümlerinin hepsine katılmış ve hiç bir muhalefet şerhinde bulunmamıştı. 4'lü, 5'li tesis edilen mahkûmiyet kararlarında daima beşinci imza Vasfi Göksu'ya aitti. Adnan Menderes hakkındaki idâm kararına katılmış ve infazda da bulunmuştu.»

Üçüncü şahıs ise Hıfzı Tüz'dür, Yassıada Mahkemesinin istisnaî olarak hukukçu olmayan tek âzası bu zattır ve bu zat, Nazlı Ilıcak'ın bâzı suallerine şu cevapları vermiştir:

«— Bir istisnaî mahkemede görev almayı nasıl kabul ettiniz?.. Yüksek Adalet Divanı bir ihtilâl mahkemesidir. Hâkimler ihtilâli yapanlar tarafından tayin edilmiştir.»

«— Kader bu. Böyle bir işe girdim. Üzüntü içindeyim.»

«— O zaman da üzüntü içinde miydiniz?...»

«— O zaman da üzüntü içindeydim. Fakat bir vazife tevcih edilince bundan kaçmak benim prensibimde yoktu. Çok sıkıntılı günler geçirdik. Buna rağmen vazifeye devam ettim.»

«— Milli Birlik Komitesi bu mahkemeye neden sizi tayin etti?... Çünkü siz hukukçu değilsiniz?»

«— Evet, hukukçu değilim. Hâkim de değilim... Aslında ben Mülkiye mezunuyum. Idarecilikten yetiştim. Fakat Danıştay üyeleri arasında Yüksek Adalet Divanı'na bir üye almak gerektiği zaman beni seçmişler. Niçin beni seçtiler. Onu bilmiyorum. Görevden kaçmamış olmak için kabul ettim. Hâdiseler cidden çok üzücüdür. Demokrat Partili sınıf arkadaşlarım, yakın arkadaşlarım vardı. Onların karşısına Hâkim olarak çıkıp mahkûm etmek bana çok zor geldi.»

«— Fakat vazifeyi kabul etmeyebilirdiniz?...»

«— Bir vazife tevcih edilmişti. Vazifeden kaçamazdım. Keşke kabul etmeseydim diye düşünüyorum ama, o zamanki şartları içerisinde reddedemezdim.»

«— Kararlarda bir hâkimin idâm cezası verdiği şahsı, bir diğeri beraat ettirmek istemiş. Bu kadar farklılıklar oluyordu hâkimler arasında değil mi?...»

«— Olur... Olmuştur.»

«— Aynı suçtan dolayı bu kadar büyük fark?...»

«— Efendim, olmuştur. Bunun benden izahını istemeyin. Ben sadece vicdanımın sesini dinledim ve ona göre karar verdim...»

«— Ama şimdi olsa belki de bu idâmları vermezdiniz değil mi?...»

«— O zamanki politik şartların memleket üzerindeki ağır baskısı bize tesir etmiştir. O günkü havaya uygun olarak etkilendik. Aslında ben idâm taraftarı değilim. Ben çok az idâm kararı verdim. Çoğunu kurtardım. Bunun huzuru içindeyim.»

Ve Başsavcı Egesel...

«Yüksek Adalet Divanı» adlı fevkalâde mahkemede iddia makamını Altay Ömer Egesel işgâl etmiştir. Garip bir olaya temas etmeden evvel bu adamın iddia makamına nasıl getirildiği üzerinde duralım... Orhan Erkanlı diyor ki:

«— Başsavcının seçimi de ayrı bir mesele olmuştur. Yargılamada iddia makamını teşkil edecek savcıları daha isabetle seçebilmek ve gittikçe artan iş hacmini karşılayabilmek için, iki defa Yüksek Soruşturma Kurulu'na yeni üyeler ilâve etmiştik. Yüksek Soruşturma Kurulu üyeleri arasından savcılar seçildikten sonra sıra Başsavcıya gelince zorluklar başgösterdi. Asrın yargılamasında başsavcılık makamının büyük önemi vardı. Her yönüyle, savcılık nitelikleri, bilgisi, tecrübesi, karakter ve ahlâkıyla mükemmel bir yargıca ihtiyaç olduğunda hepimiz iştirak halindeydik. Bu görevi, teklif ettiğimiz iki Soruşturma Kurulu üyesi açıkça: «Biz bu vazifeyi yapacak durumda değiliz, daha ehil birini bulun» diyerek özür dilediler. Altay Egesel bu göreve gönüllü idi ve bu arzusu bize ulaşmıştı. Nihayet biraz da çaresizlik içinde Altay Egesel Başsavcı seçildi ve bir süre sonra pek de isabetli bir seçim yapmadığımız anlaşıldı, fakat artık vakit çok geçti. İhtilâlin Başsavcısı bulunamamış ve yerine konamamıştı.

Egesel bütün gücünü, gayretini harcadığı halde yerini dolduramadı; hatâ onun değil, bizimdi. Bu durumu telâfi etmek için, Başsavcılığı ilmen desteklemek, malzeme hazırlatmak maksadıyla özel bir hukukçular ekibi kuruldu ise de, dökme suyla

değirmen dönmedi. Yargılamaların sonuna kadar, iddia makamının aksamaları giderilemedi...»

İddia makamına bu şekilde getirilen ve yukarıdaki itirafta da görüldüğü gibi **hiç bir zaman** makamının adamı olamayan Egesel, 1954 yılı milletvekili seçiminde Demokrat Parti listesinde Balıkesir'den meb'us olmak istemiş, fakat aday yoklamasını kazanamamıştır. Bu, 1954'de Demokrat Parti'den milletvekili seçilmekte bir mahzur görmeyen Egesel, gariptir ki, Yassıada'da, Demokratların daha 1953'de çıkardıkları bâzı kanunlarla diktatörlük yoluna girdiklerini iddia etmiş ve bu iddiası üzerine Hayrettin Erkmen: **«O halde neden 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'den meb'us olmaya can attınız?...»** sualine «Hizmet etmek için» cevabını vermiştir!... **Sormak gerek: Egesel, farz-i-muhal 1954'de milletvekili seçilebilseydi, yukarıda Orhan Erkanlı'nın kaleminden okuduğumuz şahsiyyeti ile, Yassıada muhakemelerinde pek hırpaladığı Adnan Mederes önünde tutumu acaba ne olurdu?!...**

Aşağıda, Yassıada'daki duruşmalar boyunca takındığı tavra ve kırdığı potlara ayrıca temas edeceğimiz Egesel hakkında Orhan Erkanlı'nın yazdıklarını Samet Ağaoğlu da te'yid etmekte, Egesel'in «Başsavcılığın gerektirdiklerine riayet etmediği için ağır, hem çok ağır tenkid edileceğinden» bahisle **«On yıllık bir devrin hesabını gören, adı «Yüksek Adalet Divanı» bir mahkeme savcısının üslûbu, mantığı, konuşma insicamı ve duruşu Egesel'deki gibi olmamalı idi»** demekte, Egesel'in Muammer Aksoy'un ismini her fırsatta tekrarladığına temasla: **«Başsavcı Egesel kendini Cumhuriyet Halk Partili genç Profesörün eline bu kadar teslim etmemeli...»** satırlarından sonra ilâve etmektedir: **«Egesel'in kırdığı potlar, yaptığı gaflar bazan öyle zor durumlar doğuruyordu ki, Başol ve Selman Yörük'ün bile ihtarlarına, hattâ kendisini azarlamalarına sebep oluyordu.»**

Kendisinden daha çok söz edeceğimiz Altay Egesel'le ilgili satırlarımızı —bugünlük— kısa bir «açık mektupla» bitirelim... Nazlı Ilıcak, «15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor» adlı mühim tetkikinde **«Egesel'e Açık Mektup»** başlığı altında şunları yazıyor:

Yassıada'da dört kişilik odalardan biri... Sağdan sola: Fatin Rüşdü Zorlu, Celâl Yardımcı, mevkuf Emniyet Müdürlerinden Cemal Göktan ve Ankara Örfi İdare Kumandanı Namık Argüç.

«27 Mayıs 1960 yeniden yargılanırken, o devrin renkli (!) siması Egesel'den bahsedeceğimiz muhakkaktı. Bu yüzden kendisinden randevu talep ettik. Gün ve saatin tesbit edilmesi üzerine İstanbul'dan Ankara'ya gittik. Fakat Egesel nedense kararını değiştirmiş sözünden caymıştı. Bizimle telefonda dahi görüşmeye yanaşmadı. En sonunda kendisini evine girip çıkarken tesbit etmemize rağmen, Antalya'ya gittiği şeklinde bir yalanla bizi atlattı.

Egesel neden konuşmak istemedi?... Utandı mı?... Zannetmiyoruz. Bir devrin Cumhurbaşkanı, Başbakan, bakan ve milletvekillerini yargılayan Yüksek Adalet Divanı önünde bir kadın donunu sallamaktan utanmayan Egesel bizden mi utanacak?...

Çekindi mi?... Vicdanı sızlamadan, şevkle, zevkle idâm taleblerini sıralamaktan çekinmeyen Başsavcı bizden mi çekinecek?...

Egesel bizimle konuşmadı. Çünkü söyleyecek sözü yoktu, onun için. Kendisini ve mazisini zihinlerden silmek istiyor, onun için.

Ama kimse o devrin Başsavcısı Aitay Ömer Egesel'I unutmayacaktır.»

Yassıada'da Hayat!...

«Yüksek Adalet Divanı» adlı fevkalâde mahkemenin Başkan ve Başsavcısının (evet, Başsavcısının. Zira, Milletvekili ve gazeteci Midhat Perin'in Hâtıratına göre: Egesel'in, kendisine yalnız «Savcı» denmesine tahammülü yoktur) nasıl seçildiklerini böyle kısaca kaydettikten sonra, geçelim Yassıada'da olup bitenlere...

Başta Ankara ve İstanbul olmak üzere yurdun muhtelif yerlerinde göz altına alınıp bilâhare Yassıada'ya sevkedilenler: Demokrat Parti milletvekilleriyle (*), devrin Genel Kur-

(*) Yurt içinde bulunan Demokrat Partili milletvekillerinin cümlesi yakalanmış, yalnız D.P. listesinden müstakil olarak seçilen Ali Fuad Cebesoy Paşa tevkif edilmemiş, buna mukabil Paşa'nın durumundaki bir başka müstakil meb'us —Hikmet Bayur— yakalanmıştır.

may Başkanı Ankara Örfi İdare Kumandanı, Generaller, Valiler, Genel müdüründen polis memuruna kadar bâzı Emniyet mensupları, Demokrat Parti'nin ocak, bucak, başkanlarından bazıları ile idarecileridirler.

Yargılanmak üzere Yassıada'ya getirilen bu kimseler Ada'nın yüksekce yerinde bulunan talebe dershânelerin bulunduğu binaya yerleştirilmişlerdir. Celâl Bayar'la Adnan Menderes ihtilâttan men'edilip ayrı ayrı odalara kapatılmışlar, Bakanlar dörder kişilik odalarda muhafaza edilmişler, diğerleri ise altı koğuşa yerleştirilmişlerdir.

İlk günlerde radyo dinlemelerine, gazete okumalarına ve istedikleri zarf kâğıtla âilelerine mektup yazmalarına müsaade edilen Yassıada sakinlerine bir müddet sonra radyo dinlemek, gazete okumak yasak edilmiş, bu arada mektup yazma işi de bâzı şartlara bağlanmıştır. Meselâ, herkes dilediği kâğıda değil, ancak Kumandanlıkça dağıtılan hususî kâğıtlara mektup yazabilmiş ve sansüre tâbi tutulan bu mektupların da elli kelimeyi geçmemesi şart koşulmuştur.

Bu tedbirler, mevkuf Demokratlar için hazırlanan «YASSIADA'DA SILAHLI KUVVETLER HIMAYESINE ALINMIŞ ŞAHISLARIN EMNIYET VE IDARÎ HUSUSLARI HAKKINDA TALİMAT» hükümlerindendir. Ve bu talimata göre, sanıkların yiyip içmeleri —bedeli kendileri tarafından ödenmek üzere— Ada Kumandanlığınca temin olunmuş, dışarıdan yiyecek gönderilmesi yasak edilmiş, bu arada Pazar günleri dışında her gün açık bulunan kantinden lüzumlu ihtiyaç maddelerini alabilmek ise, ayrı bir dert olmuştur!... Çamaşırlarını kendileri yıkayan sanıkların haftada bir gün banyo yapmalarına müsaade edilmiş, günün bütün saatlerini koğuşlarda geçiren Yassıada sakinleri, her gün ancak yarım saatle bir saat arasında, sıkı emniyet tedbirleriyle havalanmaya çıkarılmışlar, bir ara üç ay kadar bu havalanma da çok görülüp sanıklar koğuşlarından hiç çıkarılmamışlar, hattâ pencereyi dahi izinle açmak mecburiyetinde bırakılmışlardır!...

Bu arada Yassıada etrafında geniş emniyet tedbirleri alınmış, kıyı suları mayınlanan Ada, çepeçevre dikenli teller-

le kuşatılıp bu telörgü arkasına makinalı - tüfekler yerleştirilmiş, iki gemi ise, devamlı Yassıada etrafında dolaşıp durmuştur.

«Özel Sorgulama!...»

Cemal Gürsel'in **«Çok sert bir adamdır, kuş uçurtmaz, kimseye göz açtırmaz»** diye tezkiye edip Yassıada'ya kumandan tayin ettiği Yarbay Tarık Günyay, Ada'daki idaresiyle Cemal Gürsel'in teşhis ve tesbitindeki isabeti ortaya koymuş, Bakanlar ve milletvekilleri arasında dövülenler olduğu gibi, Yassıada'nın meşhur zindanlarına kapatılanlar, hakaret görenler, tehdid edilenler dahi olmuştur!...

Yassıada'daki hayatı sayfalarımızın müsaadesi nisbetinde gözönüne serebilmek için bunlardan bâzılarına kısaca temas edelim... Evvelâ, Orhan Erkanlı'nın «Özel Sorgulama» diye andığı gerçeği, darbecilerin bu mühim simasının kaleminden nakledeceğiz. Diyor ki, Orhan Erkanlı:

«— 27 Mayıs'ı takiben, Yüksek Soruşturma Kurulu'ndan başka genellikle her Bakanlıkta da idarî soruşturmalar başlamıştı. İhbar yapılmayan devlet memuru hemen hemen kalmamıştı. Bunlar içinden ciddî görünenler soruşturma konusu yapılıyordu. Gerek Yüksek Soruşturma Kurulu'nun ve gerekse bu soruşturmaların, gerçek olduğundan herkesin emin bulunduğu bâzı olayları meydana çıkaramaması üzerine, özel sorgulama timleri teşkili fikri ortaya çıktı. İhtilâlin şok tesiri geçmiş, normal usullerle bilhassa adî ve kirli suçları meydana çıkarmak imkânsız hale gelmişti. Karakterleri icabı zaten bu tip suçları aydınlatmak, hakikatlere ulaşmak çok zordu. Özellikle adi suçları meydana çıkarmak maksadıyle özel sorgulama ekipleri kuruldu. Bu ekipler, İstanbul'da faaliyete başladılar. Bildiğim kadarıyle otuz beş kişi sorguya çekildi...

Bu sorgulamalarda bir defa bulundum. O zaman da kulağımıza bâzı fısıltılar gelmişti, nasıl yapıldığını öğrenmek istedim: Herhangi bir sanık bulunduğu yerden, ekseriyetle karanlıkta bazan da gözleri bağlı olarak sorgulama yapılan ye-

re getiriliyordu. Karanlık bir odada, bir masa üzerinde yüksek vatlık bir lâmba yanıyor, bu ışığın gerisinde sorgulamayı yapacak ekip yer alıyordu. Odaya alınan sanık, tam lâmbanın önüne oturtuluyor ve tabiatiyle gözüne vuran kuvvetli ışık sebebiyle hiç bir şey göremiyor, korku içinde kalıyordu. Bu esnada, görünmeyen bir kişi sorulara başlıyor ve sorular, cevaplar banta alınıyordu. Bâzıları kolaylıkla doğru yolu buldukları halde, bâzıları (bilhassa bu usulleri başkalarına çok tatbik etmiş tecrübeli polis şefleri ve sabıkalılar) direniyorlar, doğru konuşmuyorlardı. Bu takdirde, bugün dahi resmî makamların uyguladıkları şiddet tedbirlerine başvuruluyor, neticede sanık konuşturuluyordu. Bu sorguların benim gördüğüm şekli böyleydi.»

Yassıada'da Bizans kalıntısı zindanlar!...

«Özel Sorgulama»yı böyle, bir görgü şahidinin şehadetiyle tesbit ettiken sonra geçelim Yassıada'daki Bizans kalıntısı zindanlara... Prof. Rıfkı Salim Burçak hâtıratında diyor ki:

«— Zindan, dar, uzun ve gittikçe yükselen bir koridorun sağında ve solunda altışar hücreden ibaret bir yerdir. Koridora girince soldan birinci hücrede birkaç saat kalmış olan İsparta Milletvekili Kemal Demiralay'ın anlattığına göre, hücrenin kalın demir kollarla dış taraftan açılıp kapatılan gene kalın ağaçtan yapılmış bir kapısı varmış. Kapının üst tarafında, içeridekini ara sıra kontrol edebilmeye ve ona yiyecek uzatmağa yarayan ve ancak dışarıdan açılan küçük bir pencere bulunuyormuş. Kapının gene üst tarafında, düğmesi dışarıda bulunan küçük demir bir kafes içinde bir elektrik ampulü varmış. Nöbetçi kontrole geldiği zaman pencereyi açıp düğmeyi çevirerek içeriye bakıyor ve giderken lâmbayı tekrar söndürüyormuş. Zindanın boyu üç metre, eni bir buçuk metre kadarmış. Yüksekliği ise, zindana atılan ayakta rahatça duramayıp başını eğmeye veya belini kırmaya mecbur olu-

yormuş. Gene birkaç saatini zindanda geçirmiş olan Diyarbakır Milletvekili Sezai Demiray'ın kaldığı hücrenin uzunluğu sekiz ayak, genişliği ise altı ayakmış.

Zindanın her tarafından sular sızmakta olduğundan, zemin devamlı surette çamur içerisinde imiş. Zindana atılan kişi, boynunu içeri çekerek veya belini kırarak bu karanlık ve rutubetli yerde ilkin kısa adımlarla gûya geziniyor, fakat ayakta duramıyacak kadar yorulunca zindanın ıslak duvarlarından birine bir omuzu ile yaslanarak dinleniyor, bu vaziyette artık dayanamayacak derecede yorulduğunda, bu defa diğer omuzuna dayanarak şekil değiştiriyor; ayakta durmaktan bütün bütün dermanı kesilince de yere, çamurların içine çöküp oturuyormuş. İşte, Miladın dördüncü yüzyılından önce yapılmış olan Yassıada'nın yeraltı zindanlarının durumu böyle idi.»

Bu, Bizans artığı korkunç zindanlara, mevkuflardan Prof. Dr. Osman Turan, Remzi Birant, Sıtkı Yırcalı, Vacit Asena, Dr. Halil Akkurt, Ali Kaya, Nezih Tütüncüoğlu, Kemal Demiray, Halûk Timurtaş, Sezai Demiray ve polis memuru Tahsin Çinemre çeşitli sebeplerle atılmışlardır... Bunlar arasında meselâ Dr. Halil Akkurt, bir saat zindanda kalmış; buna mukabil Prof. Dr. Osman Turan yirmi altı saatini zindanda geçirmiştir!... Okuyalım, Prof. Osman Turan'ın bu mevzuda Nazlı Ilıcak'a anlattıklarını:

«— Ada'da kumandan (Tarık Güryay) gelince ayağa kalkmak lâzımdı. Ben kalkmıyorum. Arkadaşlardan kalkan da oluyor. Kalkmayanlar arasında gözüne kestirdiğini çağırıp zindana atıyor. Bir gün rahmetli Zuhuri Danışman'la yanyana yemekten geliyoruz. Yukarıda kumandan bizi seyrediyor. **«Osman Turan sıraya gir»** diye bağırdı. **«Biz buraya askerliğe mi geldik?... Esir miyiz burada?...»** dedim.

Koğuşa geldik. Biraz sonra, **«Kumandan istiyor»** dediler. Gittim odasına, oturmuyorum. Çünkü riyakârlık olacak. Bana: **«Memleketi siz bu hale getirdiniz»** dedi. **«Mahkemede kimin memleketi ne hale getirdiğini dilimiz döndüğü kadar anlatacağız»** diye cevap verdim...

Prof. Dr. Osman Turan'ın Ada Kumandanına attığı tokat!...

Bir başko gün de şöyle bir hâdise cereyan etti... Kumandan ara-sıra koğuşları dolaşırdı. Bizim koğuşa girdiği zaman ben traş oluyordum.

Tabiî ayağa kalkmadım. Arkadaşlar o geldiği zaman yataklarına uzanır, ya da arkaları dönük oturur, göremezlikten gelirlerdi. Bir kısmı da hazırol vaziyette kalkardı. Demin bahsettiğim konuşmamdan sonra bana karşı intikam hissi besliyordu. Kapıdan çıkarken: «Sen hâlâ ayağa kalkmıyorsun» diye beni azarladı... «Ayağa kalkmamız lâzımsa emir verirsiniz, emir icabı kalkarız. Gönlümüze gelince, gönlümüzden kalkmayız» diye cevap verdim.

«— Bana hürmetin yoksa, rütbeme hürmetin olsun.»

«— İyi muamele yapsaydınız belki size hürmet de ederdik, ama mevkie hürmet lâzım gelirse, sizin daha fazla hürmet etmeniz lâzım. Benim iki sıfatım var: Profesörlük ve milletvekilliği.»

«Hâlâ konuşuyorsun» diye bana bir tokat attı. Ben daha fazlasını vurdum. İkincisini vururken kollarımdan tuttular.

Birkaç asker dışarıya çıkardılar. Zindana gidiyorduk ki, kumandan yolda yetişti. Bu seefr copla vurdu. Ellerim bağlı idi mukabele edemedim. Darbelerden biri şakağıma isabet etti. Ondan sonra beni zindana attılar. Zindanın alt kısmı çamur, boyu da yüksek değil. Cüzdanımı çıkartıp üzerine oturdum. Devamlı kontrola geliyorlar. Neferlere de sıkı emir vermişler, oturmayacak diye. Zaten kahvaltı da etmemiştim. Üstelik yeni ameliyat olmuştum. Hâlâ hasta ve halsizdim. Bir neferden oturacak bir sandık, bir de sigara rica ettim. Necdet yüzbaşıya söylemiş, Necdet yüzbaşı iyi bir adamdı. Sandık getirdi. Böylece oturma imkânını buldum. Akşama doğru bir titreme başladı. Tam yirmi altı saat zindanda kaldım.

Zindandan çıkınca gene kumandanın makamına götürdü-

ler. Karşılaştığımızda sivil kıyafetteydi. **«Ben sivil olarak da mücadele ederim»** dedi. **«Beyhude yorulursunuz. Ben size muhatab olmam»** diye cevap verdim. Yanından ayrıldım...

Zindandan kurtulup koğuşa gelince cennete kavuşmuş gibi oldum. Ve sevincimden hüngür hüngür ağladım. Kendimi tutamıyordum. Tarık Güryay'a yumruk attığım bütün arkadaşlar arasında yayılmış. Hepsi memnun. Rahmetli Maliye Vekili Hasan Polatkan'ı hatırlarım: Biz onlarla görüşmezdik. Fakat bir ara teneffüste mahkeme arası karşılaştık. «Allah senden râzı olsun. İntikamımızı aldın» dedi. Diğer arkadaşlar da hepsi bir şeyler söyledi. Ben, herkesin önünde tokat yiyen bir kumandanı orada tutmazlar zannediyordum. Ama Tarık Güryay gene vazifesine devam etti.»

Kimler zindana atıldı?...

Prof. Dr. Osman Turan'ın, Ada Kumandanı Tarık Güryay'ı tokatlaması dolayısıyle atıldığı Yassıada zindanlarına Sıtkı Yırcalı, Ali Kaya ve Vacit Asena'nın hapsedilmelerine, tutuklulara gazete verilmediği günlerde yapılan bir arama sonunda ele geçen gazete kupürü sebeb olmuş, Yırcalı on bir, diğer iki milletvekili ise sekiz saat zindanda kalmışlardır...

Yine bir arama sonunda bulunan transistörlü küçük bir radyo, Kemal Demiralay, Nezih Tütüncüoğlu ve Sezai Demiray'ı zindana götürmüş, bu üç milletvekili on birer saat zindanda kalırken, Balıkesir meb'usu Halûk Timurtaş da avukatından duyduğu Üniversite ile alâkalı bir haberin şüyuundan zindanı boylamıştır... Yassıada zindanları bazan bir tehdid vasıtası olarak da kullanılmış, Konya Milletvekili Remzi Birant, **«Burayı gör de ona göre ifade ver»** dercesine evvelâ iki saat zindanda tutulmuş, bilâhare sorguya çekilmiştir!...

Yassıada zindanları bahsini Rıfkı Salim Burçak'ın kaydettiği iki olayla bitirelim...

«— Tahsin Çinemre, Beşinci Koğuş'ta kalan Karadenizli bir polis memuru idi. İstanbul - Ankara olaylarının duruşması

arasında cesurca konuşmaları ile dikkati çekenlerdendi. Diğer polis arkadaşlarının savunmasını da kendi üzerine almış gibi konuşmuştu. Beraberinde birkaç subay olduğu halde koğuşa gelen Yarbay, onun bu şekilde konuşmasını beğenmediğini söylüyor ve mahkeme huzurunda nasıl konuşulması hakkında sıkı bir tenbihatta bulunuyor.

Fakat Çinemre mahkemede ikinci defa gene kendi bildiği gibi konuşuyor. Koğuşa dönüşünde Yarbay, kalabalık bir maiyetle birlikte ateş püskürerek geliyor ve Çinemre'nin nerede olduğunu soruyor. Polis memuru o anda namazda imiş. Yarbay, ibadet üzere olan adama gazabla yaklaşıyor ve: «... **oğlu ... Namız senin neyine**» sözleriyle tekmeliyor ve ite kaka onu zindana gönderiyor. Tahsin Çinemre zindanda dokuz saat kalmıştır.»

İkinci olay ise, Eskişehir Milletvekili Dr. Halil Akkurt'la ilgilidir ve bu olay doktorun bir saat zindanda kalmasına sebep olmuştur. Diyor ki, Rıfkı Salim Burçak:

«— Beşinci Koğuşu akşam yemeğinde teftişe gelen Bölüm Komutanı Yüzbaşı ..., karavanalarda çorbaların dolu olduğunu görünce çorbanın neden içilmediğini soruyor. Soruyu birkaç defa tekrar edince Eskişehir Milletvekili Dr. Halil Akkurt, yemeklerin düzeltilmesi yolunda bir teşebbüste bulunacağını umarak: «**Yüzbaşım, her akşam aynı çorba verildiğinden bâzı arkadaşlarımız yemiyorlar,**» diye cevap veriyor. Yüzbaşı alaylı bir tarzda bir şeyler söyledikten sonra: «**Şimdiye kadar yediklerinize sayarsın**» diye ihtilâlle birlikte subayların ağzında ilk günden itibaren sık sık rastladığımız bir suçlamayı öne sürüyor. Bunun üzerine Dr. Akkkurt: «**Biz buraya insan haklarına riayet etmediğimiz iddiası ile getirildik. Bizi buraya getirenlerin bu haklara herkesten daha fazla saygılı olmaları gerekir. Biz, karı-koca doktoruz. Şimdiye kadar şeref ve haysiyetimle çalışıp kazandım, şeref ve haysiyetimle yedim. Bunu herkes bilir. Hakkımda hırsız olduğuma dair bir mahkeme kararı olmadıkça hiç kimseye kendime hırsız dedirtmem**» diyor.

Dr. Akkurt'un bu sözleri üzerine Yüzbaşı bir şey söylemeden çıkıp gidiyor. Fakat az sonra yemekhânenin diğer kapısından girerek Akkurt'u alıp zindana götürüyor ve orada zindanın

kapısında bir tekme vurarak içeri atıyor. Halil Akkurt zindanda bir saat kalmıştır.»

Bu şekilde zindana atılanlardan başka bir de, dövülüp zindanı boylayanlar vardır. Ki, bunlardan birini Midhat Perin hâtıratında şöyle anlatmaktadır:

«— Bir gün havalandırma meydanındaydık. Kumandanlık binasından çıkınca koğuşlara doğru giden yol, otuz metre kadar aşağıda kalır. Sonra biraz yükselerek birkaç basamak beton merdivenle zindana giden yola çıkar. Bir grub arkadaş, Kumandanlık binasına yakın dolaşıyorduk. Tel örgünün hemen yanında... Binaya gelip giden oldukça görevliler bizi oradan uzaklaştırırlardı.

Birdenbire tomsonlu erler arasında bir insanın yuvarlanır gibi kapıdan çıktığını gördük. Hattâ ilk anda tereddüt etmiştik, bir insan mıydı bu?...

Garip birşeydi. Kamburu çıkmış, zaman zaman kalkıyor, sonra yine elleri üzerinde birkaç adımlık mesafe alıyor, yine kalkıyordu.

Yardım da edilmiyordu. Basamakları çıkarken boyundan bosundan tanımıştık: Bu, Bumin Yamanoğlu idi. Bir gözü hiç, ama hiç gözükmüyor, ağzı bir çizgi gibi duruyordu.

Havalandırma sırasında böyle birşey yapılmazdı. Eğer yapılsaydı mutlaka bir maksat vardı bunda. Zavallı Bumin, artık hepimizin öğrendiği zindana götürülüyordu. Bize de, gözdağı vermek için bu müdhiş manzara seyrettirilmişti.»

Duruşmalar başlarken...

Yassıada'da böylesine bir hayat geçiren Demokratların duruşmasına 1960 yılının 14 Ekim Cuma günü saat 9.35'de başlanmıştır. O gün çoğu dinleyici olmak üzere, gazeteciler, avukatlar ve bâzı sanık yakınları Dolmabahçe'den Denizyollarının «Fenerbahçe» vapuruna, İrtibat Bürosu'nun aldığı fevkalâde tedbirlerle bindirilmişler ve yine fevkalâde tedbirlerle Yassıada'ya çıkarılıp duruşma salonuna alınmışlardır.

Geniş tadilatla mahkeme salonu haline getirilen Yassıada tesislerinden spor salonunun ortası, parmaklıkla çevirilip sanıklara ayrılmış ve ikişer metre ara ile askerî kordon altına alınan bu kısma başta Celâl Bayar olmak üzere sırasıyla Adnan Menderes, Bakanlar, Meclis Başkanı ve vekilleri ile Tahkikat Komisyonu âzaları, daha sonra da milletvekilleri —seçim bölgelerine göre— alfabe sırasıyla kendilerine ayrılan yerlere oturmuşlardır.

Salonun batı kısmı Mahkeme hey'etine ayrılmış ve bu kısmın duvarına da **«Adalet Mülkün Temelidir»** diye yazılmıştır. Alınan fevkalâde tedbirler meyanında salona girecek herkesin yeri evvelce tayin edilmiş ve gelenler ellerindeki kartlarda yazılı bu yerlere oturmuşlardır. Basın mensuplarının muhakeme safahatını vaktinde gazetelerine bildirebilmeleri için PTT idaresince geniş tedbir alınmış, ancak gazetecilere fotoğraf çekme hakkı tanınmamış, bu iş Ordu Foto Film Merkezi tarafından yürütülmüştür. Bu arada Ada Kumandanı Yarbay Tarık Güryay'a da salonda hususî bir yer ayrılmış, avukatlara mahsus kısmın hemen ön tarafına konulan bir masayı Tarık Güryay işgâl etmiştir!...

Yassıada Mahkemesi denilince bugün dahi hatırlanan birkaç cümle vardır:

«— Sanıklar getirildiler. Bağlı olmayarak yerlerine alındılar. Müdafiler hazır. Açık olarak duruşmaya başlandı!...»

Bu cümleler Yassıada'daki duruşmaların açılışında Mahkeme Başkanı Salim Başol tarafından söylenmiş ve her duruşmada Başkan tarafından tekrarlanıp, o günlerin radyosundaki **«Yassıada Saati»**nde bütün millete duyurulmuştur.

Yassıada'daki duruşmaların zabıtları, Büyük Millet Meclisi kâtipleri tarafından tutulmuş, kararnâme, rapor v.s. ise radyo spikerlerince okunmuştur.

14 Ekim 1960 Cuma günü Yassıada Mahkemesi'nde olup bitenlere geçmeden evvel İrtibat Bürosu başında bulunan Orhan Erkanlı'nın anlattıklarıyla o günkü olayların içyüzünü öğrenelim. Diyor ki, bu Millî Birlik Komitesi âzası:

«— Sanıklar dahil Yassıada'yla ilgisi olan herkesin 13/14 Ekim gecesini uykusuz olarak korku, endişe, ümit, merak gibi

çapraşık hislerle geçirdikleri muhakkaktı... Şahsen hiç uyumadım, bir gecede dudaklarım uçukladı. Taşınamıyacak kadar ağır bir yükün altında ezildiğimi hissediyordum. Bir gece önce, ertesi sabah misafirleri Ada'ya götürecek olan vapura bomba konulduğu ihbarı alındı. Dikkate almamazlık edemezdik. Binde bir ihtimalle doğru olduğu takdirde bir fâcia meydana gelebilirdi. Günlerce bu yolculuk için hazırlanan gemiyi sabaha karşı değiştirdik. Bu sırada Divan Savcılarından Salim Ertem'in intihara teşebbüs ettiği haberi geldi. Allah'tan Savcı ölmedi, hastahâneye kaldırıldı. 14 Ekim sabahı Yüksek Adalet Divanı, duruşmaya bir kişi eksik olarak ve bozuk bir moralle çıktı. Duruşmaları ben de takip ediyordum...

Sanıkların birerle kolda, Bayar başta olmak üzere salona girmeleriyle heyecan son haddini buldu. Kimse nefes dahi almıyor, kuş uçsa duyulacak derecede kesin bir sessizlik herşeye hâkim oluyordu... Gelenler ve salonda bekleyenler, sanığı, yargıcı, dinleyici, hısımı - akrabası, hulâsa bütün insanlar birbirlerine meraklı gözlerle bakıyorlar, sessizce konuşuyorlardı. Bu bakışlarda acıma, sevgi, pişmanlık, ümit, cesaret, korku, v.s. her türlü insanî duygular okunuyor, fakat asla kimsede kin, intikam belirtileri müşahade edilmiyordu. (Orhan Erkanlı'nın bu teşhisini biraz sonra başlayan duruşmada dinleyicilerden bir kısmının takındığı tavır (!) maalesef tekzip etmektedir). Çekilen sandalyaların gıcırtısından başka bir ses ve nefes yoktu.

Dinleyici sıraları çok değişik tipteki insanlarla dolmuştu. Sosyete hanımlarından gazetecilere, askelere kadar birçok misafir daha önceden yerlerini almışlardı. Bir zamanlar Mende res'in Amerika gezisi münasebetiyle: «Amerika, böyle bir Başbakan'a sahip olduğumuz için bize gıpta ediyor» diye yazanlar o anda sanık sandalyalarına oturmuş olan kişiler sayesinde servetlere, mevkilere kavuşmuş olanlar veya yine aynı kişilerin emirleriyle hapishânelerde sürünmüş eski mağdurlar; işinden, herşeyinden edilmiş eski memurlar, talihin bu garip oyunu, talihsiz insanların bu fecî âkibetleri karşısında ibret ve sükûnetle gelenleri gözleriyle takip ediyorlardı.»

Durumu bu olan mahkeme salonunda o gün saat 9.35'de Salim Başol'un yukarıya aldığımız cümleleri duyulmuş ve yok-

lamayı müteakip Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı Anayasa'yı ihlâl suçuna ait kararnâme okunmuştur.

Pek uzun olan Kararnâmenin okunuşu dolayısıyla Samet Ağaoğlu: «İlk yapraklardan sonra hemen hiç kimse, yahut okuyan kâtibin söyleyiş hatâlarını şive hatâları yaparak düzelten Başol'dan başka kimse dinlemedi!.. Tribündekiler rahat rahat sanıkları, sanıklar da onları seyrettiler. Bir de, her yarım saatte bir yapılan ve bir geçit resmini hatırlatan nöbet değiştirmelerini!...» der ve şu ibretâmiz satırlarla devam eder:

«— Kararnâmeler okunurken birbirlerine bakan tribündekilerle sanıklar neler hatırlıyorlardı acaba?... Menderes'in sofrasında Bakan düşürüp Bakan seçen şöhretli gazeteciler, o sofranın sahibi ile şimdi iskemlesine büzülerek oturan adam arasındaki farka ne diyorlardı?.. Hatırlıyorlar mı idi ki, Kararnâmede yazılı «**Besmele basını**» şayet varsa onlar meydana getirmişlerdi!... Kendilerine büyük pay çıkarmak için aç kurtlar gibi üşüşmüşlerdi Menderes'in başına!... Malatya'da bir meczubun attığı kurşunla yaralanan adam uçakların değil, kuşların bile kanat açmaya cesaret edemeyeceği fırtınalı bir gece yarısı iki Bakan, üç tanınmış doktorun nasıl imdada yetiştiğini unutmuş olabilir mi idi?... Şu şimdi süngüler, silâhlar arasında hesap sorulan adamın, babalarına veya kendilerine gösterdiği kolaylıkla 1949'da sıfır iken bugün on milyonluk matbaaların, gazetelerin sahipleri çocuklar, onun için: «Değil Türkiye'nin bütün dünyanın en büyük adamlarından biri. Tükenmez enerji menbaı, Türk milletinin büyük başvekili» dedikleri zamandanberi çok geçmemişti daha!... Menderes kadar politikasını gazetecilerin arzularına göre yürüten devlet adamı azdı. İşte, Demokrat Parti'ye ismini kendisinin verdiğini söyleyen ve şimdi tribünde, daha üç dört yıl önce, Türk istikbalinin büyük mimarı diye baktığı Menderes'i süngüler arasında zevkle seyreden gazetecinin hatırı için birçok Bakan hükûmetten çekilmeye zorlanmışlardı.

Sanıklardan biri, birdenbire bir hâkimle gözgöze geldi, belki «aynı bir gün» ikisinin de hâfızasında canlandı. 27 Mayıs'tan daha üç ay önce, şimdi kaderi vereceği oya bağlı sanıktan, mesleğinde yükselmesi için elinden tutmasını heyecanla iste-

Hürriyet

Yassıada'da ilk gün:

401 sanık dün adalet huzuruna çıktı

Menderes duruşmada "Konuşma kabiliyetimi de kaybettim" dedi

Ilk gün nasıl geçti?

Köpek dövan başladı

Yassıada'daki duruşmalar 14 Ekim 1960 Cuma günü saat 9.35'de, Divan Başkanı Salim Başol'un: «Sanıklar getirildiler. Bağlı olmayarak yerlerine alındılar. Müdafiler hazır. Açık olarak duruşmaya başlandı!..» sözleriyle başlamış ve o günkü duruşma basında böyle yer almıştı.

mıştı. Nasıl samimî idi o günkü sözleri!... Bir başka sanığın gözleri bir başka hâkimin yüzüne dikilmişti!... «Seni bulunduğun yere seçtirmek için Meclis'de ne kadar çalıştım, ne kadar yorulmuştum» demek istiyordu sanki...»

Samet Ağaoğlu'nun bu ibretâmiz satırlarına «Huda göstermiye âsar-ı izmihlal bir yerde» mısraını ilâve ederek geçelim o günkü duruşmanın diğer safahatına... Kararnâmenin saatlerce süren okunmasından sonra Adnan Menderes söz alıp, Yassıada'da geçirdiği feci hayat şartlarını anlatarak, bu feci şartların değiştirilmesini istemiştir. Daha evvel bir münasebetle Adnan Menderes'in Yassıada'daki hayatını incelediğimizden (*) o feci şartlara bugün tekrar temas etmeyeceğiz.

Menderes'in konuşmasını müteakip Celâl Yardımcı'nın avukatı, Orhan Arsal'a söz verilmiş, salondaki fevkalâde emniyet tedbirlerine temas eden bu avukat:

«— Etrafta silâh doludur. Biz mahkemelerde silâh görmeğe alışmış değiliz. Silâh gölgesi altında müdafaa yapmağa alışık değiliz» demiş, ancak Orhan Arsal'ın konuşması tribünlerden yükselen bir uğultu ile kesilmiştir.

Bilâhare Adnan Menderes'in avukatı Burhan Apaydın söz alıp:

«— Şimdiye kadar ne siyasî tarihimizde ve ne de adlî tarihimizde seçim yolu ile işbaşına gelmiş kanun yapıcı organın kaza kuvveti karşısında muhakeme edilmesi görülmemiştir. Bu ilk defa olmaktadır. Bu, dünya hukuku bakımından da çok ehemmiyet taşımakta, dünyanın dikkatini ayrıca üzerimize çekmektedir. Savcının bu bakımdan da insan hakları prensiplerine saygı göstermesi lâzımdır. Halbuki bir yandan kendi savunacağımız kimselerle görüşemiyoruz, bir yandan da radyoda «Yassıada Saati» diye mahkemeler üzerine tesir edecek yayınlar yapılıyor. Bunu da durdurmak icap eder.»

Bu şekilde başlayan Yassıada duruşmaları 14 Ekim 1960 Cuma gününden, 1961 yılının 15 Eylül Cuma gününe kadar on bir ay devam etmiş ve bu müddet içinde Avukat Cemal Fersoy'-

(*) Bkz: Yalan Söyleyen Tarih Utansın. 3'üncü cild, 2'nci baskı Ankara, 1977

un tesbitine göre: Dokuz ay yirmi yedi gün çalışılmış, iki yüz dört duruşmada iki yüz seksen yedi oturum akdolunmuş, on üçünde Adnan Menderes'in sanık gösterildiği on dokuz dâvâ dosyası incelenmiş ve Savcı duruşmalar boyunca iki yüz yirmi sekiz kişinin idâmını istemiştir.

«Köpek» ve »Bebek» dâvâları!...

Yassıada Mahkemesi'nde evvelâ **«Köpek»** ve **«Bebek»** dâvâlarının ele alınması darbecilerin büyük bir hatâsı olarak günümüzde dahi konuşulmakta ise de, bu hüküm yanlıştır!... Her iki dâvâya diğer dâvâlardan önce bakılmasında bir gaye vardı ve aşağıdaki itirafta görüleceği gibi, «Köpek» ve «Bebek» dâvâları iki sebebe mebni öne alınmıştır.

Okuyalım bu iki sebebi Orhan Erkanlı'nın hâtıratından: «Mahiyeti itibariyle siyasî olsun veya olmasın bâzı suçların Demokrat Parti yöneticilerinin kişiliklerini, ahlâkî durum ve tutumlarını, değer ölçülerini kıymetlendirmek bakımından yüksek Adalet Divanı'ndan geçmesi lâzım geldiği kanısındaydık. Dâvâların hukukî değerinden ziyade halk üzerinde meydana getireceği etkiler ön plâna alınmıştı. Bebek dâvâsıyla; kendisine Müslümanlığın hamisi sıfatı verilen, peygamberliğinden bahsedilen (Orhan Erkanlı'nın bu ifadesi yanlıştır), evli üç çocuk babası bir başbakanın altmış yaşındaki aşk maceraları, gayri-meşru çocukları, hususî hayatına âlet ettiği devlet memurlarının ve devlet imkânlarının ibret verici sahneleri ortaya konulacaktı. Köpek dâvâsı ile de, eli açık, sevab ve yardım seven bir kişi sanılan Bayar'ın kendisine Devlet Başkanı sıfatı dolayısıyla hediye edilen bir köpeği sattırarak elde edilen parayla sanki şahsî parası imiş gibi, kendi adına çeşme yaptırması, on yıl içinde devlet başkanlığı makamına gelen hediyelerin ne olduğu meydana çıkarılacaktı...

.....

.....

Ayrıca bugüne kadar açıklanmıyan bir sebeb de, bu dâvâların açılmasını icab ettirmiştir. Sanıklardan bâzılarının ve özel

likle Bayar ve Menderes'in, ilk celsede Yüksek Adalet Divanı'nı yetkisiz ilân etmeleri, cevap vermekten imtina etmeleri ihtimali vardı. Sorgulamalardaki tutumları ve bâzı özel konuşmaların bize intikali bu şüpheyi doğurmuştu. Aslında yapacakları tek şey de bu idi. Yapamadılar, bu dirayeti ve cesareti gösteremediler. Bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde, Yassıada yargılamaları başlamadan biter ve korkunç bir skandal olurdu.

Bir ân için Bayar ve Menderes'in ve onları takiben diğerlerinin (ki çoğu Bayar ve Menderes'in muhakemede takınacakları tavra göre kendilerini ayarlamak kararında idiler, bunu tesbit etmiştik) : **«Biz bu mahkemeyi tanımıyor ve kabul etmiyoruz. Milletin oylarıyla iktidara gelmiş bir partiyi, Hükûmet ve Meclis Grubu olarak yargılayamazsınız. Silâh zoruyla bizi iktidardan indirenler, hakkımızdaki kararlarını versinler, kendimizi savunmuyoruz v.s.» dediklerini farzedelim, durum ne olurdu?... 14 Ekim tarihinde** (duruşmaların başladığı gün) **Komite, bırakın takdir hakkını kullanarak sanıkları direkt olarak cezalandırmak cür'etini göstermek, memur tayin etmekten âciz hale düşmüş, içinden parçalanmış ve erimişti. Ne yapardık?... Kendilerini zorla konuşturmaya mı çalışırdık, veya mahkemeyi paydos edip serbest mi bırakırdık?.. Bu ihtimallerin o gün doğru karşılıkları olmadığı gibi, bugün de yoktur. Bayar ve Menderes bizim korktuğumuzu başımıza getirmemekle çok büyük bir fırsat kaçırmışlardır.**

Bu ihtimaller üzerinde durduğumuz ve çareler oradığımız bir sırada, normal seyri içinde, bu dosyalar Soruşturma Kurulu'nca tamamlandı. Bebek dosyası hakkında men'-imuhakeme, Köpek dosyası hakkında lüzumu-muhakeme kararı verilmişti. Komite kanunî yetkisini kullanarak, Bebek dosyasını yeniden tetkik edilmek üzere Kurula iade etti. Kurul bu defa, dosyayı lüzumu - muhakeme kararıyla Yüksek Adalet Divanı'na sevk edince yapılacak bir işlem kalmadı.

Dâvâ dosyaları o derece çirkin ve haysiyet kırıcı ithamları ihtiva ediyordu ki, Bayar ve Menderes mutlaka bu ithamları cecablandıracaklar, kendilerini savunmak ihtiyaç ve mecburiyeti duyacaklardı. Bir defa muhakemeyi kabul edip konuşmaya başladıktan sonra artık geri dönemeyecekler ve devam edecek-

lerdi. Nitekim öyle oldu. Dosyaları, sanıklar üzerinde beklenen tesiri, psikolojik baskıyı yaptı. Konuşmaya başladılar, korktuğumuz tehlike gerçekleşmedi.»

Orhan Erkanlı, ilâve ediyor: **«Köpek ve Bebek dâvâlarının içyüzü budur. Bayar ve Menderes'in ve diğer bâzı sanıkların, bizim aklımıza gelen ihtimali ciddiyetle düşünüp düşünmediklerini bilmeme imkân yoktur, bu konu hiç yazılmadı. Belki biz lüzumsuz bir evhama kapıldık, belki de onlar bu dâvâlar sebebiyle Divanı reddedemediler.»**

Sanıkları yuhalatmak!..

«Yüksek Adalet Divanı» adlı fevkalâde mahkemenin başkanı Salim Başol'un Yassıada duruşmalarındaki tutumuna değinen Samet Ağaoğlu der ki:

«— Şimdi şu satırları yazarken kendi kendimize soruyoruz, Başol neden bu kadar sertti?.. Daha yumuşak olamaz mı idi?.. Elinin beş parmağını açarak sanıkların yüzüne âdeta şamarlayacakmış gibi uzatmasına ne lüzum vardı?.. O sanıklar ki, aralarında bu elin mütevazi, mahcub temaslarını kendi ellerinde duymuş olanlar çoktu.

Sonra neden azarlıyordu bâzılarını?... Hele «Neden istifa etmedin?..» gibi herkese, bu arada kendisine de sorulabilecek sorularla sanıkları değil, yine kendisini bir garip duruma düşürdüğünün farkına neden varamıyordu?.. Halbuki sanıklar arasında daha ihtilâlden üç ay önce, mesleğinde en son makama yükselmek için aracılığını ricaya geldiği insanlar da oturuyordu?...

Soruyordu bâzılarına: «Ne okudun?..» Eğer yüksek okul bitirmemişse, karşısındaki ile «Belli, belli!..» diye alay ediyordu. Bunu yaparken unutuyordu ki, Anayasa'nın bir milletvekilinden istediği yalnız okuyup yazma bilmekten ibaretti. Yine unutuyordu ki, lisenin dokuzuncu sınıfından Ankara Hukuk Fakültesi'ne değil, Ankara Hukuk Mektebi'ne geçmiş ve Hukuk Fakültesini değil, Hukuk Mektebi'ni bitirmişti. Sonra her fırsat buldukça tiyatrolarda, operalarda, sinemalarda, lüks otellerde, moda de-

filelerinde gözükmeğe gayret ediyor, alkışlanmaktan ve espri yapmaktan hoşlandığını gizlemiyordu!..

Haibuki oturduğu koltuğun bu çeşit gösterişlere tahammülü yoktu. Bunun içindir ki, kısa zaman sonra gazetelerin fıkra yazarları için bir espri konusu oldu. Divan Başkanının duruşmalardaki tutumu o kadar göze çarptı ki, gazeteler (Divan üyesi) Selman Yörük'ün başkanlık ettiği günleri tatsız buluyorlardı.»

Yine Samet Ağaoğlu, Başsavcı Egesel'in durumunu da şöyle izah ediyor :

«— ... Çoğu zaman değil bir mahkemede, hattâ samimî arkadaşlar arasında bile kullanılmayacak kelimeleri söylemekten çekinmeyişi, Egesel'i hazin olduğu kadar, gülünç bir hale de sokuyordu. İddianâmesini neye öyle yazmıştı!.. Okunması dört gün süren bu yüzlerce sayfa, aslında birkaç profesörün değişik zamanlarda yazdıkları makalelerle Yüksek Soruşturma Kurulu'nun kararından ibaretti denilebilir. Bunları almış, birbirine eklemiş, aralarına da çok mümkündür ki, yardımcılarının yazdıkları parçaları karıştırmıştı. İddianâmenin her sayfasındaki üslûb ayrılıkları derhal göze çarpıyordu. Böylesine öteden beriden toplanmış yazılara Yüksek Adalet Divanı'nın Başsavcısı Egesel kendi imzasını hiç çekinmeden atmıştı.

Egesel'in koltuğuna yaraşmayan bir zaafına da dokunalım: Sanıkları yuhalatmak!.. Arka tribünde yer verilmiş karılarının, kardeşlerinin, çocuklarının gözleri önünde yuhalatmak!... Bunu yapmağa ancak birkaç defa muvaffak oldu. Hayreddin Erkmen'in Divan'da söylediği gibi, bu dâvâlar ve Egesel hakkında tarihin de bir mahkemesi alacaktır.»

Samet Ağaoğlu'nun bahsettiği bu «Sanıkları yuhalatmak» meselesine, başkaları da temas etmiş, meselâ, Orhan Cemal Fersoy :

«— Duruşma salonundaki seçilmiş dinleyiciler, Başsavcı ile Başkanı, sanıklara verdikleri cevablardan dolayı çılgınca alkışlıyorlardı. Kimin daha çok alkışlanacağı hususu bazan rekabet haline geliyor ve Başkan ile Başsavcı veciz (!) beyanlarıyla dinleyicileri ard arda coşturuyorlardı. Sanıkların ve müdafilerin yuhalanmasına, hakarete uğramalarına büyük bir müsamaha gösteriliyordu.» derken; Prof. Rıfkı Salim Burçak da: «Dinle-

yiciler arasına, gerektiği yerde alkışı başlatmakla görevli bâzı kişilerin yerleştirilmiş olduğu belli oluyordu. Gerek Mahkeme Başkanı Başol ve gerekse Başsavcı Altay Ömer Egesel, aleyhimize gösteri yaptırmak için zaman zaman çaba harcarlardı. Her ikisi de, dinleyicilerin aleyhte gösterilerini teşvik ve tahrik maksadı ile esprili sözler söylemeğe çalışır, salon alkıştan coşunca, bunu kendileri için bir başarı sayarak gururlu bir gülümseme içinde memnun görünürlerdi» diyor.

Cemal Gürsel'in Yassıada'da okunan mektubu aslı değildi!..

27 Mayıs'ı müteakip Millî Birlik Komitesi başına getirilen Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri Kumandanı iken devrin Millî Müdafaa Vekili Ethem Menderes'e yazdığı 3 Mayıs 1960 tarihli mektup hükûmet darbesinden hemen sonra radyoda okunmuş, ve «Resmî Gazete» ile de yayınlanmıştır.

Gürsel'in bu mektubu bilâhare Yassıada duruşmaları sırasında Ethem Menderes'in sorgusu dolayısıyle tekrar ele alınmış ve mahkemede de okunmuştur. «**Aziz Vekilim**» diye başlayan bu mektubunda «**memleketin huzur ve istikrarı için alınması lâzım gelen tedbir ve kararlar**» sıralanıyor ve ilk tedbir olarak da aynen şöyle deniliyordu: «**Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumî bir kanaat vardır.**»

Yassıada mahkemesinde okunan mektubun ilk maddesi bu idi ama mektubun aslı bu değildi!... Mektup değiştirilmiş ve içinden bir cümle çıkarılmıştı!.. Cemal Gürsel'in Sadi Koçaş'a bizzat itirak ettiği gibi, Cemal Gürsel, Millî Müdafaa Vekili'ne Cumhurbaşkanlığından Celâl Bayar'ın çekilmesini ve o makama Adnan Menderes'in getirilmesini tavsiye etmekteydi!.. Ancak, 27 Mayıs'la birlikte başlayan Adnan Menderes'i kötüleme politikası içinde; Cemal Gürsel'in Menderes hakkındaki bu düşüncesi saklanmış ve Gürsel'in mektubu değiştirilerek efkâr-ı umumiyeye sunulduğu gibi «Yüksek Adalet Divanı» adlı mahkemede de «**delil**» olarak okunmuş, zapta geçmiş ve mektupla ilgili olarak sorgular yapılmıştır.

Yassıada'daki duruşmaların birinde Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Fatin Rüşdü Zorlu.

Abdullah Üner, Tevfik İleri'yi susturup salondan dışarı çıkarıyor.

• Anayasa'yı ihlâl dâvâsında yine Tevfik İleri konuşuyor. Olayların hızla gelişmesini, CHP. muhalefetinin akla hayale gelmeyen tahriklerini, tertiplerini sayıp döküyor ve sonra ilâve ediyor:

«— Geldik gidiyoruz. Allah, hiçbir iktidara Halk Partisi gibi bir muhalefet göstermesin. Hattâ bizzat Halk Partisi iktidara gelirse, karşısına yine Halk Partisi gibi bir muhalefet çıkarmasın. Bu partinin bünyesi daima iktidarda bulunmağa onu zorlar, yapılışı buna göredir. Tarihinde bir ihtiras vardır. Bunun içindir ki, şayet bu memlekette huzur ve sükûn kurulmak isteniyorsa Halk Partisi muhalefette kadıkça bu mümkün olamaz!...»

• Duruşmaların birinde Egesel ağır hücumlarla Adnan Menderes'i pek fena hırpalayınca Menderes'in avukatı Burhan Apaydın söz alıp: **«Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten»** mısraını okuyor. Okuyor ama, tribünde bulunan dinleyicilerce yuhalanıyor. Ve Burhan Apaydın yalnız yuhalanmakla kalmıyor, Avukat Orhan Cemal Fersoy'un kaydettiğine göre, bakınız daha nelere muhatab oluyor Menderes'in müdafii!... Burhan Apaydın'ın **«Duruşma salonunda tartaklanması ve dövülmesi için de tertipler alındığını»** yazan Orhan Cemal Fersoy devamla diyor ki:

— **Bu olay sırasında meslekdaşımın yanında bulunuyordum. Kendisine ağır sözlerle küfrediliyordu. Elle ve yumrukla fiilî tecavüze geçilmişti. Mütecavizleri yatıştırma gayretine diğer avukat arkadaşlar da katılmışlardı. Burhan Apaydın fevkalâde heyecanlı durumdaydı. Etrafını sararak Yassıada'nın iskelesinde bulunan vapura âdeta kaşturarak kendisini uzaklaştırırken arkamızdan küfür sesleri devam ediyordu.»**

• Kayseri olayları dâvâsında Kayseri milletvekillerinden Fikri Apaydın'ın sorgusu yapılırken, bu zat bir münasebetle Celâl Bayar'dan «Sayın Bayar» diye bahsediyor. O günkü duruşmayı müteakip Ada Kumandanı Tarık Güryay, Fikri Apaydın'ı huzuruna celbediyor ve aralarında şu konuşma geçiyor:

«—Sen utanmaz mısın? Siz kendinizi hâlâ iktidarda mı sa-

Havadis

Gülek "İnönüyü öldürtmek istediler diyemem" dedi

Sohtorik, otomobile hücum edenlerin ellerinde taş, sopa ve şiş vardı derken Kasım Gülek" bir şey yoktu" dedi

Milliyet

İLK GİZLİ OTURUM DÜN YAPILDI

25 dakika süren oturumda iki Millî Emniyet Müfettişi dinlendi. Athenagoras aydınlatıcı bir ifade vermedi

Hürriyet

6-7 Eylül dâvası bugün başlıyor

Havadis

C.H.P. devrinin Başvekili Peker de N. Fazıla 100 bin lira teklif etmiş!

Burhan Apaydın Radyodaki Yassıada saatinde Müvekkili Menderese hakaret edildiğini iddia etti

Yassıada'daki duruşmalar o günkü basında böyle nep manşette yer almıştı!..

F./19

nıyorsunuz? «Sayın Bayar» ha!.. Nasıl hacil bir duruma düştüğünü gördün mü?..»

«— Yarbayım bu bir duruşmadır. Herkesin bir savunma tarzı, kendine göre bir konuşma şekli vardır. Ben şahsım için savunmamla ilgili şeyleri söylemiyecek miyim?..»

«— Sayın Bayar diyorsun, hâlâ Cumhurbaşkanı mı?...»

«— Anladım yarbayım. Bu bir terbiye ve insanî davranış işidir. Görüyorsunuz ki, bizim devir maziye, tarihe karıştı. Ben utanılacak bir şey yaptığımı sanmıyorum.»

«— Zaten Kayseri milletvekilleri malûm, kolay kolay kurtulamıyacaksınız defol!..»

● İstanbul milletvekili Ali Harputlu sorgusu sırasında diyor ki:

«— Sayın Başkan!... Menderesçiler kimlerdir?.. diye soruyorsunuz. Menderes onları bizzat haber veriyor. Üç tip Menderesçi var: 1) Kabinede yer alıp arkadan hançerle vuranlar, 2) Otuz metre uzaktan görünce, secdeye kapanan ve selâmına nail olmak için herşeyi yapmaktan çekinmeyenler ve şimdi burada aleyhinde bulunanlar...

Mahkeme Başkanı Salim Başol, Ali Harputlu'nun sözünü kesiyor...

«— Bu ne biçim Menderesçi?.. Menderesçi diye, şu kötü günlerinizde Menderes'i müdafaa edenlere denir.. Ya üçüncüsü?..»

Ali Harputlu bu sual üzerine üçüncü tip Menderesçi'yi de yukarıda saydıklarına ilâve ediyor: «Kabine dışı kalınca her türlü tezvirl yapanlar!.»

Bu tasnife Salim Başol kızmıştır.

«Böyle saçma söz olmaz!..» diyerek Ali Harputlu'yu yerine oturtuyor...

● Yassıada mahkemesinde Denizli meb'usu ve Tahkikat Komisyonu Başkanı Ahmet Hamdi Sancar müdafaasını yapmakta ve bu müdafaa mahkeme salonunda bulunan herkes tarafından derin bir alâka ile dinlenmektedir. A. Hamdi Sancar'ın konuşması devam ederken duruşmaya teneffüs için ara verilir. Bu teneffüs sırasında A. Hamdi Sancar, etrafındaki arkadaşların-

ca tebrik edilirken, yanına Ada Kumandanı Tarık Güryay gelir ve başlar bağırmaya:

«— Şirret! Hakimleri mi kandırıyorsun?. Kendini Mecliste mi, grupta mı zannettın?.. Seni asacağız, asılacaksın sen!..»

Ahmet Hamdi Sancar, bu müdahaleyi:

«— Biliyorum, kararnâme benim idâmımı istediği için bunu biliyor ve bir yıldan beri bekliyorum. Ama son bir fırsattır, imkândır, derdimizi anlatmak istiyoruz» diye cevaplandırır. Fakat Ada Kumandanı bu sözlere itibar etmez ve:

«— Sen bu gidişle daha çok batağa batıyorsun. Şirret, hâkimleri mi kandıracaksın» diyerek oradan uzaklaşır.

• Vatan Cephesi dâvâsında Samet Ağaoğlu konuşuyor:

«— Şu bitmiş Menderes mi diktatör olacak, yoksa ben mi?. İki saatte teslim olmuş adamlara «diktatör» denilemez.»

Samet Agaoğlu nun bu iddiasına, Salim Başol'un verdiği cevap pek mânidardır!.. Der ki, Mahkeme Başkanı:

«— Baskın yapılırsa olur!..»

Yüksek Adalet Divanı Başkanı'nın bu sözü, 27 Mayıs hakkında kullanılan **«gece baskını!..»** tabirini te'yid etmiyor mu?!.

• Konya Milletvekili Himmet Ölçmen sorgusu esnasında:

«— Ortada bir diktatörlük yoktu ki, ona yardım edeyim» diyor, sonra Adnan Menderes'i göstererek:

«— Bu adam nasıl diktatör olur?. Bu vatanperver, memleketinden başka birşey düşünmeyen şeker gibi adam...»

Ancak, Himmet Ölçmen sözünü tamamlayamıyor, dinleyiciler tribününden yükselen yuha seslerini müteakip Salim Başol:

«— Kendini miting meydanında mı sanıyorsun?. Sus!.» diyerek Himmet Ölçmen'i yerine gönderirken, bu kerre dinleyiciler Salim Başol'u alkışlıyorlar. Aynı gün sanıklar yemekhânede iken, Ada Kumandanı, Himmet Ölçmen'in yanına geliyor ve Adnan Menderes hakkında **«şeker gibi adam» tâbirini** kullanan Konya meb'usunu şöyle azarlıyor:

«— Yirmi dört milyonu çalan adam "şeker gibi adam" oluyor öyle mi?.. Köylünün, fakir milletin hakkını yiyen adam "şeker gibi adam" oluyor ...herif,..... herif bir de methediyor. Bunu söyleyen....dır!..»

• Topkapı olayları dâvâsında Kasım Gülek, şahit olarak

dinleniyor. Olay günü İsmet İnönü'nün otomobilinde bulunan Kasım Gülek:

«— Allah'ın ve divanın huzurunda vicdanımın sesine uyarak İsmet Paşa'yı öldürmek için kullanılabilecek bir âlet görmedim» diyor!..

Bu beklenmeyen bir ifadedir! O tarihte CHP Genel Sekreteri olan Kasım Gülek'in bu kat'i beyanı herkesi şaşırtıyor ve bu arada Salim Başol'un:

«— Bütün arkadaşlarınız aksini söyledi» sözü duyuluyor. Ancak, bu ikaz ve ihtara rağmen Kasım Gülek:

«— İnönü'yü öldürmek kararında idiler, diyemem. Ben, Demokrat Parti devrinin en çak kahrını çekmiş, tecavüzlere ma'ruz kaimiş bir insanım. Buna rağmen, elimi vicdanıma koyarak yukarıdakilerin bu tertiple alâkası vardır diyemem. O zamanın Reisicumhurunun ve Başvekilinin bu işle alâkası vardır diye, elimi vicdanıma koyarak birşey söyleyemem» diyerek ilk ifadesinde ısrar ediyor.

Sarayburnu'ndan Yassıada'ya kazılan tünel hikâyesi!..

Yassıada'daki duruşmaların devam ettiği o günlerde, 27 Mayıs günü başlayan ihbar furyası hâlâ hızını sürdürmekte ve bu arada ilgili makamlara, Demokrat Parti'ye mensup bâzı kimselerin, o günlerin tâbiriyle «kuyruk»ların, Sarayburnu'ndan Yassıada'ya denizaltı tüneli açmakla meşgul oldukları, bu tünelle Yassıada'ya çıkıp oradaki sanıkların kurtarılacağı ihbar edilmekte, bu ihbarla da bâzı kimseler tutuklanmakta, Cemal Gürsel ise bu teşebbüsten bahisle:

«— Onları kurtarmak için Yassıada'ya gidenler orada et ve kemikten başka birşey bulamayacaklardır!..» demekte idi!.. Cemal Gürsel'in bu beyânından on yedi yıl sonra bugün, Salacak'la Sarayburnu arasına döşenen denizaltı su borusu işini ancak bir yabancı firmanın yapabildiği düşünülürse, 27 Mayıs'la birlikte «Devlet Başkanı», «Başbakan», «Silâhlı Kuvvetler Kumandanı», «Millî Birlik Komitesi Başkanı» gibi ünvanların cümlesini üzerinde toplayan Cemal Gürsel'in yukarıdaki be-

Güya, Yassıada'daki sanıkların yaşayışını anlatan «Düşükler Yassıada'da» adlı film, o günlerde bütün yurtta gösterilmiştil..

yanatının pek ibretâmiz olduğu sarahatle ortaya çıkar!.. Ve mukadderatın ne garip tecellisidir ki, **«Onları kurtarmak için Yassıada'ya gidenler orada et ve kemikten başka birşey bulamayacaklardır!..»** diyen Cemal Gürsel, iki yüz on dokuz günlük bir komadan sonra **«et ve kemik yığını»** halinde ölmüştür!.. İbret!..

O günlerin acaib olaylarından biri de, **«Düşükler Yassıada'da»** adıyle sinemalarda halka gösterilen filmdir!.. Gûya, Yassıada'daki sanıkların Ada'ya getirilişlerini ve oradaki yaşayışlarını anlatan bu film, Yassıada'da hazırlanmış, sanıkların Ada'ya getirilişlerinden nice sonra, başta Celâl Bayar olmak üzere Demokrat Parti ileri gelenleri bir gece yarısı uyandırılıp ütülü elbise, kolalı gömlekle Yassıada iskelesine indirilmişler ve iskelede duran bir hücumbotundan, Ada'ya yeni getiriliyorlarmış gibi çıkarılıp, her sanığın yanında iki subay olmak üzere, askerlerin dizili bulunduğu yoldan geçilerek o gün, bu film için hususî surette hazırlanmış koğuşlara veya odalarına alınıp orada gûya günlük hayatlarını yaşıyışlarıyla filme konu olmuşlardır!.. Sanıkların Yassıada'ya nasıl getirildikleri ve Ada'daki yaşayışları —bu yazı serimizin baştarafında kaydettiğimiz gibi— meydanda iken; böyle uydurma bir film çevrilmesi ve bu filmin bütün yurtta gösterilmesi bilmiyoruz ne ile izah olunur?!..

Yassıada Mahkemesine
Amerika'dan getirtilen şahit:
Prof. Hüseyin Nail Kubalı

Prof. Hüseyin Nail Kubalı'nın Yassıada Mahkemesi'ndeki şahitliği veya bilirkişiliği günümüzde dahi konuşulan mühim bir mevzudur!.. Bu mühim mevzu hakkında Avukat Orhan Cemal Fersoy der ki:

«— Anayasa'yı ihlâl dâvâsında lüzumsuz pekçok tanık dinlenmişti. En ma'rufu ve belki de tanıklıkda, daha doğrusu dermeyan-ı mütalâada dünya rekorunu kıran Anayasa Profesörü Hüseyin Nail Kubalı olmuştu. Prof. Kubalı, Demokrat Parti ik-

tidarının amansız düşmanı ve Millî Birlik Komitesi idaresinin bir kahramanı sayılıyordu. Büyük 27 Mayıs mesaisi mükâfatı olarak (!?) Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmişti. Ord. Prof. Ali Fuad Başgil dinlendikten sonra, müstesna Anayasacı (!) Hüseyin Nail Kubalı'nın da dinlenilmesi gerekirdi. Müdafaanın olay şahidi olarak ve madde tayini suretiyle dinlenilmesini talep ettiklerini davete lüzum yoktu!.. Fakat Amerika'dan Hüseyin Nail Kubalı, şahit sıfatıyla ve mütalâası alınmak üzere izzet-i ikbâl ile Yassıada'ya getirilebilirdi. Bu tanıklık yol parası olarak devlete onyedi bin liraya mal olmuştu. Müşairülileyh yapılan masrafı hak etmek için bütün maharetini ortaya koyarak saat 9.30'dan 18.30'a kadar —1,5 saat ara çıkarılırsa— 7,5 saat ifade-i meramda bulunmuştu.

Doğrusu sabır ve tahammülümüz pes etmişti. O ne teatral eda ve beyandı, o ne mimik ve jestlerdi, o ne konuşma tarzıydı, o ne hukuktu, o ne gösteri idi?.. Şaşırmış, hayret ve dehşet içinde kalmıştık. Öylesine bir Anayasa dersi dinledik, öylesine bilirkişi mütalâası almıştık ki, bunun tanıklık kısmı neredeydi kestiremedik.»

Orhan Cemal Fersoy'un yazdıklarını Samet Ağaoğlu da te'yit etmekte ve «Yassıada dâvâlarının tanıklar ve tanıklık müessesesi bakımından en alâka uyandırıcı duruşmalarından biri de, meşhur Prof. Kubalı'nın Divan huzuruna çıktığı gün oldu.» diye başladığı hâtıratına şöyle devam etmektedir :

«— İhtilâle fetvâ verdikten sonra, bir rastlayış, ama garibliği asla gözden kaçamaz bir rastlayışla Amerika'ya konferanslar vermeğe koşan Profesör, sırf bu şahitlik için, masrafı devletçe ödenerek memlekete dönmüştü. Neler söyleyeceğini tahmin etmekle beraber, yine herkes merak ediyordu. Çünkü ilim meselelerinde zikzaklığı ötedenberi bilinen bir hali idi.

Kubalı sözlerine, romantik ve biraz da mistik bir eda ile başladı. «Konuşurken heyecanlanacaktı. Bunun ma'zur görülmesini istiyordu. Büyük ve millî bir vazifeyi yerine getirecekti.» Aşağı yukarı, «işte ben bugün için yaratılmış insanım» diyen bir hava içindeydi. Bir mahkeme önünde değil, bir konferans salonundaydı sanki!.. Kâh hayranları karşısında bir feylezof, kâh havarileri arasında bir yarı peygamber eda ve cezbesi ile

fikir ve mantık tezatlarının farkına varmadan konuşuyordu. Taa 1948 yılında Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi'nin kabul ettiği Tesanüt Andı, ki o zaman Halk Partisi buna «Husumet Andı» ismini takmıştı, başlayarak Demokrat Parti liderlerini suçlamağa koyuldu. Yine o zamandanberi İsmet Paşa'yı demokrasi'nin samimî idealisti olarak göklere çıkarıyor, yeni bir seçim kanunu hazırlamak için o yıl toplanmış olan ilmî heyet ve Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ü iki taraflı oynamakla kusurluyor, Demokrat Parti iktidarının da 1951'den itibaren demokrasiyi baltalamağa koyulduğunu iddia ediyordu. Tahkikat Komisyonu kurulması ve bu komisyonun salâhiyetleri hakkındaki kanunların Anayasa'ya tamamen aykırı olduğunu, bunlarla beraber dikta rejiminin geldiğini söyledikten sonra da Millet Meclisi'ndeki Demokrat Parti çoğunluğunu, diktatörlerin midelerinden yakaladıkları insanlar olarak gösterdi. Tahkikat Komisyonu'na çağrılmasını anlatırken polisin dâvetini kabul etmediğini, üç gün sonra kendiliğinden Ankara'ya geldiğini, bu üç gün içinde kendisinin ve âilesinin telâşını hikâye etti. Üstelik komisyonun çok nazik davrandığını açıkladı.

Daha bir gün evvel bir başka Profesörün, Ali Fuad Başgil'in sözlerini durmadan kesen, «siz şahitsiniz, bilirkişi değilsiniz, sorulara cevap verin» diye susturan Divan Başkanı, Kubalı'yı zevkle dinliyor, bir yandan o, bir yandan Egesel daha da konuşması için yeni mevzular ortaya sürüyorlardı...»

Kubalı'nın iddialarına cevaplar!..

Hüseyin Nail Kubalı'nın konuşması bu şekilde uzayıp gider. Neticede sanıklara söz verilir. Dinleyelim şimdi, Demokrat Parti Milletvekillerinin Prof. Kubalı'nın iddialarını nasıl çürüttüklerini. Prof. Dr. Osman Turan konuşuyor:

«— Profesör Kubalı Anayasa okutan bir profesördür. Fakat ne yazık ki, orta mekteplerde okutulan yurtbilgisi kitaplarınca herkese intikal eden bilgileri inkâr eden bir demokrasi tarifi yapıyor. Türkiye'de bir diktatörlük kuruldu ve bunu ku-

ran dört yüz kişi maddî menfaatlere esir oldular, diyor. İlmin ilk vasfı ihtiyatlı olmaktır. İlim adamı olarak yazılarımızı, sözlerimizi hâdiseleri ilmî bir şüphe ile karşılayarak yazıp söylemeliyiz. Türkiye'de diktatörlük kuruldu diyor. Halbuki böyle olmadığını bir orta mektep talebesi bile görür. Seçim var, siyasî partiler var, serbest matbuat var. Profesör, maddî kalkınma, iktisadî kalkınma edebiyatı ile bir mistisizm yaratarak halkı aldatmışlardır diyor. Belki hükûmet hepimize heyecan telkin etti. Ama mistisizm, iktisadî kalkınma ile izah edilemez. Sonra diktatörlükde demokrasi gibi bir sistemdir. Fikri, mefkûresi vardır. Kuvvetler tek elde toplanır. Dört yüz kişinin buna vasıta olması mümkün değildir. Bunu söylemek ilim namına yapılmış en ihtiyatsız harekettir.

Ezanın Türkçe okutulması mecburiyetinin kaldırılmasına gelince, eğer bilhassa ilim adamları demokrasiye samimî olarak inanıyorsak, vicdan hürriyetine, lâikliğe inanıyorsak, elbette milletin ibâdetine, ezanına karışmamız mümkün değildir.»

Kubalı, Prof. Dr. Osman Turan'ın bu konuşmasını:

«— ...Diktatörlükte siyasî partiler olur mu?.. dediler. Gitsinler Demirperde arkasına, Rus ve peykleri memleketlerin anayasalarını tetkik etsinler. Dünyanın en mükemmel anayasaları.. Siyasî partiler de var ama, komünist partisi. Bu partinin hâkimiyeti mutlak» diye cevaplandırırken; demokrasi de tek parti değil partiler olduğunu, Rusya ile peyklerinde ise, tek parti bulunduğu gerçeğini unutmuş görünür!...

Tevfik İleri söz alarak:

«— Tanığın topyekûn bizleri midecilikle ve menfaatperestlikle itham edişleri üzerine Başsavcı bunu te'yid zımnında, benim de yirmi bir tane su'i-istimal dosyam olduğundan bahsetti. Yâni, bununla mideci, menfaatperest diye apaçık burada dinleyiciler huzurunda, Türk ekâr-ı umumiyesi huzurunda bizi hırsızlıkla itham etmek istedi!.. Başsavcı kolaylıkla başımızla oynuyor. Oynasın helâl olsun, peşinde değiliz. Fakat şeref ve namusumuzla oynamasın!.. Son nefesimize kadar şerefli ve namuslu olduğumuzu ispat etmek durumundayız ve edeceğiz» diyerek ilâve etti:

«— Bir dikta şatosu kurdular, sonra da iki polisin kendi-

lerini üç gün evden çıkaramadıklarını ifade ettiler ve Tahkikat Komisyonu masasına nasıl yumruk vurduklarını söylediler. Böylece kurdukları dikta şatosu kendi ifadeleri ile yıkıldı gitti!.. Ondan sonra iki polisin kendilerini Tahkikat Komisyonuna çağırdığından dolayı kendisinin ve âilesinin nasıl telâş ettiklerini, üzüldüklerini söylediler. Ya on üç buçuk aydan beri bizim kan kusan çocuklarımız!.»

İleri'nin konuşmasını burada mahkeme başkanı Salim Başol keserek: «Siz sanıksınız» dedi. Bu ikaza Tevfik İleri'nin cevabı şu oldu:

«— Kendisini de o zaman o maksatla (sanık olarak) çağırmışlardı!..»

Celâl Yardımcı konuşmasına:

«— Huzurunuzda çok şeyler söylediler. Bilirkişi gibi, âlim gibi, fetvâ verir gibi konuştular. Fakat bir şahit gibi konuştuklarına kaani değilim. Bu itibarla, şehadete karşı Yüksek Heyetinizin gösterdiği hassasiyete rağmen, şahide karşı cevap vermeyi müsavi şartlar içinde bulunmadığımız için bu ithamlara gerekli cevabı Heyet-i âliyenize, ilim tarihinin, siyasî tarihin, hukuk tarihinin sinesine terketmekle iktifa edeceğim, bu cevapları onlara bırakacağım» diye başlayarak devam etti:

«— Üniversite Senatosu'nun lehlerinde olan kararını övüyorlar, aleyhinde olan kararını tenkid ediyorlar. Senato'nun mütalâası, görüşü, kararı ya doğrudur, ya eğridir!.»

Celâl Yardımcı'nın işaret ettiği bu tezada, Prof. Hüseyin Nail Kubalı'nın verdiği cevaba bakınız:

«— Lehime verilen kararı alkışlıyor, aleyhime verilen kararı tenkid ediyorum. Belki bendenizde o zaaf var!..»

Yassıada mahkemesi başkanı Salim Başol'a göre: Prof. Hüseyin Nail Kubalı **«27 Mayıs'ın alemdarı»**dır!... Samet Ağaoğlu'nun Kubalı'nın iddialarına cevaben:

«— ...Muhterem Profesör çok gazablı, çok hiddetli konuştular. Bu şekilde beyanları hukuk bakımından neticelerini zayıflattı tabiî. Beyanları tanıklığın çok ilerisinde. Geçmiş yıllardanberi teraküm eden hiddetlerini burada ifade buyurdular...» diye başladığı konuşmasını kesen Mahkeme Başkanı, Ağaoğlu'nun yukarıdaki tesbitini beğenmiyor ve:

İşte Prof. Hüseyin Nail Kubalı... İşbu Hüseyin Nail Kubalı, Yassıada'da «İşte ben bugün için yaratılmış insanım» havası içinde şahitlik yapmış ve onun şahitliği mevzuunda, sanıklardan Antalya milletvekili Dr. Burhaneddin Onat: «Bir insan mahkemeye ya dinleyici, ya şahit, ya dâvâcı, ya dâvâlı olarak gelir. Anlayamadık, Sayın Kubalı ne sıfatla geldi?.. Tâ Amerikalardan dehşetli bir para ödeyerek, şahitlik etsin diye buraya getirdikleri zat, yedi saat mütemadiyen bize küfretti» demiş, Samed Ağaoğlu: «Çok hiddetli ve gazablı bir konuşma. Bu beyatın, hukuki bakımdan çok değerli olması lâzım gelen neticeleri sarstığını söylemek mecburiyetindeyim. Bilmedikleri sahalara da girdiler, meselâ, şeker sanayiinin yanlış kurulduğunu söylediler. Soruyorum kendilerine: Şeker sanayii nasıl kurulur?.. Şeker nasıl istihsal edilir?.. Bunları bilirler mi?..» diyerek Kubalı'nın iddialarını cevaplandırmış, Prof. Dr. Osman Turan ise, Kubalı'nın «Türkçe Ezan» mevzuunda söylediklerini: «Ezanın Türkçe okutulması mecburiyetinin kaldırılmasına gelince, eğer bilhassa ilim adamları demokrasiye samimî olarak inanıyorsak vicdan hürriyetine, lâikliğe inanıyorsak elbette milletin ibâdetine, ezanına karışmamız mümkün değildir.» diyerek çürütmüş ve Osman Turan'ın bu sözlerine Kubalı cevap verememeyince, mahkeme Başkanı: «Yapılmış şeyi bozmuşlar» diye müdahalede bulunmuşsa da, Prof. Osman Turan'dan şu cevabı almıştır: «Zorla yapılmış. Elbette bozulacak. Demokratik nizâm bunu istiyor.»

«— **Hayır,** diyor, **olayların içinde ve alemdarı!.»**

Ve Salim Başol bu sözü ile Kubalı'nın tarafsız olmayıp onun şehadetinin hukukî değerinin ne derece kıymet taşıdığını bizzat itiraf ediveriyor!..

Samet Ağaoğlu, Mahkeme Başkanı'nın bu müdahalesini müteakip diyor ki :

«— Fakat çok hiddetli ve gazablı bir konuşma. Bu beyanatın hukukî bakımdan çok değerli olması lâzım gelen neticeleri sarstığını söylemek mecburiyetindeyim. Bilmedikleri sahalara da girdiler : Meselâ, şeker sanayiinin yanlış kurulduğunu söylediler. Soruyorum kendilerine : Şeker sanayii nasıl kurulur?.. Şeker nasıl istihsal edilir?.. Bunları bilirler mi?... Sonra bize diktatörlüğe gitmek için midesinden yakalanmış adamlar dedi!.. Türk milleti huzurunda midesinden yakalananları teşhir etmesini istiyorum. Bunu yapmazsa Kubalı isminden şüphe ederim.»

Samet Ağaoğlu'nun bu kat'î beyanı üzerine Kubalı'nın imdadına Başsavcı Egesel yetişiyor ve hemen başlıyor Yüksek Soruşturma Kurulu'nun haksız iktisablarla ilgili listesini okumaya!.. Okuyor, okuyor ama, bu listede ismi geçenler arasında haksız iktisabı olmadıkları Yassıada mahkemesinde resmen açıklanan kimseler de vardır!...

● Osman Kapani söz alıyor ve Kubalı'ya şunu soruyor:

«— Acaba dünyada serbest ve dürüst seçim yapılıp da, diktatörlükle idare edilen memleket var mıdır?. Bir iki misal verebilir mi? «Evet» veya «hayır» demeleri kâfidir.»

Kapani'nin bu sualine Kubalı değil, Salim Başol cevap veriyor ve :

«— Evet veya hayır değil. Serbest seçimle gelip işleri bozar gider. Yoksa serbest seçimle diktatörlük olmaz.»

Osman Kapani devam ediyor :

«— Serbest seçimle iktidara geldi, sonra işleri bozdu. Tekrar serbest seçim yapıldı, yine iktidarda kaldı. Acaba böyle memleketler var mı?... Kendisinden sorulmasını istiyorum.»

O günkü duruşmada Kapanl'nin bu sualindeki ısrarını inceleyen Samet Ağaoğlu der ki :

«— Soru ince idi. Başol, cevabı Profesöre bıraktı. Kubalı

ise, dünya siyaseti ve anayasa hukuku tarihine yepyeni bir tezle kendisini geçirdi denilebilir. Önce ihtilâl için verdiği fetvânın kısa bir tekrarını yaptı, «bir iktidarın meşruluğu için yalnız serbest seçimle gelmiş olması kâfi değildir.» dedi, arkasından kendi tâbiri ile: «Türk realitesini» göz önünde tutmak gerektiğinden bahsetti. Bu realite ekseriyetin cehaleti, arapça ezanla, zâhiren cazib görünen iktisadî menfaatlerle kolayca aldatılabilmesi demekti. Türk milleti için de, midesinden yakalanmış demiyor, ona yakın bir şey söylüyordu böylece. Ama tam bir fikir tezadına düşüyordu. Bütün millet iktisadî menfaatlara kanmış ise demek ki, gerçekten bir kalkınma vardı. Bunlardan sonra aynen şöyle dedi:

«— Demokraside seçimlerin yalnız serbest değil, aynı zamanda samimî olması lâzımdır. Serbest ve samimî bir seçimle iktidara gelmiş olan bir partinin bâzı hatâlarına rağmen, antidemokratik bir gidişe rağmen seçimleri tekrar kazanması mümkündür... Başka memleketlerde var mı?.. Olabilir, yoktur diyemem. Şimdi misal de veremiyeceğim. Fakat Türk realitesini biliyorsunuz.»

Kapani yine sordu:

«— Şu halde iktidara geçen bir partinin samimiliğine kim karar verecek?... Acaba sayın Profesörümüzün dahil olduğu Üniversite hocaları bir araya gelecekler, yapılan seçim dürüst ama, samimî olmamış diyecekler ve yapılan seçim bu suretle muallel olacak, yâni, seçimler böyle bir seyir mi takip edecek, yoksa Yüksek Seçim Kurulu'nun vermiş olduğu karar gereğince seçimi kazanan parti iktidara mı geçecek?..»

Başol, Kubalı'nın imdadına koşmak lüzumunu yine duydu ve onun yerine cevap verdi:

«— İktidara geçer ve geçmiştir de.»

Samet Ağaoğlu devamla diyor ki: «Osman Kapani'nin son bir sorusu daha vardı:

«— Profesör konuşmalarında 1946'daki ma'lûm seçimlerden bahsettiler. O ma'lûm seçimler neticesinde bu memlekette gayrimeşrû bir Meclis ve Hükûmet teşekkül etti. Acaba tolebelerine daima dürüstlüğü telkin ettiğini söyleyen Sayın Pro-

fesörün o zamanki reaksiyonu ne olmuş, talebelerine ne gibi öğütlerde bulunmuştur?...»

Başol yine karıştı:

«— Onada işaret etti, daha ne desin?...»

Kapani tekrarladı:

«— Bir reaksiyon göstermişler midir?..»

1946 seçimlerine karşı Kubalı'nın hiçbir reaksiyonu yoktu ki, cevap verebilsin. O halde Kapani'yi artık susturmak gerekiyordu. Başol da, böyle yaptı.

● Medeni Berk söz aldı. Kubalı, 1957 seçimlerinde Niğde'den kazanan tek Demokrat Parti adayı Berk'e: «memleketimin —Kubalı Niğdelidir— kendisine hizmet edebilecek olan sizi seçmiş olmasından dolayı çok memnunum» diye telgraf çekmişti. Acaba şimdi onu hatırlıyor mudur?... Berk, bunu sorduktan sonra devam etti:

«— Kendileri sık sık memleket dışına giderler. Epeyi zamandanberi memleketimizi görmemiş olacaklar ki, hepimize hakaret edici sözler söylediler. Ben hiçbir zaman insafsız avcıya hizmet etmedim. Hakaret muhayyerdir, ama gidip doğdukları yeri görürlerse hakaretlerini geri alırlar. Çünkü, kendi memleketi bu sözlerini bir gün iade edecektir.»

Başol, yine oturduğu koltuğa yaraşmayan bir söz söyledi:

«— İfade ettiği zaman belli olur.»

● Hayreddin Erkmen mikrofona geldi. Kubalı konuşurken Faşist İtalya ile Nasyonal Sosyalist Almanya'da da coşkun seçimler yapıldığından bahsetmişti. Erkmen, bunu ele aldı. Her iki memlekette de Faşist ve Nazi'lerin seçim kanunlarını tahrib ettiklerini söyleyerek: «Bu seçimleri serbest ve dürüst olarak beyan etmesini ilim bakımından esefle karşılıyorum» dedi.

Kubalı'nın cevabı garip ve kızgın oldu:

«— Ben, ma'lûm iki rejim iktidara coşkun bir halk oyu ile geçtiler demek istedim. Seçimi mu'tad mânada kullanmak istemiyorum. Böyle mâna ve muhtevası üzerinde bana yanlışlık ithamı biraz dürüst bir oyun tarzı değil.»

Erkmen'in karşılığı da sert oldu:

«— Oyun yapan her halde ben değilim. Bu parmaklıkların

arkasında olmama rağmen, oyun yapan ben değilim, maalesef ilim adamı olarak ifade veren şahittir.

Kubalı, yine bir adım geri çekildi:

«— Benaeniz de, Hitler ve Mussolini rejimlerinde seçim sistemleri tahrib edilmemiştir diye birşey söylemedim.»

● Hikmet Bayur söz aldı, Kubalı'nın konuşmasındaki bir yanlışlığı da o ortaya koydu.

«— Sayın profesör tanık, bu dâvâ üzerinde verilecek hükme tesir edebilecek açıkça yanlış bir ifadede bulunmuştur. Hitler ve Mussolini'nin seçimle iktidara geldiklerini söyledi. Bu, Hitler için belki münakaşa edilebilir, ama Mussolini milis kuvvetlerini toplayarak etrafındaki generallerle Roma üzerine yürüdü, hükümet seferberlik ilân etmek istedi. Kral imzalamadı ve Mussolini'yi Başbakan yaptı. Herhangi bir ansiklopediyi açıp «Mussolini» maddesine baksınlar, bu gerçeği göreceklerdir.

● Fatin Rüştü Zorlu söz aldı, Başsavcının daha mahkemeye gelmeden, daha hükme bağlanmadan bir takım su'i-istimal dosyalarını teşhir etmesini «Ortaçağ usulü» olarak vasıflandırdı. Kubalı'nın açılan mektubuna gelince, bunun iki taraflı bir casusa, ismini söyyerek yazıldığı için açıldığını açıkladı. İktisadî kalkınma ve plân konularında Kubalı'nın yanlış konuştuğunu yabancı heyetlerin raporlarını da göstererek bir daha ortaya koydu.»

● Antalya milletvekili Dr. Burhaneddin Onat, Yassıada mahkemesinde Salim Başol'u en fazla uğraştıranlardan biridir!.. Bu hal Hüseyin Nail Kubalı'nın şahitliği veya bilirkişiliği celsesinde de görülmüş, mahkeme zabıtlarına göre bakınız o günkü celsede neler geçmiştir!..

Dr. Burhaneddin Onat: «— Meclis Grubu gayrimeşrû bir topluluk haline geldi, Meclis gayrimeşrû hale sokulmuştur gibi bir sürü ve bir seri itham. Bunların hepsi bir tarafa, ilim adamı olarak, bir profesör olarak dünyadaki modern demokrasi telâkkilerini, demokrasinin bugünkü halini, modern demokraside siyasî partilerin fonksiyonunu daima tek taraflı bir görüşle ve daima bizim aleyhimize olarak ve daima hakikatları saklayarak burada ifadede bulunmuşlardır.

Başkan Salim Başol: «— Hakikatları saklamadılar. Şimdi efendim, Burhaneddin Onat doktor. Diyor ki: «Meclis'e doktor girdim, hukukçu çıktım.» Bundan evvelki bir oturumda söyledi. Bugün «Anayasa Hukuku» bahsinde iki cild kitap yazarım, diyor.»

Dr. Burhaneddin Onat: «— Hakikatları hangi noktadan gizlediğini arzedeyim?»

Başkan Salim Başol: «— Müdafaada söylersiniz. Ben dinledim. Hususiyeti var. Daha işin başında inkılâb olmadan o yazıyı yazmış.»

Dr. Burhaneddin Onat: «— Muhterem Reisim, İngiltere'den bahsettiler. Kurban olayım, beş dakika beni dinleyin ne olur. Dört saat konuştu. Amerika'dan geldi. Ben de on dört aydır buradayım, bana on dakika vermez misiniz?.»

Başkan Salim Başol: «— Peki.»

Dr. Burhaneddin Onat: «— Herşeyi hepimizden iyi biliyorlar. Yalnız bir şeyleri var ki, benim bildiğimi başkası bilemez diye bir kanaata sahiptirler herhalde!.»

Başkan Salim Başol: «— Bilâkis tevazu içinde.»

Dr. Burhaneddin Onat: «— Bu tevazuda da başka bir hava var. Fransa'nın 1950'de kabul ettiği tahkikat komisyonu kanununda savcıların ve sorgu hâkimlerinin hâiz olduğu selâhiyeti hâiz olmaları ve hattâ Fransız Ceza Kanunu'nun 363 ve 368'nci maddelerine göre ceza vermeleri, mahkûm etmeleri selâhiyeti verilmiş midir, verilmemiş midir?.»

Başkan Salim Başol: «— Maddeler nereden hatırınızda kalıyor?..»

Dr. Burhaneddin Onat: «— Hatırımda efendim. Yassıada Üniversitesinde tahsil ettim. Son bir söz söylememe izin verin: Eğer Tahkikat Komisyonları'nın kazaî yetkiyi hâiz olmaması lâzım gelirse, 1947 tarihli İtalyan Anayasası...»

Başkan Salim Başol: «— Bizim Anayasamızdaki maddeye uymayabilir.»

Dr. Burhaneddin Onat'ın konuşması böyle devam eder ve görüldüğü gibi, Salim Başol, sanki «Mahkeme başkanı» değil de «tanık»mış gibi, Doktor'un suallerini cevaplandırır. Kubalı'ya ise şu son söz kalır:

«— Bir hekimin, hem de ileri bir yaştan sonra bir Anayasa Profesörünü âdeta mat etmesi karşısında hayran kaldım. Çok istifade ettim. Kendilerine teşekkür ederim.»

Samet Ağaoğlu hâtıratında Kubalı'nın bu son sözü üzerinde durarak şunları yazar:

«— Diktatörlere midelerinden yakalanarak hizmet ettiklerini iddia ettiği insanların birbiri arkasına cesaretle, ilim mantık ve gerçeklere dayanarak yaptıkları konuşmaların meşhur profesörü nasıl yıktığını şu sözde alayında görmek mümkün. Sözde alay, çünkü incelikten yoksun, çünkü mahalle kahvesi kokuyor. Ama aslında bunu bile yapabilecek takati kalmamıştı. Başol zeki adamdı, Doktor Onat'la Kubalı yerine tartışmayı göze alırken işi biraz alaya vurmak suretiyle sıyrılış yolunu göstermek istemişti. İtiraf etmeli: Başol'un, Onat'ı bir alay çemberi içine çekmek isterken üslûbu da, edası da Kubalı'nınkine göre çok daha seviyeli, çok daha ince idi.»

Yassıada mahkemesinde daha başka profesörler de dinlenir: Bülent Nuri Esen, İlhan Arsel, Bahri Savcı ve diğerleri... Bu dinlenen profesörler bahsini Meclis Reisi Refik Koraltan'ın avukatı Hüsameddin Cindoruk'un, şahit Prof. Bülent Nuri Esen hakkında söylenen bir sözü mahkemede tekrarlamasıyla bitirelim... Diyor ki Refik Koraltan müdafii:

«— Bir noktayı tavzih ederek sözümü bitireyim. Bülent Nuri için, Ertuğrul Muhsin demişti ki: «Yanlış meslek seçti, büyük bir aktör olabilirdi!...»

Cemal Gürsel: «Bir halt ettik, bu Profesörlerin sözüne uyduk» diyordu!..

Yassıada mahkemeleri bu şekilde devam edip gider. Bu arada Ada'daki feci hayat şartlarında bir değişiklik görülmez!.. Yine sanıklar dövülür, meselâ, «Fatin Rüştü Zorlu'nun kolları tutularak bir teğmen tarafından dövülmesi korkunç bir ruh hâleti meydana getirir herkeste.» Ölenler, intihar edenler olur:

Konya Valisi Cemal Keleşoğlu intihar eder, Dr. Lütfi Kırdar mahkeme salonunda ölür. Demokrat Parti Fâtih İlçe Başkanı Dr. Faruk Sorgut intihara teşebbüs ederse de İzmir meb'usu Sebati Acar tarafından kurtarılır, ölmez. Başbakanlık Yüksek Murakabe Kurulu âzası ve Mükerrem Sarol'un eniştesi Lütfi Saylan, Dr. Zakar, Nuri Yamut, Yümnü Üresin, Yassıada'da ölürler. Duruşmalar devam eder, şahitler dinlenir ve bütün bu işler olup biterken Millî Birlik Komitesi içinde de bir huzursuzluk başlar!.. Yassıada duruşmalarının uzaması başlıbaşına bir gaaile olur. Ve bu gaaile ile birlikte yeni yeni meseleler doğar. Okuyalım bu yeni yeni meselelerin neler olduğunu Orhan Erkanlı'nın hâtıralarından.

«— Paşa (Cemal Gürsel): **«Bir halt ettik, bu profesörlerin sözüne uyduk, başımıza dert açtık. Ne yapmak lâzım geldiğini ben de kestiremedim. Bu iş uzarsa kötü olur, anladığıma göre kısa kesmek de zor, bir defa başladık. Biraz daha düşünelim ve bir formül bulalım. Sen işi gevşetme... Bana kesin teklifler getir, bu işden bıktım, bir ân önce bitirelim»** dedi.

Yargılamaları kısa zamanda bitirmek için yapılan çalışmalar, bu direktif üzerine başladı. Bir taraftan hukukçuları toplayıp kanunî imkânları araştırır ve Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulu üyeleriyle temaslar yaparken, ben de daha kesin tedbirler alınması için neler yapılabileceğini düşünüyordum. Komite'deki bâzı arkadaşlarla görüştüm. O tarihte bizlerde iktidarı uzatmak fikri kuvvetlenmişti. Kendilerine Cemal Gürsel'in düşüncelerini izah ettim. Gerçekten iş uzamış, herkeste acıma duyguları uyanmıştı. Halk Partisi ve taraftarları bir ân önce gitmemizi, kendilerine herşeyi tertemiz teslim etmemizi istiyorlardı. Biz ise, aksi düşüncede idik. Yassıada konusunu genel hedefimizi gerçekleştirmede bize faydası dokunacak bir biçime sokmalıydık. Bu iyi bir fırsattı.»

Ve Orhan Erkanlı devam ediyor: «Birkaç gün sonra yine Gürsel'e gittim.

«— Paşam, yargılamaları sür'atlendirmek için yeni kanunlar çıkarmamız, usul kanunlarında değişiklik yapmamız gerekli. İlgililerle görüştüm ve talimat verdim, en kısa zamanda tasarılar hazırlanacak. Fakat ne yapsak bu işi altı aydan önce

bitiremeyiz (gerçekte on bir ay sürdü, o tarihte dahi tahminlerimizde iki misli hatâ yapıyorduk) Yargılamalar sonunda çok ağır cezalarm, idâm cezalarının verileceği de meydana, zira itham edilenleri suçlar ağır. Benim teklifim daha ziyade sonuçlarla ilgilidir. Eğer bunu kabul ederseniz, meseleye başka bir açıdan bakmak ve kısaltmak mümkün olur.

Yargılamaları sür'atlendirecek her türlü tedbiri alalım. Kendimizi hukuk kompleksinden kurtaralım, Yüksek Adalet Divanı kararlarını bildiği şekilde versin. Kararlar çıktıktan sonra, kanun v.s. ile kendimizi bağlamadan, ihtilâlci metodlarla bu işi bitirelim. Suçluları üçe ayıralım: En fazla suçlu saydıklarımızı; memlekette kalması zararlı görülenleri yurt dışına sürelim. Atatürk de yüz elli kişiyi sürdü, sonra afv etti. Gün gelir belki affa uğrarlar, döndükleri zaman da bir tesirleri kalmaz. Çok az bir kısmını, halkın ve halk vicdanında mahkûm olmuş kişileri hapse atalım. Geri kalanları da, biz komite olarak affedelim. Eğer böyle yaparsak, memlekette arzu ettiğimiz kardeşlik vücud bulur, referandumla sizin başkan seçilmeniz de garanti edilmiş olur. İlerde nasıl olsa politikacılar bunları affedeceklerdir.

Paşa konuşmamı dikkatle dinledi, bâzı sorular sordu ve neticede: «Bu teklif fena değil, biraz daha üzerinde duralım, prensip olarak mutabıkım. Güvendiğin birkaç hukukçuyla konuz, uygulama hakkında bilgi alalım. Şimdilik komiteye bir şey söyleme. Bu kararı bir günde uygulayıp bitirmeliyiz, müzakere mevzuu yaparsak berbat olur.» Tabiî Başbakana bu tertibin kendisinin seçimi kadar, bizim düşüncelerimizi de kolaylaştıracağını söylemedim. 13 Kasım bu projeyi suya düşürdü.»

Orhan Erkanlı hâtıratındaki bu meseleleri son yıllarda Nazlı Ilıcak'a da az çok farklarla anlatmış: «Biz mahkemelerin cereyanı sırasında yanlış bir yola girdiğimizi anladık. Fakat dönüş yoktu artık. Dönecek güçte bile değildik. Artık bu iş rayına girmişti, bunu çeviremezdik. Binaenaleyh, kalmak fikriyle beraber, bizde Yassıada'yı ne yaparız problemi de müzakere mevzuu olmuştu. Meclis olarak yetkimizi kullanıp hepsini affedip bu meseleyi kendimiz bitirmek istiyorduk. O zaman sezmiştik ilerde böyle olacağını» deyip ilâve etmiştir:

«Bu bizim biraz da, onu da itiraf etmeliyim, politik görüşümüzdü. Çünkü halktan oy alacaktık.»

Yassıada'da karar günü

Millî Birlik Komitesi içinde böylesine bir huzursuzluk sürüp giderken, Yassıada'da Demokrat Parti mensublarını Anayasa'yı ihlâl suçu ile yargılatanlar geçici Anayasa'yı bizzat çiğneyip Komite âzalarından on dördünü yurt dışına sürüp çıkarmışlar, komite içinde kalanlar ise, yine bir huzursuzluk içinde Yassıada mahkemesi safahatını seyre başlamışlardır.

«Yüksek Adalet Divanı» adlı fevkalâde mahkemenin çalışmaları 14 Ağustos 1961'de bitmiş ve sanıklar hakkındaki kararın 15 Eylül Cuma günü açıklanacağı bildirilmiştir. Nice ıstırabla geçen bu bir aylık intizar devresinin son günü, yâni, 14 Eylül Perşembe sabahı sanıklar sabah kahvaltısında iken bütün koğuşlar aranmış, bilâhare sanıklar yemekhâneden çıkartılarak «Süngülü Bayır» adını verdikleri mahalde toplanmışlardır.

Ada kumandanı Tarık Güryay elinden eksik etmediği sopasıyla yüksekçe bir yere çıkıp sanıklara şunları söylemiştir:

«— Yarın kararlar okunacaktır. Sizlere askerî şerefim üzerine yemin ederim ki, kararların neler olduğunu ben de bilmiyorum. Ama kararlar dereceli olacaktır. Beraat edenlerin yanında, hafif cezalara ve ağır cezalara çarptırılanlar da bulunacaktır. Cezalarınız ne olursa olsun, bir umutsuzluk haline düşmeyiniz. Size kesin suretle söylemek isterim ki, kararları mutlak bir sükûn ve saygı ile karşılamanız lâzımdır. Mahkemede herhangi bir saygısızlık, herhangi bir hareket, hakkınızda son derece ağır bir muameleyi gerektireceğini unutmayın. Zaten buna imkân verilmeyecek, bu türlü bir hareket hemen orada sür'atle bertaraf edilecektir. Tarafınızdan mahkemeye karşı saygısızca bir söz ve hareket gene sizin aleyhinizde olur. Bir afdan umudunuzu kesmeyin. Cezaları ağır olanların cezalarını, Millî Birlik Komitesi'nin değiştirmesi ihtimalini de dü-

şünün. Bir saygısızlık, bunların hepsini önleyebilir. Bunu size tembih etmeyi komutan olarak vazife sayarım. 27 Mayıs'ın bir yıldönümünde af çıkarmak ihtimalini daima düşünün.»

Aylardanberi her türlü hakareti, dövmeyi, sövmeyi, Bizans kalıntısı zindanlarda inletmeyi ihmal etmediği insanlara güya teselli kabilinden söylenen bu tehditle karışık nutku müteakip, sanıklara, bir gömlek, bir fanila, iki kilot, bir havlu, sabun ve diş fırçası dışındaki eşyalarını bavullarına toplayıp Ada kumandanlığınca yaptırılan Amerikan bezinden torbalar içine koyup üzerlerine ailelerinin adreslerini yazmaları bildirilmiş ve Yassıada'daki sanıklar ,15 Eylül Cuma sabahı bir Ezan sesi ile uyanmışlardır!.. Prof. Rıfkı Burçak diyor ki, bu mevzuda :

«— Alaca karanlıkta gür ve yanık bir ezan sesi ile ürpererek uyandım ve yatağımda oturup İslâm Dünyasının yüzyıllardanberi vecd-ü istiğrak ile tekrarladığı bu kutsal çağrıyı derin bir huşû içerisinde dinlemeye başladım. Yassıada'da bugüne kadar ezan sesi hiç işitmemiştik. Marmara'nın sabah sessizliği içinde ilâhî akisler uyandıran bu ezanı belli ki bizden biri okuyordu. (Sonradan Mustafa Runyun'un okuduğunu öğrendik) Ezanı okuyan belki de, birkaç saat sonra ruhunu teslim edebileceğini düşünüyor ve Cenâb-ı Hakk'a daha şimdiden böylesine kutsal bir coşku içinde yönelmek istiyordu. Bu coşkun adamın hiç kimseden artık bir korku ve pervası kalmamış, Yassıada'nın bütün nizâmlarını ayaklar altına almıştı. O şimdi sesinin bütün kuvveti ve içinin olanca acılığıyla kader arkadaşlarından hayatta kalacak olanların kulaklarında onların hiçbir zaman unutamayacakları son bir hâtıra bırakmak istiyordu.»

Rıfkı Salim Burçak karar günü Yassıada'da alınan tedbirlere temasla da şunları yazar : «**Yassıada'nın içinde ve etrafında herhalde günün tarihî önemi ile orantılı olsun diye olağanüstü tedbirler alınmıştı. Havalarda korkunç gürültülerle jetler dolaşıyor, Ada'nın dört bir tarafı taaa uzaklardan savaş gemileriyle çevrilmiş bulunuyordu. Bütün bunlar da yeterli görülmeyerek harekâta denizaltıları da iştirak ettirilmişti.**»

Böylesine bir hava içerisinde saatlerce ayakta bekletilen sanıklar, o gün kısım kısım mahkeme salonuna alınıp hakla-

rındaki kararı dinlemişlerdir. Yüksek Adalet Divanı kararlarına göre: 14 kişi ölüm cezasına, 30 kişi müebbed hapse, bir kişi 20 yıl ağır hapse, diğerleri ise 15 yıldan 4 yıl iki aya kadar çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır. 47 kişi de beraat etmiştir.

Kararların okunmasını müteakip ölüm cezasına çarptırılanlarla müebbed hapse mahkûm olanlar Mahkeme Salonundan hemen iskeleye indirilerek İmralı'ya götürülmüşler, diğerleri ise, dört gün daha Yassıada'da kalıp 19 Eylül günü milletvekilleri Kayseri Cezaevine, bir kısmı da Adana Cezaevine gönderilmişlerdir. Ki, Yassıada mahkûmlarının o günden sonraki durumlarını, bu arada idâm mahkûmlarıyla alâkalı olarak Millî Birlik Komitesi'ndeki müzakereleri ve mahkûmların bilâhare afv edilmelerini ayrı bir yazımızda inceleyeceğiz...

— « • » —

ORD. PROF. ALİ FUAD BAŞGİL'İN CUMHURBAŞKANLIĞI ADAYLIĞI VE SONRASI...

Merhum Ali Fuad Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığı 27 Mayıs sonrasının mühim ve karanlıkta kalmış olaylarındandır!.. Bu, karanlıkta kalmış mühim olaya —sayfalarımızın müsaadesi nisbetinde— ışık tutmaya çalışırken, evvelâ Ali Fuad Başgil kimdir onu tanıyalım ve sonra, günümüzde hâlâ «demokrasi» denince mangalda kül bırakmayanlardan bâzılarının içyüzlerini bu vesiyleyle bir daha görelim...

Ali Fuad Başgil, 1893 yılında Samsun'un Çarşamba kazasında doğmuştur. Bölükbaşıoğulları'ndan Hâfız İbrahim Efendi'nin torunu, Mehmed Şükrü Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini memleketinde yapan merhum, orta tahsile İstanbul'da başlamışsa da, Harb-i Umumî dolayısıyle askere alınıp dört yıl Kafkas Cephesinde savaşmış ve 1921'de Fransa'ya giderek yarım kalan orta tahsilini Paris'in «Buffone Lisesi»nde tamamlamıştır. Bilâhare Grenoble Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Başgil, Paris Hukuk Fakültesi'nde doktora yapmış, bu arada Paris Edebiyat Fakültesi felsefe bölümü ile Paris Siyasî İlim-

ler Mektebi'ni bitirmiş, daha sonra Lahey Devletler Hukuku Akademisi kurlarına devamla bu Akademiyi de başarı ile bitirerek 1929 yılında yurda dönmüştür.

Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muavinliğine tayinle resmî vazifesine başlayan merhum, bir yıl sonra Ankara Hukuk Fakültesi'nin doçentlik imtihanını pek iyi derece ile verip bu Fakülteye Doçent olmuş, 1931'de Roma Hukuku Profesörlüğüne terfi ile Fakültede «Roma Hukuku», Gazi Terbiye Enstitüsü'nde ise «Medeniyet Tarihi» okutmuştur. Bilâhare İstanbul Üniversitesi'ne nakille Hukuk Fakültesi'nde «Teşkilâtı Esâsiye Hukuku» Profesörlüğüne getirilmiş, 1936 yılında İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Müdürü olmuş ve bu Mekteple Hukuk Fakültesi'nde «İş Hukuku» dersini ilk defa Ali Fuad Hoca okutmuştur. 1937'de Hukuk Fakültesi'ne Dekan seçilen merhum, dört yıl bu makamda Üniversite'ye hizmet etmiş, bilâhare Ankara'da Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Fakültesi) Müdürlüğüne getirilip, Mülkiye'de ve Ankara Hukuk Fakültesi «Teşkilâtı Esâsiye Hukuku» Profesörlüğünde bulunmuştur.

1939 yılında «Ordinaryüs Profesör» olan merhum, 1943'te Ankara'daki vazifesinden ayrılarak İstanbul Üniversitesine dönüp yine «Teşkilâtı Esâsiye Hukuku» kürsüsünde hizmet görmüş ve 27 Mayıs hareketini müteakip Millî Birlik Komitesi'nce çıkarılan 114 sayılı kanunla Üniversite'den ayrılan 147'ler arasında emekliye sevkedilmiştir.

Ali Fuad Başgil, Üniversite kürsüsündeki bu otuz küsur yıllık hizmeti yanısıra, yurt dışındaki bâzı beynelmilel kongrelere de iştirak etmiştir: 1937 yılında Hatay'ın Anavatan'a ilhakını temin eden Cenevre'deki toplantıda Türk Heyeti'nin Hukuk Müşavirliğini yapmış, «Beynelmilel Devletler ve İdarî İlimler Akademisi»nin 1942'de Berlin'deki Kongresine ve «Beynelmilel İdarî İlimler Akademisi»nin 1951 Nis toplantısına Türk delegesi olarak katılmış, bu arada 1952'de Karaşi'de, 1959 yılında Kudüs'de akdolunan «Umumî İslâm Kongresi»ne iştirak etmiş, yine 1959'da Wiesbaden Hukuk Kongresi'nde bulunmuştur.

Ali Fuad Başgil'in memleket kültürüne kalemiyle yaptığı hizmet, yukarıda kısaca temas ettiğimiz hizmetlerinden daha

mühimdir. «Tek Parti» devrinde, Demokratların on yıllık iktidarları boyunca ve 27 Mayıs'dan hemen sonra Başgil'in kalemiyle yaptığı mücadele, başlıbaşına bir tetkik mevzuudur. Makalelerinin bir kısmı «İlmin Işığında Günün Meseleleri» ve «Demokrasi Yolunda» adı altında toplanıp Yağmur Yayınları arasında neşredilmiştir. Ayrıca, «Din ve Lâiklik», «Gençlerle Başbaşa» gibi mühim eserleri tekrar tekrar basılmış, Avrupa'da yayınladığı «27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri» adlı eserinin yurdumuzda neşri dâvâ mevzuu olmuşsa da, açılan dâvâ Başgil'in beraatiyle neticelenmiştir. Ayrıca hukukla ilgili bâzı eserleri de yayınlanmıştır.

Hayat hikâyesini böyle hulüsaten kaydettiğimiz Ali Fuad Başgil, gerek Üniversite'deki tutumu, gerek basındaki mücadelesi dolayısıyle bâzı çevrelerce Demokrat Parti'den yana bir kimse olarak tanınmışsa da, bu hüküm yanlıştır!.. Otuz küsur yıl Üniversite'de ders okutan Ali Fuad Hoca'nın Demokrat Parti içinde elbet pek çok talebesi, hattâ dostları vardı ve Hoca, bu talebe ve dostları vasıtasıyle Demokrat Parti içinde olup bitenlerden elbette haberdardı. Ancak bir yazısında:

«— **Benim için nurcu ve gerici dediler. Bununla küçük çocukları bile aldatamayınca, çevirdiler, gericiliğe ta'viz veriyor dediler. Ben, münakaşaya değer tarafı olmayan bu türlü dedikodular üzerinde durup vakit ve enerji kaybetmeyeceğim. Yalnız görüyorum ki, muarızlarım, benim meslek ve meşrebimi merak ediyorlar ve bu hususta, iftiralar bir tarafa, türlü tahminlerde bulunuyorlar. Yanlışlığa meydan vermemek için, bunu kendim açıklamak isterim: Ben milliyetçi, mâneviyatçı, hürriyetçi, terakkici ve muhafazakârım»** diyen Başgil, inandığı bu yoldaki mücadelesinde Demokratların hatalı hareketlerini de sert bir dille tenkid etmekten çekinmemiştir!..

Ali Fuad Başgil'in Demokrat Parti'den yana bir kimse olarak tanınmasının ne derece yanlış olduğunu tesbit gayesiyle Hoca'nın Demokrat Parti kurucularıyla olan münasebetini kısaca kaydedelim: 1950 seçimleri arifesinde evvelâ Refik Koraltan, sonra Celâl Bayar tarafından kendisine milletvekilliği adaylığı teklif edilen, hattâ Parti namzetliği olmazsa, Demokrat Parti listesinde müstakil aday gösterileceği hatırlatılan Başgil, bu tekiifi:

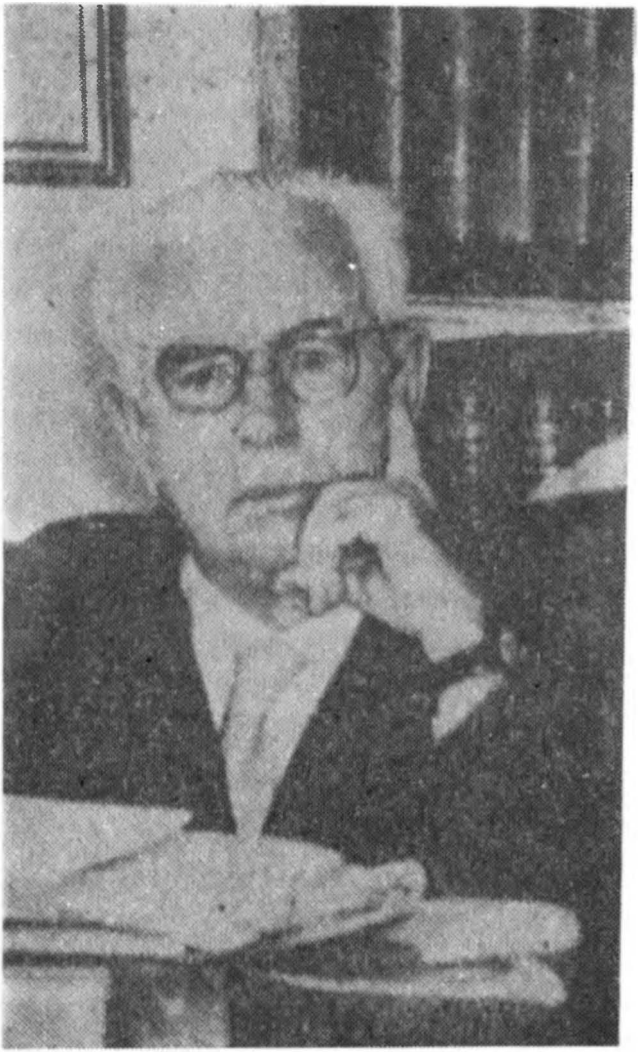

«Ben, hak bildiğim yolda tevkif edilmeyi de göze aldım. Ben, milletimin parasıyle okudum ve yetiştim. Ona hizmet borcum var» diyerek mücadelesini hayatının sonuna kadar sürdüren Ord. Prof. Ali Fuad Başgil.

«— Ben bu memlekette, bir fikir adamının hiçbir menfaat gözetmeden çalışabileceğine, şahsımla örnek olmak ihtirasındayım. Kanaatlerimi söylemeğe imkân bulduğum müddetçe söyleyeceğim. İmkân kapandığı zaman susacağım» diyerek reddeden Ali Fuad Hoca, bir yazısında, Adnan Menderes merhumla on yıllık Başbakanlığı sırasında ancak iki defa görüştüğünü, bunlardan birinin «Devletin malî durumu ile alâkalı mühimce bir mesele» olduğunu, son görüşmesinin ise, 27 Mayıs arifesindeki olaylar dolayısıyle vuku bulduğunu yazmakta; Celâl Bayar'la münasebetinin ne olduğunu ise, Pakistan'daki «İslâm Kongresi» dönüşünde geçen bir olaydan bahisle şöyle anlatmaktadır:

«— Nuri Demirağ, korusunda verdiği bir ziyafete beni de çağırmıştı. Devlet erkânından birçokları orada idiler. Yemekten sonra, bir arkadaşımla terasaya çıktık. Bir aralık, Bayar'ın bize doğru geldiğini gördük. Arkadaşım: «Sana çatmaya geliyor» **dedi ve dediği gibi oldu.**

Bayar ile aramızda şu konuşmayı yaptık:

«— Pakistan'ı nasıl buldunuz, kongre nasıl geçti?..»

«— Efendim, Pakistan'da temiz bir Müslümanlık var...»

Bayar'da ton değişti:

«— Siz ne derseniz, deyiniz. Biz lâik kalmaya kararlıyız.»

«— Efendim, ben de aynı karardayım, yalnız mesele lâikliğin tarifindedir.»

«— Biz bunu biliyoruz...» dedi ve ayrıldı. Arkadaşım bana yavaşça: «Çok kızdı, kendini kolla» dedi. Ben de: «Ölmüş eşek, kurttan korkmaz» dedim, gülüştük.»

Geçelim, Başgil'in Demokrat Parti kurucularından diğer ikisi (Refik Koraltan ve Fuad Köprülü) ile münasebetine... Diyor ki, Ali Fuad Hoca:

«— 1952'ye kadar, doçentlik imtihan jürilerinde vazifeli olarak Ankara'ya gidip geldikçe, Koraltan'la görüşürdük. 1952 yazı başında yine bir jüri vazifesi olarak Ankara'da idim. Arkadaşım Alâaddin Tiritoğlu'na uğradım.

O sırada TÜRK MİLLİYETÇİLER DERNEĞİ kapatılmış ve meşhur beyannâmesi intişar etmişti. Bu mevzuda konuşurken, Tiritoğlu bana, Koraltan'la görüştüğümü bildiği için, beni ara-

yıp aramadığını sordu. Aramadığını söyledim. Mutlaka Dernek dolayısıyla kızmıştır, sen onu ara da vaziyeti anlayalım, dedi. Telefon ettim. Beni Meclis'e çağırdı. Yanında, Sivas meb'usu diye birini takdim etti ve ilk ağızda bana:

«— Türk Milliyetçiler Derneği'nin beyannâmesini sizin yazdığınızı söylediler, ihtimal vermedim, ama...» diye sordu ve aramızda şu konuşma geçti:

«— Benden isteselerdi, memnuniyetle yazardım. Ben yazmadım. Yazanın kim olduğunu bilmiyorum ama, beyannâmeyi çok beğendim.»

«— Demek siz de Derneğin adamlarındansınız?..»

«— Derneğin âzasından değilim ama, faydalı bir teşekkül olduğuna kaniim.»

Bunun üzerine Koraltan, Dernek hakkında ithamlarda bulundu. Canım sıkıldı. Kendisine şöyle mukabele ettim:

«— Bastığınız dalları kesiyorsunuz. Bir iki gazetecinin arkasına takıldınız, gidiyorsunuz. Merak ediyorum, bakalım nereye kadar gideceksiniz?..»

Ali Fuad Hoca, Irak Kralı'nın taç giymesi dolayısıyle 1958'de yapılan merasimden bahisle Fuad Köprülü hakkında da şunları yazıyor:

«— Irak hükûmeti beni, hususî surette taç giyme merasimine dâvet etmişti. Ankara'dan Fuad Köprülü'nün reisliği altında bir heyet de resmen dâvetli olarak gelmişti. Aralarında Salih Korur'un da bulunduğu bu heyetle Bağdad'da karşılaştık. **İnsanların ne kadar küçülebileceğine bir defa da orada şahid oldum. Demokrat iktidarın o zamanki Hariciye Vekili, Profesör meslekdaşım Köprülü ve Ankara Hukukundan talebem olan Korur, benden koleralı bir hastadan kaçar gibi kaçtılar. Ve merasim dolayısıyle âdeta bir ana-baba günü yaşayan koca şehirde beni yapayalnız bıraktılar.»**

Demokrat Parti kurucularıyla münasebeti yukarıdaki olaylarda sarahatle görülen ve devam eden sert tenkidleri dolayısıyle her kademedeki Parti idarecilerinden pek çoğu tarafından da sevilmeyen Ali Fuad Başgil'in, bâzı çevrelerce Demokrat Parti'den yana bir kimse olarak tanınması, Hoca'nın gerek 27 Mayıs arifesindeki, gerek 27 Mayıs'dan sonraki olayları

mugalâta ile değil, ilim adamına yakışır bir vakaarla değerlendirmesindendir!..

Ali Fuad Başgil, 27 Mayıs öncesinin meşhur 28 Nisan hâdisesini, Demokratlar'ın kurduğu ünlü «Tahkikat Komisyonu»nu hep bu vakaarla değerlendirmiş, gazetecilerin suallerini yine bu vakaarla cevablandırmış, devrin Başbakanı Adnan Menderes merhum tarafından 28 Nisan olayından hemen sonra Ankara'ya çağrıldığında, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın riyasetindeki «Çankaya Toplantısı»nda da ilim adamı vakaarı ile konuşmuş ve yine 27 Mayıs'dan sonraki yazılarını da ilim adamı vakaarı ile yazıp yayınlamışsa da, Hoca'nın bu tutumu maalesef takdir görmemiş, takdir görmediği gibi üstelik pek çok da düşman kazanmıştır!.. Başgil, «Yakın Maziden Hâtıra Kırıntıları»nda bu duruma temasla der ki:

«— İhtilâlin (27 Mayıs) üzerinden hafta geçmeden ortalığı kin ve intikam havası kapladı. İhbar redaeti (kötülüğü, bayağılığı) aldı yürüdü. Bunu takiben de kütle halinde tevkifler rekor kırdı. Demokrat Parti'ye mensup olmak bile bir suç oldu. Korktuğum şey tahakkuk ediyordu: Türk milleti parçalanıyor, memleket iki düşman kampa ayrılıyordu.

Millî Birlik Komitesi, ilk günkü sözünü tutarak tarafsız kalmalı idi. Bir tarafı tutup diğer tarafı ezmekte millî menfaat yoktu. Komite'ye bunu anlatmak için Yeni Sabah'da yazılar neşrediyordum.

Bu yazılardan, benim mazlumlar tarafını tuttuğumu sezen Babıâli'nin ma'ruf şariatanları aleyhime döndüler. Kimi beni 31 Mart hâdisesini koparanlardan Derviş Vahdetî'ye benzetiyor, kimi Yassıada ile tehdid ediyordu.

Bir gün, o sıralarda İstanbul'a gelen dostum Alâaddin Tiritoğlu telefon etti: Şahsına aid olmak üzere seninle başbaşa konuşmak istiyorum. Öğleden sonra bekle, sana geleceğim, dedi. Tiritoğlu geldi. Oturduk. Hayır ola, dedim. Tiritoğlu bana şunları söyledi:

«— Bilirsin ki, seni kardeşim gibi severim. Son zamanlardaki yazı hayatın tehlikeli bir gidiş aldı. Senin yazıların Anadolu'yu kaynatıyormuş. Falih Rıfkı'nın dünkü makalesini okudun mu?.. Seni açıkça askerlere fitliyor. Gerici ve mürteci züm-

renin elebaşısı ve kışkırtıcısı gösteriyor. Beni dinlersen, bu sırada yazma ve konuşma. Devam edersen, seni tevkif ederler.»

Kendisine, alâkasından dolayı teşekkür ettikten sonra, şu cevabı verdim:

«— Ben, hak bildiğim bu yolda tevkif edilmeyi de göze aldım. Ben, milletimin parasiyle okudum ve yetiştim. Ona hizmet borcum var. Bunu ödüyorum ve devam edeceğim.»

Millete **«hizmet borcunu»** ödemekte kararlı olan ve bu yolda mevkufiyeti göze alan Ali Fuad Hoca, Yeni Sabah gazetesinde yayınlanan, bilâhare «Türkiye ve Dünya» adlı bir mecmua tarafından iktibas edilen «Kurucu Meclis»le ilgili bir yazısı dolayısıyle 1961 yılının ilk günlerinde tevkif edilip, evvelâ Harbiye'de bilâhare Balmumcu'da kalmış, üç aya yakın ıstıraplı günler geçirmiş, bu arada 22 Haziran 1961 günü Yassıada'da şahid olarak dinlenmiştir ki, Hoca'nın Yassıada'daki şehadeti ayrı bir makale mevzuudur.

27 Mayıs'dan hemen sonra yasaklanan parti faaliyetlerine, Ali Fuad Hoca'nın tevkifinin ilk günlerinde müsaade olunmuş ve bu müsaade ile birbiri peşisıra pek çok parti kurulmuş, bu arada kapatılan Demokrat Parti'nin mensubları da, kurulan yeni partiler arasında —bilhassa AP, YTP. ve CKMP. arasında— bölünmüş ve bu bölünmeden de istifade eden CHP. olmuştur.

Ali Fuad Başgil'in senatörlük adaylığı, işte bu parti faaliyetlerinin serbest bırakılıp 15 Ekim seçimleri hazırlığının hızlandığı günlere rastlar...

Şöyle anlatıyor Ali Fuad Başgil, nasıl senatör adayı olduğunu:

«— Ağustos 1961 başlarında beş on gün için Boğaz'da Yeniköy'e gitmiştim. O sırada seçim hazırlıklarına başlanmış, partilerce adaylar tesbit olunmakta idi. Bir gün öğleden evvel, otele, Çarşambalı çok sevdiğim hemşehrim ve eski talebem, halen (1962'de) Samsun milletvekili Ali Fuad Alişan geldi. Aramızda şu konuşma oldu:

«— Hocam, ziyaretim bir vazife ziyaretidir. Size Samsun vilâyeti halkının selâm ve sevgilerini getirdim. Halk sizi vilâye-

tin milletvekilleri başında görmek istiyor. Bana, size gelip bunu tebliğ vazifesini verdiler.»

«— Vaktiyle, 1950 seçimlerinde de hemşehrilerim bunu arzulamış ve bana telgrafla müracaat etmişlerdi. O zaman, Üniversite'deki vazifemde kalmayı tercih etmiş ve özür dilemiştim. Bu defa hemşehrilerimin arzularını yerine getirmek isterim. Bugün memleket her zamandan çok bizlerden hizmet beklemektedir. Yalnız bilirsiniz ki, ben hiç bir partiye mensup değilim ve bu yoldaki istiklâlimi muhafaza etmek isterim. Siz hangi parti adına konuşuyorsunuz?»

«— Ben, Adalet Partisi Samsun teşkilâtındayım. Bu parti adına geliyorum. Fakat sizi yalnız bir parti değil, bütün Samsunlular seviyor ve istiyor. Bugün Samsun'da en kuvvetli teşkilât, Adalet Partisininkidir. Ricamız, bu parti listesinde sizi müstakil aday göstermektir.»

«— Mevcutlar arasında benim de en çok beğendiğim ve doğuşunda az çok emeğim bulunan parti budur. Bu parti ismarlama kurulan partilerden değildir, millet çoğunluğunun his ve efkârından doğmuştur. Hiç tereddüdüm yoktur: Adalet Partisi'nin Samsun listesinde müstakil senatörlüğe adaylığımı koyuyorum, dedim ve bir aday beyannâmesi imza ederek Alişan'a verdim.

Aynı gün, öğleden sonra, AP'nin İstanbul Teşkilâtı Başkanı Muhiddin Güven ve arkadaşları geldiler. Parti listesinde müstakil aday olarak yer almamı istediler. Ali Fuad Alişan'la konuşmamızı anlattım ve bu işin öğleden evvel olup bittiğini söyledim.

Haber ertesi günkü gazetelerde çıktı ve sıkboğazcıları çileden çıkardı. Adalet Partisi çevrelerinde de bir bayram sevinci yaptı.»

Ali Fuad Hoca bu şekilde senatör adayı olur. Ancak, seçim mücadelesine fiilen katılamaz: Daha evvel kararlaştırılan âzası bulunduğu «İdare İlimleri Beynelmilel Enstitüsü»nün Lizbon'da yapacağı toplantıya katılmak üzere yurt dışına çıkar. Bu toplantıdan sonra da, Cenevre'ye geçer. Seçim arifesinde Hoca'nın böyle yurt dışında kalması tenkid mevzuu olursa da, Başgil, bunun mucib sebeplerini şöyle izah eder:

«— Memleketten aldığım mektuplarda, mücadeleye iştirak etmek üzere, hemen gelmem bildiriliyordu. Bunu ben de arzu ediyordum. Hiç olmazsa seçim bölgeme gidip hemşehrilerimle başbaşa vermek vazifemdi. Fakat mücadelenin içine fiilen girmek istemedim. Çünkü Balmumcu'dan çıktıktan sonra daimî surette göz hapsi altında bırakıldım. Evim sivil polis kordonu ile çevrili, telefon konuşmalarım kontrol ediliyor. Nereye gitsem arkamda bir sivil polis beni takip ediyordu. Tekrar tevkifim için bir bahane aranıyordu. Bu hâl beni sinirlendiriyor, bende huzur ve rahat bırakmıyordu. Seçim gürültüleri içinde bu takibin daha da sıklaştırılacağı ve aranılan bahanenin kolayca bulunacağı muhakkak gibi idi. Maamafih Cenevre'de boş da durmadım. «Seçim Konuşmalarım» başlığı altında «Son Havadis» gazetesine gönderdiğim yazılarla seçim mücadelesine uzaktan da olsa, iştirak ettim.»

Ali Fuad Hoca böyle seçim mücadelesine fiilen katılamamasına rağmen, 15 Ekim 1961 seçimlerinde büyük bir ekseriyetle Samsun'dan senatör seçilir ve seçimlerden hemen bir hafta sonra da yurda dönmeye hazırlanır. Ancak, Hoca'nın yurda avdeti burada bir mesele olur: Önce Millî Birlik Komitesi harekete geçer ve bakınız nelere teşebbüs edilir. Bedii Faik yazıyor:

«— 21 Ekim 1961 günü Millî Birlik Koimtesi'nin en genç üyelerinden Karavelioğlu İstanbul'a geldi ve doğru Örfî İdare/Sıkı Yönetim Kumandanı Cemal Tural'ı ziyaret etmek üzere ordu merkezine gitti. Günlerden Cumartesi idi ve Örfî İdare'nin bir çok sıkıcı işini yarım günlük mesaiye sıkıştırmak telâşı içinde olan Kurmay Başkanlığı, Komite üyesini uzun müddet bekletmek zorunda kalmıştı. Neden sonra, Kumandana durumu bildirdiler ve Cemal Tural hiç de istekli olmayan tavrını saklamadan Karavelioğlu için «gelsin» dedi. Konuşma esnasında Kurmay Başkanı Kur. Albay Emin Aytekin'in de bulunmasını bilhassa istemişti. Fakat Komite üyesi, Kumandanla yalnız görüşmek arzusundaydı, daha doğrusu arkadaşlarıyla böyle mutabık kalmıştı. Bunu hemen Tural'a bildirdi:

«— Konuşmamız özeldir Paşam, lütfen..» diyordu

amma, Tural'ın hiç oralı olmadan:

«— Devam edin, devam edin...» diye çatık kaşla söylenmesi ve Aytekin'e dönerek de «Otur Emin» demesi üzerine, çarnaçar konuşmasına devam etti:

«— Paşam, diyordu, biliyorsunuz Başgil geliyor. Adalet Partisi bu adamı «Devlet Başkanlığı»na aday gösterecekmiş. Bu durum karşısında bilhassa size büyük vazife düşmektedir. Bizim ricamız şudur. Ali Fuad Başgil, tabii İstanbul'a gelecektir, fakat asla Ankara'ya gönderilmemeli, hatta Senatör olarak da kalmamalıdır!.»

Sözlerdeki müdhiş arzuya ve dehşet havasına rağmen sâkin görünüşünü hiç bozmayan Cemal Tural, «Sen cevap ver şuna» der gibilerden Kurmay Başkanı'na baktı Ve kumandanının bu işareti üzerine Aytekin, biraz sinirli, sordu.

«— Yâni, ne demek istiyorlar?. Tomsonla adamın karşısına çıkıp istifa mı ettireceğiz?. Milletin verdiği oyları silâh zoruyla geri mi alacağız?. Açıkça ifade etsinler, bunu mu demek isterler?.»

Tural, Kurmay Başkanı'nın meseleye daha vuzuh kazandırmak isteyen bu sert çıkışından memnundu. Komite üyesine dönerek aynı sertlikle sordu:

«— Bunu mu demek istiyorsunuz?.»

Karavelioğlu yutkunarak:

«— Paşam, dedi, bunun usulünü siz daha iyi bilirsiniz!.»

Tural gene Aytekin'e bakarak gözüyle cevap vermesini istedi. Ve artık Aytekin de zaten tutulacak halden çıkmış bulunuyordu. Esasen güzel konuşurdu ya, o anda büsbütün güzeldi konuşması:

«— Karavelioğlu'nun orduyu bir Gestapo teşkilâtı gibi mütalâa ederek, bir ordu kumandanının makamına gelebilmesini ve bir takım kanunsuz teklifleri bu derece rahatlıkla yapabilmesini hayretle karşılıyorum!. Biz bugüne kadar bütün Örfî İdare tatbikatında, hattâ birçok riskleri göze alarak, sadece kanunları hükümran kılmayı ve hiçbir kirli

işe orduyu bulaştırmamayı şiar edindik. Karavelioğlu ve arkadaşları bunun aksini mi görmüşlerdir ki, bu cesareti bulabilmektedirler?. Bizim anlayışımıza göre, ordu kanunlara hurmet eden kutsal bir varlıktır, Komite değildir!.»

Darbe gerçekten müdhişti ve hele kendilerini ordunun önünde görüp göstermeğe pek meraklı olanlar için dayanılmaz derecede acı idi!..

Karavelioğlu, gık diyemezken, Ordu ve Örfî İdare Kumandanı, kendi Kurmay Başkanı'nın cevabı karşısındaki memnuniyetini de açıkça gösteriyordu. Genç Komite üyesi, nihayet civarı bombalanmış bir çan kulesi gibi sallanarak yerinden kalktı ve kumandandan telefonla konuşmak için izin istedi. Ankara'yı, Komite'deki arkadaşlarını arıyordu. Telefonu hemen bağladılar. Son derece sıkıntılı bir sesle, önce:

«— İşler pek iyi değil, acele gelin» dedi.

Ve telefondan bir takım itiraz seslerinin aksetmesi üzerine de iyice ısrar ettikten sonra ekledi:

«— Ben sizi askerî havaalanında karşılayacağım, şimdi hemen oraya hareket ediyorum.»

Ve kuru bir vedadan sonra sür'atle çıkıp gitti...

Cemal Tural ile Kurmay Başkanı, çirkin buldukları bu isteğin öğleden sonra da tekrarlanması ihtimalini görmüşlerdi. Tural bunun üzerine derhal Çorlu'ya hareket etmeyi uygun buldu. Aytekin'in de esasen Harb Akademisi'nde son derece önemli bir toplantıda bulunması lâzımdı. O da derhal, adına «21 Ekim Protokolu» denen kararların müzakeresinde bulunmak üzere Akademi'ye koştu.

Öğleden sonra saat tam 15.30'da Örfi İdare Kurmay Başkanı Kur. Albay Emin Aytekin'i Akademi'de telefona çağırdılar Hattın bu ucundaki, Yeşilköy Askerî Havaalanı'nın müdürü idi

«— Albayım, diyordu, Millî Birlik Komitesi üyelerinden Haydar Tunçkanat ve Kâmil Karavelioğlu yanımdalar, Ordu Kumandanı'nı arayıp bulamadıklarım, sizden nerede olduğunu soruyorlar.»

Emin Aytekin, protokolun en hararetli konuşmalarından alıkonarak telefona çagrılmasına fena halde kızmıştı, sertlikle:

«— Ordu Kumandanı Çorlu'da teftişte» dedi.

Telefonda, Binbaşı'nın bu cevabı Komite üyelerine naklettiği duyuluyordu. Ve hemen arkasından bu defa onların cevabını iletti:

«— Randevumuz vardı, nasıl gider diye soruyorlar.»

Aytekin bu sefer âdeta gürledi:

«— Ordu Kumandanı kendi irâdesi dışında tesbit edilen bir randevuya icabet etmek mecburiyetinde değildir!. O arkadaşlara söyleyin, esasen Kumandanın kendilerine tahsis edecek kadar boş zamanı olmadıgı gibi, herşey de sabahleyin görüşülmüştür!..»

Ve çaat!. Telefonu kapadı.

Tunçkanat ve Karavelioglu için artık İstanbul Örfi İdaresi'nden bir ümit kalmıyordu amma, onlar bu arada havacılar kanadıyle birşeyler yapabilir miyiz, diyerek bâzı sondajları faydalı buldular Ancak başvurduklarının hemen hepsi Milli Birlik Komitesi'ne degil, Silâhlı Kuvvetler Birligi'nin emrındeydiler ve Havacı Yarbay Eray'dan Albay Çağlar'a kadar bunu soyluyorlar ve üniforma ile bu gibi kirli işlerın yapılamıyacagını bildiriyorlardı.

Her iki Komite üyesi hırs içinde Ankara'ya döndüler. Sonucu orada almaktan başka çareleri yoktu. Ve en büyük ümitleri de Başgil'in İstanbul'a gelişiyle Adalet Parti'li kütlenin ucu taşkınlıklara kadar varan nümayiş yapmaları ve bunun doğuracagı sinirli hava idi.»

Evet, ümid bunda idı amma, 21 Ekim Pazar günü İstanbul'a gelmesi beklenen Ali Fuad Başgil için Adalet Partisi teşkilâtının hazırladıgı muhteşem karşılama hazırlığı Örfi İdare'nin gözünden kaçmadı. Parti'nin İstanbul İl Başkanı Muhiddin Güven Örfi İdare'ye çağrılarak memleketin o günkü durumu kendisine anlatılıp, Hoca'nın hareketini tehir etmesi söylendi. Ve Başgil, Muhiddin Güven'den aldığı telgraf üzerine Cenevre'den ertesi gün ayrıldı. Bu gecikme-

ye rağmen Başgil'i Yeşilköy Havaalanı'nda muazzam bir kalabalık karşıladı. Ancak herhangi bir taşkınlık olmadı.

Ve o gün ilk defa, alenen ortaya atılır Ali Fuad Başgil'in Cumhurbaşkanlığı meselesi... Şimdi okuyalım bu mühim hâdisenin nasıl bir seyir takip ettiğini Hoca'nın «Yakın Mâziden Hâtıra Kırıntıları»ndan. Diyor ki, Ali Fuad Hoca:

«— Uçaktan iner inmez gazeteciler etrafımı sardılar ve bana hep bir ağızdan şunu sordular:

«— Cumhurbaşkanlığına adaylığınızı koyacak mısınız?...»

Hiç düşünmediğim bir sual karşısında idim. Bazılarına henüz düşünmedim, dedim. Çok ısrar edenlerini de:

«— Şimdilik hiç bir şey söyleyemem. Bu akşam Ankara'ya gideceğim. Orada vaziyeti gördükten sonra bir karar verebiilrim, şeklinde cevaplandırdım.

Filhakika o akşam saat yirmi bir treniyle Ankara'ya hareket ettim. Yanımda, bâzı hususî dostlarımdan başka, İstanbul Meb'uslarından Tahsin Demiray, eski talebelerimden Ferruh Bozbeyli, Erzurum Meb'usu Ertuğrul Akça ve daha bâzı arkadaşlar vardı.

Benim kompartımanda toplandık. Çetin bir seçim mücadelesinden henüz çıkan arkadaşlar, mücadelenin hâlâ heyecanını taşımakta ve müstakbel çalışmalara dair fikir yürütmekte idiler. Hepimizin düşündüğü tek şey, Türkiye'mizin muhtaç olduğu huzur ve emniyeti elbirliğiyle temin etmek ve bütün varlığımızla buna çalışmaktı.

Ertesi, 23 Ekim sabahı, trenin uğradığı her istasyonda kalabalık bir halk kütlesi beni karşılıyor ve alkışlıyordu. Vatandaşlar bana: Yaşa, varol, seni başımızda görmek istiyoruz, diye haykırıyorlardı. Ben de, pencereden kendilerine bir iki tatlı sözle mukabele ediyordum.

Polatlı'ya iki istasyon kala, trenimiz durdu. Ve bu duruş uzun sürdü. Bir kaza olmuş, tren yolundaki benzin varilleri ateş almış, muvasala kesilmiş, dediler.

Dakikalar, hattâ saatler geçiyor, biz hep duruyoruz. Bu durum, arkadaşlar arasında muhtelif tefsirlere yol açtı:

«— Bunda bir kasıt var. Kaza, ateş birer hikâye. Gittik, baktık: Yolda hiç bir şey yok. Sizin Ankara'ya muayyen, vakit-

ten sonra varmanızı ve size halkın tezahüratta bulunmasını önlemek için duruyoruz. Halk Ankara garına daha sabahtan akın etmiş, sizi bekliyormuş, dediler.

Bir ara trenden inerek otomobil ile gitmeyi düşündük. Arkadaşlardan bazıları buna şidddetle muarız bulundular. Trenden ayrılmanın doğru olmadığını söylediler.

Nihayet tren yollandı. Polatlı'ya geldik.Başta İzmir milletvekili Mehmed Ali Aytaç, Trabzon Senatörü Yusuf Demirdağ ve çoğu Karadeniz milletvekilleri olmak üzere kalabalık bir milletvekili grubu beni karşıladı. Kucaklaştık ve oturduk. Gelen milletvekilleri:

«— Hocam, biz seçmenlerimize söz verdik, hattâ yemin ettik. Cumhurreisi olarak yalnız size rey vereceğiz. Bütün arkadaşlar bunda müttefikiz. Adaylığınızı koymakta asla tereddüt etmeyiniz, dediler. Arkadaşlara:

«— Teveccühlerinizden dolayı teşekkür ederim. Ben, Reisicumhurluk düşünmedim. Fakat siz milletvekilleri isterseniz, hizmetten kaçmam, dedim.

Mehmed Ali Paşa anlattı:

«— Hocam, İzmir'den Ankara'ya kadar geçtiğimiz yerlerde ve uğradığımız bütün istasyonlarda toplanan halk kütleleri hep sizi başta görmek istediklerini söylediler. Tren vagonlarına sizin adınızı taşıyan pankartlar astılar. Milletin bu derece candan sevgisini kazanmış bir insan olarak sizi tebrik ederim.»

Karadenizli milletvekilleri, aynı coşkunluğun kendi mıntıkalarında da hüküm sürdüğünü söylediler. Ertuğrul Akça ilâve etti:

«— Ben Erzurum bölgesinde köy köy gezdim. Her gittiğim yerde ağızlarda bir tek isim dolaşıyordu. O da sizin isminiz. Halk, Cumhurreisi olarak reyimi size vereceğime dair benden söz aldı. Hocam olarak sizinle iftihar ettim.»

Bu sözleri kendi kalemimle kendimi reklâm etmek için yazmıyorum. Bana söylendikleri için kaydediyorum.

Saat on üçe doğru Ankara'ya geldik. Tren üç saatten fazla bir gecikme yaptığı halde istasyonda mahşerî bir kalabalık beni bekliyordu. «Yaşa, var ol!...» sesleri arasında sarılıp beni

6 SAYFA 25 Kuruş

M. Kemâl PEKÜN
G. EVLİYAOĞLU
Hami TEZKAN

HALK İÇİN — HALKLA BİLİMDER — İ. YIL

Son Havadis

İÇİLLER

1961 19 EKİM PERŞEMBİ

Prof. Başgil'in reisicumhur adaylığını AP, YTP ve CKMP destekleyecek

AP yardımcı başkanı Tahsin Demiray "Partiler, seçen kitlenin isteklerini aynen tahakkuk ettirmek mecburiyetindedirler" dedi ve dörtlü koalisyona taraftar olmadığını belirtti

AP sözcüsü "CHP dışındaki partiler ile koalisyona gidebiliriz" dedi

Reisicumhur adayı: Prof. Ali Fuad Başgil

Başmakale

Seçimde kat'î

Ali Fuad Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığı pek çok milletvekilince destekleniyordu ama, darbeciler buna müsaade etmediler!..

kucaklayanlar, zorla elimi çekip öpenler birbirini çiğnedi. Güç hal ile kalabalıktan sıyrılıp otele yollandık.

Saat on üçü geçe otele geldik. Hoş geldin ziyaretleri başladı. Başta Adalet Partisi olmak üzere, Yeni Türkiye ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partileri milletvekilleri grup grup ziyaretime geliyorlardı. Gelenlerin hepsi, benim Cumhurreisliğine adaylığımı koymamı istiyorlardı: Seçmenlerimize söz verdik. Reylerimiz sizdedir. Sizinle beraberiz. Millet sizi bekliyor, diyorlardı.

Saat on altı sularında, gelenlerden bir grup milletvekili:

«— Adaylığınızı koymayacağınız şeklinde bir şayia dolaşmağa başladı. Söylenti ve tereddütleri kökünden kesmek için, bir adaylık beyannâmesi imza ediniz,» dediler.

Kendi elimle bir adaylık beyannâmesi yazarak imza edip verdim. Bir iki saat sonra bana gösterdikleri bu beyannâmeye eklenen kâğıt tabakaları her üç partiden milletvekillerinin imzalarıyle dolmuştu.

Gösterilen bu umumî arzu ve talep karşısında, Cumhurreisliğine namzetliğimi koymaya karar verdim ve bunu etrafımdaki gazetecilere söyledim.»

Ali Fuad Başgil böylece Cumhurbaşkanı adayı olur. Olur ama, Cumhurbaşkanlığı makamına çoktan göz koymuş bir aday daha vardır o günlerde Ankara'da!..

Kimdir o?..

Cemal Gürsel...

27 Mayıs'la birlikte başına büyük bir «Devlet kuşu» konan Cemal Gürsel'in, seçimleri müteakip Cumhurbaşkanlığı makamına oturmayı nasıl arzuladığını Millî Birlik Komitesi Genel Sekreteri Orhan Erkanlı'nın yazdıklarıyla ortaya koyalım. Hâtıratını «Anılar, Sorunlar, Sorumlular» adıyle yayınlayan Orhan Erkanlı, Millî Birlik Komitesi içindeki bölünmelerden bahisle:

«— Müdahaleciler veya statukocular, diyebileceğimiz ikinci grup başta Gürsel, çoğunlukla 27 Mayıs'a on ikiye çeyrek kala katılan, kolay ele geçirilen iktidar şaşkınlığı ve sorumluluk endişesinden sonuna kadar kendini kurtaramayanlarla, Halk Partisi sempatizanlarından teşekkül ediyordu. Bunlar, 27 Mayıs'ın ağırlığı ve sorumlulukları altında ezilmiş, korku ve endişelerden kurtulamamış, bir ân önce kendilerine sağlam

bir statü sağlayarak bu işden kurtulmaktan başka bir düşünceleri olmayan kişilerdi. **Bu hava içinde, dışardan uzatılan elma şekerleri üzerine sinekler gibi konmaktan çekinmediler. Gürsel Cumhurbaşkanlığını nişan alırken, bâzıları da «Tabiî Senatörlük» formülüne can kurtaran simidi gibi sarıldılar ve bir daha bırakmadılar.»** diyor ve o günlerin keşmekeşi içinde Cemal Gürsel'le yaptığı bir görüşmeyi kaydederken, Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı makamına garanti gözüyle nasıl baktığını olanca açıklığıyle ortaya koyuveriyor!.. Okuyalım Erkanlı'nın bu mevzuda yazdıklarını:

«— Gürsel'i Başbakanlık'da ziyaret ettim. Zaman zaman şiddetlenen uzun bir görüşme yaptık. Gürsel, Kurucu Meclis'i bir ân önce kurmak ve seçimlere gitmek arzusundaydı. Bizi, Kurucu Meclis'i geciktirmekle itham ediyordu. Kendisine:

«— Biz Kurucu Meclis'in bir Halk Partisi meclisi olmamasını, yıkılan Demokrat Parti'nin temsil edilmesini istiyoruz. Bu Meclis milletin tümünü temsil etmeli ve halk tarafından benimsenmelidir. Aceleye getirmeyelim, biraz daha üzerinde çalışalım diyoruz» dedim. Paşa gün kaybetmek niyetinde değildi.

«— Peki başlanılan ve yarım kalan işler, reformlar ne olacak?..» deyince Paşa baklayı ağzından çıkardı:

«— Merak etme ben yine devletin başında olacağım ve bu işlere devam edeceğiz» dedi. Gürsel'i Cumhurbaşkanı olacağına kesinlikle inandırmışlardı.

«— Paşam, sizi Cumhurbaşkanı yapmazlar, aldatıyorlar» deyince Gürsel kızdı ve:

«— Buna güçleri yetmez, beni Cumhurbaşkanı seçmeyen Meclis'i de dağıtırım, ordu her zaman benim emrimdedir...» dedi.»

Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanlığı makamına böylesine göz koymuşken; seçimleri müteakip, Samsun Senatörü Ali Fuad Başgil'in Gürsel'in göz koyduğu makama talip oluvermesi, Cemal Gürsel'e yakın kimseleri tedirgin etmiş ve o günlerde demokrasi adına bakınız nasıl bir cinayet işlenmiştir!.. Ali Fuad Başgil diyor ki:

«— Ziyaretler ve görüşmeler devam ediyor... Saat on dokuzu geçe, İstanbul'danberi bana arkadaşlık etmekte olan İsmail Dayı (halen Yağmur Yayınevi sahibi) **geldi:**

«— Başvekâlet'ten bir emir subayı gelmiş, aşağıda bekliyor. Sizi Başvekâlet'den çağırıyorlarmış» dedi. Etrafımdakiler:

«— Adaylığınızı geri almanız için sizi sıkıştıracaklar, kat'iyyen yılmayınız» tavsiyesinde bulundular.

Kendilerine şu cevabı verdim:

«— Vehme kapılmak ve gitmemek için bir sebep yoktur. Kazanılır veya kazanılmaz, adaylık serbesttir. Cumhurreisliğine namzetliğimi koyduğumdan dolayı kimse muaheze edilemez. Bu, kanun ve usul dışı bir hareket olur. Hükûmetin bu yola gideceğini tahmin etmem. Sonra, bu bir emirdir. Hükûmet emrine tâbi olmak vatandaşlık vazifesidir. Siz gelen subaya, saat yirmide Başvekâlette olacağımı söyleyiniz.»

Balmumcu'dan kötü gün arkadaşım Mehmet Gence gelmişti. Onunla çarçabuk bir akşam kahvaltısı yaptık. Saat yirmiye doğru da Başvekâlete yollandık. Yanımda Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, Ali Fuad Alişan, Şadi Pehlivanoğlu ve daha birkaç milletvekili vardı. Başvekâlet odasına Demiray'la birlikte girdik. Diğer arkadaşlar bitişik salonda kaldılar. Bizi kapıdan FAHRİ ÖZDİLEK ve SITKI ULAY karşıladı. Oturduk, birer kahve içtik.

Ben, saf adam, sanki bu dâvet sırf bir tanışma ve görüşme dâveti imiş gibi, uzun konuşmalara daldım. Hükûmet ve idareden söz açarak fikir beyanına giriştim.»

Ali Fuad Hoca'nın bu **«fikir beyanı»**nı sayfalarımızın darlığı dolayısıyle aynen nakledemiyeceğiz. Hoca, Türkiye'deki yenileşme gayretlerinden söz açar, bu gayretin verimsiz olduğunu söyler, Japonya'dan misâller verir, geçmiş hükûmetlerin hatâlı tutumlarını ortaya koyar, maarif sistemimizden şikâyet eder ve o bu şekilde konuşurken Sıtkı Ulay:

«— Çok enteresan fikirler. Fakat asıl konuşmak istediğimiz bir mevzu var. Müsaade ederseniz onu konuşalım» diyerek Hoca'nın «fikir beyanı»na müdahale eder.

Okuyalım şimdi, demokrasi adına işlenen cinayetin safahatını...

Sıtkı Ulay: «— Haber aldık ki, siz, Cumhurreisliğine adaylığınızı koymuşsunuz. Bu haber doğru mudur?...»

Ali Fuad Başgil : «— Doğrudur, efendim. Yalnız bir noktayı tavzih etmem lâzım: Ben bu makama kendimi, kendim lâyık görmüş ve talib olmuş değilim. Esasen, hayatım boyunca hiç bir makam ve memuriyete kendim talib olup arkasından koşmadım. Bulunduğum memuriyetlere hep çağrıldım ve rica edildim. Bu defa da böyle oldu. Saat on üçtenberi otelde grup grup ziyaretime gelen muhtelif partilerden milletvekilleri, bölgeleri halkının beni bu makamda görmek istediğini söylediler ve adaylığımı koymamı istediler. Bu umumî isteğe müsbet cevap vermeyi bir vazife bilerek adaylığımı koydum.»

Sıtkı Ulay : — «— Adaylığınızı geri almanız lâzımdır. Gürsel Paşa'nın karşısında başka bir adaylığa asla müsaade edemeyiz!..»

A. F. Başgil : «— Yanlış yoldasınız Paşam. Dürüst bir seçimden sonra tutulacak yol bu değildir!.. Demokrasi hukuku emreder ki, seçimler, her safhasında serbest olsun, zorlanan bir seçimden hayır gelmez. Sözde seçim, dikta rejimlerinde görülen seçimdir. Siz ler demokrasi yolunda yürüyeceğinizi söylediniz. İktidarı, seçimlerde kazanacaklara teslim edeceğinize söz verdiniz, hattâ yemin ettiniz. Ben buna inanarak Cenevre'den kalktım, geldım. Sizlere yakışan, verdiğiniz sözü tutmaktır.

15 Ekim'de milletvekilleri seçilmiş; millî irade tecelli etmiştir. Müsaade ediniz, milletin vekilleri yarın toplansın, Meclis açılsın. Herkes elini vicdanına koyarak serbestçe reyini kullansın. Ekseriyeti kim kazanırsa, makama o geçsin. Memleket için hayır bundadır. Ben çok ümid ederim ki, yine Gürsel Paşa kazanacaktır. Fakat bu, şerefli bir seçim olacak ve efkâr tatmin edilecektir. Serbest bir seçimle mevki kazanmanın şerefi büyüktür. Zorlanan seçim, seçim değildir. Tekrar edeyim ki, demokrasinin gösterdiği tek yol, budur. Pâdişahlıkla Cumhuriyet arasındaki fark da, buradadır. Pâdişahlıkta makamın sahibi önceden bellidir ve bu «Veliahd-i saltanattır». Cumhuriyette ise, makamın lâyıkını yalnız halkın veya halk temsilcilerinin serbest reyleri tayin eder.»

Fahri Özdilek : «— Biz de demokrasi dedik durduk ve seçimlere öyle girdik. Seçimlerden çıkan netice bu mu olmalıydı?..»

A. F. Başgil: «— Ben seçimlerin neticesinde anormal bir şey görmüyorum. Bu, kabul ettiğimiz nisbî temsilin normal neticesidir. Bu usulde, muayyen bir partinin, ekseriyet usulünde olduğu gibi kahir bir çoğunluk kazanmasını beklemek abestir. Bu sistemde reyler bölünür ve küçük büyük her parti, kuvvetine göre, Meclis'te yer kazanır. Nisbî temsilin hususiyeti budur. Ve bunun faydaları olduğu gibi, mahzurları da vardır. Faydalarından başlıcası, memleket idaresini bir ekseriyetin görüşüne terk etmemek ve azınlıkları da idareye iştirak ettirmektir. Sistemin mahzuru da reylerin bölünmesi ve Meclis'in bir partiler mozayığı haline gelmesidir. Hükûmet teşkilinde zorluklar çıkması ve kuvvetli bir hükûmet kurulamaması da, sistemin diğer mahzurlarıdır.

Sıtkı Ulay (devamla): «— Bizi anlamanız lâzımdır. Müşkül bir durumdayız. Son günlerde bizim, hükûmet olarak, kuvvetimiz yoktur. Orduda yeni bir junta kurulmuştur. Bize bu junta dikta etmekte, talimat vermektedir. Biz bugün devlet radyosuna bile hâkim değiliz. Radyo da juntanın emrindedir. Adaylığınızı geri almanız hususunda bize talimat veren de bu juntadır. **Biz size juntadan aldığımız emri tebliğ ediyoruz. Kabul edip etmemek size aittir. Fakat kabul etmediğiniz takdirde, sizin hayatınızı garanti edemeyiz. Bunu açık söyleyelim. Netice bundan da ibaret kalmayacaktır. Meclis açılmadan dağılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askerî idare devam ettirilecektir. Siz, bir hukuk profesörü olarak, memleketin böyle bir âkibete düşmesine elbette razı olmazsınız.»**

Sıtkı Ulay Paşa'nın bu sözleri —daha doğru tâbiriyle tehdidi— Ali Fuad Başgil'i fazlasıyle sarsar!. Hoca, endişe içindedir!. Ve kendi ifadesiyle bu endişe şahsı için değil, memleketin tekrar içine yuvarlanacağı badiredir. Diyor ki, bu mevzuda Ali Fuad Başgil:

«— Sıtkı Paşa soğukkanlılıkla konuşuyor ve sözlerinin bende yaptığı tesiri dikkatle müşahedesi altında bulunduruyordu. Tehdit okları hedefine varmış, benim moralim alt-üst olmuştu. Ben, tehdit ve terör altında iş görecek ve muvaffakıyet arayacaklardan değildim. Sulh adamı, hak ve vazife âşıkı, medenî bir insandım. Tekme ve tabanca ile iktidara gelmek

benim işim değildi. Bu bakımdan Paşa, karşısında tam adamını bulmuştu.

Tehditler korkunçtu; gerçi ömrümün çok senelerini geride bırakmıştım, önde kalanın ise nazarımda hiç kıymeti yaktu. Fakat Meclis dağıtılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak, askerî idare devam ettirilecek ve bütün bu felâketler benim yüzümden kopacaktı. Yâni, İnönü — Bayar düşmanlığı, şimdi Gürsel — Başgil düşmanlığı şeklinde yeniden hortlayacaktı. Allah bunu bana göstermesindi. Memleketini seven bir insan sıfatıyle ben elbette buna razı olamazdım.

Paşalara cevabım şu oldu :

«— Arz ettiğim gibi, ben Cumhurreisliğine adaylığımı hod behod koymuş değilim. Halkın arzusu ve milletvekilierinin talebi üzerine koydum. Fakat buna söz verdim. Hattâ, yalnız söz değil, yazılı bir beyannâme imza ettim. Ben, verdiği sözden dönen ve imzasını yalayan nâmertlerden değilim. Adaylığımı geri almama imkân yoktur. Fakat benim yüzümden memleketimin söylediğiniz âkıbetlere sürüklenmesine de gönlüm razı olmaz. Bu vaziyet karşısında bana düşen bir iş kalmıştır, o da, yarın alessabah senatörlükten de istifa ederek evime dönmektir.»

«— Bunu da yapmayacaksınız, çünkü bunun da, avakıbı neticeleri var.»

«— İstifa etmek benim hakkımdır. Hakkımı kullanmak için kimseden müsaade almaya ihtiyacım yoktur. Kararım verilmiştir.»

Tahsin Demiray ilâve etti:

«— Böyle tazyik ve tehdit altında kalacak isek, bizim hepimiz de istifa eder, evlerimize döneriz.»

Kalktılar otele geldik.

Konuşmaları arkadaşlara anlattım ve kararımı söyledim. Gökhan Evliyaoğlu ve diğer bâzı arkadaşlar, tehditlerin tamamen kuru - sıkı olduğunu, orduda kurulduğundan bahsettikleri juntanın bir umacı hikâyesinden ibâret bulunduğunu ve irkilmemek lâzım geldiğini söylediler.

Fakat ben düşündüm : Tehditler birer blöf olabileceği gibi, ciddi de olabilirdi. Ciddî olmadığı takdirde önümde tamiri ve

telâfisi imkânsız bir tehlike ve riziko vardı. 27 Mayıs idarecileri kararlı idiler. Bu uğurda, memleket hesabına felâketle neticelense bile, herşeyi göze almışlar ve hazırlanmışlardı.

Yakın tarihimizin cezasız kalan cinayetleri gözümün önüne geldi: Menderes merhum da, kendisine duyurulan tehdit ve tehlikelere kulak asmamasının kurbanı olmamış mı idi?.. Merhuma, Çankaya Toplantısı'nda bizzat kendim, çekilme teklifinde bulunmamış mı idim?.. Vaziyet aşağı yukarı aynı idi. Hususiyle tehlikeyi bana haber verenler, rastgele kimseler değildi. Karşımda biri Hükûmet Reis-Vekili, diğeri Devlet Vekili sıfatı taşıyan iki zat konuşuyor ve olacağı söylüyordu. Buna blöf deyip geçmek tecrübelerden ders almamış olmaktı.

Kararımı vermiştim. Karşılaştığım terör havası içinde Senatör olarak da hizmet imkânı bulunmadığına kanaat getirmiştim. Fakat Sıtkı Paşa'nın tehditlerinin birer blöf olup olmadığını anlamak merakından da kendimi alamadım. Bunun için Ragıp Gümüşpala ile görüşmek istedim. Zaten Sıtkı Paşa da, konuşma sırasında, bunu tavsiye etmiş, Gümüşpala ile görüşünüz, dediklerimi o da size tekrar edecek ve anlatacaktır, demişti.

Kendisine telefon etmelerini arkadaşlardan rica ettim. Tahsin Demiray, Dr. Fethi Tevetoğlu, benim İsmail Dayı ve daha bâzı arkadaşlarla Gümüşpala'yı evinde ziyaret ettik. Paşa bizi nezaketle karşıladı. Oturduk. Kendisiyle ilk defa buluşup görüşüyordum. Gümüşpala'da, üzüntülü çalışmaların yorgunluğu his olunuyordu.

Paşa bana, parti çalışmalarından ve seçimlerdeki çetin mücadelelerinden bahsetti. Omuzlarına aldığı yükü nihayet Meclis'in eşiğine kadar getirdiğini, fakat asıl zorluğun burada başgösterdiğini söyledi. O gün, yâni, 23 Ekim Salı günü Dahiliye Vekâletinden çağrıldıklarını, orada nâhoş vaziyetle karşılaştıklarını, aynı gün Çankaya'da Silâhlı Kuvvet Kumandanlarıyle yapılan sert havayı, **partilerce Reisicumhurluğa aday gösterilmemesi taahhüdünü havi protokolü imza ettiklerini anlattı. Bu arada, Meclis'in açılış günü, beni, Meclis kapısında linç ettireceklerini haber aldığını** ve bu müthiş haber üzerine bana Cenevre'ye telgraf çekmelerini arkadaşlarından rica ettiğini söyledi ve Demiray'a dönerek:

«— Tahsin Bey, o telgraf çekildi miydi?..» diye sordu. Tahsin Bey de:

«— O meâlde değil de, hareketini bir gün sonraya bırakması için telgraf çektik.» dedi. **Gümüşpala'nın aldığı bu haberden Sıtkı Paşa'nın «hayatınızı garanti edemeyiz!..» sözünün mânâsı anlaşılmıştı.»**

Ali Fuad Başgil aynı gece, saat birden sonra Osman Bölükba'şıyı da evinde ziyaret eder. Hoca'nın yanında Tahsin Demiray hariç, yine aynı kimseler bulunur. Bölükbaşı'nın evinde ise, parti idarecilerinden Fuad Arna ile Prof. Abdülhak Kemal Yörük vardır. Hoca, o gece olup bitenleri anlatıp kararını açıklar. Bölukbaşı, Çankaya protokolundan bahisle:

«— Ben hayatımda bu derece içimin çekmediği bir vesikaya imza koymadım ve eza duymadım.» der. Ragıp Gümüşpala'nın Çankaya toplantısındaki durumuna da temasla, Paşa'nın o toplantıda:

«— Ali Fuad Başgil diye bir mesele kalmamıştır. Ben, Cenevre'ye, kendisine, Türkiye'ye dönmemesi için telgraf çektirdim.» dediğini anlatır. Başgil'e, Cumhurbaşkanlığı adaylığını geri almasını, ancak senatörlükte kalmasının doğru olacağını söylerse de; Hoca, Bölükbaşı'nın bu mütalâasına katılmayıp kararında ısrar eder... Şimdi dinleyelim Ali Fuad Hoca'yı. Diyor ki, Başgil:

«— Bu konuşmalar saatlerce sürdü. Sigaraların biri bitmeden öbürü yakıldı. Kahve üstüne kahveler içildi. Sabahın saat dördü olmuştu. Ev sahibimizden müsaade alarak ayrıldık, otele geldik.

Arkadaşların çoğu yatmaya gitti. Biz, Tevetoğlu, Alişan ve benim İsmail Dayı dört yar-i can başbaşa kaldık.

Ali Fuad Alişan'dan, bizi İstanbul'a götürecek sağlam bir taksi kiralamasını, Dr. Tevetoğlu'ndan da iki tabaka kâğıt tedarik etmesini rica ettim. Oturdum. Bir telgraf, diğeri dilekçe iki istifanâme yazdım. Bunları, ilk açılış saatinde postahâneye götürmeleri ricasıyle arkadaşlara emanet ettim.

Aşağıda taksi bizi bekliyordu. Dr. Tevetoğlu ve Alişan, bu iki vefalı arkadaşım, benim bu kararımdan duydukları teessürü yenemeyerek gözleri yaşlı, boynuma sarıldılar.

Aşağıya indik. Arkadaşlar yanıma bir de Samsunlu hemşehri verdiler. Sabahın derin sessizliği içinde Ankara'dan ayrıldık. 24 Ekim günü saat onbir buçukta eve geldik. Hafif bir kahvaltı yaparak yattım. 22 Ekim'denberi uçak, tren, otomobil yorgunluğuna bir de asab gerginliği ve uykusuzluk eklenmişti. Su dibinde taş gibi uyudum. Bir zaman sonra, uykumun içinde sesler, şamatalar duymaya başladım. Meğer gazeteciler gelmiş. İstanbul'un hemen bütün gazete muhabirleri bizim eve hücum etmiş. Bahçeden balkona atlıyor, kapıları vuruyor, benden beyanat istiyorlardı. Keçiye can, kasaba mal kaygısı, dedim. Tekrar uyudum.

Aktörlerinden biri olduğum dramın son perdesi böylece kapandı.»

Yazımızın bu son kısmında Sıtkı Ulay Paşa'nın, Ali Fuad Başgil'e söyledikleri üzerinde durmak gerek!.. Sıtkı Ulay'ın: **«orduda yeni bir junta kurulmuştur. Bize bu junta dikta etmekte, talimat vermektedir. Adaylığınızı geri almanız hususunda bize talimat veren de bu juntadır.»** sözü acaba ne derece doğrudur?. Ordu içinde gerçekten böyle bir junta var mıdır, varsa bu junta tarafından Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı yolunda bir karar alınmış mıdır?..

Bu sualin ilk kısmına verilecek cevap müsbettir. Evet, o günlerde ordu içinde bir junta vardır. Ancak bu juntanın Cemal Gürsel'in adaylığı mevzuunda alınmış bir kararı yoktur!..

Ordu içindeki junta, Millî Birlik Komitesi'nin meşhur «13 Kasım Olayı» ile mevcut Anayasa'yı çiğneyerek on dört komite üyesini yurt dışına sürüp çıkarmasından sonra kurulan **«Silâhlı Kuvvetler Birliği»** (S.K.B.)dir. **«Albaylar Juntası»** diye de anılan bu teşekkül, Millî Birlik Komitesi'nin keyfî kararlarına karşı kurulmuştur. Gizli de değildir... Başta Devlet Reisi olmak üzere, her makam böyle bir subaylar topluluğundan haberdardır. Ankara ve İstanbul'da ayrı ayrı çalışmalarına rağmen aralarındaki teması daima muhafaza eden bu subaylar topluluğunun ağırlık merkezi İstanbul'dur.

15 Ekim 1961 seçimlerini müteakip S.K.B.'nin İstanbul kanadı, 21 Ekim günü Yıldız'daki Harb Akademisi'nde toplanmış ve bu toplantıya dokuz General, yirmiyedi Albay katılmıştır. O günkü toplantıda 15 Ekim seçimlerinin neticesi görüşülmüş

ve neticede «**21 Ekim Protokolu**» diye anılan şu zabıt varakası imzalanmıştır :

1) Türk Silâhlı Kuvvetleri mensubları «aşağıda açık imzaları bulunan» 21 Ekim 1961 günü saat 14,30'da toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müştereken müzakere edip ittifakla aşağıdaki karara varmışlardır :

a) Türk Silâhlı Kuvvetleri, 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel fiilen duruma müdahale edecektir.

b) İktidarı milletin hakikî ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.

c) Bütün siyasî partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleri ile Millî Birlik Komitesi fesholunacaktır.

d) Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.

2) İşbu zabıt varakası üç nüsha olarak tanzim edilmiş ve bütün üyeler tarafından imza edilmiştir.

21 Ekim 1961, Saat : 18.00

Bu protokolun altında —yukarıda kaydettiğimiz gibi— dokuz General ve yirmi yedi Albayın imzaları vardır. Bilâhare protokolu Birinci Ordu ve İstanbul Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Cemal Tural da imzalamış ve bu imza merasimi dolayısıyle 22 Ekim günü Harbiye'deki Ordu Karargâhında yapılan toplantıda, müdahaleyi müteakip kurulacak hükümet dahi tesbit edilmiştir!... Eski Genel Kurmay Başkanlarından Kâzım Orbay'ın başkanlığında kurulması düşünülen hükûmet âzaları, İstanbul askerî valisi Refik Tulga'nın tavsiyesiyle tesbit edilmiş ve bu hükûmette tamamen sivil şahıslara yer verilip, yalnız Dahiliye Vekilliğine o günlerin meşhur simâsı Tuğgeneral Faruk Güventürk düşünülmüş, bu Tuğgeneral, sivillerden teşekkül edecek bir Kabinede yalnız kalmamak için Faruk Gürler'in Maarif Vekâletine getirilmesini istemişse de, Gürler bu teklifi kabul etmemiş, daha sonra Kâzım Orbay'la yapılan toplantı da, Orbay, kendisine verilmek istenen vazifeye pek istekli görülmemiştir.

Silâhlı Kuvvetler Birliği (S.K.B.) İstanbul kanadının aldığı

yukarıdaki karar aynı gün, S.K.B.'nin Ankara kanadına bildirilmiş ve hemen o gece bir askerî uçakla Ankara'dan Talât Aydemir'le dört arkadaşı İstanbul'a gelmişlerdir. Yapılan müzakerelerden sonra, S.K.B.'nin Ankara heyeti aynı gece saat ikide İstanbul'dan ayrılmış ve bu heyet Ankara'ya vardığında Mürted Hava Üssünde birkaç Generalin de iştirakiyle bir toplantı yapıp 21 Ekim protokolü tasvib edilmiştir.

Devrin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, S.K.B.'nin aldığı kararı ve daha sonra olup bitenleri duyduğunda, Kuvvet Kumandanlarıyle Ordu Kumandan ve Kurmay Başkanlarını, bu arada «dikkatle seçtiği diğer önemli bazı Müstakil Birlik ve Müessese Kumandanlarını» 23 Ekim günü Ankara'da yapılacak toplantıya dâvet etmiş, bu toplantıya İstanbul bölgesinden Cemal Tural'la Kuzey Deniz Saha Kumandanı, Marmara Boğazlar Kumandanı ve Harb Akademileri Kumandanları katılmışlardır.

Ankara'daki bu toplantı yapıladursun, aynı gün İstanbul'un Harbiye semtindeki Ordu Karargâhında durum bakınız nedir... Örfi İdare'de vazifeli olan o günlerin mühim siması Kurmay Albay Emin Aytekin «İhtilâl Çıkmazı»nda diyor ki:

«— 23 Ekim günü akşamı Ordu Karargâhında Ordu Kurmay Başkanı'nın odası görülecek haldeydi. Başta İstanbul'un askerî valisi Tulga olmak üzere, Ankara'ya gitmemiş birliklerin yüksek rütbeli kumandanları, müstakil birlikler kumandanları, hepsi burada toplanmış Ankara'da olup bitenleri araştırmaktaydılar. Bir kısım birlikler de irtibat subayları göndermişlerdi.

Ankara ile ciddî bir haberleşme yapılamamıştı. Nelerin cereyan ettiği merakla araştırılmakta idi. Bu topluluğun da en heyecanlı şahsiyeti gene Tuğgeneral Faruk Güventürk'dü. Ordu Kurmay Başkanı'nın masasına oturmuş, her on beş dakikada bir Ankara ile konuşmakta, Albay Talât Aydemir, Albay Necati Ünsalan ve Merkez Kumandanı Albay Selçuk Atakan ile temas kurarak durumu öğrenmek istemekte, bu arada kıt'aların hazır beklediğini, ne olacaksa bir ân evvel yapılması gerektiğini bildirmekteydi. Birlik kumandanlarından, Ankara'da olup bitenleri beklemeğe ihtiyaç olmadığını bildirerek İstan-

bul'un harekete geçmesini teklif edenler her dakika artmakta idi. Bilhassa bir Tümen'in genç kumandanı bir Kurmay Albay şiddetle bu fikri savunmaktaydı.

Subayların arasında, kumanda zinciri ile toplantı üstüne toplantı tazeleyen kumandanların ihtilâl yapamayacağını bildirenler ve harekete geçme zamanının geldiğini kabul edenler zamanın ilerlemesiyle çoğaltmaktaydılar. Bu sırada Selimiye Askerî Okul Kumandanı Kurmay Albay Ferid Erdoğan'ın ortaya fırlayarak heyecanlı bir konuşma yaptığı görüldü. Ferid Erdoğan: «Arkadaşlar, ne oluyoruz... Ankara'ya bir heyet gondermişiz. Heyet şu anda toplantılarını yapmaktadır, neticeyi beklemeden nasıl hareket edebiliriz?.. İstanbul, müstakilen hareket edip ne yapacaktır?. Ankara'yı beklemeğe mecburuz. Ben böyle bir hareketin şiddetle karşısındayım» dediği duyuldu. Korgeneral Refik Tulga da, Albay Ferid Erdoğan'ı destekleyerek: «Arkadaşlar, sükunetle ve soğukkanlılıkla durumu izlememiz lâzımdır» dedi. Bütün subayların büyük itimad ve sevgisini kazanmış olan İzmit'deki Kolordu Kumandanı Tümgeneral Fikret Esen, subaylara sükûnet tavsiye eden tesirli bir konuşma yaptı. Bu suretle de heyecanlı hava yatıştırılmış oldu...

Harb Akademileri Kumandanı General Faruk Gürler, bir fırsat bularak Ankara'dan telefonla, kumandanların seri halinde toplantılar yapmakta olduklarını ve henüz bir neticenin alınamamış bulunduğunu bildirmekteydi. Sonra, da, Korgeneral Cemal Tural'ın emir subayının kesik kesik telefonları alındı ve Ordu Kumandanının, kendisinden bir emir alınmadan hiç bir harekete girişilmemesi hususundaki direktifleri tebliğ edildi. Gecenin saat onbirinde, Ankara'daki görüşmelerin, bir müdahaleyi önleme yönünde gelişme kaydettiği subaylarca artık keşfedilmiş bulunuyordu. Birlik kumandanları: «Biz birliklerimize en küçük kademeye kadar emirlerimizi vermiş bulunuyoruz. Nasıl geri dönebiliriz?.» diyorlardı. O gecenin saat ikisine kadar beklenildi. Birşey çıkmayınca ertesi günü sabahı durumun takip edilmesi kararıyla dağınılarak subaylar birliklerinin başına döndü.»

Dikkat buyurunuz... Bütün bu olup bitenler, bu toplantılar, bu yeni darbe teşebbüsü, bu heyecan, bu gürültü, Cemal Gür-

sel'i Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturtmak için değil; «21 Ekim protoklu»nda görüldüğü gibi, nice işler yanı sıra, Cemal Gürsel'in başında bulunduğu Millî Birlik Komitesi'nin de faaliyetine son verebilmek gayesini gütmektedir. **Sıtkı Ulay Paşa'nın, Ali Fuad Başgil'e söylediği ordu içindeki cuntanın gayesi budur ve sarahatle görüldüğü gibi, cuntanın Cemal Gürsel'in mutlaka Reisicumhur olması yolunda alınmış bir kararı yoktur!..**

Nitekim, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın dâvetiyle 23 Ekim günü yapılan toplantıda Cemal Gürsel'ın Cumhurbaşkanlığına tek aday gösterilmesi, Silâhlı Kuvvetler Birliği (S.K.B.) içinde müdhiş bir huzursuzluk doğurmuş, S.K.B.'nin İstanbul kanadından Kurmay Albay Emin Aytekin, Ordu Kumandanı Cemal Tural'a: **«Biz, «21 Ekim Protokolu»nu imzalarken Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olacağı noktasından mı hareket ettik? Paşam, keşke eliniz boş dönseydiniz. O zaman daha memnun kalacaktık»** derken; S.K.B.'nin Ankara kanadından Talât Aydemir 22 Şubat ve 21 Mayıs olaylarına kadar gitmiş, hattâ 21 Mayıs hâdisesi dolayısıyle Mamak Sıkı Yönetim Mahkemesinde yargılanırken müdafaasında, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığına temasla:

«— **Süngülerin gölgesi altında** (o gün Muhafız Alayı Meclisi kuşatmıştı) **Büyük Millet Meclisi'ne, Reisicumhur seçtirenlerin demokrasi anlayışı bu mudur? Reisicumhur adayı olarak çıkmak isteyen, diğer bir partiye mensup Prof. Ali Fuad Başgil** (Sıtkı Ulay Paşa, Fahri Özdilek Paşa ve Haydar Tunçkanat'ın) **silâh tehditleri altında (*) istifa ettirilmemiş midir? Demokrasi bu mudur? O zaman söylenen sözler ve yapılan tehditler parti liderleri tarafından şudur: Eğer Reisicumhur olarak Cemal Gürsel'i seçmez iseniz ordu idareye el koyacak... Acaba böyle miydi, yoksa CHP'ne ve İnönü'ye bel bağlayanların arzusu muydu bu?..»** diyerek ordu içindeki juntanın, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı üzerinde durmadığını ortaya koymuştur!..

Geçelim Çankaya toplantısına... Cevdet Sunay'ın dâveti üzerine yapılan toplantıda, Sunay, ordunun 27 Mayıs 1960 Cuma günü verdiği sözün 15 Ekim 1961 seçimleriyle gerçekleştiğini, yeni bir müdahaleye lüzum olmadığını söyleyip S.K.B.'ce

alınan kararı sert bir dille tenkid etmiş, seçim neticelerinden duyulan endişenin Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün Başbakan olmasıyle gidereceği üzerinde durmuş ve yeni bir müdahaleden vazgeçilerek protokoldeki imzaların geri alınmasını istemiştir.

(*) Ali Fuad Başgil'in hâtıratında görüldüğü gibi, Başgil'le konuşanlar arasında Haydar Tunçkanat yoktur, bu M.B.K.'si âzasının ismi ilk defa Talât Aydemir tarafından ortaya atılmıştır.

Cevdet Sunay'ın bu teklifi, toplantıda hazır bulunan bâzı kimselerce tasvib edilmemişse de, kumandanların mühim bir kısmı Genelkurmay Başkanı'nın görüşüne katılmış, neticede parti liderlerinin çağrılıp bir protokol imzalanması kararlaştırılmış

«Çankaya Protokolu» sonunda Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü de Başbakan oldular!..

ve Çankaya'da yapılan ikinci toplantıda parti liderleri, Cumhurbaşkanlığına aday göstermeyeceklerini, Yassıada'da mahkûm olan Demokrat Partililer için affın «şimdilik» düşünülmediği yolunda bir protokol imzalamışlardır.

Cemal Gürsel, işte bu protokol gereğince tek aday olarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Orhan Erkanlı, yukarıda adı geçen hâtıratında, Gürsel'in Cumhurbaşkanlığından bahisle diyor ki:

«— Aradan yıllar geçti, komite ikiye bölündü, 14'ler yurt dışına sürüldüler. Seçimler yapıldı, Gürsel Cumhurbaşkanı, İsmet Paşa Başbakan oldular. Herkes koltukları bölüşmüş ve yerine yerleşmişti. Fakat memleket sallanıyordu. 22 Şubat olmuş, isyâncıların liderleri serbest bırakılmışlardı. Bu sıralarda Türkiye'ye geldim. Gürsel ile, birisi Florya Köşkünde, diğeri Çankaya'da olmak üzere iki defa görüştük.

.....

.....

Gürsel, durumdan çok şikâyetçi ve pişmanlık içindeydi. Meclis ve hükümeti şiddetle tenkid ediyor, «bu adamlar kendilerinden başka hiçbir şey düşünmüyorlar, memleket yeniden karanlıklara doğru gidiyor» demekten çekinmiyordu. **Seçimlere erken gitmenin bir hatâ olduğunu kabul ve Meclis'in bu şekilde teşekkül edeceğini hiç bir zaman tahmin etmediğini itiraf ediyordu.**

Benimle ilgilendi, ne yapmak niyetinde olduğumu, 14'lerin istikbalini düşündüğünü söyledi. Bu samimî hava içinde kendisine düşüncelerimi açıkça anlattım. Vatanı yeniden kurtarmak için çalıştığımızı ve güçlükleri arz ettim. Paşa, âni olarak heyecanlandı:

«— Bu defa mahkeme falan yok, her şey yirmi dört saatte bitecek. Benim listem dahi hazır (çekmeceden bir dosya çıkardı, fakat içini göstermedi) **şimdi neler yapılması lâzım geldiğini çok iyi biliyorum. Müşavirlere, profesörlere de ihtiyacım yok»** diyerek kafasında tasarladığı plânı izah etti. Paşa, yeniden bir Saray Darbesi yaparak iktidarın biçimini değiştirmek istiyor, fakat İnönü'den çekiniyor, bâzı kumandanlara da güvenemiyordu. **Askeri juntanın bir darbe ile iktidarı ele almasından ve kendisini açıkta bırakacaklarından şüpheleniyor ve böyle bir tehlikenin önünü almak gerektiğine inanıyordu.**

İkinci defa Çankaya'da Gürsel'le tekrar görüştük, olup bitenleri, varılan sonuçları arz ettim. Her şey hazırdı, sadece düğmeye basmak yeterdi, bu görev de kendisine aitti. **Gürsel kararlı görünüyordu. Endişeleri daha da artmıştı, kendisini emniyet altında hissetmiyordu. Muhafız Alayı'na dahi güveni yoktu. «Osman'ın** (Osman Köksal'ın), **Bayar'a yaptığını bunlar da, bana yapabilirler»** diyordu. Benden, herhangi bir ihtiyaç halinde, kendilerine güvenebileceği ve vazife verebileceği isimler istedi. Açıkça, bâzı sivil ve asker kişilerin isimlerini söyledim. Gürsel, hiç bir zaman bu isimleri kötüye kullanmadı, açığa vurmadı.

Ayrılmadan önce : «İsmet Paşa'ya çok dikkat edin, şüphelenmesin. Seni Köşk'de bir vaziteye tayin edeceğim, benden haber bekle...» dedi. Bu, paşa'yı son görüşüm oldu.»

Cumhurbaşkanlığı böyle türlü endişeler içinde geçen Cemal Gürsel, 1966 yılı başlarında hastalanmış ve 3 Şubat günü alelâcele Amerika'ya götürülerek Walter Reed Hastanesinde tedavi altına alınmışsa da, beş gün sonra durumu ağırlaşarak komaya girmiştir. 26 Mart'da yurda getirilip Ankara Gülhane Hastanesi'ne yatırılan Cemal Gürsel, otuz yedi doktorun verdiği rapor üzerine Cumhurbaşkanlığından uzaklaştırılmış ve iki yüz on dokuz gün komada kalan Gürsel 14 Eylül 1966 Çarşamba günü saat 6.45'de ölmüş, üç gün sonra da Anıt - Kabir bahçesine gömülmüştür.

Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı uğruna ölümle tehdit edilerek —yukarıda görüldüğü gibi— adaylığı geri aldırtılan Ali Fuad Başgil'in bu, Cumhurbaşkanlığı yanısıra Senatörlükten de istifası, bilâhare Samsun Senatörü Dr. Fethi Tevetoğlu ve arkadaşlarınca bir takrirle Senato'ya getirilmişse de, netice alınamamıştır.

Ali Fuad Hoca bir müddet sonra İsviçre'ye gidip orada **«Türkiye'de 1960 Askerî İhtilâlinin Menşeleri»** adlı eserini Fransızca olarak yazmıştır. İsviçreli nâşir Perret - Gentil tarafından 1963 yılı sonunda Cenevre'de yayınlanan ve bütün Avrupa'da derin bir alâka ile karşılanan bu eserin o yıllarda Türkiye'ye sokulması yasaklanmış, Hoca hakkında «Devletin hariçteki itibar ve nüfuzunu sarsacak ve millî menfaatlere zarar verecek şekilde faaliyette bulunmak» suçu ile takibata geçilmiş, **hattâ devrin hükûmeti İsviçre Büyükelçiliği vasıtasıyle, Hoca'nın İsviçre'den çıkarılmasını istemişse de, bu talep İsviçre hükûme-**

tince reddolunmuştur.

Bilâhare kendi arzusuyla yurda dönen Ali Fuad Başgil, 27 Mayıs ile ilgili eseri dolayısiyle Ağırceza Mahkemesinde yargılanmış ve uzun muhakemesi sonunda beraat etmiş, kitap iso.

TRIBUNE DE

VAUD · VAUD · VAUD · VAUD

UN PROFESSEUR TURC DE PULLY EST « INQUIÉTÉ » À ISTANBUL

pour avoir écrit et publié en Suisse un livre politique - antigouvernemental

(ATS-AFP-TdL) — Le professeur Ali Fuad Basgil, rentré récemment de Suisse, a comparu devant le juge d'instruction d'Istanbul qui l'a interrogé pendant une heure au sujet de l'information ouverte pour « publication à l'étranger d'un ouvrage préjudiciable à la dignité de l'Etat turc ».

Il s'agit d'un ouvrage sur la révolution du 27 mai 1960 publié à Genève par le professeur Basgil en 1963.

En quittant le cabinet du juge d'instruction, le professeur Basgil a déclaré aux journalistes qu'il avait été convoqué pour le 21 décembre mais qu'il avait préféré être entendu au plus tôt par le juge d'instruction.

Le professeur Basgil, qui est domicilié à Pully, a fait ses études en France (licence en droit, doctorat, maîtrise ès lettres, diplôme de l'Ecole des sciences politiques de Paris). En Turquie, il a occupé successivement divers postes importants de l'enseignement supérieur (directeur de l'Ecole supérieure d'économie et de commerce d'Istanbul, directeur de l'Ecole des sciences politiques d'Ankara, doyen de la Faculté de droit de l'Université d'Istanbul). Elu sénateur en septembre 1961, il a dû démissionner par la suite. Le livre qui lui a valu sa comparution devant le juge d'instruction d'Istanbul est intitulé « La Révolution militaire de 1960 en Turquie (ses mobiles) » et porte en sous-titre « Contribution à l'étude de l'histoire politique intérieure de la Turquie contemporaine ». Il relate les événements qui ont abouti au renversement, en 1960, du gouvernement (démocrate) turc, renversement qui fut suivi de [illegible] et notamment de l'exécution du premier ministre Menderès.

Ajoutons que le professeur Basgil est aussi l'auteur, notamment, d'un cours de droit constitutionnel comparé, et d'un ouvrage publié en 1962, « sur la voie de la démocratie ». La 2e édition de son « Tête-à-tête avec la jeunesse » et la 4e édition de « La religion et le laïcisme » ont paru en 1963 en Turquie.

Ali Fuad Başgil'in İsviçre'de Fransızca olarak yayınlanan «Türkiye'de 1960 Askeri İhtilâlinin Menşeleri» adlı eseri Avrupa basınında büyük alâka uyandırdı ve eser bilâhare yurdumuzda «27 Mayıs İhtilâli ve Sebebleri» adıyle neşrolundu.

Fransızcadan dilimize çevrilerek «27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri» adıyle Yağmur Yayınevi tarafından neşrolunmuştur.

1965 seçimlerinde AP listesinde İstanbul'dan milletvekili seçilen Ali Fuad Başgil, 17 Nisan 1967 günü Feneryolu'ndaki evinde yetmiş dört yaşında vefat etmiştir. Kabri Karacaahmet'dedir.

— « • » —

VEFATININ YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLE:

TEVFİK İLERİ

«Oğlunun adı Cahid, kızının adı Cahide, milletin kendisine verdiği ad ise "Mücahid"di.»

İstiklâl Marşı şairimiz Mehmed Âkif Bey merhumun «şühedâ fışkıracak toprağı sıksan şühedâ» diyerek tebcil etti vatan topraklarına ve bu toprakların büün meselelerine sah olabilme mücadelemizin unutulmayacak simalarından biri ola Tevfik İleri, 1911 yılında Hemşin'de doğmuştur.

Gelenbevi Ortamektebinde okuyan, 1933'de Yüksek Mühendis Mektebi'ni bitirerek 1950'ye kadar on yedi yıl yurdun muhtelif köşelerinde vaziîe gören Tevfik İleri, Samsun Nafia Müdürü iken 1950 seçimlerinde Demokrat Parti listesinde Samsun Milletvekili seçilmiş ve 27 Mayıs 1960 hükûmet darbesine kadar Adnan Menderes Kabinelerinde Maarif, Ulaştırma, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yapmış, iki yıl kadar da Meclis Başkan-vekilliğinde bulunmuştur.

27 Mayıs hareketini müteakip tevkif edilen ve «Yüksek Adalet Divanı» denilen fevkalâde mahkemede yargılanıp müebbet hapse mahkûm olan Tevfik İleri Yassıada'dan İmralı'ya götürülmüş, bilâhare Kayseri Hapishânesine nakledilmiş, daha sonra hastalığı dolayısıyle Ankara Hastahânesi'ne getirilmiş ve orada 31 Aralık 1961 Pazar günü elli yaşında vefat etmiştir. «Mevlâ rahmet eyleye».

Tevfik İleri merhumun hayat hikâyesi kısaca budur.. Ancak, onun böyle kısaca kaydettiğimiz elli yıllık hayatındaki müsbet icraatı başlı başına bir tetkik mevzuudur. Biz bugün merhumu, vefatının on altıncı yıldönümünde rahmetle yad'ederken bu, başlı başına bir tetkik mevzuu olan müsbet icraatına sayfalarımızınmü saadesi nisbetinde kısaca temas edeceğiz.

Tevfik İleri'nin vefatı dolayısıyle yazılanlardan birinde: **«Oğlunun adı Cahid, kızının adı Cahide, milletinin kendisine verdiği ad ise «Mücahid»di»** denilir ki, işte biz Tevfik İleri'nin «milletinin kendisine verdiği «Mücahid» adı üzerinde duracağız.

Mücahedesine henüz talebeliği sırasında Millî Türk Talebe Birliği saflarında başlayan ve bir ara MTTB. Başkanlığı yapan Tevfik İleri inandığı cihad'ı Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin tâbiriyle: **«Bir vatan ve îman âbidesi»** halinde hayatının sonuna kadar sürdürmüş, bu müsbet faaliyetiyle de, ilelebed rahmetle anılmaya hak kazanmıştır.

Tevfik İleri merhumun talebeliği sırasında başlayan mücahedesi on yedi yıllık memuriyet hayatında da görülmüş ve bilhassa Millî Eğitim Bakanı iken o, icraatiyle ne yaman bir «mücahid» olduğunu, şer kuvvetlerin bütün engellemelerine rağmen ispat etmiştir.

Rezaleti ayyuka çıkan «Köy Enstitüleri»ni kapatan Tevfik İleri'dir. Evvelâ ilk mekteplerde başlatılan «din dersleri»nin ve İmam-Hatip Mektepleri'nin kahramanı yine Tevfik İleri'dir. 1951 yılında yaptığı bir konuşmada:

«— İlkokul çocuğu terbiye ve telkin çağındadır. Onun için biz din dersini de İlkokula koymuş bulunuyoruz. Çocuk dini de ancak telkin yolu ile öğrenecektir. Binaenaleyh, çocuk «Allah vardır», «Peygamber vardır» diye öğrendiği bu ilk bilgiyi bütün ömrü boyunca unutmayacaktır» diyen Tevfik İleri bir başka konuşmasında:

«— Bizim için yol, köprü, mektep yapmak nasıl sırf millete hizmet için yapılan işlerse, din bilgisini Müslüman Türk çocuklarına en müsbet şekilde mekteplerimizde vermek de tamamiyle politikadan uzak bir millet hizmetidir. Yine bu endişe ile bu milletin münevver Müslüman din adamlarına ihtiyacını

karşılamak için İmam - Hatip Okullarını yeniden açmaya başladık. Bu mekteplerde bir Müslüman din adamı için gerekli dinî bilgilerle beraber Fizik, Kimya, Matematik ve yabancı dile kadar bütün bilgiler verilmektedir» demekte, 1959'da ise İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün açılışı dolayısıyle şöyle konuşmakta idi.

«— Bugün milletimizin içten arzusuna tercüman olarak, Büyük Millet Meclisi'nin 10 Haziran 1959 tarihinde kabul etmiş olduğu bir kanuna istinaden yeni bir irfan müessesesini memleketimize ve milletimize kazandırmış olmanın bahtiyarlığını hissetmekteyiz.

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün açılışı vesilesiyle bu Enstitü'nün büyük mesnedini teşkil eden İmam - Hatip Okulları üzerinde kısaca durmayı faydalı bulmaktayım. 1951/1952 ders yılında yedi vilâyetimizde açılmış olan İmam - Hatip okullarının sayısı bugün on dokuzdur. 1959/1960 ders yılında bu okullarımızda okuyan talebe sayısı 4233'e varmıştır.

Şu cihetı bilhassa belirtmek isterim ki, muhtelif zamanlarda değişik müfettişler tarafından bu müesseselerde yapılan teftiş ve kontroller umumiyetle çok iyi neticeler vermiştir. Bu vesile ile burada yetişmekte olan gençlerimizin bulundukları vilâyet çevresi içinde yapılan muhtelif kültür yarışmalarında üstün muvaffakıyetler sağladıklarını da kaydetmekten ayrıca zevk duymaktayım. Geçen sene Kayseri'de yapmış olduğum bir ziyarette Ramazan ayında Kayseri Camilerinde İmam-Hatip Okulu son sınıf öğrencilerinden bir kısmının vaaz ettiklerini, etraflarına büyük bir dinleyici kitlesi topladıklarını tesbit ettim. İsparta'da İmam - Hatip Okulu'na yaptığım bir ziyarette çocuklarımızın imtihanında bulundum. Bir öğrencimizin hitabet dersi imtihanında çektiği sual, ilim ve din mevzuunda idi. Çocuk bu mevzu üzerinde muhayyel dinleyicilerine hitab edecekti. Dikkatle takip ettim. Güzel bir Türkçe ile kendi seviyesi içinde bu mevzuu gayet iyi izah etti. İlmin ve dinin birbirine zıt ve düşman olmadığını belirtti.»

Tevfik İleri, Adnan Menderes Kabinelerinde üç defa Maarif Vekâleti başına getirilip, cem'an beş yıla yakın Maarif Vekili olarak mühim hizmetlerde bulunmuş, bu arada mekteplerin her çeşidinde din dersi okutulması yolunda geniş gayreti

görülmüş ve o devirde «ilerici yobaz»ın karşısına dikilen tek şahıs olmuştur. Bir konuşmasında:

«— Dinin terakkiye mâni olduğu iddiası, çok medenî olduğu halde çok dindar olan milletlerle ve bizzat kendi millî tarihimizle fiilen reddedilmiş bulunmaktadır. İslâm dinine mensup bir kısım cemiyetlerdeki bugünkü geriliğe bakarak dinlerin en mütekâmili olan İslâmiyeti medeniyete zıt ve mâni göstermek ise, en büyük haksızlıktır ve derin bir hatâdır.

«Bir âlimin ölümü âlemin ölmesi gibidir», «Teşrih öğrenmek din için şarttır», «İlim isteklisi rahmet isteklisidir», «Çin'de dahi olsa ilmi dileyin» diye bilgiye en büyük değeri vermiş olan ve «Bana bir harf öğretenin kulu kölesi olurum» demek suretiyle öğretmeni tebcil eden, «Temizliğin îmandan olduğunu»

Tevfik İleri, sevdiklerinin elleri üstünde pek sevdiği vatan toprağına böyle götürüldü...

söyleyen, çalışmayı emreden ve Hazreti Ömer'in ağzı ile: «Çocuklarınızı sizden sonraki zaman için hazırlayın» diyen bir din salikleri, eğer ilimsiz kalmışlarsa, tembel kalmışlarsa, temiz olmamışlarsa ve asrın gidişatına ayak uyduramayıp geri kalmışlarsa bunun sebebi İslâmiyet olmamak icab eder. Bunun sebebi bilhassa İslâmiyeti bütün halisiyetiyle görememek, bilmemek ve duymamaktır» diyen Tevfik İleri, hak yoldaki bu mücadelesiyle pek çok düşman kazanmış, 27 Mayıs'ı müteakip tevkif edildiğinde adı «Tevfik İleri» değil, «Tevfik geri» diye anılmış, kendisine «hükûmetin müfrit üyesi» denilmiş ve merhum o günlerde «mürteci!» diye bir hayli yumruk yemiştir!..

Tevfik İleri haklı dâvâsını, Yassıada Mahkemesinde de —o günlerin türlü na-müsait şartlarına rağmen— cesaretle müdafaa etmiştir ki, Orhan Cemal Fersoy, Adnan Menderes'le ilgili kitabında bu mevzuda:

«— Bir günlerin gençlik lideri Millî Türk Talebe Birliği Başkanı Tevfik Ağabey (Tevfik İleri), genç üniversitelileri öldürtmek suçuna teşvik ve iştirak ile itham ediliyordu. Bu samimî açık sözlü, dâvâsına inanmış, fedakâr hizmet adamı Yassıada'da üzüntüden en çok eriyenlerden biriydi. Gözlüklerinin altından zekâ pırıltıları çakan gözleri, kendisine has feylezofhane taranmış beyazı çok kır saçları Tevfik İleri'nin mümeyyiz vasfı olarak seçilebilmesini temin ediyordu.

Heybetli vücudunun ağırlığını ıstırabı alıp götürüvermişti. Lâkin şahsiyet faziletinin ağırlığına, ne değişen şartlar, ne işkence ve ne de revâ görülen muamele hiç, ama hiç tesir etmemiştir. İknâ edici üslûbu yine büyüleyici idi ve anlamak isteyenleri yine tesiri altına alıyordu. Dâvâsına imanı tamdı.

Şekeri çok yükselmişti. Ağzı kuruyor su istiyordu. Aslında bu susuzluk hizmetten uzak kalmanın susuzluğu idi.» diyor.

Böylesine bir ıstırab içinde yaptığı Yassıada'daki müdafaasını: **«Memleketin huzuru benim ölümüme ve hapishânelerde çürümeme bağlıysa, kararınızı böyle verin. Memleketimin hayrı için buna da razıyım»** diye bitiren Tevfik İleri mahkeme kararıyle ölüme mahkûm edilmedi amma, Yassıada'daki ıstırab onun vefatına sebep oldu!...

«Müebbed hapis» mahkûmu olarak götürüldüğü Kayseri Hapishânesinden günün birinde hasta olarak Ankara'ya getirildi. Devrin idarecileri sevilen bu «Mücahid»e yapılması muhtemel nümayişten çekinerek onu Ankara istasyonuna getiremediler!.. Kayaş'da trenden indirdiler ve Cezaevi arabasıyle götürüp Ankara Hastahânesinin üçüncü katındaki Gastroloji Kliniğinin 361 numaralı odasına yatırıp kapısına bir jandarma eri diktiler. Tevfik İleri bu odada yattı, dostlarını kabul edip onlarla görüştü ve bu ziyaretçilerden birine **«Mürteci!. diye yediğim yumrukları bile seviyorum»** dedi. Bu arada bir ameliyat geçirdi ve şifa bulduğundan, yakında taburcu edileceğinden söz edildiği günlerin birinde, 31 Aralık 1961 Pazar günü saat 20.20'de emaneti Rabbine teslim edip göçtü.

Tevfik İleri «Lafza-i celâl»le bu fâni âleme gözlerini yummuş, son sözü «Allah!... Allah!... Allah!...» olmuştur.

Mevlâ rahmet eyleye...

— « • » —

SON HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ'NİN KABRİ MEVZUUNDA «TERCÜMAN» GAZETESİNİN VERDİĞİ YANLIŞ HABER!..

«Tercüman» gazetesinin birinci sayfasında verilen beş sütunluk bir haberde «**Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Mezarını Bulduk**» denilmiş ve «Lütfü Akdoğan» imzasını taşıyan bu haber renkli iki fotoğrafla da süslenmiştir!.

Son Halife Abdülmecid Efendi'nin kabri Medine-i Münevvere'de bulunduğuna ve bu kabir Vehhâbi icabı hiçbir işaret taşımadığına göre, verilen haber elbette mühimdi ve böylesine mühim bir haberin «Tercüman» gibi geniş imkânlara sahip bir gazetenin ilk sayfasında beş sütun üzerine verilmesi de gerçek tarih adına cidden sevinilecek bir olaydı.

Bu sevinçle haberi okumaya başladık ve gördük ki, beş sütunluk haber türlü yanlışlarla doludur, yazarının ise yakın tarihimizden hiç, ama hiç haberi yoktur!.. Bildiğimiz kadarıyla haberi veren Lütfü Akdoğan nam zat, sık sık yurt dışına çıkmakta ve gezip dolaştığı yerlerden gazetesine haber ulaştır-

maktadır. Böyle sık sık yurt dışına çıkan bir yazarın tarihî gerçeklerden haberdar olmaması belki ma'zur görülebilir ama, bu derece yanlışlarla dolu bir haberin «Tercüman»da yayınlanması bilemeyiz ne ile izah olunur?!...

Tercüman'ın verdiği haberdeki yanlışlıkları kısaca düzeltmeye çalışalım: 1) Son Halîfe Abdülmecid Efendi, iddia edildiği gibi 21 Kasım 1851'de değil; 29 Mayıs 1868 Cuma günü doğmuştur. 2) Abdülmecid Efendi, Lütfü Akdoğan'ın yazdığı gibi, yurt dışına çıkarıldıktan sonra yedi yıl yaşayıp 15 Eylül 1931 tarihinde ölmemiş; 3/4 Mart 1924 Pazartesi/Salı gecesi hudut harici edilen Abdülmecid Efendi, yurt dışında yirmi yıl kalmış ve 23 Ağustos 1944 Çarşamba günü saat yirmi birde seksen yaşında değil, yetmiş altı yaşında vefat etmiştir. 3) Abdülmecid Efendi iddia edildiği gibi, «Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde» dolaşmamış; evvelâ İsviçre'ye gitmiş, bilâhare Fransa'ya geçmiş ve ömrünü orada tamamlamıştır. 4) Son Halîfe Abdülmecid Efendi'nin, Lütfü Akdoğan'ın yazdığı gibi, Şam'a defnedilmesi mevzuunda bir vasiyyeti yoktur!.. Abdülmecid Efendi'nin gerçi bir vasiyyeti vardır ama, bu vasiyyet Şam'a değil İstanbul'a gömülmesi yolundadır. Bu vasiyyet Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvar Sultan adına vekili Salih Keramet Bey'in —ki bu zat aynı zamanda Abdülmecid Efendi'nin hususî kâtibidir— Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen dilekçelerde sarahatle kaydolunmuştur ve 1945—1954 yılları arasındaki TBMM. Dilekçe Encümenleri evrakı arasında bu mevzuda pek çok yazışma ve kararlar vardır.

Abdülmecid Efendi 23 Ağustos 1944'de ölmüş ve vasiyyeti üzerine cenazesinin Türkiye'ye getirilip İstanbul'a gömülmesi ümidiyle tahnit edilen cesedi 28 Mart 1954 tarihine kadar Paris Camiinin bir hücresinde bekletilmiş, bu arada CHP ve Demokrat Parti iktidarlarında nakil için defalarca devrin hükûmetlerine müracaat edilmiş, mesele İsmet İnönü'den Adnan Menderes merhuma kadar pek çok kimseye intikal ettirilmiş, Büyük Millet Meclisi dilekçe Encümeni, işbu nakil işini muhtelif tarihlerde defalarca görüşüp kararlar almış, bütün bu işler olup biterken aradan tam on yıl geçmiş, Paris Camii Mütevelli Hey'eti cenazenin konulduğu hücreden kaldırılması için Abdülmecid Efendi varesesini tazyike başlamış, nihayet cenazenin İstanbul'a nakli

FRANSIZLAR HERKESTEN GİZLEMİŞLERDİ

SON HALİFE ABDÜLMECİT EFENDİNİN MEZARINI BULDUK

Lütfü AKDOĞAN

ümidi kaybolup, 1954 yılının 28 Mart günü Abdülmecid Efendi'nin na'şı Paris Camiinden alınıp uçakla evvelâ Roma'ya, bilâhare Beyrut'a getirilmiş, buralarda birer gün kalındıktan sonra 30 Mart 1954 Salı günü Medine'ye götürülerek o gün akşamın geç vaktinde «Cennetü'l-Bâki» ye defnedilmiş ve baştarafta kaydettiğimiz gibi kabre Vehhâbi icabı hiçbir işaret konulmamıştır.

Lütfü Akdoğan'ın yukarıda saydığımız türlü yanlışlarla dolu haberinde gerçek olan tek husus, Şam'da Sultanselim Camii bahçesinde yatan bir Osmanlı Halîfesinin olduğudur.. Ve bu Osmanoğlu son pâdişah Sultan Vahideddin Han'dır. Ancak Sultan Vahideddin de, Lütfü Akdoğan'ın yazdığı gibi, 15 Eylül 1931'de değil; 15/16 Mayıs 1926 Cumartesi/Pazar gecesi vefat etmiş ve cenazesi Şam'a nakledilip Sultanselim Camii avlusuna defnedilmiştir.

Şam'da Sultanselim Camii bahçesinde yurt dışında vefat eden hânedâna mensup bâzı kimselerin kabirleri vardır. Öyle zannediyoruz ki, Lütfü Akdoğan bunlardan birini görmüş ve yukarıda saydığımız gerçeklerden haberi olmaksızın bu kabri son Halîfe Abdülmecid Efendi'nin sanmış, yazdığı yanlışlıklarla

dolu yazıyı hemen renkli iki fotoğrafla da süsleyerek sansasyonel bir habermiş gibi gazetesine bildirmiş, Tercüman'da böylesine bir haberin neşrine maalesef âlet olmuştur!...

«Tercüman» gazetesinin tarihî kaynakları veya hiç olmazsa Büyük Millet Meclisi Dilekçe Encümeni'nin 11 Ocak 1954 tarih ve 7852 sayılı kararını, keza aynı Encümenin 17 Kasım 1954 tarih ve 18303 sayılı yazısını inceleyerek verdiği yanlış haberi düzeltmesi, bu gazete için bir vazife, bir borçtur!

— « ● » —

MEHMED ÂKİF ERSOY «BİTLER İÇİNDE» ÖLMEDİ!.

Mehmed Âkif Bey'i kırk dokuz yıl evvel 27 Aralık 1936 Pazartesi günü kaybetmiştik. Yarım asırlık bir zaman... Bu yarım asır içinde Mehmed Âkif Ersoy için ciltlerle eser yazıldı. Bu arada bâzı çatlak sesler de duyuldu: Bir zavallı kadın: «**Âkif beni enterese etmez. Benim vicdanımı yaratan Fikret'tir**» diye yazdı. Bir muallim (öğretmen): «**Âkif'le meşgul olmayalım, millî heyecanlarımızı millî kıymetlerimize saklayalım. Fikret'i, Ziya Gökalp'ı okuyalım, konferanslar verelim**» dedi. Gençliğin matbaalarını başlarına yıktığı Tan'cılardan biri: «**Âkif bizim şairimiz değildir. İstiklâl Marşı'nda bile** «hilâl»**den bahseder, Çanakkale'nin topraklarını sıkınca** «şühedâ» **fışkıracağını söyler. O, bizim idealimize inanmadığı için bizim neslin şairi değildir.**» diye türlü hezeyan savurdu ve bu zehrini ölünceye kadar devam ettirdi!.

Ve şimdi yıllarca sonra Âkif aleyhine yeni bir kampanya başlatıldı. Bir zamanlar Mehmed Âkif Bey'le ilgili haberleri ilk sayfasında fotoğraflarla veren, sütunlarında; «Münevverlerimiz arasında «**Çatma, kurban olayım çehreni, ey nazlı hilâl**» diye «hilâl»den bahsettiği için istiklâl Marşı'nı sevmeyenler var. Bunlar, Türk bayrağını da sevmiyorlar demektir. Çünkü hilâl orada da vardır. Hilâle karşı gösterdikleri bu sevgisizlik, onun, Türk remzi değil; İs-

Mehmed Âkif Ersoy'un bakiyye-i izamının şehidliğe nakli dolayısıyle yapılan muhteşem merasimden bir görünüş.

lâm alâmeti olmasından imiş. Öyle de olsa, Türk bayrağına girdiği için hilâli sevmeğe ve saymağa mecburuz» diye yazılan bu günlük gazetenin köşe yazarlarından biri, Mehmed Âkif Bey'in son günlerinden bahisle: **«27 Aralık 1936'da ölür. Ölümüne dek bitler içinde kötü bir yaşam sürmüştür. Pek kimse bakmaz»** diyor!!!.

Köşe yazarının bu üç cümlede vardığı hüküm tamamen yalandır, yanlıştır!. Şayet bu köşe yazarı 1936'nın gazete kolleksiyonlarını incelemek zahmetine katlansaydı, görürdü, Âkif'in nasıl akın akın ziyaret edildiğini ve yazamazdı **«Pek kimse bakmaz»** diye!.

Âkif, 1936'nın yaz aylarında Mısır'dan İstanbul'a döndü. Prenses Emine Abbas Halim'in apartmanında üç gün misafir edildi. Sonra tedavi için Nişantası Sağlık Yurdu'na kaldırıldı. Burada bir ay yattı ve hastalığı teşhis edildi; Siroz... Bilâhare Mısır Apartmanına nakledildi. Daha sonra Prens Halim Bey'in Alemdağı'ndaki Baltacı çiftliğine götürüldü. Prensin hususî otomobiliyle ara sıra şehre inip tedavi gördü. Kendisine daima bir hastabakıcı refakat etti. Ve Âkif yurda döndükten sonra ancak altı ay yaşayabildi.

«**Temiz Tahir Efendi**»nin oğlu Mehmet Âkif Ersoy, «**bitler içinde ölmedi**»!. Temiz, tertemiz bir «yaşam»la hayatını tamamladı... Vefatını, yazarın iddia ettiği gibi, «Ulus» gazetesi belki ikinci sayfasında verdi amma, yazarın mensub olduğu gazete acaba nerede nasıl verdi ki?!. Resmî aboneleri dışında satılmayan, okunmayan Ulus'un bu ölüm haberini ikinci sayfasında vermesi bir mâna ifade etmez!. Âkif'in yurda dönüşünden vefatına dek gazete ve dergilerde yazılanlar mühimdir!. Ancak bunlar araştırma ile bulunacağından, köşe yazarı bu zahmete katlanamaz ve bu mühim neşriyatı elbette göremez!. Dolayısıyle yazdıkları da gerçeğe uymaz!.

Bu vesileyle kaydedelim ve Âkif'e çatıp, fırsat buldukça Nâzım Hikmet'i pek yükseklere uçuranlara hatırlatalım: Mehmed Âkif Ersoy «**bitler içinde**» ölmedi amma, belki Nâzım Hikmet «**bitler içinde**» ölmüştür!. Zira Nâzım'ın dostu Zekeriya Sertel'in hatıratında yazdığı gibi: «**Nâzım Hikmet yıkanmasını sevmezdi. Özel doktoru Galina, onu sıcak suyla yıkanmaya alıştırmak için az uğraşmadı. Fakat bir türlü onu banyoya sokup yıkanmaya kandıramadı.**»

*
**

Âkif, Alemdağı'ndan Mısır Apartımanı'na döndü. Ve orada ebedî âleme göçtü. 28 Aralık 1936 günü Bâyezid Camii'nde kılınan cenaze namazını müteâkib Edirnekapı Kabristanı'nda Baban-zâde Ahmed Naim Bey'in kabri yanına «İstiklâl Marşı» ile defnedildi.

Vasiyyeti üzerine Baban-zâde Ahmed Naim Bey'in ya-

nına gömülen Akif'in kabri, 23 Mayıs 1962'de buradan kaldırılarak yine Edirnekapı'da bulunan şehidliğe nakledildi. Bu nakil dolayısıyla o gün saat 15'de dinî ve askerî büyük bir merasim düzenlendi ve Şehidlikte Âkif'in kabrinin bulunduğu bugünkü pek bakımlı mahalle **«Mehmed Âkif Ersoy Meydanı»** adı verildi. Ki bu meydan, Çanakkale Savaşı'nda yaralanan ve tedavi için İstanbul hastanelerine nakledilip burada vefat eden gaazilerimizin kabirleri ile kuşatılmıştır.

Mehmed Âkif Bey'i vefatının yıldönümünde rahmetle anıyoruz. Nur içinde yatsın...

(BEŞİNCİ CİLDİN SONU)

MUSTAFA MÜFTÜOĞLU'nun
Yayınlanmış eserleri:

- **Her Yönüyle Sultan İkinci Abdülhamid**
- **Yakın Tarihimizde Siyasî Cinayetler**
- **Çankaya'da Kâbus**
- **Milliyetçiliğimizin Meseleleri.** (Tükendi)
- **Yalan Söyleyen Tarih Utansın** (Tamamı: 6 cild.)
- **Yüz Küçük Adam** (Tükendi)
- **Çakıcı Mehmed Efe** (Tükendi)

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5
Unutulmuş mühim bir zafer!. 7
Yıldırım Bâyezid'in Balkan Fütûhatı 9
«Surre-i Hümâyûn» nedir? 12
Ortaçağ'ın en büyük meydan savaşlarından biri: İkinci Kosova 15
Ak-Şemseddin Hazretleri 18
İstanbul Üniversitesi'nin kurucusu Fâtih Sultan Mehmed Hân'dır 22
Çadırı başına yıkılmak suretiyle azl'olunan ilk Vezir-i-a'zam 25
İkinci Bâyezid'in evlâdları arasındaki taht mücadelesi 27
Yavuz Sultan Selim Hân'ın cülûsu ve İkinci Bâyezid'in vefâtı 31
Belgrad'ın fethi ve Pîrî Mehmed Paşa 33
«Makbûl» İbrahim Paşa «Maktûl» oldu!. 36
Kanunî'nin on birinci Sefer-i Hümâyûnu 38
«Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'ya dair 41
İkinci Selim saltanat yolunda 43
Üçüncü Murad devri ve bir murassâ taht'ın hikâyesi 45
Üçüncü Mehmed'in Manisa Valiliği 47
Meş'aleler Savaşı 49
Orduy-u Hümâyûn dördüncü defa Tebriz'de!. 52
Koca Sinan Paşa kimdir? 54
İstanbul'un bir semtine adı verilen «Cağaloğlu»nun içyüzü! 57
Devlet-i Aliyye'nin çöküntü yıllarından bir sayfa 60
Evliyâ Çelebi ve Seyâhatnâmesi 62
«Be meded dondu bin otuzda soğuktan deryâ» 66
Mehdîlik idiasındaki âsinin idâmı 68
Sultan İbrahim'in saltanatında dönüm noktası!. 70
İstenmeyen adam: Köprülü Mehmed Paşa!.. 72
Ağalar Saltanatı!. 75
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idâmından sonra 76
Sultan İkinci Süleyman devri olayları 79
Vefâtına, Moskof'un zulmü sebeb olan pâdişah: Birinci Abdülhamid 81

İkinci Mahmud'un hassas kızı: Âdile Sultan 83
Sultan Abdülâziz Hân'ın Mısır Seyahati 87
Beşinci Murad'a dair 89
Plevne Müdafaasından bir sayfa 92
«Pinti Hamid» dedikleri tedbir sahibi büyük pâdişâh! 95
«Devleştirilmiş Cüceler»den Midhat Paşa'nın cücelik derecesi!. 101
Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın Maarif sahasındaki hizmetleri 107
İlk İttihatçılar ve kurulan fesad yuvası!... 113
Bir Mugalâta Örneği!.. 116
«Prens» diye anılagelen Sabahattin'in kapkara icraatından bâzıları 119
«İttihâd-ı anâsır» politikası ve korkunç bir iddia! 124
İttihatçı sergerdelerin kanlı işlerinden biri daha!.. 126
Abdülhamid Hân'ın Selânik'den İstanbul'a nakli 128
«Halâskâran Grubu» iktidarda!. 133
İttihatçıların Sultan Reşad üzerindeki tahakkümüne bir misal!. 136
İttihatçıların İstihbarat Teşkilâtı «Teşkilât-ı Mansûsa»ya dair 140
Harb-i Umumî'den bir sayfa: Süleyman Askerî Bey'in intiharı!.. 145
Yunan sürülerinin İzmir'deki Barbarlığına dair bir vesika!. 147
16 Mart 1920 Fâciası!. 153
İkinci Meşrutiyetin Son Meclis-i Meb'usânı 155
Osmanlı pâdişahlarının doğum, cülûs, vefat tarihleri, saltanat müddetleri ve türbeleri 161
İstiklâl Marşımıza dair 175
«Üç Beyinsiz»den biri konuşuyor!.. 177
Enver Paşa'nın Türkistan Macerası!.. 186
İlk Diyanet İşleri Bütçesinin Büyük Millet Meclisi'ndeki Müzakeresi 190
İş Bankası'nın kuruluşu ve CHP'nin bu bankadaki hissesi 197
Masum mu, Mücrim mi?!. 218
Cumhuriyet devrinde Mason Localarını kapatma teşebbüsleri 222

Millî Şef devrinin karanlık olaylarından biri : Refah Fâciası! 228
Millî Eğitim'de komünist tahribatı! 232
Kars Kalesi'ne çekilen ilk Bayrak!. 235
Yassıada'dan Hâtıralar 239
Demokrat Partili'ler Harbokulu'nda!.. 241
Bâzı Demokratların tahliyesi Profesörleri rahatsız ediyor!. 243
Yassıada Yolculuğu!.. 247
«Tezyif, hakaret ve küfür sağanağı!..» 248
«Ecel Koridoru!..» 251
Ve nihayet Yassıada!.. 253
Soruşturma ve muhakeme esasları 258
Salim Başol 258
Yüksek Adalet Divanı âzalarından üçü 259
Ve Başsavcı Egesel! 263
Yassıada'da Hayat!.. 266
«Özel Sorgulama!..» 268
Yassıada'da Bizans kalıntısı zindanlar!.. 269
Prof. Dr. Osman Turan'ın Ada Kumandanına attığı tokat!. 271
Kimler zindana atıldı? 272
Duruşmalar başlarken 274
«Köpek» ve «Bebek» dâvâları!.. 280
Sanıkları yuhalatmak! 282
Cemal Gürsel'in Yassıada'da okunan mektubu aslı değildi! 284
Duruşmalardan notlar 286
«Allah, hiçbir iktidara Halk Partisi gibi bir muhalefet göstermesin!...» 287
Sarayburnu'ndan Yassıada'ya kazılan tünel hikâyesi!.. ... 292
Yassıada Mahkemesi'ne Amerika'dan getirtilen şahit : Prof. Hüseyin Nail Kubalı 294
Kubalı'nın iddialarına cevablar!. 296
Cemal Gürsel : «Bir halt ettik, bu Profesörlerin sözüne uyduk» diyordu 305
Yassıada'da karar günü 308
Ord. Prof. Ali Fuad Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığı ve sonrası 310
Vefatının yıldönümü dolayısıyle : Tevfik İleri 340
Son Halîfe Abdülmecid Efendi'nin kabri mevzuunda «Tercüman» gazetesinin verdiği yanlış haber!.. 345
Mehmet Âkif Ersoy «bitler içinde» ölmedi!. 348

ÇİLE Yayınevi'nin neşrettiği ve dağıttığı kitapların listesi

☆ **Hz. EBUBEKİR** (2. Baskı) — Yazan: **M. Necati Bursalı** Önsöz: **Hekimoğlu İsmail** — En büyük Sıddikiyet ve Teslimiyet Örneği Hz. Ebubekir (R.A.) in nurlu hayatını anlatan kitap çıktı. Gönlü incilerle dolu Yüce Sıddik kimdi? Mağara deliğini ayağı ile kapatan kimdi? Gözyaşları içinde okuyacağınız eser (256 sahife)

☆ **Hz. ÖMER** (2. Baskı) — Yazan: **M. Necati Bursalı** — Önsöz: **Hekimoğlu İsmail** — Ebedî olarak zulmün kapısını kapayan, geceleri uyumayıp halkın dertlerini tesbit eden Hak ve Adalet Güneşi büyük insanın hayat hikâyesi. Heyecan tufanı bir eser (435 sahife şahane kapak içinde).

☆ **Hz. OSMAN** — Yazan: **M. Necati Bursalı** — Takdim: **Hekimoğlu İsmail** — Hilm, hayâ, edep, yumuşaklık ahlâk âbidesi. Gönülleri tutuşturacak, gözleri ağlatacak, kalpleri rikkate getirecek bir kitap (252 sh.)

☆ **Hz. ALİ** — Yazan: **M. Necati Bursalı** — Peygamber damadı, akıl, hikmet, kuvvet, cesaret meş'alesi... Nur neslinin yürütücüsü, Allah'ın Arslan'ı Hz. Ali'nin doğumundan vefatına kadar nurlu hayatını anlatan bu muazzam eseri elinize aldığınızda bir daha bırakamayacaksınız.

☆ **Hz. BİLÂL-İ HABEŞİ** (2. Baskı) — Peygamberimiz (S. A.)in müezzininin hayat hikâyesini elinizden bırakamıyacak, gözyaşlarıyla okuyacaksınız. (326 sahife, şahane kapak içinde).

☆

İSTEME ŞARTLARI: Bir kitaptan en az 10 adet alanlara ve kitapçılara posta ve ambalaj masrafları Yayınevimize ait olmak üzere %30 tenzilâtlı ve ödemeli gönderilir.

İsteme Adresi:

ÇİLE YAYINEVİ

Beyazsaray, No 14 - Beyazıt - İst. P.K. 130

Beyazıt - İstanbul Tlf: 22 99 94

ÇİLE Yayınevin Kendi Neşriyatı

KUR'ÂN-I KERİM. Hasan Rıza hattı, âyet-i berkenar, sahife tutarmedli kasırlıdır. Mushafları İnceleme Kurulu'nun kontrolünden geçmiş ve mühürlenmiştir. I. Hamur sarı şamua kâğıt, orta boy.

ŞİFÂ-İ ŞERİF. Bütün mânevi hastalıklara şifa olan Peygamber Efendimiz (s.a.v.) in yüzlerce hadîsleriyle beraber ahlâkını, âdetlerini, yaşayışını, mucizelerini anlatan bu kitabı bir heyet Türkçeye çevirdi. Büyük boy lüks cildli.

İSLÂM İLMİHALİ. Yazan: **Fikri Yavuz.** Baskıya hazırlayanlar: **Ahmed Davudoğlu - Mehmed Emre.** Her Müslümana öğrenmesi farz olan bütün muamelât ve dinî bilgileri anlatan temel kitap. Büyük boy ciltli.

İSLÂM İLMİHALİ. F. Yavuz. 1 inci hamur.

YALAN SÖYLEYEN TARİH UTANSIN. Gerçek Tarihi öğrenmek isteyenler bu kitabı mutlaka okumalı ve okutmahdır. Yazan: **Mustafa Müftüoğlu.** (6 cilt takım).

İSLÂM TARİHİ. Yazan: **Hayati Ülkü.** Peygamberimizin (a.s.) zuhurundan günümüze kadar tam ve tekmil bütün İslâm Tarihini akıcı bir üslûpla anlatan eser. 1068 sahife.

MEKTÛBÂT. İmam-ı Rabbânî. Terceme **A. Kadir Akçiçek.** Eksiksiz iki cilt. (Takım).

RİYÂZÜ'S-SÂLİHİN. İmam Nevevi'nin yazdığı bu eseri Haseki Eğitim Merkezi Hocalarından **Sıtkı Gülle** Türkçeye hiç eksiksiz olarak çevirdi. Bu eser Dünya ve Âhiret saadetinin anahtarını sizlere veriyor.

KISAS-I ENBİYA VE TEVARİH-İ HULEFA (PEYGAMBERLER ve HALİFELER TARİHİ) Yazan: **A. Cevdet Paşa.** Sadeleştiren: **M. Muhsin Bozkurt.** Eseri Tetkik ve Takdim: **Ahmed Davudoğlu.**

KİMYA-YI SAADET. İmam Gazali Hz.lerinin bütün eserlerinin hulasası olan bu kitabı hiç eksiksiz tek cilt halinde akıcı bir dille Türkçeye çevirerek neşrettik. Kitabı baskıya İstanbul Eski Müftüsü **Fikri Yavuz** hocamız hazırladı.

HAKİKÎ İHYAU'ULÛMİ'D-DİN. İ. Gazâli'nin bu muazzam eserinin tercümesini hiç eksiksiz 4200 sahifelik 4 büyük cilt halinde neşrettik. Bu eser insanlığı kurtuluşa götüren Din, Ahlâk, Fazîlet ve Hikmet meşalesidir. Üzerinde **Çile - Pırlanta** damgası olan **İhya'lar en güvenilir, en muteber, en faydalı İhya** tercümesidir. 4. cilt tam takım.

ÇİLE YAYINEVİ TAKDİM EDER

Tarihin Hükmü

MUSTAFA MÜFTÜOĞLU

HER YÖNÜYLE

SULTAN II. ABDÜLHAMD

(VESİKALAR KONUŞUYOR)

Ortadoğudaki bugünkü buhranın içyüzü, Ermeni mel'anetlirinin esası, 1. ve 2. Meşrutiyetin perde arkası, 31 Mart Vakası ve Osmanlı İmparatorluğunun en buhranlı 33 senesinin ceşitli iç ve dış olayları...

Parasız kitap listemizi devamlı isteyiniz. Kitaplarımız toptan istenirse büyük indirim yapılır. Perakende satışlarda dahi indirim yapılır. Satış şartlarımızı sorunuz. Yurt dışından isteyenlere indirim yapılmaz. Ayrıca Posta ücreti ilâve edilir. Bazı kitapların sonunda bulunan ilânlarda yazılı fiatlar geçerli değildir.

ÇİLE YAYINEVİ Beyazsaray No: 14 - Beyazıt - İstanbul
Tel: 522 99 94

ESER HAKKINDA

Tarihimiz tezatlarla doludur. Nice gaflet, dalâlet, hattâ hiyanet erbabı büyük tanıtılmış; buna mukâbil nice gerçek büyükler unutulmuş, unuttu-rulmuştur.

Bu hak ve hakikat kalpazanlığının acı neticesi olarak bugünün genç adamı, tarih sahifelerine altın harflerle yazılması gereken büyüklerimizden birçoğunun isimlerini bile duymamıştır.

Böylece birçok cüceler devleştirilmiş, birçok devler de cüceleştirilmiştir.

«Yalan Söyleyen Tarih Utansın» başlıklı bu eser, bazısı asırlardan beri süregelen bu gibi haksızlıkların tâmiri maksadıyla kaleme alınmış bulunmaktadır.

Kitabımız, bu mevzuda, genç tarihçi ve mütefekkirlerimiz arasında müsbet ve yapıcı araştırma ve intikadlara vesile olabilirse kendimizi bahtiyar addederiz.

Bir hakikat kalmasın dünyada nihan!..

ÇİLE YAYINLARI

SEÇİL OFSET - 527 32 00

K.D.V. dahil 1100.-TL.